Operele lui

SPIRU HARET

VOLUMUL VIII POLEMICE
1905–1907 și POLITICE

comunicare.ro

Operele lui Spiru C. Haret

Operele lui Spiru C. Haret

Ediție îngrijită și note de Constantin Schifirneț

Volumul VIII
Polemice și politice

1905–1907

comunicare.ro

Redactor: Lucian Pricop
Coperta: Cristian Lupeanu
Tehnoredactor: Olga Machin

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii Comunicare.ro, 2010

SNSPA, Facultatea de Comunicare şi Relaţii Publice
Strada Povernei 6, Bucureşti
Tel./fax: 021 313 58 95
E-mail: editura@comunicare.ro
www.comunicare.ro
www.editura.comunicare.ro

Editat cu sprijinul Autorității Naționale pentru Cercetare Științifică.
Tiraj: 1000 de exemplare.
Preț de vânzare al unui exemplar (mai puțin adaosul comercial): 107 lei (vol. VII–XII).

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HARET C., SPIRU
Operele lui Spiru C. Haret / Haret C. Spiru; pref.: Remus Pricopie, Constantin Schifirneț. Ed. a 2-a, rev. – Bucureşti: Comunicare.ro, 2010
11 vol.
ISBN 978-973-711-206-4
Vol. VIII: Polemice şi politice: 1905–1907. – Bibliogr.
ISBN 978-973-711-215-6

I. Pricopie, Remus (pref.)
II. Schifirneț, Constantin (pref.)

821.135.1-821
821.135.1

INTRODUCERE

I

Volumul acesta cuprinde, în cea mai mare parte, articolele de polemică privitoare la administrarea şcoalelor sub conducerea ministrului Vlădescu.

Ceea ce se întâmplase după retragerea lui Haret în 1899, când a trebuit să-şi apere opera sa legislativă,[1] s-a întâmplat şi după 1904. De astă dată legile făcute de dânsul nu au fost schimbate, dar s-a paralizat mersul învăţământului organizat între 1901 şi 1904, prin măsuri administrative şi prin o sumă de proiecte care au contribuit la această paralizare şi au stat ameninţătoare în timpul celor doi ani, 1905 şi 1906.

De rândul acesta, Haret a adoptat alt mod de luptă. În loc de a publica articolele sale în ziarele politice, a voit să se servească de un organ special, care să fie consacrat numai *şcoalei*, în accepţiunea cea mai largă a cuvântului. Astfel, a apărut la 1 mai 1905 publicaţiunea lunară: „Revista generală a învăţământului“, condusă de un comitet alcătuit astfel: *Director:* Sp. C. Haret; *Secretar de redacţie:* A. Lupu-Antonescu; *Casier:* P. Gârboviceanu; *membri*: I. Bianu, Er. A. Pangrati, S. Mehedinţi, Spiridon Popescu, Const. Litzica, d-na Adela Proca, D. Constantinescu, A. Sinişteanu, Gr. Teodossiu. Ei reprezentau diferitele grade ale învăţământului din ţară.

După atâtea frământări în domeniul reformelor şcolare, care „poartă toate semnul împrejurărilor grele în care s-au făcut“, când lipsea personalul pregătit, lipseau mijloacele materiale, lipseau experienţa şi tradiţia, a urmat o perioadă nouă de organizare bazată pe un plan general. Acest plan, întemeiat pe constatările raportului lui Haret din 1884, dat la lumină prin proiectul de reformă şcolară din 1886, s-a concretizat în diferitele legi din anii 1896–1904. Această legiuire reformatoare se poate zice că formează o doctrină atotcuprinzătoare în ce priveşte toate ramurile învăţământului. Ea a avut însă două categorii de adversari, numeroşi în multe împrejurări, puternici câteodată: unii nu se împăcau

1. Vezi volumul VII.

cu principiile fundamentale ale acestei reforme; alții își vedeau stânjenite interese momentane de partid. Afară de aceasta, ea nu se înfățișa – oricât a luptat Haret să fie altfel – ca o operă fără contingențe cu realitățile și necesitățile atât de complicate ale vieții politice și parlamentare, de aceea vor trece ani mulți până când noul așezământ școlar să fie recunoscut ca temeinic, de toată lumea preocupată de dezvoltarea culturală a statului nostru.

De aceea crede el că este nevoie de o publicațiune care „*să explice, să apere, să propage noua doctrină școlară*".

Iată cum se definește rostul ei, în *cuvântul* preliminar al „Revistei generale a învățământului": „Ne propunem a funda un organ de discuție, al cărui scop să fie expunerea, lămurirea, apărarea și propagarea ideilor care au prezidat la realizarea reformei, precum și perfecționarea ei în părțile pe care experiența sau discuția le-ar dovedi că pot fi îmbunătățite". Această publicațiune se adresează tuturor cititorilor care se interesează de chestiunile școlare, iar îndeosebi membrilor corpului didactic, care trebuie „să-și formeze o opinie hotărâtă asupra însemnatelor chestii ce se agită în domeniul școlar". Dorința întemeietorilor revistei este ca recentul edificiu al învățământului să se întemeieze pe *convingerile* acelora care îl aplică prin practica zilnică. În felul acesta, zice mai departe *cuvântul* preliminar: „se va stabili pe tărâmul didactic o legătură care să dea corpului dăscălesc consistența ce-i lipsește și care este atât de necesară nu numai din punctul de vedere al intereselor lui de corp, dar mai ales din acela al intereselor superioare ale școalei și ale țării".

În „Revista" aceasta au apărut – în cursul anilor 1905, 1906 și 1907 – articolele lui Haret. Ele cuprind, firește, cercetarea amănunțită a modului cum se făcea atunci administrarea școalelor, cum se formau și se aplicau bugetele anuale; dar, cu ocazia acestor discuțiunii, el lămurește din nou principiile care l-au condus în alcătuirea reformelor sale școlare, pe care le comentase și le dezvoltase în expunerile de motive ale proiectelor și în discursurile parlamentare. Acolo privise toate acestea în *întregimea* lor, mai mult teoretic; aici le pune în legătură cu diferitele cazuri particulare care se prezintă zi cu zi.

În aceste articole va vedea cineva care este, în planul său general, justificarea tuturor măsurilor pe care le luase pentru bunul mers al învățământului primar, cât a fost de greșită încercarea de a se desființa școalele normale întocmite de el; va vedea înaltul scop cultural și politic-social al învățământului popular, contra căruia se pornise o acțiune de anihilare[1].

După legea lui Poni din 1896, revăzută și pusă din nou în practică de Haret în 1901, și după legea învățământului secundar a lui Haret din 1898, statul trebuie să dea poporului o școală primară egală și obligatoriuie pentru toți copiii,

---

1. Articolele *Proiecte de schimbări în învățământul rural* și *Proiecte contra învățământului popular, în* acest vol. p. 89 ș.u., 95 ș.u.

care să fie așa întocmită încât să facă posibilă trecerea unora din absolvenți în cursul secundar, să pregătească pentru învățământul profesional inferior pe alții, în fine să dea destule cunoștințe practice pentru cei meniți a rămânea în satul lor, aceștia întăriți printr-un învățământ supra-primar. Corpul didactic al acestor școale urma să fie pregătit în niște institute speciale, numite școli *normale, în* care se luau copii din clasa I (adică după absolvirea cursului primar) și se creșteau ca interni până erau capabili să devină *învățători.* Cine a urmărit mersul acestor școale, cine a văzut întocmirea programelor, organizarea în scop teoretic și practic a vieții interioare a acestor școale, cine a putut să vadă bunele rezultate date și valoarea multora din absolvenții lor va înțelege indignarea cu care scrie Haret articolele sale contra măsurilor menite a desființa aceste școale[1]. Dacă, în schimb, s-ar fi pus în fața organizării lui Haret o concepție bine gândită, urmată de o întocmire bine închegată, s-ar fi putut discuta toate cu liniște; dar planul ministrului din 1905 era lipsit de orice claritate, căci imagina niște școale normale, în care s-ar primi absolvenți a câtorva clase de liceu și li s-ar da cunoștințe practice de gospodărie rurală, iar pe *unii* din absolvenții acestor școale imagina să-i puie în școale normale oarecum superioare, în care să învețe pedagogia și limba franceză cu profesori și pedagogi francezi.

Tot din cauza lipsei de claritate în privința unei plănuite reforme a *școalelor profesionale,* se vede obligat Haret să deslușească principial care poate fi temeiul în organizarea unor astfel de școale.

Societățile moderne au nevoie de meseriași de tot felul. Au fost vremuri când statul nu se interesa de această chestiune, ci lăsa ca atelierele particulare să formeze pe ucenici, dintre care – după diverse norme ale corporațiilor și altor feluri de organizare – să se recruteze calfele și maeștrii. E, desigur, o concepție care poate avea motivarea ei; dar se vede că în veacul XIX s-au schimbat ideile în această privință și în toate țările cu o industrie înaintată statul a făcut felurite școale. Așa s-a întâmplat și în țara noastră, unde au început a se crea școale cu diferite nume (profesionale, de meserii, de agricultură etc.) încă de la 1864. Principiul dar se considera admis de toți și se mai putea discuta numai chestiunea: cum să fie întocmite acele școale ca să fie cât mai bune, adică să răspundă scopului pentru care se fac. Ministrul din 1905 zicea că școalele profesionale existente (de băieți sau de fete) nu sunt bune. De ce? Fiindcă nu sunt *practice.* Și de ce nu sunt practice? Fiindcă au *ateliere*! Haret întocmise în 1899 organizarea școalelor de meserii în așa fel ca să aibă ateliere în care să lucreze elevii sau elevele și să primească *comenzi* de la particulari; adică să unească teoria – câtă era necesară – cu practica serioasă și tocmai faptul de a primi comenzi silea și pe maestre sau maeștri și pe elevi sau eleve să caute a lucra bine pentru a crea fiecărei școale o bună reputație, care avea să servească și absolvenților după ce

1. Articolul *Desființarea școalelor normale*, vol. VIII, p. 75-88.

vor fi terminat şi se vor duce să caute locuri în atelierele particulare. Mai mult: pentru a întări această îndrumare *practică,* Haret dăduse putinţă ca absolventele şcoalelor profesionale să poată deschide în asociaţie ateliere *proprii,* graţie unui ajutor al statului. Desigur, erau încă discuţiuni posibile: se putea cerceta dacă este ceva de îndreptat în amănunte, dacă programele sunt bine alcătuite etc. Dar să vină un ministru care crede că şcoalele acestea nu sunt *practice* şi să desfiinţeze tocmai *atelierele* de la şcoli şi să pună – de exemplu – pe elevele şcoalelor profesionale să lucreze pe materiale fără valoare, ce se aruncă după executare era sau o lipsă de seriozitate sau dorinţa de a *strica* opera altui ministru, fără nicio motivare[1].

* * *

Pentru cercetătorul imparţial nu putea fi decât această din urmă cauză. Şi tot aceeaşi cauză explică măsurile luate de ministrul din 1905 spre a desfiinţa activitatea extraşcolară[2].

Planul de luptă al adversarilor a fost, vom recunoaşte, foarte abil, nu ştiu dacă se va putea zice că a fost şi spre lauda celor ce l-au pus în practică. Se urmărea în primul rând să discrediteze *întreaga* mişcare prin articole teoretice: *învăţătorul în şcoala lui*; *învăţătorul cu copiii*; *n-are nici un drept să se amestece în viaţa oamenilor vârstnici; dacă se amestecă, poate deveni un element periculos sau poate fi un exploatator al sătenilor.* Această campanie se adresa oamenilor politici şi ea găsea ecou chiar la unii membri din Partidul Liberal. Tot acestora se adresa şi afirmaţia că, în definitiv, Haret *n-a inventat nimic,* că şi înainte de Haret au fost cazuri în care ici-colo învăţători s-au ocupat de asemenea chestiuni, că multe din iniţiative *au fost luate astăzi chiar de învăţători* şi Haret s-a lăudat cu ele. Se găseau printre luptătorii contra activităţii extraşcolare unii care declarau că unele forme ale ei s-ar putea, la urma urmei, admite, dar: *de ce să amestece pe învăţători în băncile populare!* Nu cumva urmăreşte vreun scop ascuns, vreun interes personal?

În al doilea rând, campania se adresa învăţătorilor, zicându-le că Haret a abuzat de munca lor, *că le-a dat pe cap atâtea lucrări încât îi va nenoroci.* Ce folos aveţi voi din toate acestea? Vă dă leafă mai mare? Nu ştiţi că el a scăzut toate lefurile prin *curba* lui în 1901? Acestea şi alte asemenea întrebări le făceau ei ca să-i convingă că n-au niciun interes. E adevărat că modul cum a putut Haret, tocmai în epoca marilor economii, să convingă pe învăţători la un plus de muncă s-a părut unora neînţeles. Adversarii activităţii extraşcolare apăreau aici ca amici ai învăţătorilor. Şi s-au găsit unii învăţători care au crezut în cuvintele lor.

---

1. Vezi articolul *Reforma proiectată în şcolile profesionale de fete*, vol. VIII, pp. 149-152.
2. Vezi articolul *Activitatea extraşcolară* în vol. VIII, pp. 201-204.

În al treilea rând, se vorbea de interesul *general* al țării. Dacă învățătorii se ocupă de toate câte li se cer afară din școală nu se mai pot ocupa de școală; deci, dacă s-ar lăsa să continue, această activitate s-ar prăbuși școala primară din sate. Argument specios, care putea să prindă în mintea celor ce nu căutau a se informa mai serios. În adevăr, dacă în 1900, după ce Haret fusese ministru pentru prima dată și făcuse numai câteva încercări în direcția de care vorbim, dacă atunci un ministru *conservator,* dr. C. Istrati, lăudase rolul învățătorilor *în mișcarea economică,* zicând că a fost *îmbucurător și norocos,* cum era posibil ca, în 1905, după ce mișcarea luase un caracter de mare răspândire și putere, să vină un alt ministru conservator și să meargă până acolo cu loviturile contra activității extrașcolare încât să *închidă chiar cantinele,* destinate a ajuta pe copiii săraci din școale?

Într-un studiu publicat de mine în 1912 vorbeam despre acuzația că dacă învățătorul n-ar fi fost sustras de la datoria sa prin activitatea extrașcolară ar fi fost mai mari progresele învățământului primar[1]. Aduceam atunci ca dovadă constatările unor inspectori școlari, din care se putea vedea că dintre învățătorii *cu activitate economică:*

8,9% dau rezultate *foarte bune*
35,2% dau rezultate *bune*
21,4% dau rezultate *slabe*

pe când cei *fără activitate economică:*

2,8% dau rezultate *foarte bună*
20,3% dau rezultate *bune*
33% dau rezultate *mulțumitoare*
44,3% dau rezultate *slabe*

cu alte cuvinte că activitatea extrașcolară, chiar cea *economică,* nu împiedică pe învățători de a-și face pe deplin datoria, ba din contră. (Raportul lui N. Nicolaescu).

Aș putea – dacă ar fi nevoie –, ca să întăresc constatările statistice de aici, să citez un raport al inspectorului general al învățământului primar din 1906, sub ministeriatul lui M. Vlădescu.

Avea să se pronunțe asupra activității unui învățător din jud. Neamț, pe care-l găsește *excelent* și având *frecventarea școlară foarte mare.* Vorbind de activitatea lui extrașcolară, arată că a înființat o bancă populară pe care a condus-o „cu râvnă", i-a mărit capitalul și, după 12 ani, s-a retras din președințe, lăsând în loc pe preot, iar el rămânând în consiliul de administrație; a înființat o cooperativă de consum și a condus-o „până a găsit un element destoinic" care s-o conducă mai departe, iar el a rămas – zice raportul – conducător „moral". Plecat din București, unde era și director al învățământului primar, inspirat desigur de ideile ministrului său, care spunea că activitatea extrașcolară trebuie *desființată,* inspectorul Praja nu poate, în fața realității, să constate decât că învățătorul a făcut lucruri bune în

1. Vezi *Problema educațiunii populare și activitatea extrașcolară*, Buc. 1912.

mişcarea economică şi este excelent în şcoală. Cu toate acestea, profită de *cazul real* ce-i sta înainte şi trage concluzia că amestecul învăţătorilor în bănci este o ocazie de *„învrăjbire“* şi de *„prihănire“*, şi mai departe afirmă: *„Cu mult mai mult sunt pentru felul de a lucra al învăţătorului A. decât pentru al acelora care se găsesc în fruntea tuturor activităţilor extraşcolare neglijând şcoala“*. Vorbeşte şi de numărul cel mare al învăţătorilor care *„cad în ispita banilor ce-i mânuesc la băncile populare“*. S-ar părea că aici este o pledoarie contra amestecului învăţătorilor în activitatea economică a satelor; dar cum poate scoate o generalizare de la un caz care arată tocmai *contrariul!* Pledoaria aceasta nu atinge concepţia lui Haret despre activitatea extraşcolară, căci el a recomandat învăţătorilor să nu fie în fruntea *„tuturor activităţilor“* şi, în nenumărate rânduri, a explicat că spre a începe mişcarea de regenerare economică în sate, nu găseşte *în acel moment* decât pe învăţător şi pe preot ca să-i puie *în frunte,* cu speranţa că în cursul timpului se vor forma şi *alte elemente* ca să-i ajute şi să-i înlocuiască. Dacă inspectorul laudă pe învăţătorul care s-a retras, îl laudă oare *fiindcă s-a retras* (aceasta ar fi meritat laudă?), ori fiindcă a *înfiinţat* şi *a condus* cu mare izbândă în curs de mai mulţi ani banca şi cooperativa? Cu toate constatările făcute la faţa locului nu de o persoană imparţială şi neprevenită, ministrul de atunci – ca şi alţi oameni politici mai târziu – continuă să fie un adversar al activităţii extraşcolare. Nu e mai rău surd decât acela care nu vrea să audă.

* * *

Învăţământul secundar vine mai puţin în discuţie în articolele acestea ale lui Haret din 1905–1907.

Cea mai importantă chestiune este a *examenelor de capacitate* pentru profesori[1]. După lege, aceste examene trebuia să se facă din trei în trei ani. Fusese o sesiune în 1901. A doua urma să fie în 1904. Haret luase la timp măsurile necesare, examenul începuse şi erau în curs în momentul în care el se retrage din minister. Noul ministru suspendă examenele. De ce? Explicaţia o dă Haret. Comisiunile se numeau pe timp de 6 ani; deci membrii numiţi în 1901 aveau să funcţioneze până în 1906, adică la două sesiuni. Examenele începute în 1904 urmau să se termine în 1905 şi odată cu sfârşitul acestei sesiuni se sfârşea şi însărcinarea membrilor comisiunilor. Suspendându-se examenele la începutul anului 1905 şi lăsând să mai treacă un număr de luni, se ajungea la anul 1906, deci la momentul în care urma să se numească alte comisiuni de examen. Aşa şi face ministrul cel nou, căci tocmai la 11 martie 1906 numeşte comisiunile cele noi şi încep examenele. Astfel – zice Haret – „comisiunile sunt

1. Vezi articolul *Examenele de capacitate pentru învăţământul secundar*, vol. VIII, pp. 221-224.

alcătuite în aşa fel încât la examene nu se vor putea strecura decât candidaţii care vor fi făcut act de supunere politică celor ce deţin puterea“. Trebuie să recunoaştem că procedarea ministrului din 1905–1906 a fost foarte abilă. Printr-o măsură *arbitrară* (amânarea) a creat un motiv *legal* pentru a schimba membrii comisiunilor (venirea anului 1906). Cercetătorul obiectiv nu va putea însă să aprobe asemenea procedări. El va aproba, din contră, cu toată convingerea ceea ce a făcut Haret în 1907, casând aceste examene, deşi având din cauza aceasta multe şi mari neplăceri[1].

Tot în legătură cu învăţământul secundar a fost chestiunea salariilor profesorilor. E vorba de plângerea unei delegaţiuni a cercului lor din Bucureşti, prin care ziceau că „au fost nedreptăţiţi în 1901“, când cu reducerile cele mari. Plângerea se făcea în 1906 şi se înţelege cât se putea broda politiceşte pe această temă. Haret răspunde explicând într-un articol de ziar cum s-a făcut aplicarea curbei de reducere în 1901 la lefurile profesorilor secundari[2] şi publicând o broşură „Pagini de istorie“, în care cercetează chestiunea salariilor tuturor categoriilor de membri ai corpului didactic de la 1864 până în 1904, şi dovedeşte că partidul liberal, de câte ori a fost la guvern, a căutat să îmbunătăţească situaţiunea morală şi materială a tuturor slujitorilor şcoalei[3].

* * *

Mai puţin se ocupă Haret de învăţământul superior, în timpul când era ministru profesorul M. Vlădescu, lăsând altor colaboratori (Er. Pangrati şi dr. V. Sion) să arate modul cum s-au făcut unele numiri la diferite facultăţi şi să întâmpine atacurile câtorva profesori universitari contra părţii privitoare la recrutarea corpului didactic a legii din 1898[4].

Când însă noul ministru de Instrucţie, Const. Dissescu, prezintă proiectul său, care modifică legea din 1898, Haret a dat loc în „Revista“ sa memoriilor prezentate de profesorii universităţii; iar după ce ministrul a retras proiectul, la începutul anului 1907, a publicat o critică foarte severă sub titlul *„Un eveniment istoric“*[5]. Deşi acest articol venea, ca să zicem aşa, *post festum,* când autorul putea scrie: *„Toate au trecut ca un vis rău. Încercarea politicienilor a fost zădărnicită şi lucrurile au reintrat în regulă“*[6], totuşi Dissescu nu a uitat articolul lui Haret şi,

1. Vezi Raportul către Consiliul de miniştri în chestiunea aceasta în vol. III, pp. 33-37.
2. Vezi articolul *În chestia salariilor profesorilor secundari*, vol. VIII, pp. 205-208.
3. Vezi studiul *Pagini de istorie*, vol. VIII pp. 153-188.
4. Articolul: *Un cuvânt despre recrutarea profesorilor universitari*, vol. III, pp. 239-240.
5. Vezi vol. III, pp. 277-286.
6. Adică după retragerea proiectului.

de aceea, în 1910, când Haret, ca ministru, a adus proiectul său pentru înființarea unor catedre universitare, l-a combătut cu mare vehemență și a spus verde că voiește să-și răzbune[1].

În adevăr, critica lui Haret este zdrobitoare. El cercetează cu de-a-mănuntul și cu mare putere de convingere expunerea de motive și diferitele articole din proiect: arată scăpările din vedere, contrazicerile, greșelile de redactare; arată consecințele funeste pentru interesul învățământului universitar.

* * *

Polemicile lui Haret din această epocă se ocupă și cu câteva chestiuni mai speciale în legătură cu învățământul.

Odată e vorba de Decretul Ministerului de Război din 1906, prin care se stabilesc normele după care se acordă dreptul de a face serviciul militar *cu termen redus*[2].

În legea recrutării din 1876, cu diferitele modificări aduse până la 1900, se fixa termenul de serviciu *efectiv la trei ani* pentru trupele permanente. Se făcea excepție pentru membrii învățământului public primar, tinerii bacalaureați, cei care urmează în școli speciale superioare în țară sau în străinătate, în școala de poduri și șosele. Aceștia făceau serviciu numai *șase luni,* cu obligația ca la sfârșitul acestui termen să treacă cu succes examenul de ofițer de rezervă. Cei care nu reușeau erau ținuți încă șase luni. Membrii corpului didactic primar nu aveau această obligațiune și se liberau, la expirarea termenului, cu orice grad ar fi dobândit. Mai era și a treia categorie de tineri cu termen redus, însă de *un an:* elevii școalelor normale inferioare, ai școalelor de meserii, de agricultură, silvicultură, comerț și belle-arte.

Pentru aplicarea acestei legi s-a făcut, după 1901, un regulament special, în care se găsea un articol 74, în legătură cu art. 23 din lege. Textul acestui articol 74 îl modifică ministrul de Război la 10 decembrie 1905. În raportul către Rege se arată motivele modificării propuse. Motivul cel mai important este că după 1900 s-a mărit *numărul școalelor* ai căror absolvenți beneficiază de reducerea termenului de serviciu la un an și ministrul de Instrucție (care era atunci Haret) a intervenit la cel de Război și acesta a admis „o procedare greșită". De aici ar urma – după părerea ministrului de Război din 1905 – că impozitul de sânge *se aplică numai țăranilor.* Vă închipuiți pe Haret vinovat de o asemenea călcare a unui principiu democratic pe care voiește să-l salveze un ministru conservator!

Care era realitatea lucrurilor? Haret n-a făcut altceva decât a înmulțit școalele de agricultură și celelalte care se găseau prevăzute în art. 23 al legii din

1. Vezi discursul lui Haret în Senat: vol. VI, p. 397 și urm. din prezenta colecție.
2. Vezi prezentul volum, p. 189 și urm.

1900, ca dând drept la serviciu cu termen redus. Ministrul de Război din acea vreme a găsit natural ca principiul înscris în lege şi aplicat la 3–4 şcoale de anume categorie înfiinţate înainte de 1900, să se aplice şi la celelalte şcoale de aceeaşi categorie înfiinţate după 1900.

Dar generalul Manu găseşte că e bine să se refuze şcoalelor înfiinţate între 1901–1904 drepturile celor create înainte şi de aceea modifică art. 74 din Regulament. Modificarea stă în faptul că s-au înşirat pe rând cu numele şi indicaţia localităţii şcoalele cărora le aplică principiul legii.

Dacă în privinţa acestora se poate înţelege rostul limitării, chiar dacă ar fi vorba de o consideraţie politică de partid, mai greu este să înţelegem de ce ministrul din 1905 a procedat tot prin înşirare de nume şi în privinţa celor ce ar fi urmat şcoale diverse în străinătate. Legea instrucţiunii din 1898 (pusă în vigoare din nou în 1901) prevedea că diplomele şi certificatele dobândite de tinerii români de la diferite şcoale străine să fie cercetate de anume consilii şcolare şi – dacă este cazul – să fie *echivalate* cu şcoale de ale noastre. Era evident că, în mod automat, posesorii diplomelor echivalate dobândeau *exact aceleaşi drepturi* ca şi cei ce făcuseră studii în ţară. Se înţelege lesne la ce greşeală se expunea un ministru care voia *el*, într-un decret, să stabilească echivalenţa, de care vorbim, *în mod nominal.* Oricât de bine informat ar putea să fie el, este imposibil să aibă lista tuturor şcoalelor de diferite feluri *din toată lumea.* Au fost cazuri – în cursul anilor – când consiliul permanent din minister sau consiliile din universităţi n-au cunoscut bine organizarea unor şcoale din vreo ţară unde se duc rar tinerii noştri şi a fost nevoie să ceară de la legaţia noastră din acea ţară relaţiuni precise, programe de studii etc., înainte de a se pronunţa.

De aceea să nu ne mirăm că Haret a găsit multe lucruri ciudate în decretul Ministerului de care ne ocupăm. De exemplu, absolvenţii liceelor româneşti din Braşov, Lugoj şi Blaj beneficiază de reducerea termenului de serviciu, dar cei ai liceului din Năsăud nu. De ce? Fiindcă în lista din „Monitor“ acesta a fost uitat. De asemenea, dintre liceele din Berlin găsim numai două, din Paris niciunul. Se citează Universitatea din Halle, dar cele din Jena, Goettingen, Giessen, Tübingen, Bonn nu. Se citează liceul din Varna şi cel din Sofia nu. Universitatea din Paris, cele din Berlin, Viena, Roma au fost uitate. Mai comic este cazul şcoalelor de agricultură, căci este admisă şcoala zisă „Mathieu de Dombasle“ care este de grad inferior şi la fel cu ea sunt 24, iar Institutul superior agronomic de la Versailles este uitat.

Era dar pe deplin justificată intervenţia lui Haret în chestia aceasta şi ar fi fost frumos din partea autorului să recunoască greşeala, şi mai frumos – mai ales că nimic nu-l silea – să nu o fi făcut.

Altă chestiune este militarizarea şcoalelor. Deşi legea pentru introducerea instrucţiei militare în şcoale se promulgase în martie 1905, Haret nu se ocupă

de dânsa decât la finele anului 1906, după ce se retrăsese ministrul care o făcuse, adică după ce se văzuse urmările rele ale ei[1].

Preocuparea de la care pleca autorul legii era bună. Zicea că vrea să se dea tinerimii şcolare o educaţie mai îngrijită, să o deprindă cu disciplina, să se dea mai multă atenţiune educaţiei fizice şi să facă pe băieţi mai pregătiţi pentru a fi buni soldaţi. Haret zice că s-ar fi putut face ceva bun şi folositor, dar cu condiţia de a se răspunde bine la următoarele întrebări: *cum?*, *cu cine?* Tocmai de aceste întrebări nu s-au ocupat cei ce au legiferat atunci. Ei au constituit un corp de instructori, ofiţeri şi gradaţi, lipsiţi de orice pregătire pedagogică şi deprinşi numai să înveţe pe recruţi cunoştinţele militare elementare necesare soldatului. Dacă ţinem socoteală de aceasta şi de faptul că corpul de instructori nici nu era subordonat Ministerului Şcoalelor, ci Ministerului de Război, vom înţelege de ce ei puneau ca punct de plecare şi pentru educaţia morală, şi pentru disciplină, şi pentru educaţie fizică, ceea ce interesa *milităria,* adică ei considerau pe toţi elevii, de la 10 ani până la 18 ani, ca făcând parte din *elementele armatei.* Aici era greşeala fundamentală. A face educaţia copiilor considerându-i ca viitori *soldaţi* înseamnă a-i smulge din mediul vârstei lor care-şi are farmecul lui particular, înseamnă a împiedica dezvoltarea lor fizică şi sufletească prin silnicia îndreptată asupra lor de către nişte persoane lipsite de orice chemare pentru educaţia copiilor şi tinerilor. Dacă poetul din sec. XVII zicea: *„Chaque âge a ses plaisirs, son esprit et ses mœurs“*(1)*,* medicii şi pedagogii din ‚Secolul XX spun că pentru fiecare vârstă trebuie să fie alte metode şi alte programe. Altceva este să fii învăţător al copiilor din şcolile froebeliene – care nu sunt încă *materie şcolară* –, altceva este să dai lecţii într-o şcoală primară, în clasele inferioare de liceu sau în cele superioare şi altceva să faci cursuri la universitate. N-ar fi ridicol să începi în clasa II primară cu oarecare noţiuni de algebră, pe motiv că vor ajunge odată în clasa IV sau V de liceu şi să fie mai bine pregătiţi pentru algebra ce vor avea să înveţe atunci? Nu era tot aşa de ridicol să înveţi pe elevii din clasele primare mânuirea armei sau *regulamentul* exerciţiilor de infanterie?

Haret aminteşte că un colonel englez a dovedit că „sunt de ajuns *şase luni* pentru a da unui om nu numai instrucţia mişcărilor automatice, dar întreaga instrucţie militară a unui soldat, *pentru a face din el un luptător în adevăr util şi inteligent.”*

De aceea, Haret zice cu dreptate că, dacă şcoala va face educaţia patriotică, dacă învăţământul gimnasticii raţionale se va dezvolta mai mult, dacă elevii din ultimele clase de liceu s-ar deprinde să facă excursii şi să tragă la ţintă, ţara ar putea să aibă într-o zi soldaţi buni din toate punctele de vedere, care şi-ar însuşi repede instrucţia militară teoretică şi practică.

---

1. Articolele sunt reproduse în volumul de faţă la p. 255 şi urm.

* * *

Haret a criticat modul cum ministrul Vlădescu administra învățământul[1]. Se înconjura numai de cei înscriși în clubul partidului de la putere, prefera – chiar dintre aceștia – pe cei care fuseseră pedepsiți pentru fapte rele și pe de altă parte lovea în diferite chipuri pe cei ce aveau alte opinii politice sau nu manifestau vreuna. Și citează numeroase exemple pentru a întări afirmațiile sale[2]. Aceste lovituri se îndreptau mai ales contra învățătorilor care, în activitatea extra-școlară, s-au arătat convinși de foloasele acestei opere de educație socială.

Dacă se adaugă la acestea risipa banilor statului, disprețuirea legilor și regulamentelor, se înțelege că simțul moral nu poate să câștige teren și școala nu-și poate face datoria. *„Cu ce drept,* zice Haret, *se pretinde ca școala să fie model de cinste și moralitate, când necinstea și imoralitatea o infiltrează înșiși conducătorii ei?... Și cum vor putea ei vorbi copiilor de bine și de dreptate, când ei înșiși nu mai au încredere în aceste formule, rămase mincinoase, mulțumită moralei pe care o practică capii școalei?"*[3]

Haret nu se mulțumește cu generalități. El pornește o cercetare amănunțită a modului cum se aplică bugetul anului 1905–1906 pentru a exemplifica acuzațiunile sale[4]. Această severă cercetare produce un mare efect: se vorbește în Adunarea Deputaților, se scrie în gazete și se produc răspunsuri din partea ziarelor oficioase și articole ale susținătorilor guvernului. Atunci Haret publică într-un număr din „Revista generală"[5] o justificare a atacurilor sale, urmată de o serie de considerațiuni teoretice despre rolul și datoria unui ministru: *„Ministrul* trebuie *să fie executorul, păzitorul, servitorul legii și niciunul din pașii săi nu* trebuie *să iasă din calea dreptății și a legalității. Silințele sale trebuie să fie îndreptate numai spre îmbunătățirea a ceea ce este spre încurajarea binelui și pedepsirea răului".*

Atunci, Ministerul Instrucției publică un *Comunicat*, în care își propune să arate adevărul faptelor față de acuzațiunile aduse de Haret. Haret se folosește de această ocazie pentru a face una din cele mai interesante și mai curajoase polemici, un adevărat model în felul ei. El nu reia acuzațiile făcute mai înainte pentru a le comenta, ci publică *în întregime* comunicatul ministrului, pe care-l examinează punct cu punct[6] pentru a întări tocmai prin afirmațiunile oficiale

---

1. Vezi în volumul de față articolele: *Domnia răului*, pp. 231-238; *Constatări triste*, pp. 245-250.
2. Vezi în acest volum, p. 233.
3. Vezi în acest volum, p. 249.
4. Articolul: *Socoteli* în volumul de față, p. 115.
5. Articolul *Lămurirea unei situații*, în vol. de față, p. 130.
6. Vezi articolul *Un comunicat* reprodus în volumul de față, p. 133 și urm.

temeiul criticilor sale. Ministrul revine într-un discurs în Cameră, dar pentru cercetătorul de azi e greu să judece cu obiectivitate lucrurile, căci acel discurs n-a apărut în „Dezbaterile Adunării Deputaților". Știm numai câte ceva din rezumatele scurte din ziare și citatele făcute de Haret într-un alt articol prin care încheie seria acestor polemici[1] și în care răspunde cuvintelor ministrului care se plângea că a fost atacat „în mod nedrept și sălbatic". El zice: *„Noi nu am fi cerut mai bine decât să-i fim un ajutor, în marginea puterilor noastre, pentru a duce mai departe opera de consolidare și de îmbunătățire a școalei românești; dar pe calea pe care a apucat-o d-sa era de datoria noastră să nu-l urmăm"*[2].

* * *

Pentru a încheia cu rezumarea ideilor lui Haret cu privire la chestiuni școlare, vom pomeni articolul mai lung, pe care l-a publicat și în broșură: *Școala națională*[3].

Aici discută o problemă serioasă, pe care împrejurările de azi o fac să fie de actualitate: *„Școlile dintr-o țară se pot mărgini a da elevilor niște anumite cunoștințe, fără vreo preocupare educativă în sens național?"* Răspunsul lui este categoric: *„Educațiunea națională este o funcțiune a școalei"*. El amintește ce s-a făcut în diferite țări în această privință; explică pentru ce în țările catolice statul a căutat sau caută să ia din mâna clerului conducerea învățământului. În locul spiritului *cosmopolit* au căutat să introducă un spirit *național*ist.

De altfel, ideile pe care le expune aici Haret erau cunoscute din activitatea lui ministerială. Dacă le dezvoltă acuma este din pricina unor fapte petrecute în anii după retragerea lui și care nu-l pot lăsa indiferent și care sunt în legătură cu *„acțiunea școlii față de elementul străin și acțiunea școlii străine la noi"*.

Trebuie să pornim de la ideea că toți locuitorii unei țări trebuie să trăiască în bună înțelegere. Prima condiție pentru aceasta este să se înțeleagă în vorbă. Dacă toți vorbesc aceeași limbă și sunt de aceeași naționalitate, nu se ridică nicio problemă de rezolvat. Dacă este o naționalitate mai numeroasă decât celelalte, e natural ca limba ei să fie cea *comună,* adică să servească pentru relațiile între naționalități, deoarece aceea este *limba statului.* Pe vremea când latineasca se cultiva mult și era limba științei, se putea întrebuința aceasta și ca limbă a statului. A și fost așa într-un timp în Austria. Din aceste premise generale, Haret trage următoarea concluziune pentru țara noastră, în care „naționalitățile heteroglote nu reprezintă decât o fracțiune neînsemnată din populația

1. E intitulat tot *Socoteli,* publicat în alt număr al „Revistei generale a învățământului" și reprodus în prezentul volum, p. 145 și urm.

2. Vezi în acest volum, p. 147.

3. Vezi articolul acesta în vol. de față, pp. 267-276.

țării". Nu poate fi vorba de a le deznaționaliza printr-un act violent; dar nici nu se poate admite ca aceste minorități să nu cunoască limba românească. Avem datoria să le dăm școale, aceste școale să fie bune, aceste școale să le dea cunoștința deplină a limbii țării și să fie un mijloc de a prepara „fuziunea tuturor în același gând de iubire de țară, independent de deosebirea de origine". Lăsând timpului și împrejurărilor să facă aceasta, noi, dacă nu-i silim a se deznaționaliza, nici nu putem permite ca în școalele lor să se dea o învățătură care să deștepte și să hrănească ura lor contra țării în care trăiesc[1].

În legătură cu aceasta, pune el chestiunea școalelor înființate de străini în țara noastră pentru copiii *de naționalitate* și *de limba română.* E vorba de școalele călugărițelor catolice, pe care le dăduse în judecată în 1904, fiindcă contravenise regulamentelor școlare. După retragerea sa din minister, a avut amărăciunea să vază că urmașul său nu numai că a renunțat la măsurile de îndreptare pe care le pusese la cale Haret, dar a tratat școalele acelea cu o deosebită favoare. De aceea se simte obligat să revină și să atragă atențiunea opiniei publice asupra situației, susținându-și acțiunea sa ministerială.

Despre chestiunea aceasta vorbise în octombrie 1905, reamintind fapte istorice, din care se vedea ce atitudine avusese într-o chestie analogă în 1858 doi oameni politici, V. Boerescu și G. Costaforu[2]. Aceia erau membri ai Partidului Conservator și au respins cu hotărâre încercările școalelor străine de a înfrânge legile țării. De ce guvernul din 1905 – și el tot *conservator* – întreabă Haret – are altă atitudine? Citatele lui din ziarele timpului sunt pline de interes. Vom reproduce și noi aici câteva cuvinte ale lui V. Boerescu: *„Dacă străinii pot deschide școale în principate, apoi să se supună la legile și regulamentele administrative și localuri… Iubim libertatea și toleranța, însă naționalitatea noastră o punem mai presus de toate"*[3].

La aceeași chestiune revine și în articolul *Școala naționalistă* și zice cu mare durere: *„Asistăm impasibili la înstrăinarea de țară a propriilor noștri copii, chiar aici în țară și sub ochii noștri… și nu zicem nimic, nu facem nimic… și, cu toate acestea, ce sonor sună în gura noastră cuvântul de patrie! Dar patria nu este numai pământul din care scoatem rente. Patria o face și limba, și istoria, și religia, și tradițiile. A da cu piciorul în toate acestea este a se lepăda cineva de patria sa"*[4].

---

1. Ca exemplu citează cele petrecute în școala bulgară din Tulcea, unde elevii aveau cărți și hărți geografice în care Dobrogea figura ca parte din Bulgaria. Vezi p. 271 din acest volum. Cu aceasta se ocupase el în timpul când era ministru în 1897.
2. Articolul intitulat *O paralelă,* reprodus în prezentul volum, p. 105 și urm.
3. Vezi în acest volum, p. 107.
4. Vezi în acest volum, p. 275.

II

Volumul de față se începe și se termină cu două lucrări, care pornesc din alte preocupări, în afară de cele școlare: este vorba de o chestiune economică și politică, pe care nu toată lumea o privea cu aceeași atenție ca Haret și căreia, din nenorocire, evenimentele din 1907 i-au dat o tragică actualitate, de *chestiunea agrară*"[1].

Studiind, în timpul celor două ministeriate ale sale, în primul rând, firește, lucrurile care priveau măsurile sale de administrație a departamentului său, a fost condus a studia toate fețele problemei și atunci s-a convins – cum zice el – că este de mare urgență ca problema să ia *primul loc în preocupările oamenilor noștri de stat.* De aceea a alcătuit un „memoriu", în anul 1905, curând după ce se retrăsese guvernul din care făcea parte. E o operă de politică, provocată nu de interesul luptei de partid într-un anumit moment, ci de nevoia de a se rezolva în mod satisfăcător *o mare problemă națională.* Oricine cunoaște istoria țării noastre știe câte greutăți s-au ivit în viața ei internă din pricina organizării proprietății rurale și raporturilor dintre clasele sociale.

Strămoșii noștri au rezolvat problemele cum s-au priceput și cum porunceau împrejurările fiecărui moment. Așa s-a format clasa boierilor, cărora li s-au dăruit de către Domni moșii mai mari sau mai mici, clasa sătenilor liberi sau moșneni (ori răzeși), clasa vecinilor (în Muntenia zisă a rumânilor). Mai târziu Constantin Mavrocordat(2) a desființat – cel puțin în teorie – *vecinătatea* sau *rumânia,* a instituit așa numiții *scutelnici.* Afară de aceștia s-au format sate de coloniști străini, numite *slobozii,* care se găseau în altă situație. De aici a urmat formarea mai multor categorii de locuitori ai satelor, care trăiau în diferite situațiuni juridice unii față de alții, cum și față de marii proprietari și de autoritățile statului. Legiuirile făcute până la începutul ‚Secolului XIX au fost foarte variate, și din pricină că se făceau deosebit în cele două Principate, și din pricină că domnitorii le schimbau. Regulamentele Organice(3) au introdus oarecare uniformitate și măsuri menite a înlătura abuzurile de putere ale marilor proprietari. Mișcarea de la 1848 în Muntenia a voit să schimbe situația, stabilind egalitatea drepturilor politice și emanciparea clăcașilor care aveau să devină proprietari; dar schimbarea n-a putut să aibă viață din pricină că revoluția a fost înnăbușită în septembrie 1848 și starea prevăzută în Regulamentul Organic pusă iar în vigoare. Dar nici această așezare n-a putut rămâne statornică. Deși domniile regulamentare continuă până la 1856, chiar primii domnitori după 1848, adică Barbu Știrbei în Muntenia și Grigore Ghica în Moldova, fac alte legiuiri pentru raporturile dintre proprietari și săteni, modificând unele din dispozițiile Regulamentului. În acest timp, foștii revoluționari

1. Vezi *Chestia țărănească* și *În chestia țărănească* în prezentul volum, p. 27 și p. 289.

de la 1848, cei mai mulți întorşi în țara, continuă stăruințele lor pentru schimbarea stării politice şi economice, prin propagandă înlăuntru şi în statele din Occident. Grație lor, după războiul Crimeei(4), care slăbeşte puterea Rusiei, se inserează în Tratatul de pace de la Paris (1856) un articol care dă drept românilor din Moldova şi din Muntenia să-şi exprime dorințele lor prin divanurile ad-hoc (1857). În acele adunări intră reprezentanți din toate clasele sociale, se votează unirea principatelor, sub un principe străin, autonomia şi neutralitatea noului stat şi regim constituțional reprezentativ. Despre chestiunea agrară s-a discutat numai în divanul de la Iaşi şi – fiindcă nu erau toți deputații de aceeaşi părere – nu s-a spus nimic în rezoluția ce s-a adresat puterilor garante, socotindu-se că este o chestiune interioară, care nu le-ar privi pe ele. Cu toate acestea, Convenționea din Paris (1858), după care a urmat Unirea principatelor (deşi contra textului Convenționii) s-a ocupat şi de chestiunea agrară, hotărând că noul regim va face o lege pentru *îmbunătățirea stării țăranilor.* Conform acestei hotărâri, Comisiunea centrală de la Focşani a lucrat un proiect de lege, care a fost prezentat Adunării de către ministerul lui Barbu Catargiu(5) (1862). Combătut de Kogălniceanu prin cele două discursuri rămase celebre, el a fost votat, dar domnitorul Cuza nu l-a sancționat şi mai târziu s-a săvârşit lovitura de stat de la 2 mai 1864 şi punerea în vigoare prin decret a legiuirii cunoscute pentru *împroprietărirea țăranilor.*

După aceea, România s-a dezvoltat mult pe toate terenurile şi totuşi chestiunea agrară a rămas fără o soluție definitivă. De aceea, Haret crede că era datoria partidelor politice să facă din aceasta un punct de unire, să lucreze mână în mână pentru rezolvarea ei. Vede însă că conservatorii nu-i dau importanța cuvenită. Rămâne deci ca Partidul Liberal să ia asupră-şi sarcina şi – „ca şi în atâtea împrejurări grele din trecut – să aducă el soluțiunea care este singură posibilă".

Iată motivarea lucrării sale de la începutul anului 1905.

* * *

Prima întrebare care se prezintă celui ce vrea să se ocupe de această chestiune este următoarea: De ce legea rurală din 1864 n-a curmat toate nemulțumirile trecutului, dând o dezlegare definitivă? Răspunsul îl dă Haret zicând: *„Chestia țărănească nu este o chestie simplă şi nu se poate rezolva printr-o formulă* unică *din care să decurgă, ca consecințe, soluțiile tuturor dificultăților".*[1]

În legea din 15 august 1864 vedem două preocupări de căpetenie: 1. Sătenii, în schimbul unei plăți, pe care statul o garantează, să devină proprietari pe locurile ce se găseau în *posesiunea* lor pe moşiile particulare şi pe moşiile statului, stabilindu-se întinderea în raport cu starea lor materială, socotind după

1. Volumul de față, p. 28.

numărul vitelor; 2. Să se desființeze claca său boierescul, dijma, podvezile și toate sarcinile în folosul proprietarilor de moșii, stabilindu-se prin lege prețul răscumpărării acestor obligațiuni. Acest preț îl vor plăti sătenii, tot prin intermediul statului. Deoarece suma locurilor ce au să treacă în proprietatea sătenilor nu poate fi mai mare decât 2/3 din întinderea moșiei, ceilalți clăcași vor putea cumpăra locuri pe moșiile statului.

Această legiuire a fost precedată și însoțită de o bogată literatură. Cea mai veche discuție asupra chestiunii se datorază lui *Nicolae Bălcescu*(6) („Starea socială a muncitorilor plugari în Principate") publicată în „Magazin istoric" 1845; iar cea mai bogată producțiune o aflăm între 1850 și 1864, adică în timpul când oamenii politici din țară și forurile politice din străinătate se ocupau să găsească mijloace de *a îmbunătăți* starea țăranilor. Și de astă dată tot *Bălcescu* face începutul prin lucrarea lui, tipărită la Paris (1850): „Question économique des Principautés danubiennes". Acum ni se înfățișează lupta între puncte de vedere deosebite, după cum autorii împărtășeau idei liberale sau conservatoare. *Nicolae Istrati*(7), în Moldova, publică „Chestia relațiilor dintre proprietari și locuitori" (Iași 1857), broșură pe care o combate *G. Botez* în ale sale „Observațiuni" (Iași, 1858). Tot în sensul conservator publică și *Barbu Catargiu* în București (1857) „Proprietatea în Principatele române" și *Apostol Arsachi*(8) în franțuzește în București (1860): „La question de la proprieté devant les Assemblées". La polul opus se găsesc lucrarea lui *Alecu G. Golescu*(9) „De l'abolition du servage dans les Principautés", pe care o tipărește la Paris (1856), precum și diferite lucrări ale lui *Mihail Kogălniceanu* și discursurile în Adunarea Moldovei sau în Adunarea comună din București, între care sunt cunoscutele două cu ocazia discuțiuni proiectului de lege rurală prezentat de Barbu Catargiu în 1862. Interesant de semnalat este că, afară de lucrări publicate în Paris de români, cum este a lui *Const. Boerescu:* „De l'amélioration de l'état des paysans roumains" (1861), au apărut și scrieri ale străinilor, dintre care citâm pe a lui *Louis Amiable*(10) („La question des paysans en Roumanie", 1861) și pe a lui *Felix Colson*(11) („Nationalité et régéneration du paysan moldovalaque", 1862). Firește, în timpul când se discutau în parlament principiile sau detaliile proiectelor depuse, au apărut numeroase articole în ziare și reviste. Reforma din 1864 se poate cunoaște prin ajutorul marii colecțiuni „Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească", publicată în 1907 (în două serii) de *D. C. Sturdza-Șcheianu*(12) și *Radu Rosetti*(13)[1].

Această reformă a avut nevoie de alte legiuiri, care să întărească dispozițiunile ei, să înlăture cauzele care puteau să-i paralizeze efectele (cum era chestiunea dreptului țăranilor de a vinde loturile lor), să precizeze și să pună în acord cu principiile ei diferitele probleme pe care anii le aduceau la ordinea zilei. Între

1. O bogată bibliografie se găsește la finele lucrării lui Vasile M. Kogălniceanu: *Chestiunea țărănească* (1906, Buc.).

aceste probleme, cea mai neliniştitoare era a *tocmelilor agricole,* cu care s-a ocupat ministerul din 1865, considerând-o ca o urmare a reformei din 1864, deoarece *„munca obligatorie a trebuit să se înlocuiască cu munca liberă“*[1]. Lucrarea nu era uşor de făcut. Proiectul depus în Cameră la 10 decembrie 1865 a fost retras, din cauza împrejurărilor politice foarte tulburi din ultimii ani de domnie a lui Cuza, şi prezentat din nou de către guvernul Locotenentei Domneşti la 11 februarie 1866, votat de către Cameră la 10 martie şi promulgat la 18 martie acelaşi an. Cea mai elocventă dovadă despre greutatea de a se rezolva problema este faptul că această lege a fost urmată de multe încercări de modificare şi de mai multe modificări[2].

Aceasta şi alte probleme de natură mai generală sau mai particulară încep a preocupa pe oamenii politici şi pe economişti şi de aceea pe la 1880 încep să apară o sumă de publicaţiuni având ca subiect diferite aspecte ale chestiunii rurale. Ele devin, firește, şi mai numeroase după răscoalele din 1888. Amintirea acestora a pierit din mintea contemporanilor şi urmaşilor, fiind înlocuită cu a celor întâmplate în 1907. Ele s-au produs tot în martie în judeţele Ialomiţa, Prahova, Vlaşca, Ilfov. Parte din rapoartele comandanţilor de trupe care au fost trimişi atunci pentru potolirea răscoalelor au fost publicate de d. Vasile M. Kogălniceanu.[3] Ele sunt făcute de către ofiţeri care au ajuns mai târziu la grade înalte şi au devenit persoane cunoscute (colonel I. Algiu, mai apoi general; colonel C. Poenaru, mai apoi general şi ministru; colonel Beller, mai apoi general; maior I. N. Viţu, mai apoi colonel; maior Dona, mai apoi general etc.). Între aceştia vedem şi pe colonelul Iacob Lahovari, mai târziu general şi ministru de Război şi de Externe. Rapoartele acestea arată cu amănunte acţiunea răsculaţilor, excesele lor, măsurile luate de trupe; dar cele mai multe se ocupă şi de *cauzele* mişcărilor. Se afirmă că au fost instigatori *locali* (foşti primari, cârciumari, tineri desfrânaţi) şi instigatori veniţi din alte sate şi poate din Bucureşti; unii ofiţeri cred că şi propaganda politică a putut fi un ferment de agitaţiune. Toţi adaugă însă că aceste împrejurări n-ar fi avut un efect, dacă nu s-ar fi propagat pe un teren pregătit prin *motive reale* de nemulţumire ale sătenilor. Între acestea se citează: *administraţia rea, lipsa de teren pentru lucru, învoieli grele cu arendaşii.* Firește, constatările acestea nu pot *scuza* pe ţăranii răzvrătiţi, dar ele *explică în* parte mişcarea lor. Ce urma de aici? Reproducem încheierea raportului trimis de colonelul Lahovari,

1. Din Expunerea de motive a generalului I. Em. Florescu, ministru de Interne în acel timp.

2. Legea din 7 aprilie 1872, Proiectul din iniţiativă parlamentară de la 20 mai 1878, Lege pentru art. 7 din legea proprietăţii rurale din 1879, Legea din 14 mai 1882, Proiectul lui P. P. Carp de la 1888, Proiectul lui Al. B. Ştirbei din 25 ianuarie 1889, Proiectul lui Gr. Peucescu din 29 ianuarie 1889, Proiectul lui P. P. Carp din 16 noiembrie 1892, Proiectul din iniţiativă parlamentară din 9 februarie 1893, Legea din 28 mai 1893.

3. La finele lucrării *Chestiunea ţărănească*, 1906, Buc.

care va fi ministru şi un fruntaş al Partidului Conservator: „Acest memoriu cuprinde toate observaţiunile ce am putut culege în această gravă criză, asupra căreia oamenii noştri de stat au mult de gândit şi de făcut, căci *din nenorocire nu se poate considera ca sfârşită şi va fi încă ameninţătoare,* până ce se vor putea îndeplini măsurile menite *a îmbunătăţi soarta ţăranului* şi acelea care trebuiesc să ridice autoritatea şi respectul forţei publice“[1].

Concluziunile pe care Iacob Lahovari, numai ca militar, le adresa şefilor săi erau, desigur, şi ale altora şi aşa se explică de ce unii oameni politici încep a medita asupra lor. Între lucrările publicate de aceştia, întâlnim cercetări asupra situaţiei din trecut sau din vremea aceea, critici politice în legătură cu interese de partid sau mai obiective, propuneri concrete de măsuri ce ar fi să se ia pe cale legislativă sau administrativă. Firește, sunt deosebite constatările sau explicările stării de lucruri de atunci, sunt foarte deosebite propunerile pentru îndreptare, dar toţi autorii sunt de acord că o *reformă* trebuie *făcută.* Era deci natural ca în programele partidelor politice să figureze şi această chestiune. Astfel, liberalii zic în programul lor din 1895: *„se vor crea instituţiuni naţionale care vor avea de scop de a înlesni ţăranilor cumpărarea de proprietăţi particulare…“,* adică o împroprietărire, dar fără expropiere, adică fără *obligaţiune* pentru proprietari de a vinde ţăranilor moşiile sau părţi din moşiile lor. Instituţiunea la care se gândeau ei era *Casa Rurală.*

Dar preocupările politice ale momentului, cum au fost criza ministerială provocată de N. Fleva, atunci ministru de Interne, apoi chestiunea mitropolitului primat Ghenadie, au împiedicat noul guvern liberal să aducă mai curând în discuţia Parlamentului ideea din programul lor. Aceasta s-a făcut de abia în 1897, când după dezbateri importante în Cameră, s-a votat, dar trecând la Senat s-a înmormântat acolo.

Chestiunea a rămas, deci, în suspensie. Discuţiile au continuat în publicistică şi în Parlament cu ocazia propunerii de a se modifica 2 articole din procedura civilă privitoare la obştiile săteşti (1904) şi cu ocazia altor dezbateri în legătură cu problema agrară, cum a fost aceea a băncilor populare ş.a.

De aici se arată cât era de firească preocuparea lui Haret de a vedea odată făcută reforma şi – pentru aceasta – de a dovedi contemporanilor săi că au datoria să nu închidă ochii şi să nu astupe urechile la chemările realităţii. „În timpul din urmă chestia a luat un *caracter ameninţător* pe care nu-l avea înainte. Schimbarea adusă în condiţiile sociale ale ţărănimii prin diversele legi de împroprietărire, prin înfiinţarea drumurilor de fier, prin lărgirea terenurilor cultivate şi prin înfiinţarea de adevărate trusturi de arendaşi străini, a pus la ordinea zilei probleme care acum câţiva ani nu erau cunoscute şi *a căror amânare constituie un pericol din ce în ce mai mare“.*

1. Op. cit., p. 30.

Fiind ştiut că, în primul rând, se plâng ţăranii de lipsa de pământ, Haret vorbeşte întâi despre această plângere şi arată cum s-au înstrăinat proprietăţile intrate în stăpânirea sătenilor – prin vânzări şi prin arendări, – apoi cum s-au fracţionat prin trecere de la o generaţie la alta. Semnalează apoi neajunsurile *împroprietăririi prin expropriere* în moşiile particulare, zicând că „soluţiunea aceasta ar întări în spiritul ţăranilor convingerea că, de câte ori nu vor avea ei pământ de ajuns, moşiile proprietarilor trebuie să le împlinească trebuinţele". Rămâne deci ca ei *să cumpere* moşii din proprietăţile statului şi ale instituţiilor publice şi din proprietăţile particulare scoase în vânzare.

Aici este punctul *cel mai greu* al chestiunii, pe care Haret îl cercetează pe toate feţele. Poate proprietarul care de bună voie îşi vinde moşia sau creditorul care o scoate în vânzare să facă o vânzare în *loturi,* adică să aibă a trata cu zeci de cumpărători? De unde să ia ţăranii bani ca să plătească deodată costul loturilor (dacă s-ar admite aceasta de vânzător)? Se propusese în cursul anilor precedenţi mai multe soluţiuni, ca răspuns la aceste întrebări naturale. Fiindcă era aproape imposibil de presupus că vânzătorul ar voi să vândă moşia în loturi, s-a zis că trebuie să se constituie sătenii în *obşte.* Dar cine să le dea banii trebuitori şi cine să împartă apoi pământul membrilor obştii? Proiectul *Casei Rurale* din 1897 prevedea ca această *Casă* să cumpere orice moşie e de vânzare şi apoi să o vânză în loturi sătenilor. Unii adversari ai *Casei Rurale* propuneau ca statul însuşi să facă acest oficiu. Haret este contra acestor măsuri, pentru două motive: 1. Dacă statul e cumpărător de moşii, se va întări în mintea sătenilor că el are totdeauna moşii şi trebuie să le dea; 2. Acţiunea cumpărării de către stat a moşiilor particulare poate să fie mijloc de a se satisface interese ale partizanilor politici proprietari şi prin aceasta să se păgubească sau sătenii cumpărători, care vor plăti preţuri mai mari decât cele cuvenite, sau averea statului, în cazul când ar vinde moşia mai ieftin decât a cumpărat-o.

De aceea el propune să se înfiinţeze o *Bancă ţărănească* al cărei capital să fie procurat de stat şi de particulari. Când o moşie e de vânzare, să se dea un termen în lăuntrul căruia să se vadă dacă sunt doritori s-o cumpere ţăranii de pe acea moşie sau de aiurea. (Acest drept de preferinţă este vechiul *protimisis*[14] din secolele trecute, care, însă, se aplica atunci vecinilor proprietari). Dacă sunt asemenea doritori, ei se constituie în asociaţie, conform legii, tratează cu proprietarul; dacă se înţeleg, depun o parte din preţ şi restul îl iau cu împrumut de la bancă, plătind apoi în rate.

Deoarece această transmitere de proprietate se va face cu încetul şi numai în unele puncte ale ţării, Haret propune să se înlesnească sătenilor a lua în arendă, tot sub formă de obşte, moşiile care nu se pot cultiva de proprietari. Şi în această privinţă, Haret găseşte că statul a făcut marea greşeală de a da moşiile sale pe mâna arendaşilor prin licitaţie, ca să ia preţuri cât mai mari: „s-a purtat ca cel mai rău, mai nemilos şi mai neprevăzător proprietar". Exemplul statului a fost imitat

de instituțiile cu caracter public și de proprietarii particulari. Astfel s-au format trusturi, mai ales în Moldova, care – pentru a răspunde arenzilor din ce în ce crescânde cerute de proprietari – au exploatat munca sătenilor fără cruțare.

Studiul lui Haret cercetează apoi și alte chestiuni mai puțin importante față de cele arătate până aici, dar care au rol însemnat în propășirea stării țăranilor. Să se deprindă a ara bine, a alterna culturile, a semăna și a culege la timp, a întrebuința sămânță aleasă, a cultiva leguminoase, a cultiva fânețe artificiale. Să li se înlesnească vânzarea cu prețuri potrivite a produselor pământului lor, îndepărtându-se intermediarii de tot felul, care îi speculează – „începând de la misitul de cereale și mergând până la cârciumarul din sat". Pentru aceasta să contribuie asociațiunile de vânzare în comun, să le vină în ajutor direcția docurilor și silozurilor, ca să se curețe produsele și să se așeze după calități.

Chestiunea tocmelilor agricole are o dezvoltare însemnată în studiul lui Haret. Firește, aici se ridică principiul *libertății* învoielilor; dar *„pentru ca principiul să fie sincer aplicat,* trebuie *ca cele două părți contractante să dispună în mod egal de libertatea hotărârilor lor".* De aceea el propunea o serie de măsuri de protecțiune pentru săteni.

Alte propuneri ale lui sunt: asigurarea recoltelor contra secetei, grindinei și focului; asigurarea vitelor contra epizootiilor și furtului. Pentru aceasta Băncile populare vor servi ca să ajute pe săteni și, prin aceasta, le vor face o adevărată educațiune pentru economie și prevedere.

Fiindcă în multe chestiuni s-a vorbit de datoria *Statului* de a face cutare sau cutare lucru spre binele sătenilor și pentru interesul general al țării, îi vine cuiva în minte întrebarea: cine sunt aceia care personifică *Statul* față de săteni? Și aici vine chestiunea administrației rurale, care, *pe vremea aceea*, lăsa mult de dorit. începând cu prefectul și trecând la inspectorul comunal (subprefectul sau pretorul, cum zicem azi), spre a ajunge la primar și notar, fiecare poate să aibă un rol mare în privința vieții satului și a sătenilor și în privința raporturilor între ei și proprietari. Firește, alături de ei pune Haret pe preoți și învățători, de care căutase el a se folosi în acțiunea întreprinsă când era ministru, mai ales între 1901–1904.

Sfârșind, Haret atinge chestia alcoolismului, de care se ocupase mult în timpul când era ministru.

* * *

Lucrarea aceasta a lui Haret a provocat, cum era natural, discuțiuni prin presa timpului. Cu regret trebuie să constatăm că adversarii săi politici n-au văzut importanța problemelor pe care le semnala Haret și – mulți din ei – au socotit că un om ca el poate să se facă un simplu instrument al intereselor trecătoare ale unui partid politic. Am citit într-un ziar de atunci: „Liberalii, când sunt paraponisiți, se gândesc la țărani; când sunt la putere, țăranul mai poate aștepta". Pentru cine vrea

să discute serios lucrurile, această acuzațiune apare nedreaptă. Liberalii nu numai că au prevăzut în programele lor principii pentru măsuri legislative pentru chestia țărănească, dar când au luat guvernul au căutat să traducă în faptă ideile lor. Dacă n-au putut realiza mai devreme gândul lor, una din pricini a fost și împotrivirea conservatorilor, pe lângă nehotărârea unora din conducătorii Partidului Liberal; dar Haret, în scrierea sa, arăta greșeala *tuturor* guvernelor care au întârziat cu rezolvarea chestiunii țărănești. Obiectivitatea și sinceritatea lui Haret sunt socotite de unii ca *o lecție dată Partidului Liberal* („Adevărul") și ca o dovadă de *„curaj de adevărat revoluționar".* Acest curaj a fost criticat de alții cu cea mai mare asprime. Un ziar conservator zice că broșura lui în care *„hidra socialismului rânjește",* este *„o bombă explozibilă aruncată de un anarhist inconscient";* ba chiar formulează acuzația că Haret urmărește un scop *personal și antisocial,* că dintr-un „matematic calculator rece a devenit un *agitator zvăpăiat"* („Conservatorul").

Acești adversari ai săi și ai Partidului Liberal combătuse cu mare vehemență în 1897 legea *Casei Rurale,* despre care zice Ioan Lahovari în 1907 că, „dacă ar fi fost votată, *efectul ar fi fost de a dezlănțui răscoala agrară în toată țara"* chiar în 1898 sau 1899. Haret, însă, nu se arată în scrierea sa partizan al *Casei Rurale,* ci propune o *Bancă țărănească.* Conservatorii o combat și pe aceasta, ba chiar ridiculizează stăruința lui Haret de a căuta o soluție mai bună pentru a mulțumi cerința țăranilor de a dobândi pământ de lucru. Zice o gazetă guvernamentală („Acțiunea") din 1905, vorbind de această chestiune: „După ce a regularisit soarta învățământului, d. Haret, *erijat în mare om de stat, s-a apucat acum să stabilească norma fericirii țăranilor".* Aceasta n-a împiedicat pe Take Ionescu să propună înființarea acelei *Bănci țărănești,* ba chiar să afirme că ideea a fost a sa înainte de a o fi formulat Haret.

Lucrul este clar exprimat într-un articol din gazeta conservatoare „La Roumanie": *„A întors spatele partidului său și a preconizat soluțiuni care sunt ale noastre"* și mai departe: *„Combate partidul nostru, apărând programul nostru".*

Desigur, pentru cititorul de azi, va fi foarte greu să priceapă cum aceeași scriere să fie în același timp o *bombă anarhistă* și să susțină o *solutiune conservatoare!*

Într-o întrunire la Craiova, Take Ionescu a dezvoltat chestiunea și, fiindcă a văzut că liberalii combat ideea, i-a acuzat că ei împiedică îmbunătățirea stării țăranilor. La aceasta răspunde Haret printr-un articol publicat în ziarele liberale, intitulat *Un răspuns dlui Take Ionescu*[1], în care explică faptele. El socotește că instituția care va ajuta pe țărani să cumpere pământ de la proprietari – oricum s-ar numi – trebuie să fie făcută cu capital *românesc* și cu *participarea statului* și, deoarece banca propusă de Take Ionescu urmează a se constitui cu *capital străin* și *fără niciun amestec al statului,* liberalii n-o pot admite. Cum? se întreabă Haret: *„rezolvarea chestiei țărănești, cea mai vastă, cea mai complicată și cea*

1. Reprodus în acest volum, p. 251 și urm.

mai periculoasă problemă din acele care interesează țara, regularea raporturilor dintre proprietari și țărani…, aplanarea neînțelegerii și neîncrederii care despart acum pe unii de alții…, dezlegarea unei situațiuni de la care atârnă însăși existența țării *să fie lăsată la discreția bancherilor străini, a căror singură preocupare ar fi să aibă dividende și pentru care interesele țării nici nu vor exista înaintea interesului pungii lor?"* Și, după ce arată toate primejdiile unei asemenea instituțiuni, afirmă cu tărie: *„Datoria noastră este să oprim, cu orice preț și prin toate mijloacele posibile, înfăptuirea acestei monstruozități fără precedent".*

Adânc convins de adevărul înfățișat și susținut de el în 1905 și 1906, Haret s-a simțit obligat, când au început mișcările țărănești, să publice la 6 martie 1907[1] articolul prin care explică faptele petrecute, arată măsurile greșite luate de guvernul conservator în 1905–1906 și susține că guvernul este responsabil pentru ceea ce se întâmplă: *„Cele ce se întâmplă acum au fost prezise; evenimentele s-au văzut venind".*

Vina este dar a celor ce n-au putut să vadă. „Guvernul a avut puterea în mână timp de doi ani, în epoca cea mai prosperă pentru stat din câte se țin minte. Ar fi putut în vremea aceasta să facă foarte mult pentru ușurarea clasei țărănești…" Și ce a făcut? A mărit impozitul funciar al țăranilor, a înființat loteria de stat, a persecutat băncile populare, a împiedicat întrunirea țăranilor în obștii pentru a lua moșii în arendă, a încurajat formarea de trusturi arendășești de către străini.

Totuși, Partidul Liberal, precum a făcut și alte dăți, este gata – zice Haret – să dea guvernului tot concursul său cum vor cere împrejurările, care sunt de o mare gravitate. Iar fiindcă, în discuțiile teoretice ce se produceau atunci se zicea că nu s-ar putea lua măsuri prea radicale, care ar lovi în *drepturi câștigate,* Haret termină articolul său cu acele cuvinte care au dat naștere la atâtea comentarii: „Dacă a fost permis ca sângele să stropească stradele capitalei chiar în anul jubilar, *pietrele s-ar ridica singure să ne lovească, dacă am tolera ca alt sânge să mai plătească și drepturile câștigate ale lui Mochi Fischer".*

* * *

Într-o astfel de situațiune și într-o stare de mare revoltă sufletească se afla Haret în ziua de 12 martie 1907, când – în mijlocul celei mai grozave mișcări revoluționare – fu chemat pentru a treia oară la Ministerul Instrucțiuni Publice și al Cultelor.

Gh. Adamescu

1. Articolul reprodus în acest volum, p. 289.

8.

Chestia țărănească

Se ştie – şi cititorul poate lua cunoştiinţă de aceasta mai ales din cuprinsul volumelor II şi V – că Haret, în timpul celui de al doilea ministeriat al său (1901– 1904) a fost preocupat nu numai de chestiunile şcolare, ci şi de cele politice legate de activitatea şcoalelor. În epoca aceasta a pus în aplicare ideea sa că şcoala trebuie să aibă şi o acţiune socială şi îndeosebi şcoala primară rurală nu trebuie să se mărginească a instrui pe copii, ci trebuie să contribuie la ridicarea stării materiale şi morale a sătenilor. Parte din preocupările sale în această privinţă le exprimase el în articolul din 1900 (*Societatea corpului didactic şi Liga învăţământului*) publicat după ce se retrăsese de la minister în 1899.[1] Unele din ele îşi aflase înfăptuire în timpul de care vorbim (1901–1904). Dar ceea ce făcuse i se părea neîndestulător, căci socotea că problema este mult mai vastă şi că trebuie studiată în întregul ei. Astfel ajunge la alcătuirea unui „memoriu“ – cum îl numeşte el – care să cuprinză pe larg acest studiu, pe care l-a întitulat *Chestia țărănească*.

[Prefață]

Atât în timpul cât am făcut parte din guvern, cât şi mai înainte, împrejurările m-au pus în poziţie de a cunoaşte de aproape o însemnată parte din complexul de probleme, unele mai grele şi mai ameninţătoare decât altele, care constituie ceea ce se cheamă Chestia Ţărănească. *Am putut să mă conving de ce mare urgenţă este ca ea să ia primul loc în preocupările oamenilor noştri de stat şi să se întreprindă rezolvarea ei în întregime, iar nu numai în parte şi prin măsuri anodine.*

O asemenea întreprindere ar fi destul de serioasă pentru ca toate partidele politice să urmeze de comun acord o linie de purtare îndreptată spre acelaşi scop. Din nenorocire, conservatorii sunt încă departe de a-şi da seama de gravitatea situaţiunii şi de împrejurările în care se află ţara, şi care nu mai seamănă nici pe departe cu cele de acum o sută de ani.

Îndărătnicia cu care se opun ei la orice măsură mai însemnată care ar tinde la luminarea păturii ţărăneşti, la înavuţirea ei şi la scoaterea ei de sub robia

1. Vezi în această colecţiune vol. VII, pp. 255-282.

celorlalte clase ale societății, groaza pe care o manifestă, cu mai mult sau mai puțină sinceritate, ori de câte ori i se vorbește de introducerea țărănimii ca factor activ și inteligent în viața noastră de stat, sunt dovezi că Partidul Conservator, rămas în urmă și în această privință, nu a ajuns încă a-și da seama de rostul actual al țării, nici de natura și gravitatea problemelor care se impun.

Nu rămâne dar decât ca Partidul Liberal să-și asumeze singur sarcina pe care nu o poate împărți cu alții, și de astă dată, ca și în atâtea alte împrejurări grele din trecut, să aducă el soluțiunea care este singura posibilă.

Dar a trecut deja prea mult timp în discuțiuni sterpe, și în timpul acesta greutățile s-au înmulțit și pericolul s-a agravat. Trebuie ca, revenind la guvern, Partidul Liberal să fie cu totul pregătit pentru a întreprinde chiar din prima zi opera cea mare. Pentru aceasta, toți oamenii prevăzători și de bunăvoință trebuie să-i dea concursul lor.

Acestea sunt motivele care m-au îndemnat să alcătuiesc acest memoriu, al cărui scop este mai cu seamă de a formula problema și de a pune o bază de discuțiune.

20 ianuarie 1905

* * *

Partidul Național-Liberal a avut totdeauna chestia țărănească înscrisă în programul său politic. În ultima sa perioadă de guvernare (1901–1904), pe lângă alte măsuri luate mai înainte, s-au înființat şi s-au organizat băncile populare; prin noua lege comunală, s-a căutat a se asigura satelor o administrație şi o stare sanitară mai bună[1]. Nu vorbesc de alte măsuri de mai mică importanță. Însă împrejurările grele în mijlocul cărora Partidul Liberal a luat puterea în 1901 şi pericolele situațiunii financiare au apăsat asupra întregii lui activități în aceşti patru ani, şi nu i-au lăsat nici timpul, nici libertatea de spirit necesară pentru a întreprinde rezolvarea chestiei țărăneşti în întregimea ei.

Cred că preocuparea principală a viitoarei formațiuni liberale va trebui să fie această chestie. Totdeauna ea a avut mare însemnătate la noi, deoarece agricultura are în țara noastră o însemnătate pe care nu o are pe aiurea. Dar în timpurile din urmă, chestia a luat un caracter amenințător pe care nu-l avea mai înainte. Schimbarea adusă în condițiile sociale ale țărănimii prin diversele legi de împroprietărire, prin înființarea drumurilor de fier, prin înmulțirea şi înlesnirea relațiilor cu străinătatea, prin lărgirea terenurilor cultivate şi, în timpurile din urmă, prin înființarea unor adevărate trusturi de arendaşi străini, a pus la ordinea zilei probleme care acum câțiva ani nu erau cunoscute şi a căror amânare constituie un pericol din ce în ce mai mare.

---

1. Vezi vol. IV, *Introducere*, p. 12 şi urm. Vezi „Legea pentru organizarea comunelor rurale şi adminlstrațiunii plăşllor“ din 1 mai 1904, publicată în „Monitorul Oficial“ din 1 mai 1904 nr. 26 (cf. Codul general Hamangiu. Legi uzuale, vol. III, f. an, p. 69).

Chestia fiind grea și vastă, este sigur că întreg timpul de care va dispune Partidul Liberal în viitoarea sa formațiune abia va fi de ajuns pentru a o îmbrățișa pe cât va fi posibil în toată generalitatea ei. Pentru acest motiv, precum și pentru acela că, la guvern, greu poate cineva a avea timpul și liniștea necesară pentru a studia cum se cuvine o problemă așa de vastă, și că trebuie totul făcut pentru a se câștiga timp, cred că chiar de acum partidul trebuie să înceapă a studia lucrurile, pentru ca din prima zi a venirii sale la putere să-și poată începe punerea în practică a programului său.

Memoriul de față are de obiect, în prima linie, de a sintetiza chestia pe cât este posibil, iar în a doua de a propune soluțiuni. Valoarea acestor soluțiuni nu este în cauză; conducătorii partidului vor vedea ce este de păstrat și ce este de lepădat din ele. Scopul lucrării este numai de a reuni și clasifica datele problemei și de a pune o bază de discuție.

În cele ce urmează se vor vedea puse unele lângă altele lucruri de o importanță destul de inegală. Cauza este că chestia țărănească nu este o chestie simplă și nu se poate rezolva prin o formulă unică, din care să decurgă, ca consecințe, soluțiile tuturor dificultăților.

Din contră, clasa țărănească are nevoi multiple, de însemnătate neegală, dar din care nici una nu trebuie lăsată la o parte, căci toate se leagă între ele, și rezolvarea unora are influență asupra rezolvării celorlalte. De aceea am socotit că se cuvine să nu trec sub tăcere nimic din cele care mi s-au părut că pot contribui la rezolvarea dificultăților, mari și mici.

Fără îndoială, discuțiunea va mai da pe față multe lucruri care trebuiesc studiate și care mie îmi vor fi scăpat din vedere. Pe urmă, în decursul timpului se vor ivi greutăți noi, azi încă neexistente. Chestiunea țărănească însă nu este din acele care să comporte soluțiuni nestrămutate. Va trebui ca soluțiunile, oricare ar fi, să evolueze împreună cu chestiunea însăși. Dar aceasta va fi grija celor de după noi.

* * *

Țăranii cer mereu pământ. Ei socotesc că dacă li se va da pământ cât de mult, toate relele lor se vor lecui.

Aceasta nu este adevărat sau e adevărat numai în parte. Dovadă este că cei care au fost împropietăriți la 1864, la 1879 se plâng ca și ceilalți.[1] Pământurile

1. Legea din 15 august 1864 (Vezi „Monitorul Oficial“ din acea zi) a fost făcută în timpul loviturii de stat din 2 mai sub guvernul lui Mihail Kogălniceanu. Art. 1 zice: „Sătenii clăcași (pontași – în Moldova) *sunt și rămân deplini proprietari pe locurile supuse posesiunii lor* în întinderea ce se hotărăște prin legile în ființă“. Această întindere se stabilește deosebit după cele trei provincii (Muntenia, Moldova, Basarabia) și după cum posedă: 4 boi o vacă și 2 boi și o vacă, o vacă sau niciuna. Cei ce n-au în stăpânire în acel moment întinderea fixată de lege vor dobândi-o din partea de moșie care rămâne proprietarului, iar dacă pământurile ce s-ar cuveni sătenilor ar trece de 2/3 din moșie, atunci vor fi împroprietăriți pe

date la 1864 şi la 1879 s-au fracţionat peste măsură prin moştenire; altele s-au arendat pe nimic la cămătari, pe câte 10 şi 15 ani; iar cei care au pământul întreg încă se plâng de sărăcie, pentru că nu ştiu să scoată din el tot folosul ce se cuvine. De altă parte, moşiile statului au rămas foarte puţine, iar o nouă împroprietărire ca cea de la 1864 nu mai este posibilă şi, chiar dacă ar fi, nu ar face decât să amâne doar greutăţile cu câţiva ani.

Cu pământul fertil ce are, România ar putea hrăni cu înlesnire o populaţie de trei ori mai mare (contând 4 hectare ca întinderea necesară pentru întreţinerea unei familii). Deocamdată, să căutăm să facem ca cel puţin populaţia ce avem să trăiască bine şi mulţumită.

Pentru aceasta, mijloacele de întrebuinţat ar fi:

de a se înlesni ţăranilor putinţa de a deveni proprietari;

de a li se crea şi a li se înlesni putinţa de a fi arendaşi;

de a fi puşi în poziţie să scoată un folos mai mare decât cel de astăzi din pământurile ce vor cultiva, fie ca proprietari, fie ca arendaşi;

de a li se asigura stăpânirea efectivă a pământului lor, făcându-se imposibilă arendarea lui către cămătari sau alte chipuri de expropriere mai mult sau mai puţin disimulată;

să se ia măsuri pentru a se evita fracţionarea indefinită a proprietăţilor ţărăneşti;

a se lua măsuri ca ţăranii să fie scutiţi cât mai mult se va putea de exploatarea mijlocitorilor de orice fel;

ca ei să fie asiguraţi contra nenorocirilor mai mult sau mai puţin periodice sau accidentale, ca seceta, grindina, focul, epidemiile, epizotiile;

ca ei să fie apăraţi în mod sigur contra foametei;

să se pună frâu alcoolismului;

să li se asigure o justiţie grabnică, comodă şi ieftină;

să li se asigure o administraţiune bună şi onestă;

să se răspândească la sate cultura intelectuală câtă este indispensabilă.

Să examinăm pe rând fiecare din aceste deziderate.

Înlesnirea pentru ţărani de a deveni proprietari

Ţăranii se împart în trei categorii:

cei care n-au pământ deloc;

cei care au pământ pentru că au fost împroprietăriţi la 1864, sau la 1879, sau ca veterani, sau care au putut cumpăra de la stat ori de la particulari loturi mai mult sau mai puţin mari;

---

moşiile statului. Cu timpul, unii săteni au început a vinde proprietăţile lor. De aceea guvernul liberal din 1879 a făcut legea de la 15 februarie, prin care se *declarau nule timp de 30 de ani.*

răzeşii şi moşnenii.[1]

În ultimele două categorii, trebuie despărțiți acei care au pământ destul ca să le asigure traiul, de aceia care nu au decât foarte puțin.

Toți aceşti țărani care nu au pământ deloc sau au mai puțin decât le trebuie nu ar putea să capete pământ decât în unul din următoarele moduri: prin o împroprietărire ca cea de la 1864, atât pe proprietățile statului, cât şi pe cele private; prin cumpărare.

Prima soluțiune trebuie înlăturată: pentru că ea ar ridica prea multe şi destul de justificate protestări, din partea proprietarilor, ale căror moşii, deja reduse la 1864, s-ar mai reduce încă acum; pentru că această soluțiune nu se poate aplica moşiilor din care la 1864 s-a dat deja la țărani cele două treimi; şi în fine pentru că această soluțiune nu ar face decât să amâne greutățile pentru 15 sau 20 de ani, după care ar trebui procedat la o nouă împroprietărire; dar mai presus de toate, soluțiunea aceasta ar întări în spiritul țăranilor convingerea, deja născută la 1864, că de câte ori nu vor avea ei pământ de ajuns, moşiile proprietarilor trebuie să le împlinească trebuințele.

Rămâne cumpărătura.

Cumpărături nu se pot face decât în unul din felurile următoare:

a) din proprietățile rurale ce mai are statul;

b) din proprietățile rurale ale instituțiilor publice, precum Eforia Spitalelor Civile, Epitropia Sf. Spiridon, Casa Şcoalelor, Casa Bisericii etc.;

c) din proprietățile rurale ale diverselor institute de credit, precum creditele funciare, băncile, societățile de asigurare etc.;

d) din proprietățile particulare, puse în vânzare de bună voie sau pentru datorii.

* * *

a) Proprietățile statului. Statul a vândut deja în loturi 592 de proprietăți, de o întindere totală de 407.813 hectare. Restul se poate vinde, în virtutea legii vânzării bunurilor statului. Dar legea nu se mai execută de mai mulți ani. Moşiile statului nu se mai vând la țărani, ci se arendează pe câte zece ani, chiar atunci când sunt făcute toate formele pentru vânzarea în loturi precum formarea listelor de împroprietăriți, formarea loturilor pe teren etc. Se poate închipui decepția şi iritația care rezultă pentru țărani din aceasta, precum şi din rapacitatea neauzită a unora din arendaşi, mai ales evrei, care nu se sfiesc a scoate de la dânşii prețuri de douăzeci de ori mai mari decât arenda pe care o plătesc.

---

1. *Răzeşii* (în Moldova) şi *moşnenii* (în Muntenia) adică țăranii care au moştenit din timpuri vechi, trecând din generație în generație, întinderi mai mari sau mai mici de pământ.

Va trebui ca legea să fie executată, şi ca vânzarea în loturi a moşiilor să reînceapă, reziliindu-se toate contractele de arendare încheiate.

Singura modificare care va trebui adusă la practica urmată până acum, va fi ca să se impună sătenilor cumpărători oarecare condiţii, nu multe nici complicate, relative la modul de cultură al parcelelor ce cumpără: aceasta cu scopul de a-i deprinde cu regulile cele mai esenţiale şi mai uşor de îndeplinit ale unei culturi mai raţionale şi mai productive.

b) Proprietăţile Eforiei Spitalelor etc. Puţine din aceste proprietăţi pot servi pentru împroprietărire, pentru că, în virtutea testamentelor şi a actelor de donaţiune, ele sunt nealienabile.

c) *Proprietăţile institutelor de credit şi finanţare.* Este drept, posibil şi uşor ca prin lege toate aceste institute să fie obligate a vinde în loturi la ţărani moşiile pe care le au. Asupra acestui lucru sunt de acord mai toţi cei care se ocupă de chestiunea ţărănească.

d) Proprietăţile particulare. Cumpărarea de către ţărani a moşiilor particulare ce se pun în vânzare, în orice mod ar fi trebuit să fie încurajată şi înlesnită. Prin aceasta, pe de o parte se împuţinează numărul proletarilor rurali, iar pe de alta se împiedică trecerea moşiilor în mâna străinilor, care caută să se organizeze pentru a pune mâna pe ele prin toate chipurile, fie cumpărându-le prin oameni interpuşi, fie naturalizându-se, fie punând ipoteci grele pe dânsele şi luându-le pe urmă în exploatare pe termene lungi, sub cuvânt de a li se plăti creanţele. De altă parte, este de temut ca nu cumva la vreun moment de nevoie, de slăbiciune sau de guvern nepriceput, să se dărâme protecţiunea ce mai avem în art. 7 din Constituţie. Deja zilele acestea Curtea de Casaţie a stabilit o jurisprudenţă care, după părerea oamenilor competenţi, ar fi o gravă ştirbire a garanţiilor stabilite prin art. 7. În ziua când acest articol va fi anulat sau ştirbit, toate proprietăţile rurale din Moldova vor intra în mâna străinilor, şi curând cele din Muntenia vor urma aceeaşi cale.[1]

Putinţa pentru ţărani de a cumpăra moşii va fi cea mai puternică apărare pentru viitor, căci e neîndoios că ţăranii, pentru care pământul este o chestie de viaţă sau de moarte, vor şti să-l apere cu cea mai din urmă energie, aşa cum noi nu ştim şi nu putem să-l apărăm. Este dar aici o chestie naţională de primă ordine.

Cât pentru proprietari, este evident că ar constitui un mare avantaj pentru ei posibilitatea ce s-ar da ţăranilor de a cumpăra moşii, căci ar mări cererea, şi prin

---

1. Iată la ce se referă autorul în acest alineat. Articolul 7 din Constituţie prevede la alineatul 5 următoarele: „Numai românii şi cei naturalizaţi români pot dobândi imobile rurale în România“. În 1901 a fost un proces în care s-a dezbătut chestiunea următoare: o femeie română căsătorită cu un străin, deci pierzând prin acest fapt naţionalitatea română, moşteneşte un imobil rural. Alţi moştenitori contestă dreptul ei de a se folosi de această moştenire. După ce procesul se judecă la cele două instanţe, Curtea de Casaţie stabileşte în decembrie 1901 că *supuşii străini au drept* de a moşteni un pământ rural sub anumite condiţiuni (Buletinul Curţii de Casaţie, 1904, p. 1651).

urmare ar îmbunătăți prețurile. Astăzi, când un proprietar este pus în poziție de a-și vinde moșia, este silit de cele mai multe ori să o dea pe un preț mic, mai ales dacă moșia este mare, pentru că cei în stare de a cumpăra moșii, și mai ales moșii mari, sunt puțini și nu lipsesc de a abuza de nevoia vânzătorului pentru a-i lua moșia pe nimic. Intervenind însă și țăranii, deodată cererea creşte într-o proporție enormă. Afară de aceasta, țăranilor le dă mâna să plătească prețuri în genere mai mari decât capitaliștii, pentru că scutirea de a fi exploatați de arendași și chiar de proprietari reprezintă pentru dânșii un avantaj destul de mare pentru ca să-l plătească bine.

Din toate punctele de vedere dar este bine ca să se înlesnească cumpărarea de moșii de către țărani.

Este însă o piedică, care face pe cei mai mulți proprietari să ezite de a intra în vorbă cu țăranii: este nesiguranța plății și dificultatea urmăririlor contra unui mare număr de contractanți, în caz de neîmplinire a condițiilor vânzării.

Al doilea din aceste neajunsuri se poate zice că acum nu mai există, de când cu votarea legii asupra asociațiilor țărănești; și dacă această lege tot va mai fi prezentând vreun defect practic, va trebui îndreptată cu cea mai mare băgare de seamă; căci convingerea mea este că de buna funcționare a asociațiunilor acestora depinde în mare parte rezolvarea chestiunii țărănești.[1]

Rămâne chestia siguranței de plată, și cu aceasta ajung a mă ocupa de *Casa Rurală.*

Cum că trebuie o instituție de credit care să ajute pe țărani în operațiile ce vor avea de scop dezrobirea lor economică și care vor cere o depunere de fonduri, aceasta este neîndoios. În toate părțile, și la noi asemenea, statul ajută din toate puterile înființarea instituțiilor de acest fel în folosul proprietarilor, comercianților, industriașilor, funcționarilor etc.; cum s-ar putea ca solicitudinea aceasta să nu se întindă tocmai asupra clasei celei mai numeroase și care are mai mare nevoie de ajutor? În special, cumpărarea de pământuri de către țărani, precum și luarea de moșii în arendă de către dânșii, despre care voi vorbi mai jos, nu se va putea face, dacă nu li se va pune la dispoziție o instituție oarecare, puternică și bine organizată, care să-i ajute.

Sunt deja opt ani de când Partidul Liberal a propus înființarea *Casei Rurale*, idee generoasă, care merita să fie încă de atunci înscrisă în capul programului partidului.[2] Dar ideea a fost combătută cu violență de către conservatori, pe care

---

1. E vorba de Legea asociațiilor țărănești din 31 ianuarie 1904. Despre justificarea acestei legi și despre pregătirea ei se poate vedea scrierea lui Dim. Protopopescu (pseudonim: Agricola) intitulată „Asociațiuni sătenești“ din 1903.

2. Ideea de a se înființa *Casa Rurală* s-a formulat în 1895 în programul citit la Iași de către Dim. Sturdza, șeful Partidului Liberal; s-a anunțat prin mesajul regal din 15 noiembrie 1896, când partidul a luat cârma statului: s-a tradus în proiect de lege și s-a discutat în Cameră în 1897, dar nu s-a votat. Vezi broșura lui Dim. Protopopescu (Agricola) din 1906 sub titlul „Casa Rurală“.

atavismul îi face să se teamă în mod instinctiv de tot ce are aerul că poate duce la emanciparea clasei țărănești. În fața rezistențelor, Partidul Liberal s-a oprit și a lăsat lucrul în părăsire. Aceasta este o mare greșeală. Este nu numai o greșeală de tactică de partid, pentru că a putut face să se creadă că liberalii s-au intimidat în fața opoziției, ceea ce este totdeauna rău, dar mai ales pentru că s-au pierdut opt ani, în care situațiunea clasei țărănești s-a înrăutățit, progresele vrăjmașilor ei s-au mărit și rezolvarea greutăților s-a făcut și mai anevoie. Ar fi trebuit, din contră, ca să se urmărească cu cea mai mare energie realizarea ideii, să se studieze cu atenție și obiectivitate criticile ce se aduceau proiectului, să se îmbunătățească pe cât era posibil acest proiect și să se transforme în lege, chiar cu rezerva de a se mai modifica în urmă, dacă experiența ar fi dovedit că mai prezintă inconveniente.

Ceea ce nu s-a făcut până acum trebuie să se facă îndată ce partidul va reveni la putere, căci este pericol, și pericol mare. Lățirea trusturilor evreiești ale moșiilor, creșterea cea mare a arenzilor de anul acesta se traduc toate prin sărăcirea până la extrem a țăranilor și este în sentimentul tuturora, chiar în al celor mai optimiști, că această stare de lucruri, dacă va mai dura, nu se va putea rezolva decât printr-o catastrofă. grecii și evreii vor trece granița cu milioanele stoarse de la țărani, dar ce va fi aici pe urma lor nu va fi bine.

Ceea ce cer eu să se facă este cu atât mai lesne, cu cât în opt ani ideea *Casei Rurale* a avut vreme să se aclimatizeze, așa că nu mai sperie pe nimeni ca la început. Chiar conservatorii au înțeles în fine că trebuie să se facă ceva și au imaginat sistemul lor, ca statul să cumpere moșii particulare și să le revândă la țărani; sistem care nu înlătură niciunul din neajunsurile ce impută ei *Casei Rurale,* dar are pe acela că, în loc de a veni în ajutorul țăranilor, se vor cheltui milioane tot în folosul proprietarilor. Cu chipul acesta, se escamotează chestia adevărat țărănească, ceea ce nu va împiedica pe partidul ce este astăzi la putere de a se lăuda că a rezolvat-o. Tot așa s-a întâmplat și cu alte legi în trecut.

Revenind la *Casa Rurală,* proiectul de la 1897 propunea ca această Casă să cumpere moșiile particulare ce ar fi de vânzare și să le revândă în loturi la țărani, plata făcându-se în rate. Sub această formă, proiectul dădea loc la o obiecțiune, anume, că statul devenea procurator de moșii pentru țărani, ceea ce ar fi întărit încă credința lor că statul poate și e dator să cumpere moșii ori de unde vor fi și oricum ar fi, ca să li le dea lor. Asemenea credință putea să ducă la urmări grele.

Mai era marele inconvenient de a face din stat cumpărător de moșii, lucru totdeauna greu și delicat, și care lesne poate da loc la abuzurile cele mai neauzite.

Propunerea generalului Manu, ca pe fiecare an statul să consacre o sumă pentru cumpărarea de moșii și de a le revinde la țărani nu înlătură niciuna din obiecțiile de mai sus; dar mai are inconvenientul de a face ceva aleatoriu, în loc de lucrul temeinic pe care voia să-l facă legiuitorul de la 1897.

Cred că s-ar înlătura obiecțiile făcute proiectului din 1897, dacă, în loc de *Casa Rurală,* s-ar înființa o bancă, numită *Banca Țărănească,* cu un capital

îndestulător care cred că nu va putea fi mai mic de 20.000.000, chiar de la început. Acest capital i se va pune la dispoziție parte de către stat, iar parte se va acoperi prin subscriere publică, ca și capitalul Băncii Agricole. Afară de aceasta, Banca Țărănească va putea emite și bonuri, garantate asupra valorii moșiilor a căror vânzare o va fi înlesnit. Limita cifrei de emisiune a acestor bonuri ar fi hotărâtă prin legea constitutivă a Băncii; ele ar produce dobândă de 5% pe an. Asupra acestui punct, organizarea Băncii Țărănești ar trebui să se inspire de exemplul Creditelor funciare. Banca va fi pusă sub controlul guvernului, ca și Banca Națională și ca și Creditele funciare.

Din beneficiile băncii, s-ar plăti statului sau acționarilor dobânda banilor depuși de ei, precum și cuponul bonurilor emise. Restul, după scăderea cheltuielilor, s-ar adăuga la capital, sau ar servi pentru rambursarea capitalului primitiv.

La numirea Consiliului de administrație și a cenzorilor, va trebui să participe și statul, și acționarii, dacă sunt, și țăranii împrumutați, după o modalitate care rămâne a se studia.

Când o moșie ar fi de vânzare, țăranii care ar voi să o cumpere vor trebui mai întâi să se constituie în asociație, după toate formele legii respective; vor trata ei direct cu proprietarul și se vor înțelege asupra prețului și celorlalte condițiuni ale cumpărării; vor trebui în fine să pună o parte din preț, care se va fixa prin lege. Partea aceasta va putea fi de 10, sau 20, sau 25 % din prețul de cumpărare. Restul prețului îl va putea da Banca Țărănească, după ce va examina dacă asociația este regulat constituită, dacă moșia este scutită de sarcini, dacă vânzarea este regulată din toate punctele de vedere. Din suma procurată de Bancă, o parte ar fi în bonuri, iar restul în numerar. Bonurile fiind garantate în valoarea moșiei, riscul Băncii ar fi numai pentru partea vărsată în numerar. Acest risc nu este mare, pentru că este greu de admis că țăranii cumpărători nu vor achita nimic din ratele la care vor fi obligați; și pe urmă, chestia este prea gravă și interesul general al țării prea mult angajat în rezolvarea ei, pentru ca să nu se riște ceva.

Plata datoriei către Bancă se va face în rate, în 30, 40 sau 50 de ani, cu dobândă de 5%, dar cu facultatea pentru țărani de a se libera și prin plăți anticipate. Asociația va fi solidar răspunzătoare pentru plata ratelor. Pentru încasare se va putea aplica legea de urmărire.

În caz când ratele nu s-ar putea încasa, Banca va deveni proprietara moșiei, însă cu obligația de a o revinde, în contul primilor cumpărători, tot unei asociații țărănești, și nu altcuiva.

Acestea ar fi liniile principale ale organizării noii instituții, pe lângă acele care se vor expune mai jos, când voi vorbi despre chestia arendărilor.

Sistemul ce propun înlătură, cred, obiecțiile ce se făceau celui de la 1897. În adevăr, statul nu mai figurează aici ca cumpărător; tutela lui nu se vede nicăieri; nu se mai arată el ca procuratorul unic și obligat a da pământuri la țărani. El nu se arată decât ca un ajutător; dar țăranii înșiși sunt siliți să se pună în raport

cu vânzătorul şi să pună şi o parte din preţ, ceea ce îi va face să nu piardă din vedere drepturile proprietarului, nici să-şi închipuie că cumpărarea unei moşii e lucru uşor şi la îndemâna oricui şi oricând.

Trebuie să adaug că am cunoştinţă de existenţa unei instituţii de acest fel la Odesa, o bancă unde ţăranii din guvernămintele din sudul Rusiei găsesc bani cu care să cumpere moşii, şi aceasta nu a dat niciodată loc la niciun fel de tendinţe revoluţionare.

Exemplul acesta trebuie să ne încurajeze şi să astupe gura celor care imputau Casei Rurale că va face să dispară proprietatea mare, căci se ştie cu ce atenţie şi cu câte sacrificii Rusia se sileşte să ajute pe marii proprietari a conserva moşiile lor, ceea ce nu a împiedicat-o a înfiinţa bănci ţărăneşti ca cea de la Odesa.

Pentru a termina cu această chestie, voi mai adăuga o propunere, căreia însă prevăd că i se va face o gravă obiecţie; de aceea o pun aici numai pentru a se vedea dacă în adevăr nu este ceva de utilizat dintr-însa.

Propunerea este ca ori de câte ori o moşie s-ar vinde, să aibă dreptul de preferinţă ca cumpărători ţăranii de pe moşie sau acei din comunele limitrofe. Vreau să zic că dacă aceşti ţărani, până într-un termen dat de la data când s-a hotărât o vânzare, vor declara că primesc ei să cumpere moşia cu acelaşi preţ, să fie preferaţi, afară de cazul când cumpărătorul ar fi moştenitorul direct al vânzătorului.

Dispoziţia asta ştiu că nu e necunoscută în drept. O ştiu că e în vigoare în Turcia europeană, unde e un rest din legislaţia împăratului Vasile. Era şi la noi altădată. Vânzătorului nu i-ar aduce niciun prejudiciu, de vreme ce preţul întreg convenit de dânsul îi va fi asigurat, prin intervenţia Băncii Ţărăneşti: iar avantajul ar fi că s-ar accelera împroprietărirea unui număr cât mai mare de familii ţărăneşti.

Obiecţia însă va fi că această măsură ar putea duce cu încetul la dispariţia marei proprietăţi. Trebuie văzut până la ce punct această obiecţie are gravitate, şi dacă ar fi destul de tare pentru a face să se înlăture cu totul dispoziţia ce propun.

* * *

Rezumând cele expuse în acest paragraf, cred că măsurile propuse până aici sunt de natură a aduce un contingent la rezolvarea chestiei ţărăneşti. Nu trebuie însă să ne închipuim că o poate rezolva cu totul. Împroprietărirea ţăranilor pe calea aceasta se va face încet şi niciodată nu se va putea face în mod complet, pentru că nu putem tinde la desfiinţarea proprietăţii mari. De altfel, nici nu va fi în stare să cumpere pământ decât minoritatea ţăranilor de pe o moşie, pe când rezolvarea chestiei ţărăneşti, presupune găsirea mijloacelor de a îmbunătăţi situaţia, nu numai a ţăranilor care au deja oarecare putere, ci mai cu seamă a celor de tot săraci, care sunt şi cei mai numeroşi. Trebuie dar căutate şi alte soluţiuni.

Loturile provenind din împroprietăriri și rămase vacante

Mai în fiecare comună se găsesc câte mai multe loturi din acele care au fost date prin împroprietăririle din 1864 și 1879, dar care sunt neocupate, fie pentru că primii ocupanți au dispărut, fie pentru că descendenții lor s-au stins, fie din alte cauze.

După lege, venitul acestor pământuri aparține comunei.[1] De fapt, însă, ceea ce se înscrie în bugetul comunei ca venit al lor este cu totul derizoriu, căci mai toate aceste locuri sunt exploatate de primari, de notari sau de alți oameni influenți din sat, și multe din ele sunt și cotropite, în totul sau în parte.

O întrebuințare mult mai bună a acestor pământuri ar fi a se împroprietări pe ele câte câțiva din oamenii fără pământ din comună, urmărindu-se pentru aceasta toate cele care vor fi fost cotropite. Cu aceasta s-ar împuțina cu câteva mii numărul familiilor nevoiașe și s-ar ușura tot cu atâta soluția problemei întregi. Aceasta nu va fi mult, dar va fi ceva, și în fața caracterului amenințător al chestiei, niciun mijloc de a-l atenua, oricât de modest ar fi, nu trebuie negles(15).

Înlesnirea pentru țărani de a deveni arendași

Dacă vânzarea de moșii la țărani va fi, după părerea mea, un mijloc neîndestulător pentru a face față greutăților chestiei țărănești, cred că arendarea către dânșii a moșiilor ar fi cu mult mai eficace și mai ușor de realizat.

În genere, este în interesul și al proprietarului și al țăranilor, ca în relațiile dintre dânșii, să nu se amestece niciun intermediar; dar aceasta este cu deosebire adevărat în ceea ce privește arendările.

Interesul arendașului, om străin de moșie, diferă și de al sătenilor și de al proprietarului. Interesul arendașului este ca, în scurtul timp cât va petrece pe moșie, să scoată cât mai mare folos posibil, fără a se preocupa dacă după plecarea lui sătenii vor rămâne ruinați, moșia secătuită și acaretele dărâmate.

Proprietarul însă are interes ca sătenii lui să fie avuți, să aibă vite bune și putere de muncă, pentru că altfel valoarea moșiei lui scade. Sătenii au de asemenea interes ca productivitatea moșiei să rămână cât mai mare, pentru că ei pe dânsa se hrănesc, și când moșia nu va mai produce nimic, nici ei nu vor mai avea cu ce să trăiască pe dânsa. Este dar completă potrivire de interese între săteni și proprietari, și este de datoria bine înțeleasă a statului și a oricărui doritor de binele țării ca să facă să domnească cea mai deplină armonie între unii și alții, să-i apropie și să-i facă să se prețuiască reciproc.

---

1. Art. 8 din legea din 1864. Vezi nota de la p. 29.

Este de regretat că această datorie statul nostru nu a cunoscut-o şi nu şi-a îndeplinit-o şi că, nu numai nu a făcut nimic pentru a apropia pe săteni şi pe proprietari unii de alţii, dar el însuşi s-a purtat ca cel mai rău, mai nemilos şi mai neprevăzător proprietar.

Sunt 40 de ani de când el a devenit proprietar pe a cincea parte din întinderea teritorială a ţării.[1] În acest interval, nu a făcut absolut nimic pentru a asigura buna stare a ţăranilor de pe moşiile lui. Proprietarii cei răi îşi arendează moşiile cât pot mai scump la arendaşi luaţi ori de unde şi merg de risipesc în străinătate banii astfel scoşi din ţară. Tocmai aşa a făcut şi statul. S-a bucurat când arenzile moşiilor lui au crescut şi s-a silit prin toate mijloacele să le facă să crească cât mai mult posibil, fără măcar să-şi dea osteneala a calcula de unde vor scoate arendaşii asemenea arenzi, plus beneficiul lor. Dacă făcea acest calcul, ar fi văzut că productivitatea pământului fiind limitată, ţăranii rămâneau ca să împlinească toate din munca lor. Şi în adevăr, ştie toată lumea în ce groaznice proporţiuni au devenit oneroase pentru ei învoielile agricole în aceşti din urmă 40 de ani. Ştie toată lumea că, atunci când se fac licitaţiunile pentru arendare de moşii, concurenţii nici nu-şi dau osteneala să chibzuiască ofertele lor după ceea ce poate produce moşia, căci fiecare contează să îngreuneze învoielile. Anul acesta am putut vedea însumi cum un arendaş evreu al unei moşii a statului din judeţul Iaşi, chiar din ziua când a intrat pe moşie, a silit pe ţărani să-i plătească 240 lei falcea de fâneaţă, pentru care el plătea statului 12 lei; şi aceasta în 1904, când fâneţele nu au produs nimic! Mai ştiu pe un alt evreu care anul acesta a luat în arendă o moşie în judeţul Buzău, primind preţul cerut de proprietar şi toate condiţiile puse de el, fără măcar să vrea să le citească, fără să viziteze moşia şi fără să ia nicio altă informaţie asupra ei, decât numai dacă sunt locuitori destui. Se poate prevedea care va fi soarta acestor nenorociţi când vor intra pe mâna lui.

Uzând de asemenea mijloace, statul a scos din moşiile lui venituri din ce în ce mai mari, cu care a plătit împrumuturi făcute în străinătate pentru cheltuieli nu totdeauna justificate, şi de care în orice caz ţăranii, care le plăteau, nu au avut decât puţin folos. În timpul acesta, ţăranii de pe moşiile statului erau exploataţi în modul cel mai neomenos, şi pe când toate împrejurul lor mergeau înainte, ei singuri rămâneau tot în starea de la început, dacă nu mai rău, şi nu puteau să-şi îmbunătăţească soarta deloc, pentru că tot folosul muncii lor se împărţea de stat şi de arendaşii lui. Şi până acolo a mers neprevederea şi nepăsarea statului, încât nu a avut cel puţin grija să ia măsuri pentru ca aceşti arendaşi, care ruinau într-un chip aşa de neauzit poporul de a cărui bunăstare statul era dator să se îngrijească, să nu fie cel puţin străini. Din contră, clasa arendaşilor români este pe cale de a dispare, în faţa invaziei de evrei şi greci, pentru care mila de ţăran este lucru necunoscut şi care, ca culme a batjocurii, după ce adună milioane în

1. Adică de la împroprietărirea din 1864.

câțiva ani, le cară în străinătate, pentru a cumpăra cu ele baronii sau pentru a înființa institute culturale cu scop de a deznaționaliza pe românii din alte părți.

Exemplul dat de stat l-au urmat și instituțiunile publice puse sub controlul lui, așa că se poate zice că, în condițiuni egale, țăranii de pe moșiile statului și ale instituțiunilor acestora stau cel puțin tot așa de rău cât și pe moșiile celor mai răi proprietari. Ba unele din aceste instituțiuni pare că au desfășurat zel anume în acest sens nepatriotic. Se știe că șeful trustului arendașilor din Moldova și-a început averea pe moșia Pomârla a instituțiunii Bașotă, pe care a avut-o pe un preț de nimic și a cărei pădure seculară a desființat-o cu totul.[1] Și cu toate acestea, anul acesta, când după 35 ani de luptă, țăranii de pe Pomârla, profitând de rivalitatea între dânsul și un alt evreu, au reușit să ia ei moșia cu arendă, Epitropia a voit să-i silească să-l ia și pe dânsul în tovărășia lor, pentru ca robia lor să nu mai aibă sfârșit.

Și când aceasta era purtarea statului și a instituțiunilor publice, cum era să fie a simplilor particulari? Pe aceștia-i vedem orbiți cu desăvârșire, și numai orbirii și lăcomiei lor se datorează formarea trusturilor străine de arendași, care amenință să cuprindă țara întreagă. Deja Moldova este cuprinsă mai mult de jumătate, și puhoiul începe să se reverse cu furie și dincoace de Milcov. Trustul din Moldova are deja mai multe moșii mari în Muntenia și de vreo trei ani nu mai este nicio moșie aici la care un evreu să nu se prezinte și să dea fără discuție oricât i se cere, ca să o ia în arendă. Sunt chiar semne că este între ei o înțelegere stabilită, pentru a elimina pe arendașii români. Acum câteva săptămâni, un mare arendaș român, avut și bine cunoscut, se învoise ca să ia în arendă o moșie mare din județul Buzău, contând pe creditul pe care știa că-l are deschis la bancherii cu care lucra de ani de zile. Dar în ziua când trebuia să depună arenda, acei bancheri, toți evrei, fără să-l previe și fără ca nimic să fi justificat această măsură, i-au refuzat orice credit. Arendașul român nu a mai putut lua moșia, pe care chiar a doua zi a luat-o tot cunoscutul acaparator din Moldova.

Iată unde ne-a adus indiferența tuturor, stat și particulari, față de chestia cea mai gravă care a interesat vreodată țara.

Și cu toate acestea, ce frumos rol ar fi avut de împlinit statul! Dacă încă de acum 40 de ani s-ar fi pus în contact direct cu țăranii de pe moșiile lui, dacă s-ar fi înțeles de-a-dreptul cu ei pentru căutarea acestor moșii, țăranii, în loc de a fi sărăciți cum sunt, s-ar fi folosit de o parte din beneficiile trase de arendași, pe când de cealaltă parte s-ar fi folosit statul însuși. În același timp, statul ar fi putut să impună ca cultura moșiilor sale să se facă după anumite reguli raționale, ceea ce le-ar fi îmbunătățit, ar fi mărit producția lor și ar fi deprins și pe țărani cu o cultură mai bună decât cea pe care o fac. Ca rezultat, moșiile statului ar fi înfloritoare, a

1. Moșia aceasta aparținuse unui boier moldovean Bașotă, care a lăsat-o prin testament unei epitropii pentru a întiința o școală. Liceul de acolo avea să se întrețină din venitul moșiei.

cincea parte din populația țărănească ar fi azi avută și prosperă, și puternicele centre țărănești astfel formate pe moșiile statului ar fi fost modele și îndemn pentru formarea altora și pe moșiile particulare.

Acum că moșiile statului s-au vândut sau sunt pe cale de a se vinde, nu se mai poate realiza acest vis frumos. Dar dacă nepăsarea sau nepriceperea noastră a lăsat ca lucrurile să ajungă în starea de astăzi, acum când răul sare în ochi și când tendințele vrăjmașilor sunt evidente, cei care nu ar mai face nimic pentru le pune frâu ar fi criminali contra existenței însăși a țării.

* * *

Dintre toate remediile care se pot propune pentru îndreptarea acestei stări de lucruri, acela pe care-l cred că este mai puternic și mai ușor de aplicat este acela ca țăranii să fie ei înșiși arendași ai moșiilor statului, ale instituțiilor publice, puse sub controlul lui, și ale particularilor.

În ceea ce privește moșiile ce au mai rămas statului, se știe că ele trebuie vândute în loturi la țărani. Cred că va fi nevoie ca aceasta să nu se mai facă. Dar dacă s-ar putea opri vânzarea înclin a crede că aceasta nu ar fi un rău. În adevăr, experiența făcută cu împroprietăririle de la 1864 și 1879 nu a fost fericită în totul. S-a văzut că dacă se împroprietăresc țărani prea sărăciți și care nu sunt deloc pregătiți pentru a trage folos cum trebuie din pământul ce li se dă, ei nu sunt în stare să-l țină, și-l arendează pe nimic la cămătari pe zeci de ani înainte. În cazul cel mai bun, vegetează pe dânsul, mai tot așa de săraci ca și când nu l-ar avea.

De aceea, cred că moșiile statului ce au mai rămas nevândute să nu se mai vândă deocamdată, ci să se arendeze pe câte 10 ani la asociații țărănești, formate chiar din țăranii de pe moșie sau de pe moșiile vecine. Contractele de arendare ar impune oarecare reguli raționale de cultură, și statul ar lua măsuri, printr-un serviciu organizat anume din oameni competenți a face ca aceste condiții să fie scrupulos respectate. După 10 sau 20 de ani de acest regim, când acești țărani se vor fi înavuțit, își vor fi făcut vite și se vor fi deprins cu metode mai bune de cultură, li se vor vinde moșiile în loturi.

Dificultăți pentru a nu se face așa nu cred că vor fi. Dacă țăranii, răbdători cum sunt, au suferit să vadă arendându-se la evrei moșiile deja parcelate pentru a li se vinde lor, cum nu vor fi mulțumiți ca aceste moșii să li se arendeze chiar lor, și să scape de exploatarea arendașilor? Dar dacă, din cine știe ce cauză, s-ar găsi că nu este bine a se face așa, trebuie negreșit să se dea urmare legii vânzării bunurilor statului; nici într-un caz moșiile lui să nu se mai arendeze la particulari, iar contractele celor arendate să se rezilieze toate, lucru pe care contractele de arendare îl și prevăd.

Moșiile instituțiilor puse sub controlul statului, precum Eforiile Spitalelor din București și Iași, Casa Școalelor și a Bisericii etc., în genere nu se pot vinde

în loturi, pentru că sunt nealienabile. Ele însă se pot foarte bine arenda la țărani, în condițiunile ce am arătat pentru moșiile statului, și acest regim trebuie să fie permanent pentru dânsele.

Este însă, atât pentru aceste instituții, cât și pentru stat, o piedică la ceea ce propun eu, anume, legea contabilității, care impune ca arendările să se facă numai prin licitație cu oferte sigilate. Această dispoziție trebuie desființată în ceea ce privește felul de arendări de care mă ocup aici, căci altfel țăranii nu ar mai reuși niciodată să răzbească printre speculanții veroși pe care această dispoziție a legii i-a îmbogățit, în dauna oamenilor cinstiți. Trebuie făcută lege anume, că moșiile statului și ale instituțiilor publice trebuie să se arendeze exclusiv asociațiilor țărănești, cu condiția ca ele să dea o arendă cel puțin egală cu ultima arendă, chiar mărită cu 5 sau 10%, și cu condițiile de cultură ce se vor prevedea prin contract.

Un proiect de lege în acest sens am depus în Senat acum o lună, în privința moșiilor Casei Școalelor și Casei Bisericii; dar a rămas nevotat, din cauza dizolvării Corpurilor legiuitoare.

Vin acum la proprietățile particulare.

După cum am arătat mai sus, interesul proprietarului este de a avea ca arendași chiar pe țăranii lui, nu numai pentru că ei pot plăti mai mult decât un alt arendaș, dar și pentru că ei au tot interesul ca să fie în buni termeni cu proprietarul, pe lângă că nu pot dispărea de pe moșie fără să-și plătească arenda, cum se întâmplă atât de des cu arendașii obișnuiți.

Este însă un motiv care făcea pe proprietari să nu primească bucuros această combinație; anume, greutatea pentru ei de a avea a face cu un sat întreg și de a exercita urmăriri contra fiecărui sătean în parte, în caz de neplată. Dar neajunsul acesta a dispărut, în urma votării legii asociațiilor țărănești; și dacă nu va fi dispărut de tot, va trebui ca legea să fie perfecționată, așa încât să nu mai lase nimic de dorit.

Mulțumită acestei legi, deja a început printre săteni o mișcare foarte îmbucurătoare de a se organiza, pentru a lua moșii în arendă. Deja în multe locuri au și reușit la aceasta, chiar în Moldova. Am convingerea că proprietarii care le vor arenda moșiile vor fi mulțumiți de încercarea lor și că exemplul lor va fi imitat și de alții, așa că mișcarea se va întinde. Cred însă că nu este de ajuns să o lăsăm să meargă numai ea de la sine, ci că trebuie să o încurajăm și să o activăm prin toate mijloacele.

Pentru aceasta, însăși acțiunea morală a guvernului poate face mult. Dacă guvernul ar lucra pe față, prin circulare publice, prin agenții săi administrativi și prin orice alte mijloace, pentru a îndemna pe proprietari și pe săteni să se apropie unii de alții, pentru a-i lumina asupra adevăratelor lor interese, pentru a le explica avantajele legii asociațiilor țărănești, vocea lui ar fi ascultată, nu numai de săteni, dar și de proprietari, dintre care mulți ezită poate numai pentru că se tem de necunoscut. Altceva ar fi dacă ei ar ști că guvernul încurajează mișcarea.

Un alt mijloc de încurajare va fi de a taxa proprietățile arendate la țărani ca și pe cele exploatate de proprietarii înșiși, făcându-le să plătească 5½% ca impozit funciar, în loc de 6½%. Aceasta ar fi și drept, pentru că cauza pentru care s-a făcut deosebirea de plată între aceste două feluri de proprietăți a fost tot dorința de a evita introducerea arendașului ca intermediar între proprietar și săteni.

Un mijloc mai eficace va fi intervenirea în această chestie a Băncii țărănești; dar asupra acestui punct, voi reveni mai jos.

Este însă de prevăzut cazul acelor proprietari timorați sau rău dispuși, care, cu toate îndemnurile și avantajele, nu ar voi să aibă a face cu țăranii. Lucrul acesta este cu deosebire de temut în Moldova. Acolo, sărăcirea și decadența cea mare a clasei țărănești, care cere remediile cele mai grabnice și mai energice, va fi tocmai argumentul pe care-l vor invoca mulți pentru a continua să-i țină în starea de astăzi. Pe lângă aceasta, se știe nenorocita înclinare a proprietarilor din partea aceea de a nu face nimic decât prin evrei; mulți din ei le sunt cu totul robiți și prin datorii și va trebui mult lucrat pentru a-i scoate chiar pe ei din această robie. În fine, evreii înșiși, care dețin astăzi mai mult de jumătate din întinderea moșiilor arendate din Moldova, este sigur că vor recurge la toate mijloacele posibile, pentru a nu lăsa să le scape prada din mână. Dar tocmai aici este pericolul cel în adevăr mare, și dacă acțiunea ce propun să se întreprindă nu va putea duce la înlăturarea lui, nu se va putea zice că s-a ajuns scopul reformei.

De aceea propun ca, în fața mărimii pericolului, să nu se ezite a se lua o măsură energică, perfect justificată, și singura pe care o cred că ar răspunde scopului ce urmărim.

Propun ca prin lege să se stabilească ca asociațiunea formată cu țărani de pe o moșie sau din comunele limitrofe să aibă dreptul de a fi preferată înaintea oricărui alt arendaș, dacă oferă până într-un termen dat un preț egal cu acel oferit de acesta.

Adversarii vor striga, desigur, că prin aceasta se restrânge dreptul proprietarului de a dispune cum vrea el de proprietatea sa. Dar eu cred că statul e dator a restrânge acest preț, când proprietarul uzează de el spre dauna sau pericolul țării, tot așa precum nu permite vinderea proprietăților rurale la străini, sau închirierea cârciumelor din sate la străini, sau instalarea de fabrici insalubre în orașe, și multe altele asemenea. În orice caz, restrângerea dreptului de proprietate ce propun aici este cu mult mai puțin gravă decât aceea comisă prin împroprietărirea din 1864, care a fost o adevărată vânzare silită, dar contra căreia nimeni nu mai cutează a se ridica, pentru că toată lumea recunoaște că a fost o măsură dreaptă și necesară. Cu atât mai mult nu se va putea nimic zice acum, când interesul proprietarului nu este întru nimic lezat prin ceea ce propun eu.

În fine, chiar dacă măsura aceasta s-ar considera ca un remediu eroic și dacă ar trebui să se treacă peste unele rezistențe îndârjite, este destul să ne gândim că e singurul mijloc de a se „pune capăt trusturilor care amenință cu o distrugere

totală atât proprietatea mare, cât şi clasa țărănească, pentru a vedea că nu se poate face altfel.

Se va obiecta, poate, că prin asemenea măsură se va condamna la dispariție clasa arendaşilor. Dar între dispariția clasei țărăneşti şi aceea a clasei arendaşilor, nu putem sta la îndoială. Chiar independent de rolul în stat al unora şi altora şi de însemnătatea lor pentru existența statului, nu se poate sta la îndoială când este a se alege între buna stare a milioane de suflete şi aceea a 10 sau 15 mii; şi aceasta cu atât mai puțin, cu cât aceea ce exploatează în realitate arendaşul, care oferă picturi fantastice, nu este nici capitalul sau munca lui, nici produsul pământului, ci numai munca țăranului şi imposibilitatea în care se află el de a se apăra. Aşa fiind, dispariția clasei arendaşilor va fi un rău mai mic decât actuala stare de lucruri, mai ales că arendaşii români sunt deja pe cale de a dispărea de la sine, înecați de străini şi doborâți de mijloacele lor necinstite de concurență.

Deodată cu clasa arendaşilor, va dispare încă unul din anacronismele care nu mai au niciun rost în viața actuală a statului român. În adevăr, pe cât ştiu, arendaşul aşa cum este la noi, exploatator în locul proprietarului, nu numai al pământului, dar şi al muncii locuitorilor de pe dânsul, nu există nicăieri aiurea în țările moderne. Pe aiurea, arendaşul lucrează pământul în contul lui, cu brațele lui şi ale lucrătorilor plătiți cu leafă de dânsul. De cele mai multe ori, moşia este împărțită în loturi de mărimi deosebite, fiecare fiind arendat câte unuia din țăranii locuitori pe moşie.

Acesta este regimul la care întrucâtva propun să ajungem şi noi; el tratează pe țăran ca om liber, stăpân pe munca lui, şi cu care proprietarul stă de vorbă. Regimul de până acum este rest din timpurile când țăranul era rob, legat de glie, şi se închiria împreună cu pământul, la care el era o simplă anexă. Un asemenea regim nu mai poate dura astăzi, căci e necompatibil cu instituțiunile fundamentale actuale ale țării.

De altfel, nu este nimic extraordinar ca schimbarea condițiunilor sociale ale țării să aducă dispariția unei clase devenite inutile. Tot aşa crearea drumurilor de fier a făcut să dispară clasa antreprenorilor de transport pe uscat, fără ca să se poată zice că aceştia au pierit de foame. A fost de ajuns doar să-şi caute altă întrebuințare a muncii şi a capitalului lor. Tot aşa va fi şi cu arendaşii. Cel care dispune de un capital de 10.000 lei, în loc de a mai lua în arendă o moşie de 2.000 de pogoane, de a o lucra rău, de a scoate 20.000 lei folos pe an, de a sărăci pe țărani şi de a sărăci şi el la prima recoltă rea, va cumpăra 50 pogoane de pământ, pe care le va lucra bine şi va trăi toată viața lui asigurat, liniştit şi modest, potrivit cu capitalul ce a avut şi cu hărnicia şi priceperea ce va fi având. Aşa este mai bine, mai drept şi mai moral decât cum se face astăzi.

* * *

Acum este întrebarea: cum vor face țăranii, în sărăcia în care sunt, pentru a putea lua moșii în arendă?

Deja perspectiva dezrobirii exercită asupra lor o așa de puternică înrâurire, încât chiar cu puținele mijloace ce au și profitând de legea asociațiunilor țărănești, sătenii se organizează și de multe ori reușesc a lua moșii în arendă. Chiar în Moldova, în județul Dorohoi, unde se știe cât de rău stau ei, au reușit să ia două moșii mari. Și succesele lor ar fi mai numeroase, dacă nu ar avea contra lor coaliția atâtor interese și atâtor rele voințe, din care nu lipsește uneori nici a Ministerului Domeniilor, care ar trebui să fie, din contră, sprijinitorul lor natural.

Dar eu nu înțeleg ca țăranii să fie lăsați în propriile lor forțe într-o chestie care, după părerea mea, are o importanță capitală. Eu înțeleg, din contră, că țăranii să fie ajutați în modul cel mai energic.

Aceasta se poate face tot prin *Banca țărănească,* despre care am vorbit mai sus. Va trebui ca această Bancă să aibă destul capital și să fie astfel organizată, încât să poată procura garanția și primele două câștiguri ale arendei, fie în parte, fie în întregime, oricărei asociațiuni țărănești care ar lua o moșie în arendă. Aceste sume Banca le-ar încasa cu dobânda lor până în câțiva ani, spre exemplu până în cinci ani, punându-i-se pentru aceasta la dispozițiune legea de urmărire.

Deja în prima perioadă de 10 ani asociațiunea ar prinde destulă putere, pentru ca pe urmă să țină moșia în arendă ea singură, fără niciun ajutor, sau cu prea puțin ajutor din partea Băncii.

Riscul Băncii ar fi nul, căci ea va fi asigurată în recolte, care de drept i-ar fi ipotecate, până la achitare.

Se va zice, poate, că intervenția Băncii țărănești în această afacere nu va fi necesară, pentru că printre țărani s-ar găsi deja destui bani, dovadă cele 12 milioane pe care numai în patru ani le-au vărsat în băncile populare. Obiecțiunea nu este fundată. Mai întâi, că întreprinderea luării în arendă a moșiilor reclamă o depunere de capitaluri destul de mare, pentru ca să ne îndoim că țăranii singuri o vor putea face; pe urmă, pentru că țăranii cu dare de mână nu sunt repartizați în mod uniform pe suprafața țării și, de aceea, tocmai în regiunile unde țăranii stau mai rău și au mai mare și mai grabnică trebuință de ajutor, le-ar lipsi mijloacele de a se dezrobi; în fine, pentru că, dacă s-ar lăsa țăranii numai în puterile lor, se înțelege că numai cei cu oarecare avere dintre dânșii s-ar folosi de sistemul ce propun, pe când numărul cel mare al nenorociților care nu au nimic ar continua a suferi ca și mai înainte, fără nicio speranță de îndreptare; ei ar fi doar robiți consătenilor lor mai bogați, în loc de a fi robiți unui arendaș oarecare.

Intervenirea Băncii țărănești va permite, din contră, a face să participe un cât mai mare număr de săteni la folosul combinațiunii; ea ar egaliza condițiunile luptei, mergând să dea ajutor acolo unde sărăcia ar fi mai mare.

Banca țărănească, astfel organizată și împlinind un asemenea rol, ar deveni instituțiunea protectoare a țăranilor, instituțiunea părintească și prietenească care le-ar întinde mână de ajutor în nevoile lor cele mai mari și la care ar ști ei că pot găsi sfat și sprijin. Aceasta va fi bine, căci greu este pentru omul sărac când vede că în cele mai grele nevoi ale lui nu poate găsi o ușă prietenească la care să poată bate.

Îmbunătățirea culturii pământurilor cultivate de țărani. Fânețe și imașuri

Chiar dacă prin măsurile propuse mai sus, sau prin altele ce s-ar mai propune, am ajunge să facem ca toți țăranii să aibă pământ pe veci sau să fie arendași, nu vom fi făcut totul pentru dezrobirea lor; dovadă este situațiunea puțin favorabilă a acelora care au fost împroprietăriți deja. De aceea sunt și alte măsuri de luat.

Printre acestea, în prima linie trebuie să ne gândim ce ar fi de făcut pentru ca țăranul să poată scoate din parcela lui un folos mai mare decât acel pe care îl are. În adevăr, nu se poate admite ca din 5 până la 10 pogoane de pământ fertil ca al nostru, o familie de țărani să nu poată scoate cu îmbelșugare tot ce-i trebuie pentru existență și pentru o mică rezervă. Dar lucrul se explică când se vede modul nesocotit cum țăranii cultivă locurile lor.

Eu cred că o îndreptare este posibilă, cu condiția să nu voim ca ea să vină repede și să nu pretindem a face prea mult deodată.

Cei mai mulți care s-au ocupat de chestia aceasta au cerut ca țăranul nostru să fie instruit a cultiva în mod intensiv, ca țăranul din Flandra sau ca cel de pe țărmurile Rinului. Aceasta este absurd. O transformare așa de radicală reclamă secole și nici nu se potrivește pentru o țară în care populația este așa de puțin densă cum e la noi.

Trebuie să restrângem pretențiile noastre. Să ne mulțumim să facem ca țăranul nostru să adopte un mic număr de îmbunătățiri, ușor de realizat și de înțeles, dar care singure ar fi de ajuns pentru a-i îndoi beneficiile. Să se deprindă el a alterna culturile în mod regulat; să are bine; să semene și să culeagă la timp; să întrebuințeze sămânță aleasă și văruită sau sulfatată; să introducă cultura legumelor și a zarzavaturilor; să-și plivească recoltele; să cultive ceva fânețe artificiale. Atâta dacă ar face ar fi enorm. Dar să renunțăm a-i cere să facă experiențe, să caute a îmbunătăți semințele, să încerce culturi noi și necunoscute, să facă cultura câmpului în mod grădinăresc. Acestea vor veni la timpul lor și în mod natural, după ce țăranul, deprins cu practicile simple, ușoare și productive de mai sus, se va fi înavuțit și va fi dobândit puterea și curajul de a face alți pași mai departe.

În special, trebuie îndemnat și învățat țăranul să cultive numaidecât fânețe artificiale, mai ales leguminoase. Altfel nu e cu putință să aibă vite, nu pentru export, cum năzuim, dar nici chiar pentru trebuințele culturii sau pentru hrana lui. Acum când populațiunea s-a înmulțit, când nevoile ei s-au mărit și când culturile s-au întins, nu mai este de gândit a se reveni la sistemul primitiv al vastelor imașuri, locuri pierdute pentru cultură, ca să dea o sărăcăcioasă hrană la câteva vite. Trebuie ca fiecare țăran, după numărul vitelor de care are trebuință, să cultive o parte din pământul de care dispune cu furajul necesar pentru acele vite.

S-au pus deja mari silințe pentru a deprinde pe țărani cu aceste culturi și mulți din ei ar fi dorit să urmeze sfaturilor. S-a prezentat însă o dificultate: că dacă unul cultiva furaje pe parcela sa, când vecinii lui își ridicau recolta și dau drumul vitelor pe câmp, toată cultura lui de furaje era pierdută. De aceea, până când țăranii să ajungă a-și îngrădi parcelele sau până ce să avem o pază suficientă la câmp, va trebui tuturor comunităților țărănești să li se impună ca, din moșia comună, să se lase câte o parte de o întindere potrivită cu numărul de vite al comunității, care să se cultive anume cu furaje și în care fiecare membru al comunității să aibă parte.

Lucrul acesta va fi poate anevoie a se face pentru comunitățile constituite mai de demult, cum sunt împroprietăririle din 1864 și 1879, răzășiile și altele; ar trebui acolo să se refacă toată parcelarea existentă, și aceasta va fi foarte greu. Dar nu va fi tot așa pentru moșiile care se vor cumpăra sau lua în arendă de azi înainte de către asociațiile țărănești. Acolo va fi lesne a se pune ca condițiune a cumpărării sau arendării, ca să se lase pe fiecare an o parte din moșie pentru cultura furajeră.

Atât această condițiune, cât și altele care s-ar mai găsi de nevoie, pentru o cultură mai rațională, ar trebui să le impună Banca țărănească, sub ale cărei auspicii se va face cumpărarea sau arendarea, și tot Banca va trebui să aibă un serviciu organizat de oameni competenți, care să privegheze exacta îndeplinire a acestor condițiuni și să servească și ca sfătuitori ai țăranilor în această privință.

Asigurarea proprietății efective a țăranului asupra pământului lui

Prin mijloacele expuse mai sus se va ajunge, cred, ca cea mai mare parte din țărani să aibă pământ de lucru, fie ca proprietari, fie ca arendași. Dar aceasta nu va fi de ajuns, căci va trebui să se ia măsuri pentru ca ei să aibă folosința reală a pământului acestuia, iar nu să fie despuiați de dânsa de către cămătari și speculanți.

Se cunosc articolele publicate de curând în „Voința Națională“ de către dl Dim. Protopopescu, prin care se arăta exploatarea neauzită la care sunt supuși

țăranii proprietari de pământ, sub cuvânt de arendare. Este de prisos să revin asupra lor. Destul este că dintr-însele s-a văzut cum pentru o nevoie pe care țăranul a avut-o odată în viața lui, el pierde pentru totdeauna folosul pământului lui și devine rob pe viață. Socotesc că asemenea abuzuri este de ajuns să fie cunoscute, pentru ca să se iea măsuri radicale pentru stârpirea lor.[1]

Leacul nu poate fi decât unul: o lege prin care să se oprească cu totul pentru viitor reînnoirea unor asemenea învoieli; toate acestea, fără prejudiciul altor măsuri ce ar fi a se lua contra exploatatorilor, în virtutea legii contra cametei care va trebui făcută și despre care voi vorbi mai jos.

Se va zice că prin o asemenea măsură se va suprima creditul țăranilor, așa că la o nevoie nu ar mai avea unde găsi câțiva bani să se împrumute. Obiecția putea să aibă oarecare tărie altădată, dar nu azi, când bănci populare se află mai în toate satele.

Cât pentru obiecțiunile de drept, e destul să amintesc legea lui C.A. Rosetti(17), prin care pământurile țărănești vândute au fost restituite pur și simplu primilor lor proprietari. Ceea ce propun eu nu este mai mult decât ceea ce a făcut Rosetti, e și tot atât de justificat, pentru că e tot atât de drept și de necesar.

Fracționarea excesivă a parcelelor țărănești

Proprietățile țărănești provenite din împroprietăririle de la 1864 și 1879 fiind încă nealienabile, fracționarea lor excesivă este până acum efectul numai al înmulțirii populațiunii. Când însă termenul de nealienabilitate va expira, va veni să se adauge și o altă cauză de fracționare, adică vânzarea.

În ceea ce privește proprietățile răzășești, amândouă aceste cauze au adus la sărăcie pe multe familii care stau bine altădată și au condus la formarea de parcele de câteva prăjini, cu totul neîndestulătoare pentru întreținerea cât de modestă a unei familii.

Negreșit, legea noastră de succesiuni, care nu admite niciun fel de majorat, nu poate împiedica subdivizarea averii, potrivit cu numărul moștenitorilor direcți. Dar

---

1. Dimitrie Protopopescu (1850–1911) a fost, în sesiunea 1901–1904, deputat și vicepreședinte al Camerei, ca membru al Partidului Liberal. Înainte de aceasta fusese director general al vămilor, secretar general al Ministerului de Finanțe, director general al Monopolurilor tutunurilor, mai fusese deputat ales în 1888, după retragerea guvernului liberal prezidat de I. C. Brătianu, apoi subdirector al Creditului funciar rural. Ca deputat, a fost raportor general al bugetului. A fost asemenea și un ziarist foarte activ. Articolele lui, despre care vorbește aici Haret, s-au publicat în „Voința Națională“ (cu începere din 5 august 1904), semnate cu pseudonimul *Agricola* și apoi au fost adunate într-o broșură intitulată *Cămătă la sate.* Preocupat de chestiunea țărănească, el mai publicase în 1903 (tot sub același pseudonim) un studiu despre *Asociațiunile sătenești*(16) și mai târziu a dat la lumină *Casa rurală.*

nu este mai puțin adevărat că o parcelă prea mică pierde mult din valoarea ei proporțională, și că nu mai răspunde destinației ei, de a întreține pe proprietarul ei.

În astă privință, știu că în insula Wight[1] fracționarea parcelelor nu poate să meargă mai departe decât până la 7 acre (2 hectare 8329 m.p.). Deși fertilitatea insulei este proverbială, s-a găsit că un lot mai mic de 7 acre nu mai răspunde destinației lui, și legea oprește formarea de loturi mai mici. Când vreo împrejurare impune așa ceva, lotul rămâne întreg asupra unuia din copărtași, care trebuie să despăgubească în bani pe ceilalți de ceea ce li se cuvine.

Așa ceva ar trebui făcut și la noi. Întinderea minimă a unui lot s-ar putea fixa, poate, la 2 hectare, care nu diferă mult de întinderea celor mai mici loturi formate de legea din 1864. Dar oamenii de legi vor trebui să studieze cu mare băgare de seamă modul cum ar trebui legiferat acest principiu și cum să se rezolve diversele greutăți ce se pot ivi, și printre care una din cele mai serioase va fi aceea de a se ști care din copărtași va păstra lotul și de unde va lua banii pentru a despăgubi pe ceilalți, dacă va fi de tot sărac. Poate că această din urmă dificultate ar putea fi rezolvată, dându-se copărtașilor venitul întreg al lotului, până la acoperirea dreptului lor, sau printr-un împrumut cu termen lung la Banca țărănească sau la o bancă populară, cu garanție în venitul pământului.

Revizuirea tabelelor de impozit funciar al pământurilor țărănești

În ultimele zile ale celui din urmă guvern liberal, s-a depus un proiect de lege care tindea la revizuirea tabelelor de impozit funciar.[2] Scopul acestei operații era, după declarația dlui Emil Costinescu, de a asigura o mai dreaptă repartizare a acestui impozit, în ceea ce privește proprietățile țărănești. În adevăr, modul cum sunt impuse acum aceste proprietăți în comparație cu moșiile particulare este de o nedreptate strigătoare. Cunosc eu însumi o moșie de frunte, de 12.000 pogoane, a unuia din cei mai mari proprietari din țară, care produce cu siguranță în mijlociu 250.000 lei pe an și care era taxată ca pentru un venit de 50.000 lei, adică a 4 lei pogonul, pe când țăranii de pe aceeași moșie plăteau pentru câte 18 până la 22 lei pe pogon; și deosebirea aceasta este în toate părțile.

Dl Costinescu a mai semnalat și alte abuzuri, cum, spre exemplu, că dacă un lot este proprietatea a mai multor copărtași, numai unul din ei este urmărit și plătește impozitul pentru lotul întreg, iar ceilalți nu plătesc nimic. E lesne de înțeles că cel care este condamnat să plătească pentru toți este cel mai sărac și mai nenorocit din toți, pentru că ceilalți știu și pot să se apere.

---

1. Insula Wight este o insulă a Angliei în Canalul Mânecii.

2. Proiectul, pentru revizuirea tabelelor de impozit funciar, depus de Costinescu în decembrie 1904.

Operația de revizuire pe care guvernul liberal își propunea să o facă va trebui realizată negreșit, pentru a face să dispară asemenea nedreptăți, care pentru cei săraci sunt o adevărată cauză de ruină. Cred însă că revizuirea trebuie să se întindă și asupra proprietăților mari, pentru a fi taxate și ele după adevăratul lor venit. La, din contră, scăderea de venit care ar rezulta din ușurarea proprietăților țărănești nu s-ar putea acoperi decât numai prin sarcini impuse țării întregi, și nu se cuvine ca țara întreagă să plătească partea pe care proprietarii cei mari sunt datori să o plătească și nu o plătesc.

Ușurarea care va rezulta pentru săteni din revizuirea tabelelor de impozit funciar nu va fi neînsemnată, căci, după evaluarea dlui Costinescu, ea se ridică la mai bine de două milioane de lei pe an. De altfel, după cum am spus, nimic nu trebuie trecut cu vederea din mijloacele care pot aduce o îmbunătățire soartei țăranilor; căci chiar cele mai neînsemnate, adunate la un loc, vor da rezultate apreciabile.

Docuri. Silozuri. Serviciul fluvial

Una din cele mai mari plăgi de care suferă țărănimea este mulțimea de mijlocitori de tot felul, paraziți lacomi și fără scrupule, care-i storc partea cea mai bună din câștigul ei. Pagubele ce suferă țăranii prin faptul mijlocitorilor sunt așa de mari, încât nu sunt departe de a crede că venitul lor s-ar îndoi, dacă ar putea fi scăpați de exploatarea speculanților de tot felul, începând de la misitul de cereale și mergând până la cârciumarul din sat.

Pagube foarte mari au țăranii mai ales la vânzarea productelor lor. Mai totdeauna, ei își vând productele la samsari, care umblă din sat în sat și le cumpără de multe ori de pe câmp, dar totdeauna cu prețuri de nimic. Pentru aceasta, ei știu să profite de neștiința țăranului, de nevoia lui momentană, de multe ori chiar de complicitatea autorităților din sat. Se adaugă apoi înșelătoriile de tot felul: măsurile false, banița luată pe deasupra la fiecare chilă, sub cuvânt că *așa e legea,* și nenumărate altele.

Cârciumarii îndeosebi sunt cel mai teribil flagel al satelor. Ei acaparează tot anul producțiunea de tot felul a săteanului, până și păsările și ouăle, dându-i în schimb rachiu care-l omoară. Cunosc exemple de cumpărături făcute de cârciumari în care ei realizau, în câteva luni, beneficii de 300%. În starea actuală a lucrurilor, țăranii nu au chip a se apăra. Ce poate să facă un om care are două sau trei chile de producte, din a căror vânzare abia așteaptă să-și acopere nenumărate nevoi strigătoare? Este imposibil să meargă cu ele până la portul sau până la orașul mare cel mai apropiat, pentru că timpul pierdut și cheltuiala drumului i-ar consuma o bună parte din prețul ce speră să ia. Pe urmă, la oraș sau la port îl așteaptă alți înșelători, din ale căror mâini nu va scăpa. Este indispensabil ca

statul să se îngrijească de această stare de lucruri şi să ia măsuri întinse pentru îndreptarea ei. Sunt zeci de milioane de lei care trec astfel pe fiecare an din buzunarul ţăranilor în al samsarilor, mai toţi străini. După cea mai modestă socoteală, fiecare familie de ţăran pierde în mijlociu cel puţin 40 lei pe an numai din vânzarea productelor.

Mijloacele de luptă nu lipsesc şi cred chiar că nu sunt tocmai greu de întrebuinţat.

În prima linie este dezvoltarea şi ocrotirea asociaţiunilor ţărăneşti pentru vânzarea în comun a productelor. Dar de aceasta mă voi ocupa mai jos.

Pe urmă, trebuie să se facă aşa ca şi ţăranii să se poată folosi cu înlesnire de instituţiunile existente şi de acele care se vor mai face, cu scop de a favoriza agricultura.

Între acestea sunt docurile. Ţăranii nici nu cunosc existenţa lor, şi încă şi mai puţin foloasele ce pot avea de la ele; iar formalităţile sunt aşa de multe, încât chiar cei ce ar voi să se servească de ele se descurajează.

Ar trebui mai întâi ca administraţiunea docurilor să organizeze un vast sistem de reclamă permanentă prin sate, pentru a se face cunoscută ţăranilor. Anul acesta s-a făcut aşa ceva, dar nu de ajuns. Ar trebui ca satele să fie întruna inundate de prospecte explicative, de adrese directe către băncile populare, către preoţi, învăţători şi câţiva din sătenii cei mai cu vază. Aceste prospecte ar trebui redijate într-o limbă cu totul populară, în modul cel mai clar şi cu exemple concrete, care să arate foloasele docurilor şi modul cum se pot oamenii servi de ele.

Va trebui apoi ca regulamentul docurilor să fie modificat, aşa ca formalităţile să fie reduse la cea mai simplă expresie posibilă. Ba încă, având în vedere interesul cel mare de stat, care este la mijloc, s-ar cuveni să se facă condiţii speciale pentru ţărani, fie chiar cu o mică scădere de venit al docurilor; căci scăderea aceasta se va compensa cu prisosinţă pe alte căi, când docurile vor fi contribuit a face pe ţărani să prindă putere.

Va trebui ca productele ţăranilor să fie curăţate în docuri şi alese după calităţi, pentru a li se mări valoarea.

Va trebui ca warantele[18] să poată fi speculate sau depuse ca garanţie la orice bază publică sau la orice bancă populară, pentru ca ţăranii să nu fie siliţi a vinde la nevoie, pe nimic, ci să poată aştepta preţuri mai bune.

Va mai trebui ca docurile să se organizeze în mod permanent, în vedere de a putea vinde pentru export productele ţăranilor, scutindu-i astfel de orice amestec al samsarilor.

Toată această chestie ar trebui studiată cu multă atenţie, în toate detaliile ei, şi nu din punct de vedere fiscal, ci din al economiei generale a ţării.

Dar pentru ca folosul docurilor să fie real şi la îndemâna tuturor, ar mai trebui a se studia chestia preţului de transport al cerealelor pe căile ferate, chestie care ridică atâtea reclamaţii, ce nu se par a fi tocmai nefundate.

Ne aducem aminte cum în 1899 nu s-a putut aduce în Muntenia fân din Moldova de sus, unde era destul, pentru că costul transportului îl făcea să fie mai scump decât fânul de la Braşov. Orice altă țară ar fi stabilit în acea ocazie tarife anume. Și asemenea lucruri se întâmplă și cu cerealele.

Ar trebui iarăşi ca să nu se părăsească promisiunea dată prin mesajul din 15 noiembrie 1904, de a se înființa pe la principalele gări magazii și silozuri pentru producte, lucrare pentru care posedăm deja bune studii făcute și care ar contribui așa de mult ca să facă docurile accesibile pentru toată lumea.

Tot așa, trebuie dezvoltat cât mai mult transportul pe Dunăre, îmmulțind materialul serviciului nostru fluvial cu remorcherele și șlepurile necesare; căci cu modul acesta 9 județe din cele mai bogate ale țării ar avea mijlocul cel mai comod și ieftin pentru a-și transporta productele la docuri, și cheltuiala făcută în acest scop s-ar acoperi repede prin beneficiile ce ar da. Toate măsurile ce propun în acest capitol se pot realiza fără nicio greutate și cu o mică cheltuială, care și ea va fi productivă, și vor avea o influență foarte mare pentru îmbunătățirea situațiunii materiale a sătenilor. Cred că ele merită mai multă atenție decât li s-a dat până acum.

Tocmelile agricole

Condițiunile tocmelilor agricole au devenit din ce în ce mai împovărătoare pentru săteni. Aceasta provine mai cu seamă din pretențiile proprietarilor, care au cerut mereu arenzi din ce în ce mai mari, și din lăcomia arendaşilor, care au dat arenzile ce li s-au cerut și au mai voit să câștige și ei în proporție cu arenda ce plăteau.

Cele două legi asupra tocmelilor agricole, din 14 mai 1882 și din 28 mai 1893, căută să stăvilească răul, dar fără niciun succes, căci condițiunile sunt azi mai grele decât oricând.[1]

Este evident că gravitatea răului se va micșora treptat, cu cât se va mări numărul țăranilor proprietari și arendași; dar ea va rămâne întreagă pentru aceia care nu se vor afla în cazul acesta și de aceea trebuie să ne preocupe.

Legea actuală cuprinde dispozițiuni bune, care, dacă s-ar păzi, tocmelile agricole nu ar mai fi un așa flagel pentru țărani. Dar ea se eludează în mai toate

1. Art. 3, 4, 5 din legea din 1882 (rămase și în cea din 1893) stabilesc următoarele: „Contractele pentru păşune nu se vor putea încheia pe cap de vită decât cu indicațiunea întinderii de pământ pentru care se face închirierea. Niciun contract agricol nu va putea stipula, în afară de muncă, dijmă și bani, o plată în natură ce nu ar fi produsul pământului închiriat. Contractele pentru lucrări agricole nu se pot încheia decât între cultivatorii agricoli în persoană și acel ce exploatează moșii ori împuterniciții acestora din urmă“.

dispoziţiunile ei, iar sancţiunile ce ea prevede nu au niciun efect, pentru că nu sunt reale. Pentru a se aduce îndreptare, ar trebui dar luate mai multe feluri de măsuri.

În prima linie, prohibiţiunile legii actuale ar trebui studiate mai de aproape, lămurite mai bine şi completate, căci sunt unele învoieli imorale sau uzurare care se fac şi a căror interdicţie nu e prevăzută în lege. Spre exemplu, munca pentru datorii făcute la cârciumă ar trebui oprită cu totul, nu numai pentru că ea înseamnă că ţăranul îşi vinde munca lui pe ani înainte pentru rachiu, ceea ce este mijlocul cel mai sigur de a se ruina el şi de a se lăţi beţia, dar şi pentru că chiar această vânzare se face în modul cel mai cămătăresc posibil; căci proprietarul sau arendaşul cel mai nemilos nu poate să egaleze în cămătărie pe cârciumarii satelor, fie români, fie străini.

Trebuie dar ca legea să conţină în mod explicit, şi cu sancţiuni suficiente, oprirea în mod absolut de tocmeli de lucru pentru datorii făcute la cârciumă, iar primarii să fie obligaţi, sub pedeapsă, să nu execute asemenea tocmeli. Să nu se creadă că această dispoziţie, dacă va fi executată, nu va fi de un folos însemnat pentru ţărani.

Dar o cauză mai profundă a răului este imposibilitatea actuală de a se limita sarcinile ce se pot impune ţăranilor pentru anumite servicii ce primesc ei. Legiuitorii noştri nu admit ca statul sau altcineva să intervină în învoielile între particulari.

Negreşit, sociologia are motivele ei puternice pentru ca să facă aşa. Mă întreb însă dacă aceste motive, bune pentru aiurea, au tot aceeaşi tărie în condiţiile speciale de la noi.

Fără îndoială, este un principiu fecund în bune rezultate acela de a nu se interveni în tocmelile între părţi; dar pentru ca principiul să fie sincer aplicat, trebuie ca cele două părţi contractante să dispună în mod egal de libertatea hotărârilor lor.

Nu acesta este cazul când una din părţi este pusă într-o stare vădită de inferioritate, care o pune în imposibilitate de a-şi apăra drepturile cu toată energia cuvenită. Legea însăşi recunoaşte cazuri de acestea, în care se abate de la regula sa obişnuită de neintervenire. Astfel este, spre exemplu, când una din părţi este un minor sau un om slab de minte; atunci legea însărcinează pe alţii cu apărarea drepturilor lor. De asemenea, nimeni nu contestă legitimitatea legilor care fixează numărul de ore de lucru în fabrici şi în mine, şi a legilor contra cametei. Dar ce este camătă altceva decât o plată pentru un serviciu primit, acela de a fi avut bani cu împrumut? Şi pentru ce dacă dobânda banilor împrumutaţi nu poate trece peste o limită oarecare, chiar cu învoirea împrumutatului, chiria pământului împrumutat ar putea creşte oricât de mult după voia împrumutătorului? În cazul cametei propriu-zise, societatea intervine pentru a opri abuzul, pentru că cel ce se împrumută este om sărac sau are nevoie mare de bani; atât sărăcia, cât şi nevoia sunt cauze de inferioritate, care pun pe cel împrumutat în situaţie de a

nu putea rezista pretențiilor excesive ale împrumutătorului; de aceea societatea îl protejează, punând dobânzii o limită peste care să nu se poată trece. Dar când țăranul, care nu are nici capital, nici altă meserie și niciun alt mijloc de existență, ia pământ cu chirie, este el față de arendaș sau de proprietar într-o situație mai bună decât cel care merge să se împrumute cu bani? Nicidecum; și dacă legea acordă protecție celui din urmă, ea trebuie să acorde protecție și țăranului, căruia, în imposibilitatea lui de a face altfel, i se impun condițiuni ce sunt cu totul în disproporție cu serviciul ce i se face.

Juriștii se referă mereu la dreptul roman, pe care-l consideră ca cea mai înaltă expresie a științei de a regula relațiile între oameni, spre cel mai mare folos al lor și al societății. Dar să nu pierdem din vedere că una din primele manifestări ale dreptului roman a fost intervenția statului pentru a face să se ierte plebeilor datoriile ce apăsau asupra lor, din cauza învoielilor cămătărești din care decurgeau și care ajunseseră să fie un pericol pentru însăși existența statului. Acest act de intervenire a statului în învoielile dintre particulari a fost una din principalele cauze de mărire ale statului roman. Din contră, atunci când marile principii de drept s-au irosit în substilități și distincțiuni sofistice, în mijlocul cărora dreptul la existență al celui slab a ajuns să nu se mai cunoască, cei care formau altădată tăria statului roman au devenit turma de proletari care nu a mai fost în stare să apere nici libertățile romane de atacurile oligarhiei, nici statul însuși de ruină.

Învățămintele maeștrilor noștri în materie juridică ne îndreptățesc dar a nu privi ca o erezie nedemnă de discuțiune datoria statului de a interveni acolo unde o întreagă clasă a societății este în pericol de a pieri, pentru că nu mai este în stare să se apere de exploatarea câtorva.

Situațiunea care ne preocupă are asemănare mare cu acea din Italia de acum 2300 de ani[19], căci și România este țară cu deosebire agricolă, cum era Italia, și în care cu toate acestea clasa agricultorilor, care dă impozitul de sânge și o așa de mare parte din cel de bani, este ruinată și redusă la neputință de a mai trăi, prin învoielile cămătărești care o robesc pe viață față de proprietarii pământului, întocmai cum era în Italia. Ba încă, la noi este o împrejurare care în Italia nu era, anume că ruinarea clasei țărănești este pe cale de a se produce de aici înainte, nici chiar în folosul proprietarilor și arendașilor români, ci al unui sindicat de străini, care se organizează sub ochii noștri, în mod fățiș, pentru a exploata fără cruțare pe țărani.

Prin urmare, intervenția statului se impune la noi, precum s-a impus în Italia, și încă cu mai mare cuvânt.

Oricât ar părea de extremă această părere a mea, ea nu este lipsită de precedente chiar la noi. Nu vorbesc despre dreptul statului de a fixa el însuși prețul obiectelor de rechiziție, pentru a se apăra contra pretențiunilor excesive; este și aceasta o atingere sensibilă la dreptul de proprietate; dar nu o invoc aici, pentru

că se va zice că în stare de război multe drepturi sunt suspendate. Dar așezământul agrar al lui Vodă-Știrbei din 1851 răspunde tocmai la cazul de care ne ocupăm și vine în sprijinul modului meu de a vedea.[1]

Așezământul lui Vodă-Știrbei consta în aceasta că fiecare proprietar era dator a pune la dispoziținea fiecărui sătean de pe moșia lui o întindere de pământ potrivită cu numărul de boi ce avea, și aceasta până la două treimi din întinderea moșiei. Pentru aceste locuri, proprietarul nu putea cere alta decât dijma din zece una și 22 zile pe an de lucru.

Legea rurală din 1864 nu a făcut decât să schimbe pentru țărani dreptul de folosință al porțiilor de pământ ce aveau după așezământul lui Vodă-Știrbei în drept de proprietate.

Regularea făcută de Vodă-Știrbei era, desigur, o intervenire directă și hotărâtoare a statului în învoielile ce aveau loc până atunci între proprietari și țărani și trebuie să se observe timpurile când s-a produs această intervenire și cum ea nu a provocat nicio rezistență din partea proprietarilor, pentru că-și dau și ei seama că era dreaptă și că rezolva cu bine o situație dificilă. Ceea ce cred că trebuie și este în drept să facă statul astăzi este mult mai puțin decât ceea ce a făcut Vodă-Știrbei.

Mai întâi mă întreb dacă nu este drept ca, pentru familiile de săteni care nu au deloc pământ sau au mai puțin de 4 pogoane, să se revină la principiul lui Vodă-Știrbei, adică ca acestor familii proprietarul să fie obligat a le da acest minimum de 4 pogoane în niște condiții care să fie fixate prin lege, și aceasta până la două treimi din întinderea moșiei. Precum se vede, ceea ce cer eu este mai puțin decât ceea ce dădea Vodă-Știrbei, deoarece la el întinderea porțiunilor varia de la 4 pogoane și 15 prăjini până la 11 pogoane; iar cât pentru dijmă și zilele de lucru pentru proprietar, s-ar mulțumi țăranii ca legea să le pună condiții și mai grele decât dijma una din zece și 22 zile de lucru pe an, pe care le impunea Vodă-Știrbei; dar să fie o normă pusă, peste care să nu se poată trece. Această măsură, care ar avea explicația și justificarea sa și în nevoia prezentă, și în tradițiile trecutului, ar face ca chestia țărănească să piardă toată acuitatea sa, pentru că ar asigura mijloace de existență, fie cât de modeste, la atâtea familii care azi nu au siguranța zilei de mâine.

O altă măsură, care cred că merită să fie examinată, este aceasta: să se stabilească serii de prețuri normale, în felul celor care se fixează pentru obiectele de

---

1. Așezământul lui Barbu Știrbei din aprilie 1851, deși stabilește că „săteanul nu se poate socoti decât *ca un chiriaș* pe partea de loc ce primește, iar banii ce plătește sau munca ce face nu se poate socoti decât ca o chirie", totuși pune *obligație* proprietarului să dea *fiecărui sătean* o întindere de pământ în vatra satului și apoi un număr de pogoane pentru lucru în raport cu situația lui materială (4 boi și o vacă, 2 boi și o vacă, o vacă). Dacă un proprietar nu are destul pământ disponibil pentru a mulțumi pe toți, cei rămași fără pământ se pot adresa proprietarului vecin. (Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească, 1907, vol. I, p. 699.)

rechiziție. Aceste prețuri se vor stabili pentru fie- are județ sau pentru fiecare regiune, pentrucâte trei sau cinci ani, de către o comisie compusă din proprietari, arendași, săteni și agenți ai administrației. S-ar fixa tot așa numărul maximum de zile de lucru pe care țăranul va fi dator a-l da proprietarului sau arendașului pe fiecare an. Seriile de prețuri, astfel stabilite, ar servi ca bază a tocmelilor agricole, și nu ar fi permisă abaterea de la ele, într-un sens sau în altul, cu mai mult de un procent oarecare.

E posibil, e chiar probabil, că aceste măsuri ce propun vor fi criticate cu asprime și vor întâmpina multă rezistență; dar le găsesc drepte și nu văd prin care alt chip s-ar putea stăvili, măcar în parte, exploatarea cea grozavă ale cărei victime sunt țăranii. Ar trebui iarăși ca proprietarii să nu piardă din vedere că modestul sacrificiu ce propun să facă ei din multul ce câștigă astăzi este pentru a evita pierderi mai mari ce ar putea avea în viitor. Oricine are dreptul să trăiască, și când unei clase întregi de oameni i se taie toate mijloacele de existență, ei ajung la disperare și nu mai știu să aleagă între ceea ce legea permite sau nu permite. E destul să considerăm pagubele pe care pe aiurea le cauzează grevele, ca să ne îngrijim de a nu sili pe oameni să recurgă și la noi la asemenea mijloace de apărare, dacă nu și la altele mai rele, după cum s-a văzut anii aceștia în Rusia, Spania și Italia.

Mai este un lucru pe care guvernul poate să-l facă și care poate fi un frâu puternic pentru exploatarea sătenilor; este de a nu mai permite angajarea de lucrători agricoli străini sau cel puțin de a nu o permite decât acolo unde ea nu poate aduce prejudiciu sătenilor noștri.

În multe părți, dar mai ales în Moldova, proprietarii, și mai cu seamă arendașii evrei, refuză de a angaja pe sătenii de pe moșiile lor sau de pe moșiile vecine și preferă să aducă lucrători de peste graniță, cu prețuri mai mici, pe care uneori nici nu le plătesc. Guvernul permite lucrul acesta. Cu modul acesta, ajută chiar el a se crea în țară o concurență indigenilor din partea străinilor, și chiar pe unde sătenii ar putea lupta contra exploatării, guvernul se unește cu exportatorii, ca să le facă lupta imposibilă. Am cunoștință de localități din Moldova, unde țăranii noștri au fost lăsați să moară literalmente de foame, pe când moșia pe care ei trăiau se lucra de oameni aduși din Bucovina, cu câțiva bani pe zi mai ieftin.

Este imposibil ca asemenea lucruri să se mai poată întâmpla.

Fie că s-ar adopta măsurile ce propun aici, fie că s-ar adopta altele, și orice lege s-ar face asupra tocmelilor agricole ea nu va fi de niciun folos dacă nu se va asigura în mod eficace aplicarea ei. Și legea actuală cuprinde multe dispoziții bune, care însă nu se execută. Ea prevede chiar responsabilitatea primarului, în caz când face să se execute tocmeli contrarii legii; aceasta însă nu împiedică pe niciun primar de a călca veșnic legea. Se mai cere ca arendașii și proprietarii să țină registre în regulă de tocmelile lor agricole, din care să se vadă în mod lămurit situația fiecărui țăran în parte. Și cu toate acestea, câți proprietari și mai ales câți arendași sunt care nu păzesc această regulă!

Este şi natural să fie aşa. Ţăranii, pentru a căror ocrotire este făcută legea, nu o cunosc; aşa că ei nu ştiu să reclame când li se face nedreptate; şi chiar când ştiu, nu cutează, ori pentru că ştiu că primarul este omul proprietarului sau al arendaşului, ori pentru că judecătorul de ocol e prea departe, ori pentru că se tem de strămăniri[20], de cheltuieli şi de pierderi de vreme.

Deoarece ţăranii nu reclamă, iar proprietarii şi arendaşii nu au interes să reclame, cele mai flagrante călcări ale legii rămân neurmărite; iar primarii transcriu şi execută întocmai tocmelile cele mai monstruoase, fără ca să fie cine să-i tragă la răspundere.

Va trebui să fie cineva care să aibă datoria de a controla toate acestea, de a examina contractele de tocmeli, agricole şi modul executării lor, chiar dacă nimeni nu i-ar sesiza; de a vedea modul cum primarii îşi fac datoria şi de a-i pedepsi când vor fi vinovaţi; de a examina chiar condicile şi scriptele de tocmeli ale proprietarilor şi arendaşilor şi de a-i pune în urmărire în caz când ar impune sătenilor tocmeli nedrepte şi contra legii.

Legea actuală, plecând de la principiul că unde nu este reclamaţiune nu poate fi acţiune, lasă pe ţărani fără nicio protecţie. Dar, încă o dată, nu trebuie pierdut din vedere că ţăranul trebuie apărat întocmai ca un minor, căci neştiinţa sau nevolnicia lui îl lasă tot aşa de fără apărare în faţa apăsătorilor ca şi pe un copil; şi dacă sunt legi care protejează pe copii, care autorizează anchete şi urmăriri din oficiu contra celor care-i nedreptăţesc, tot aşa trebuie să fie şi pentru ţărani.

Cel pe care-l cred mai potrivit pentru a împlini acest rol este judecătorul de ocol. El, ca om de legi şi cu prestigiul pe care îl are în urma ultimei organizări a judecătoriilor de ocoale, este cel mai propriu şi cel mai la îndemână pentru a împlini această însemnată însărcinare. Va trebui însă să se aducă oarecare modificări organizaţiunii actuale a acestor judecătorii.

Felurile de măsuri întrebuinţate la ţară

Un fel de înşelătorie care se practică pe faţă, fără cea mai mică sfială, şi care cauzează ţăranilor pagube enorme este acela de a li se cumpăra sau vinde când cu măsurile vechi, când cu cele metrice, după cum îi vine la socoteală speculantului. Aşa, când ţăranul vinde, i se măsoară cu ocaua; iar când cumpără, i se măsoară cu litrul, pe care-l plăteşte ca şi când ar fi o oca. Rezultă de aici pentru el o pagubă de aproape 25%. Tot aşa confuzii se fac, în paguba lui, între pogon şi jumătatea de hectar, între metru şi jumătatea de stânjen şi altele.

Este o lege, confirmată nu de mult prin o altă lege, că singurele măsuri legale sunt cele metrice. Cu toate acestea, se tolerează prin prăvălii, în piaţă, în porturi, întrebuinţarea de baniţe şi alte măsuri nelegale. S-a socotit că lucrul nu are nicio importanţă, pe când el este încă unul din nenumăratele mijloace, şi nu cel mai

neînsemnat, de a se despoia neștiutorii de avutul lor. Ar fi destul o urmărire energică de câtva timp și condamnarea, mai ales la amende grele, a câtorva înșelători, pentru a se pune capăt acestui abuz. Penalitățile respective ar trebui agravate anume pentru acest caz, și toate măsurile false distruse pe unde se vor găsi.

Asigurarea recoltelor contra secetei, grindinei și a focului. Asigurarea vitelor contra epizootiilor și a furtului

Sistemul ce se urmează la noi, ca în anii de secetă statul să distribuie la săteni hrană și furaje care i se plătesc în rate, are mari defecte, printre care cel mai însemnat este acela că deprinde pe țărani cu ideea că statul este dispensatorul de toate și că totul trebuie să se aștepte de la el.

Altădată erau pătulele de rezervă și sunt unii care și azi cer reînființarea lor.[1] Dar explicațiile date deunăzi în Cameră de dl Costinescu au dovedit cu prisosință cât de nepractică este și această instituție.[2]

Adevărata soluție, cea mai practică, mai dreaptă și mai lesne de realizat, este aceea a asigurării mutuale, nu numai contra secetei, dar și contra tuturor accidentelor nenorocite care pot lovi pe țărani: secetă, grindină, foc, epizootii, furtul vitelor.

O casă de asigurare țărănească pentru toate aceste cazuri ar fi o instituție care ar aduce cele mai mari foloase sătenilor și le-ar permite și lor a se folosi de binefacerile unor combinațiuni care joacă un așa de mare rol în viața modernă și de care ei sunt cu totul lipsiți.

Cu mijloacele lui restrânse, un țăran este băgat în datorii pentru toată viața la cel mai mic accident nenorocit: moartea sau furarea boilor, un incendiu, o inundație.

De aceea, ar trebui să se înființeze pentru săteni asigurarea obligatorie pentru toate aceste cazuri. Fiecare cap de familie ar plăti pe an o sumă care ar depinde de numărul membrilor familiei, de numărul vitelor ce are, de acaretele

---

1. *Pătulele de rezervă* au fost instituite de Regulamentul Organic (1832) și s-au desființat în 1864. Atunci sătenii erau obligați să depună în fiecare an de belșug o cantitate anumită de porumb, pentru a se putea servi celor lipsiți, în anii de secetă. Ion Lahovari, care considera aceste pătule ca „asigurarea obligatorie a țăranilor contra secetei", a publicat un studiu amănunțit pentru susținerea lor: *Pătulele de rezervă*, Buc., 1905, Tip. Cucu, 24 p.

2. Despre chestiunea pătulelor de rezervă s-a vorbit și la Senat, în ședința din 25 noiembrie 1904, cu ocaziunea discuției proiectului de lege prin care se introduceau câteva modificări în legea băncilor populare sătești, spre a putea ajuta pe țărani să cumpere porumb (proiect votat de Cameră la 24 noiembrie 1904). Atunci Costinescu a spus că „pătulele de rezervă au fost o sorginte de abuzuri în dauna țăranilor", iar D. Sturdza a adăugat că „răfuiala acestor pătule s-a făcut în 1864: vedeți în arhive ce rezultate au dat!".

ce posedă etc. Această sumă, care va fi destul de mică, pentru ca oricare din ei să o poartă plăti, se va percepe deodată cu impozitele şi pe aceeaşi cale, şi s-ar vărsa la casa de asigurare. În schimb, cel asigurat va avea dreptul a fi despăgubit pentru pagubele ce ar suferi din accidente nenorocite.

Statisticele ministerelor de Interne, de Domenii şi de Finanţe trebuie să posede destule date, după care să se poată calcula pagubele anuale mijlocii care provin din asemenea accidente şi, prin urmare, care ar fi plata datorită de fiecare cap de familie.

În special pentru vite, înfiinţarea asigurării lor va impune a se introduce un sistem oarecare de marcat vitele, în aşa fel încât orice vită să se poată şti din ce sat anume provine. Se cunoaşte deja sistemul numit *al cercelului.* Dacă obiecţiunile ce i se aduc se vor găsi întemeiate, se poate găsi un alt sistem practic de marcat vita pe corn sau pe copită. Dar oricare ar fi sistemul adoptat, el va avea ca urmare că furturile de vite vor deveni mult mai grele şi nu va fi imposibil a se stârpi chiar cu totul.

Cine ştie? Poate că Casa de asigurare despre care vorbesc aici va putea cu timpul să facă şi asigurări pe viaţă, ceea ce ar fi un chip de a se asigura existenţa ţăranilor ajunşi la bătrâneţe sau deveniţi infirmi. Chestiunea este la ordinea zilei în alte părţi şi se cuvine să începem şi noi a ne gândi la dânsa.

Asociaţiuni ţărăneşti. Organizarea muncii ţărăneşti

Asociaţiunile ţărăneşti sunt destinate, după părerea mea, să joace un rol capital în lucrarea de transformare a clasei rurale, alături cu băncile populare. Propunerile ce fac mai sus, cu privire la vânzare şi la arendare de moşii la ţărani, nu vor putea fi realizate decât cu ajutorul acestor instituţiuni. Dar nu numai acesta va fi rolul lor, ci peste tot unde forţele izolate nu vor putea învinge unele greutăţi mai mari. Pentru vânzarea productelor în comun, pentru cumpărare de maşini agricole, pentru secarea bălţilor, plantarea râpelor şi îmbunătăţirea pământurilor sterpe, precum şi în nenumărate alte ocazii, asociaţiunile vor permite satelor să întreprindă lucruri la care altfel nu ar putea nici să se gândească.

Legea votată anul trecut va fi de mare ajutor pentru constituirea acestor asociaţiuni şi va trebui studiată cu băgare de seamă, pentru ca, dacă cumva va fi mai conţinând ceva dispoziţii puţin practice, să fie îndreptate[1].

Dar nu va fi de ajuns, ci va trebui ca guvernul să sprijine şi să încurajeze înfiinţarea asociaţiunilor şi pe alte căi. În special, organele administrative pot fi de mare ajutor, prin propaganda ce pot face.

---

1. E vorba de modificarea art. 74 şi 514 din *Procedura civilă* publicată în „Monitorul Oficial“ din 11 februarie 1901.

Dar propagatorii cei mai de frunte vor fi tot preoții și mai ales învățătorii, cum au fost și pentru băncile populare. De aceea, imitând ceea ce făcusem în chestia băncilor, eu am delegat, în decembrie trecut, trei învățători dintre cei mai aleși ca să propage ideia asociațiunilor din sat în sat și să dea sfaturi și lămuriri pentru înființarea lor. Pe doi din ei îi trimisesem mai înainte în Danemarca ca să studieze asociațiunile țărănești daneze, care sunt celebre în toată lumea. Ar trebui ca misiunea acestor trei învățători să fie menținută până ce ideea asociațiilor se va fi lățit peste tot; și dacă cumva guvernul conservator le va retrage însărcinarea, după cum se vorbește, va trebui ca guvernul liberal viitor să le-o redea[1].

* * *

Dl Al. Gâdei, în cartea sa *Monografia comunei Bragadiru,* propune a se face o organizare a muncii țărănești[2]. Pentru aceasta, cere a se înființa, sub auspiciile Ministerului Domeniilor, un birou unde să se centralizeze, pe de o parte cererile de muncitori din partea proprietarilor și arendașilor, iar pe de alta ofertele de brațe; toate acestea cu arătarea cuvenită de numărul și felul muncitorilor ceruți, de prețurile oferite și de cele cerute etc. Cu aceasta, s-ar ușura pentru unii găsirea brațelor ce le sunt necesare, iar pentru alții găsirea de lucru și ar deveni inutilă aducerea de lucrători de peste graniță, care scot pe fiecare an atâtea milioane din țară, în paguba muncitorilor noștri.

Ideea aceasta mi se pare bună și practică și ar trebui înscrisă printre acele care vor trebui realizate.

Lege contra cametei

Este de mirare că până acum încă nu există o lege contra cametei la noi, unde camăta a luat proporții așa de fenomenale încât ajunge până la 500%. Nenumăratele constatări făcute în toate părțile țării dovedesc că, în ceea ce privește în special pe țărani, camăta îi roade așa de grozav, încât cea mai mare parte din câștigul lor se duce în punga cămătarilor și că e destul să se împrumute un

1. Dintre măsurile luate de Haret în timpul celui de al doilea ministeriat (1901–1904), citățm circulara din 1903 prin care cere învățătorilor să asocieze pe țărani pentru a lua moșii în arendă (vol. II, p. 172 din Colecția de față), circulara din 16 august 1904 prin care cere învățătorilor să facă același lucru pentru vânzarea în comun a produselor agricole (vol. II, p. 501) și Ordinul din 30 noiembrie 1904 prin care numește 3 învățători ca să facă propagandă pentru tovărășii și dă instrucțiunile cuvenite (vol. II, p. 508).

2. Cartea lui Al. V. Gâdei a apărut în anul 1904 (Buc., Tip. Statului). Vezi p. 180 , la care se referă Haret.

țăran odată cu o sumă cât de mică, pentru ca să nu se mai poată plăti niciodată. Și răul este general, căci cămătărie fac toți: uneori proprietarul, mai ales arendașul, dar totdeauna cârciumarul și samsarii și chiar țăranii care au ceva bani.

Băncile populare au adus oarecare ușurare, care va merge crescând, atunci când capitalul lor se va mai mări; dar ele nu vor putea face față la toate nevoile a 6.000.000 de suflete. Trebuie dar să se facă și la noi, ca în toate părțile, o lege severă contra cametei, care să conțină dispoziții și sancțiuni potrivite țării noastre și felului special de rele pe care noua lege va avea să le stârpească.

Cunosc legea franceză contra cametei din 1850. Ea se ocupă exclusiv de dobânzile mai mari decât cele legale luate la bani împrumutați, și ca sancțiuni prescrie amenda, confiscarea până la jumătate din capitalul împrumutat, închisoarea până la un an, afișarea pedepsei și publicarea ei în ziare în contul celui condamnat.

Aceste pedepse s-ar putea aplica și la noi; dar în ceea ce privește definițiunea cametei, cea dată de legea franceză este departe de a fi de ajuns la noi.

La noi țăranul se împrumută nu numai cu bani, dar și cu producte, cu rachiu, cu lemne, cu servicii de tot felul; iar camăta o plătește nu numai sub formă de dobândă mare în bani, ci mai cu seamă în zile de muncă la câmp, în cărături, în producte, în pasări etc.; și chestiunea este că ceea ce plătește el, ori sub ce formă ar fi, este excesiv de mult față cu ceea ce a primit.

Va trebui dar ca la noi camătă să se numească orice plată mai mare decât un procent, care se va fixa prin lege pentru principalele cazuri, pentru servicii primite sub orice formă ar fi. S-ar putea ca legea, pentru a ține seamă întrucâtva de obiceiuri înrădăcinate, să fixeze pentru muncile agricole un procent mai mare decât pentru bani împrumutați, precum se face și pentru datoriile comerciale; dar chiar așa de s-ar face, tot ar fi o enormă îmbunătățire față de ceea ce este astăzi.

Se înțelege că legea astfel înțeleasă ar interveni și în chestiunea tocmelilor agricole, căci și acolo camăta se exercită în toată vigoarea ei, când, spre exemplu, se ia țăranului 240 lei pentru o falce de fâneață, pe care vânzând-o în târg nu ar putea lua nici 100 lei, fără a mai socoti munca și timpul lui. Toată lumea taxează asemenea tocmeli de *tocmeli cămătărești*; pentru ce dar s-ar sustrage ele de la acțiunea unei legi contra cametei?

Cât pentru cercetarea, descoperirea și urmărirea delictelor de camătă de orice fel, ele vor trebui să intre în însărcinările judecătorului de ocol, care va trebui să le urmărească din oficiu. Despre aceasta am vorbit mai sus.

Întrucât privește pedepsele, ar trebui ca, pe lângă cele pe care le prevede legea franceză, să se adauge interdicțiunea pe cel puțin cinci ani pentru cel condamnat de două ori pentru camătă, de a fi ales primar, membru în consiliul comunal, de a ocupa funcțiuni și mai ales de a putea ține cârciumă. Aceste sancțiuni vor fi necesare, căci tocmai cei ce se află în cazurile acestea sunt de ordinar

cămătarii cei mai nesățioși și abuzează de poziționea lor pentru a-și exercita fără frică și de la adăpost prădăciunile lor.

Băncile populare

Nu mai este nevoie să vorbesc despre binefacerile băncilor populare, căci ele nu se mai discută. De altfel, această instituțiune se pare că este deja intrată în obiceiurile țăranilor, iar legea ei organică, după doi ani de încercare, se pare că nu are nevoie decât de prea puține îmbunătățiri.

Singura grijă ce va trebui să se aibă în viitor va fi ca administrația să le dea tot concursul, în loc de a le face piedici, după cum s-a întâmplat în unele locuri; ca să se ia măsuri severe pentru a împiedica pătrunderea cămătarilor în bănci și ca să se evite tendința de centralizare, care se pare că tinde să domine la administrațiunea centrală a băncilor populare. Aceste instituțiuni s-au dezvoltat foarte bine numai mulțumită libertății de care s-au bucurat; orice încercare de compresiune le-ar strica avântul.

O nouă formă de cămătărie a luat naştere – cine ar crede? – tocmai din cauza băncilor populare. Când un sătean vrea să facă un împrumut la o bancă, el are trebuință de doi giranți, membri ai băncii. Ei bine, sunt acum giranți de profesiune, care, abuzând de nevoia săteanului, nu-i dau girul decât după ce-i impun condițiuni care echivalează cu cea mai grea camătă. Cârciumarii și uneori chiar preoții sunt acei care exercită cu deosebire această urâtă meserie.

Se înțelege că acestor oameni va trebui să se aplice severitățile legii contra cametei; iar în legea băncilor populare va trebui introdusă o dispoziționea ca ei să fie eliminați de drept din bancă și ca nimeni să nu poată da mai mult decât două giruri.

Organele care vor conlucra la realizarea reformei. Judecătorul de ocol

Am ajuns aproape la sfârșitul expunerii mele, din care se vede că problema țărănească este foarte complicată și că soluțiunea ei, chiar parțială, va cere votarea de legi și luarea de măsuri numeroase. Dacă însă aceste legi și măsuri vor fi să rămână numai pe hârtie, cum s-a întâmplat de atâtea ori, mai bine va fi nici să se înceapă.

Dacă multe din legi nu se aplică, cauza în mare parte este că la alcătuirea lor nu se are în destul în vedere cine va fi acela care va prezida la aplicarea lor. În special, legile privitoare pe țărani au fost destinate toate să fie aplicate de

către primarul rural, a cărui lipsă de cultură şi de moralitate nu mai are nevoie să fie descrisă aici.

În momentul de a începe o reformă aşa de mare, trebuie să ne gândim la organele care vor fi chemate să o execute, şi la nevoie să dezvoltăm pe cele existente sau chiar să creăm şi altele noi.

Singurele elemente, care pot fi întrebuinţate într-un fel oarecare în scopul ce urmărim, sunt cele următoare:

prefectul;
inspectorul comunal;
primarul;
notarul;
consiliul comunal;
sfatul satului;
judecătorul de ocol;
învăţătorul;
preotul.

Toţi aceştia trebuie utilizaţi, fiecare în felul lui, dar niciunul în mod exclusiv, nici într-un cerc de activitate nepotrivit cu dânsul sau prea larg pentru ca să-l poată împlini cu destoinicie.

Nu voi vorbi aici despre prefect, căci rolul lui este bine cunoscut.

Atribuţiunile inspectorului comunal sunt bine lămurite prin noua lege comunală. Eu cred că acest agent poate avea un rol foarte însemnat, ca agent de control, ca sfătuitor şi ca îndemnător la lucru, în toate chestiile de natură curat administrativă. Recrutarea lor însă va fi grea, căci nu e uşor a se găsi atâtea sute de tineri care, fără a fi fost în administraţiune, să cunoască toate nevoile poporului de la ţară şi mai ales să aibă tragerea de inimă şi înţelegerea de misiunea lor care singure ar putea face din ei elemente în adevăr preţioase pentru realizarea reformei. Ar trebui ca aceşti inspectori să aibă o instrucţiune şi o educaţiune potrivită chemării ce vor avea de îndeplinit.

Instrucţiunea ar putea-o căpăta, dacă s-ar înfiinţa odată la universitate secţiunea de ştiinţe administrative, pe care legea o prevede, care este indispensabilă, dar contra căreia se coalizează atâtea interese.

Cât pentru educaţiune, ea se va face doar cu timpul, întrunindu-i deseori pentru a li se da instrucţiuni şi sfaturi de către cei mai buni administratori ce avem, controlându-i de aproape, înfiinţându-se pentru ei o „Revista generală a învăţământului“ pentru chestiunile curente de administraţiune.

Cât pentru chestiunea dacă numărul lor actual este sau nu este prea mare, aceasta este lucru secundar. Totul este ca să nu lipsească acest organ, chemat anume a executa legile în partea lor care priveşte pe guvernul central, lucru pe care până acum tot primarul sătesc avea să-l facă.

Consiliul comunal şi sfatul satului nu pot avea un rol însemnat în realizarea reformei. Lipsa lor de iniţiativă şi de cultură, precum şi caracterul lor de corpuri

deliberative nu se potrivesc cu trebuința de acțiune repede, energică și luminată care se cere aici.

Lăsând dar la o parte pe primar, notar, învățător și preot, despre care voi zice câteva cuvinte mai jos, rămâne să vorbesc despre judecătorul de ocol.

Am arătat mai sus partea care cred că trebuie să i se facă. Am cerut ca el să aibă dreptul a interveni din oficiu în chestiunile de cămătărie și de tocmeli agricole, pentru a controla aplicarea legilor, pentru a proteja pe cei năpăstuiți și pentru a urmări pe cei vinovați. Dar cu aceasta nu trebuie să pierdem din vedere chemarea principală a judecătorului, care este de a da dreptatea și aici atingem încă una din lipsurile cele mai simțite ale satelor noastre.

Cu toată organizarea actuală a judecătoriilor de ocol, justiția este încă departe de a fi destul de la îndemâna țăranilor; ea este prea scumpă, prea târzie, cere prea multe alergături și pierdere de vreme.

Din cauza aceasta, în cea mai mare parte din împrejurările când ar avea nevoie de judecată, țăranul preferă să se lipsească și numărul nedreptăților ce se comit din cauza aceasta este foarte mare.

Va trebui dar ca formele procedurii să se simplifice cu totul, cel puțin pentru cauzele cele mai obișnuite care interesează pe țărani, și termenele să se scurteze; dar mai ales, trebuie ca judecătorul să fie pus mai la îndemâna lor.

Astăzi sunt 131 judecători de ocol, dintre care 85 la țară, ceea ce face că în mijlociu circumscripția fiecăruia este de 1545 kilometri pătrați, adică mai bine de 39 kilometri în lung și în lat. Aceasta este mult.

Greutatea aceasta se poate înlătura prin trei măsuri.

Una ar fi înființarea juriilor de împădurire, compuse din învățător, preot și unul sau doi bătrâni cinstiți, pentru a aplana neînțelegerile pe cât se poate.[1] Lucrul acesta l-am încercat în mai multe părți cu bun folos. Prin aceasta s-ar descărca judecătorul de o însemnată parte de procese, care nici nu ar mai avea loc.

A doua măsură ar fi a se mai mări numărul judecătorilor. Costul anual al unei judecătorii de ocol fiind de 6.000 lei, ar fi o cheltuială de vreo 300.000 lei pe an, dacă s-ar mai adăuga 50 de judecătorii de ocol, ceea ce ar reduce suprafața circumscripțiilor lor la mai puțin de 1000 kilometri pătrați și i-ar apropia prin urmare mult de justițiabilii lor.

În fine, să se impună fiecărui judecător ca, afară de reședința lui obișnuită, să meargă pe rând și în alte centre din circumscripția lui, pentru a-și exercita însărcinarea. S-ar putea, spre exemplu, ca, afară de reședință, să fie în fiecare circumscripție câte 8 până la 10 de aceste centre, iar judecătorul să fie obligat a veni în fiecare din ele câte o zi sau două la fiecare două luni. El ar putea atunci, nu numai să dea dreptate multora care fără aceasta nu ar fi putut să vină să i-o

1. Vezi în prezenta colecție: vol. II, p. 142, unde se arată cum a început chestiunea aceasta.

ceară, dar totdeodată să-şi exercite şi însărcinarea de control despre care am vorbit mai sus.

Propunerea ce fac aici nu este aşa de neobişnuită cum s-ar părea la prima vedere. În Norvegia, unde ca şi la noi populaţia este rară şi comunicaţiunile grele, sunt învăţători ambulanţi, preoţi ambulanţi şi, dacă nu mă înşel, chiar şi judecători ambulanţi. Nu văd ce piedică absolută ar fi pentru a se face şi la noi aşa, deoarece folosul ar fi aşa de mare. Cât pentru oficiul de grefier în centrele secundare, ar putea să-l îndeplinească notarul, învăţătorul sau preotul local.

Dacă s-ar adopta vederile mele, judecătorul de ocol ar căpăta o însemnătate cu mult mai mare decât cea pe care o are astăzi şi ar deveni unul din principalele organe în realizarea reformei. Dar în acelaşi timp el se va găsi deseori pus în situaţii neplăcute faţă de cei puternici din localitate, şi aceasta ar putea să-i atragă grave neajunsuri.

Pentru a-l pune la adăpost şi pentru a face din el dispensatorul în adevăr independent şi imparţial al dreptăţii, va trebui ca el să fie sustras de la acţiunea acelora care pot să fie chemaţi la răspundere înaintea lui. De aceea, va trebui să i se asigure stabilitatea, fie declarându-se inamovibil, fie cel puţin neputându-se înlocui sau transfera decât cu avizul conform al unui juriu de magistraţi superiori. Chestia ar trebui studiată mai de aproape. Dacă această garanţie s-ar da judecătorului de ocol, desigur că el ar primi adaosul de muncă ce i-ar impune noile sale însărcinări, chiar fără adaus de salariu peste cel actual.

Cu toate acestea, în interesul formării unui bun corp de judecători de ocol, care să posede experienţa specială proprie acestei cariere, nu ar fi de prisos a se examina dacă nu ar fi bine a se admite pentru ei sistemul înaintării pe loc, întrebuinţat în alte părţi, şi care constă în aceea că, după un număr oarecare de ani de serviciu, judecătorul capătă un adaus de leafă, fără a fi mutat din loc.

Doar consideraţiile bugetare de nu se vor opune adoptării acestei măsuri, care altfel prezintă numai avantaje.

Primarul. Notarul. Consiliul comunal

În cercul mai restrâns de activitate pe care i l-a lăsat noua lege comunală, primarul rural poate încă să fie un factor foarte util. Din nenorocire, ignoranţa lui este o piedică de neînvins, care deocamdată nu văd cum ar putea fi înlăturată.

Cât pentru notar, el ar putea fi mult îmbunătăţit, cel puţin întrucât priveşte priceperea, prin înfiinţarea şcoalei de notari, la care se gândiseră foştii miniştri Stolojan, Lascăr şi eu însumi.[1]

---

1. *Anastase Stolojan* (1836–1901), fost magistrat la Craiova, apoi om politic. Primar al Craiovei, deputat în toate legislaturile de la 1869. A fost ministru de Justiţie, de Domenii, de

Acum doi ani, eu propusesem dlui Lascăr ca, pe lângă școala normală de învățători din Câmpulung, să se înființeze o secție în care să se admită absolvenții a trei sau patru clase normale, care, după un an sau doi de preparație specială, puteau să formeze foarte buni notari. Același lucru s-ar putea face și cu absolvenții a patru clase de seminar.

Acești tineri, atât normaliști cât și seminariști, fiind mai totdeauna fii de săteni, în urma instrucției ce ar fi primit, parte în școala normală sau în seminar și parte în secția de notari, ar fi avut și o instrucție generală, și cunoștințele speciale cerute unui notar, și ar fi înlăturat din aceste posturi pe declasații de prin orașe, care azi le ocupă în cea mai mare parte.

* * *

Consiliile comunale rurale ar câștiga foarte mult, dacă în fiecare din ele s-ar admite de drept cu vot deliberativ câte un învățător și un preot, cei mai de seamă și cei mai cuminți din comună. Oricât s-ar zice că consiliile comunale rurale au să se ocupe numai de lucruri care nu sunt mai presus de cunoștințele și de priceperea unui sătean fără știință de carte, lucrul nu este exact. Sunt chestii în care cunoștințe mai întinse sunt indispensabile; astfel sunt cele relative la igienă, la paza contra epidemiilor și a epizotiilor etc. Și pe urmă nu se poate concepe ca un consiliu chemat a se ocupa de lucruri așa de diverse, a lua cunoștință de ordinele autorității superioare, de legile și regulamentele cele noi pe care trebuie să se aplice, să nu cuprindă, de cele mai multe ori, alt membru cu știință de carte decât pe notar. În aceste condiții, notarul duce în realitate comuna cum vrea el. Adăugirea elementelor celor mai culte din sat, cum este învățătorul și preotul, nu poate să facă decât bine.

De altfel, această măsură nu ar fi contrară constituției, după cum s-a zis. Constituția nu prevede nimic în privința compunerii consiliului comunal, ci lasă lucrul în seama legilor respective.

O dispoziție însă asupra căreia insist aici din nou este ca cei condamnați pentru cămătărie să nu poată fi nici primari, nici notari, nici membri în consiliul comunal sau în sfatul satului.

Interne în diferite guverne ale Partidului Liberal. *Vasile Lascăr* (1854–1907) a fost avocat în Târgu-Jiu, primar al orașului, deputat ministru de interne în câteva guverne ale Partidului Liberal. Școala de notari nu s-a înființat atunci, ci mai târziu. Am găsit un regulament al ei din 1908.

Învățătorii și preoții

Campania culturală și economică, pe care am dus-o în acești din urmă patru ani cu ajutorul învățătorilor și succesele ce a avut, ne-a dovedit ce element minunat de luptă sunt învățătorii, când sunt bine întrebuințați. De astăzi înainte, nimic mare și temeinic pentru binele sătenilor nu se va putea întreprinde fără concursul acestor oameni pricepuți, harnici și devotați.[1]

Dându-mi seama de valoarea lor și de ce se poate face cu dânșii, m-am silit să le ridic prestigiul în comună și să-i pun cel puțin alături cu cei mai de seamă din sat. La aceasta am reușit, și învățătorii își dau seamă de aceasta și se silesc să-și țină cu cinste locul ce au dobândit. Guvernele viitoare vor trebui să le păstreze această situație și să le-o îmbunătățească, pe cât se va putea.

M-am silit de asemenea, pe cât vremurile grele mi-au permis, să le îmbunătățesc și situația materială, care nu este tocmai de invidiat, la dreptul vorbind, deoarece un învățător primește abia 76 lei 50 bani pe lună, adică 2 lei 50 bani pe zi. Reducerile de acum 3 ani i-a atins și pe ei. O îmbunătățire cât de modestă a plății lor ar fi pentru ei o mare încurajare, pentru că ar considera-o ca o recunoaștere a serviciilor ce au adus în acești din urmă ani. E adevărat că pentru fiecare 5 lei pe lună adăugați unui învățător, bugetul țării se încarcă cu 300.000 lei pe an; dar socotesc că un sacrificiu bănesc ca acesta merită să se facă, când e vorba de prefacerea radicală a stării țărănimii, pe care o avem în vedere.

* * *

Preoții sătești, ca și învățătorii, ar putea să devină agenții cei mai buni și mai utili în campania pentru ridicarea morală și materială a sătenilor. Sunt convins că se află și printre ei elemente foarte bune, care nu cer decât să li se dea putința și ocazia de a se manifesta.

Este de regretat că, în silințele ce mi-am dat de a-i atrage și pe dânșii în mișcarea învățătorilor, nu am fost decât foarte puțin ajutat.

Până când se va găsi mijlocul de a se schimba această stare de lucruri, va fi anevoie a se trage din preoțime tot folosul ce ar putea da ea în lupta ce trebuie întreprinsă. Până atunci nu rămâne decât a se atrage preoții în curent în mod individual, ceea ce am reușit a face întrucâtva.

Un alt rău este că mai mulți preoți, cu toate că sunt plătiți cu leafă și că taxele de epitrahir sunt hotărâte prin lege și prin regulament, percep încă de la săteni taxe de zece și de douăzeci de ori mai mari decât cele regulamentare și, dacă nu li se plătește cât cer ei, refuză serviciul. Mereu sunt reclamații contra

1. Pentru această campanie să se vadă tot cuprinsul vol. II din această colecțiune.

preoților care lasă morții neîngropați zile întregi, pentru că nu li se dă cât cer ei. Ca să-și facă cineva o idee de ce cauză de ruină pentru săteni sunt aceste pretenții ale preoților, să consulte *Monografia comunei Bragadiru* de dl Al. Gâdei.[1] Și pentru stârpirea acestui abuz, legea clerului nu dă niciun mijloc.

Fiindcă voim să stârpim abuzurile care ruinează pe săteni, și acesta este unul dintr-însele, remediul este, pe de o parte, de a se afișa în toate satele tariful legal al serviciilor preoțești, cu lămurire că preoții nu au drept a cere nimic mai mult; iar pe de alta, a face să se condamne de către tribunalele corecționale toți preoții abuzivi, pentru refuz de serviciu datorat și pentru percepere de taxe ilegale. La nevoie, va trebui făcută o lege anume pentru acest scop.

Cercurile culturale. Cursuri de adulți. Școlile rurale

Reforma stării țăranilor nu poate să fie completă, dacă nu ne vom îngriji și de partea ei morală și intelectuală.

În folosința de binefacerile progreselor pe care le-a făcut țara de 60 de ani încoace, țăranii au fost nedreptățiți până și la distribuirea învățăturii; căci, pe când în toate celelalte ramuri de învățământ s-au înființat toate școlile necesare, și chiar peste necesitate, singur învățământul primar rural nu are decât două treimi din numărul de școli și de învățători care ar fi necesari întregii populații țărănești.

Aceasta este nu numai un rău, pentru că nicio reformă nu poate fi temeinică dacă nu va fi sprijinită pe luminarea poporului, dar este și o rușine; căci este imposibil să aspirăm la locul la care râvnim printre popoarele culte, pe câtă vreme 75% din poporul nostru nu știe nici să citească, nici șă scrie.

După socotelile mele, mai este o lipsă de vreo 2.000 până la 2.500 de învățători cel puțin, ceea ce presupune un adaus în bugetul învățământului rural de 2 până la 2% milioane lei pe an. Acest adaus trebuie repartizat pe 10 ani, a câte 200 până la 250 mii lei pe an, așa că până în 10 ani să dispară această pată de pe numele nostru în lume.

Ar fi inutil a se face repartiția pe un număr mai mic de ani, căci ar fi greu a se găsi învățătorii necesari, pe care numai școlile normale îi pot produce.

Va trebui tot deodată să se urmărească cu energie și să se termine clădirea localurilor de școli rurale, deoarece ruinele de până acum, pe lângă că erau un pericol pentru sănătatea copiilor, nu puteau nici să conțină numărul cuvenit de școlari, așa că cheltuiala ce se făcea cu plata învățătorului era în mare parte zadarnică.

În acești din urmă patru ani, prin impulsia ce am dat, s-au făcut localuri bune pentru vreo 1.000 de săli de clasă, cu locuințele pentru învățători, dovedindu-se

1. La p. 171.

astfel că clădirea şcolilor, care stă în suferinţă de 40 de ani, nu este mai presus de puterile comunelor rurale, dacă este la mijloc bunăvoinţă. Dacă se va stărui încă câţiva ani în acest sens, toate şcolile vor avea localul lor.

Dar şcolile ce sunt şi acele care se vor mai face nu pot servi decât pentru copii, pe când adulţii nu ar avea niciun mijloc de a se lumina. Pentru dânşii, am înfiinţat cursurile de adulţi, cercurile şi şezătorile culturale, ţinute toate de învăţători şi învăţătoare, şi care erau foarte mult urmărite şi gustate de săteni. Toate acestea se pot întreţine cu foarte puţină cheltuială, deoarece plata unui învăţător pentru un curs de adulţi nu este decât de 10 lei pe lună, iar pentru cercurile culturale i se plătesc 3 lei pe lună ca cheltuieli de transport. Aceste cheltuieli erau în sarcina comunelor, care le plăteau cu uşurinţă, până anul trecut, când aplicarea noii legi comunale a făcut să se suprime în multe părţi. Va trebui să se ia măsuri pentru restabilirea lor pe unde au fost tăiate şi pentru introducerea lor pe unde încă nu figurau.[1]

Gestiunea cârciumelor

Succesul unei părţi din reforma ce urmărim depinde în parte de resursele ce vor avea comunele rurale, pentru a putea contribai la dânsa. Cheltuielile pentru poliţie, pentru o administraţie locală cum se cuvine, reclamă cheltuieli, pe care multe sate nu sunt în stare să le facă.

Legea suprimării accizelor a adus multor comune o creştere însemnată, dar nu suficientă, de venituri, şi sunt multe altele care nu au avut parte de dânsa. O revizuire generală a sistemului nostru de impozite nu-şi are locul aici şi nici nu am competenţa de a o trata. Este însă un izvor de venituri, care cred că nu dă ceea ce ar trebui să dea; acesta este alcoolul, a cărui cestiune se leagă cu o alta, foarte gravă, aceea a alcoolismului.

Consultând tabloul cantităţilor de alcool date în consumaţie în aceşti din urmă 21 de ani, vedem că ele variază între 72 milioane şi 280 milioane de grade pe an. Oricât de mare influenţă ar avea împrejurările asupra consumaţiei, este imposibil să credem că ele pot face ca consumaţia să varieze de la simplu la cvadruplu, mai ales când vedem că în progresele alcoolismului nu se constată deloc aceeaşi variaţiune. Mai curând trebuie să credem că acea variaţiune aparentă a consumaţiunii se datorază în cea mai mare parte fraudei.

Un mijloc de a face să crească acest venit ar fi dar a se căuta să se pună cât se poate mai mult frâu fraudei.

---

1. În privinţa activităţii lui Haret în această direcţiune, să se vază în prezenta colecţiune îndeosebi: pentru *cursurile de adulţi*, vol. II, pp. 161, 279, vol. III, pp. 54, 69, 71, 84; pentru *cercurile culturale*, vol. II, pp. 61, 139, 275; pentru şezători, vol. II, p. 278.

Ar mai fi şi acela de a se mări impozitul pe grad, care, aşa cum este astăzi, este mult mai mic decât în toate celelalte ţări. Dar se ştie că, crescându-se impozitul, creşte şi frauda, aşa că absoarbe tot adaosul ce ar trebui să aibă veniturile. Mijlocul acesta nu poate fi util, până ce nu se va pune mai întâi capăt fraudei.

Cât pentru monopolul alcoolului, el s-a aplicat în Elveţia şi în Rusia şi a dat rele rezultate.

Cred însă că ar trebui studiat un alt sistem, care ar fi totdeodată şi un mijloc de a se controla exact cantităţile de alcool produse, înfrânându-se astfel frauda, şi de a se crea şi un nou izvor de venit. Aceasta ar fi de a se monopoliza, nu vinderea sau fabricaţia alcoolului, ci aparatele pentru distilaţia lui.

Sistemul acesta, propus la noi de d. M. C. Haret[1], se pare că a dat foarte bune rezultate în Danemarca şi constă în aceea că distilaţia alcoolului nu e permisă decât în aparate ştampilate de autoritate. Aceste aparate nu produc decât alcool bine rafinat, înlăturând productele secundare ale distilaţiei, care se ştie că au o toxicitate cu mult mai mare decât alcoolul însuşi. Afară de aceasta, la fiecare aparat de distilaţie se anexează un aparat Siemens, care arată exact cantitatea de alcool ce se distilează, precum şi tăria lui.

Ar trebui dar să se răscumpere şi să se distrugă toate alambicurile particulare şi în locul lor să se instaleze în fiecare comună aparate perfecţionate, în număr suficient, care vor fi proprietatea statului sau a comunei. Bineînţeles că această înlocuire nu va fi nevoie a se face în fabricile sistematice, care posedă deja asemenea aparate. Pentru distilaţie s-ar plăti o taxă care poate să nu fie mare, căci venitul cel mai însemnat va veni nu de aici, ci din faptul că, cu sistemul acesta, nu se va mai putea distila nimic care să scape de control şi întreaga cantitate de alcool distilată va fi supusă la plată. Frauda va dispărea prin urmare mai de tot; căci este evident că, dacă este aproape imposibil a se controla distilaţia pe care o face cineva în casa sa şi cu aparatul său, în schimb va fi aproape imposibil pentru particulari a mai avea la ei acasă alambicuri când se va fi introdus noul sistem; căci un alambic nu se poate strecura şi nu poate funcţiona fără să se ştie că există.

De aceea sunt convins că monopolizarea aparatelor de distilaţie va aduce un adaus însemnat de venit, prin desfiinţarea fraudei, chiar fără a fi nevoie de o creştere a taxei pe grad.

Observ că consumaţia de alcool are siguranţă că va creşte şi prin faptul că, în urma noilor descoperiri ce se fac, alcoolul va servi şi pentru iluminat şi încălzit.

Aşa fiind, socotesc că se va putea conta în viitor pe o producţie normală de cel puţin 200.000.000 grade pe an, care chiar cu taxa actuală reprezintă un venit

---

1. Mihail C. Haret (1853–1934) era fratele lui Spiru Haret. În epoca de care se vorbeşte, era director general al Creditului Agricol. El publicase mai multe lucrări asupra chestiilor economice: *Cum se propagă filoxera* (1894), *Degrevarea berei şi monopolul alcoolului* (1896), *Impozitul şi alcoolismul* (1897).

de 20.000.000 lei, adică cu mai bine 8.000.000 mai mare decât media de pe ultimii patru ani.

Acest excedent de venit ar trebui lăsat comunelor.

Li se putea însă crea şi un alt venit însemnat, punând un impozit special asupra cârciumilor în folosul comunelor şi limitând numărul lor în proporţie cu numărul locuitorilor din comună; sau creând monopolul dreptului de cârciumă în folosul comunei. Această din urmă idee a fost propusă de C. A. Rosetti; ea se aplică, pe cât ştiu, în Norvegia.

Se înţelege, va trebui studiat lucrul cu băgare de seamă. Eu îl cred însă drept şi necesar. E drept că asupra unui viciu ca beţia să cadă oricâte sarcini, pentru ca cu venitul respectiv să se creeze mijloace de a se combate relele produse de ea, întreţinându-se şcoala, biserica, poliţia, administraţia. E necesar ca, prin măsurile ce propun să se scumpească alcoolul şi să se împuţineze cârciumile, căci aceste măsuri vor fi piedici puse pentru întinderea beţiei, care în unele părţi au adus populaţia în cel din urmă grad de decădere.

Socotesc că aceste două resurse vor fi de ajuns pentru a mări veniturile comunelor, mai ales pe al celor rurale, într-o proporţie foarte însemnată.

Încheiere

Aceste sunt măsurile a căror adoptare cred că ar fi folositoare pentru rezolvarea chestiei ţărăneşti.

Nu zic că prin ele se va rezolva chestia în întregimea ei şi pentru totdeauna. Ea este aşa de vastă şi de complicată, încât sunt desigur multe lucruri care s-ar putea încă face şi care nouă ne scapă din vedere. Şi, pe urmă, chiar dacă am reuşi a găsi pentru azi o soluţie completă, ea nu va mai fi suficientă peste câtva timp, când prefacerea împrejurărilor va aduce la suprafaţă alte nevoi.

Cred însă că, cu ceea ce propun eu, s-ar face ca chestia să piardă caracterul ei de gravitate şi ar lăsa conducătorilor ţării timpul şi libertatea de spirit de a se gândi în linişte şi de a lua şi alte măsuri. În orice caz, propunerile mele pot servi ca bază de discuţie. Ele formează un sistem, în care diversele părţi se sprijină unele pe altele. Ideea lor dominantă este de a face ca la realizarea reformei factorul principal să fie ţărănimea însăşi, pe care o consider ca corp activ, inteligent şi conştient, în loc de a o trata ca pe un corp inert, pentru care numai statul trebuie să facă tot, după cum a fost ea considerată până acum. Dovezile de pricepere, de cumineţenie, de hărnicie, de iniţiativă, pe care le-a dat ţărănimea în anii din urmă, justifică, cred pe deplin, acest mod de a vedea al meu.

(*Chestia ţărănească*, Bucureşti, 1905, Tip. Carol Göbl, 81 p., Biblioteca Academiei Române, nr. II, 1681, idem, ed. 2-a, 1907, Biblioteca Academiei Române, II 7383.)

9.

Asupra reformelor din învățământul primar în România

Acest articol este o traducere română a celui publicat în revista franceză „Revue internationale de l'enseignement" (Tome 49, Janvier-Juillet, 1905, pp. 420-423)(21). Haret răspunde printr-însul articolului publicat în aceeași „Revista generală a învățământului" de Al. Xenopol sub titlul: „Reformes necessaires dans l'enseignement primaire en Roumanie".

Într-un articolaș apărut în numărul din 15 mai 1905, al „Revistei generale a învățământului" („Revue internationale de l'enseignement"), dl Al. D. Xenopol din Iași se apucă să îndreptățească dinainte, în fața publicului francez, care nu cunoaște lucrurile din România, măsurile pe care noul guvern conservator își propune să le ia în ceea ce privește învățământul primar din această țară.[1]

Cu prilejul acesta, dl Xenopol, deși îmi tăgăduiește orice pricepere, binevoiește totuși a-mi recunoaște bunele intenții pe care le-am dovedit în timpul ministerului meu. Pentru aceasta îi sunt adânc recunoscător, căci – dacă fiecare are numai atâta pricepere, cât i-a hărăzit firea – corectitudinea în împlinirea datoriilor constituie un merit personal cu care nu se poate lauda toată lumea.[2]

Dar vin la cestiune și-mi propun să arăt că ea nu se înfățișează la noi tocmai – tocmai cum dl Xenopol binevoiește s-o privească. Rațiunea tulburării pe care conservatorii au hotărârea s-o aducă, pentru a doua oară, într-o reformă de însemnătate capitală și care este de abia pusă în aplicare, trebuie să fie căutată aiurea și mult mai sus decât o caută dl Xenopol. Iată faptele:

Acum organizația noastră politică este așa că, din 1.200.000 contribuabili, mai puțin de 50.000 au dreptul să ia parte la viața publică – cu toate principiile foarte liberale de care s-a inspirat Constituția noastră. Restul, din care țăranii formează partea cea mai mare, mucezește încă în întuneric. Acest întuneric nu

---

1. Publicat în vol. 49, pp. 221-223.

2. Iată cuvintele lui Xenopol: „M. H. a fait certainement preuve d'une force de travail peu commune et ses intentions pour relever l'etat de l'instruction publique etaient des meilleures. Si pourtant ses efforts n'ont abouti en grande partie qu'à des demi-mesures et à la confusion, la faute en est à sa capacité et non à son bon-vouloir".

numai că împiedică pe țăran de la folosința drepturilor ce-i sunt date de Constituție, dar încă din punct de vedere economic, îl ține mereu într-o desăvârșită atârnare de proprietari și arendași. Starea aceasta e plină de primejdii, de care numai conservatorii nu-și dau seamă, cu toată priceperea lor, așa de lăudată de dl Xenopol.

Partidul Liberal a înscris la locul de onoare, în programul său politic, introducerea sufragiului universal și ridicarea economică a țăranului. Dar aceste două scopuri vor fi atinse numai pe măsură ce instrucția primară va fi răspândită. Însă proporția necărturarilor se ridică încă în România la mai mult de 70%. Și totuși, învățământul gratuit și obligatoriu a fost introdus la noi încă din 1864! Cum se putea altfel? Nouă ne lipseau toate: n-aveam nici învățători, nici clădiri școlare și mai ales nici putința de a împinge, în așa de scurt timp, deopotrivă și cu aceeași energie, opera întreagă a ridicării noastre politice, naționale, economice și administrative.

Dar de la 1895 Partidul Liberal și-a îndreptat privirea mai ales spre ridicarea stării țăranului și spre instrucția lui, care nu se poate despărți de cea dintâi. Din perioada aceasta atât de rodnică, datează legile asupra învățământului primar, secundar, superior și profesional, Casa Școalelor, reorganizarea școalelor normale, bogata înzestrare cu material de învățământ a școalelor primare și secundare. Dacă este vorba de perioada din urmă în care am avut onoarea de a mă găsi în capul ministerului de instrucție publică vreme de șase ani, – cu o întrerupere de 2 ani, în 1899 și 1900 – în care vreme au fost luate acele jumătăți de măsuri nelămurite și nepricepute, de care se plânge dl Xenopol, apoi pot spune că tocmai în această perioadă am înălțat aproape jumătate din clădirile școlare care lipseau încă la țară, am ridicat mult frecventarea școlară (în unele județe ea a fost mai mult decât îndoită), am creat aproape 2000 cursuri pentru adulți, ascultate de 80.000 auditori, și, mai ales, am reușit să insuflu atât de mult grămezii neștiutoare a satelor dorul de învățătură, încât, nu numai că aplicarea amenzilor școlare ajunsese de prisos în multe locuri, dar încă mulți țărani săraci au zidit școale cu banii lor și au cerut cu stăruință să le dăm învățători.

Dacă politica aceasta ar fi fost urmărită vreme de vreo zece ani și ținând socoteală de minunatele însușiri de pătrundere și stăruință ale poporului nostru, este sigur că în curând am fi coborât numărul necărturarilor și că îndrumarea spre sufragiul universal ar fi fost cu atâta mai ușurată.

Dar conservatorii se opun cu înverșunare la orice idee de introducere a sufragiului universal și nu pierd niciun prilej fără a încerca să nimicească orice măsuri ne-ar putea duce spre el. De aceea n-au stat la gânduri și au răsturnat cu totul politica școlară liberală, în 1899, ca și acuma. Cursurile de adulți au fost închise cu grămada și învățătorii care le deschiseseră, cei mai mulți fără plată, sunt amenințați și dați în judecată. Prefecții dau proclamații țăranilor, zicându-le că guvernul conservator le scutește copiii de îndatorirea școalei și desființează

amenzile. Cantinele școlare, pe care le întemeiasem pentru a înlesni venirea la școală a copiilor săraci și a celor ce locuiau prea departe de școală, au fost închise în multe județe, și acolo unde învățătorii n-au vrut să se supună, s-au trimis jandarmi ca să sfarme cu toporul mesele și vasele. Și așa mai departe.

Iar măsura, a cărei introducere este vestită de dl Xenopol cu atâta mulțumire, nu prea este așa de nouă. Conservatorii au mai încercat s-o aplice în 1900 și noi îi cunoaștem rostul, care e departe de ceea ce ne înfățișează dl Xenopol. Măsura aceasta ține să scadă durata învățământului propriu-zis în școalele rurale la doi ani numai, așa ca băieții de țăran să poată isprăvi școala cam la 9 ani.

Rezultatul va fi că, până la maturitate, toți copiii aceștia vor uita tot ce vor fi învățat. Pentru cine cunoaște viața intelectuală puțin dezvoltată a satelor și mai ales a satelor noastre, aceasta este fără nicio umbră de îndoială. Chiar și astăzi se întâmplă adesea că flăcăi, care au fost la școală nu până la 9 ani, ci până la 14 ani, declară, când trag la sorți, că nu mai știu nici să scrie, nici să citească. Cum s-ar putea crede că niște copii tineri de tot, cărora li se va fi dat numai o învățătură cu totul superficială și care se vor fi frecat cu școala numai doi ani, ar putea să mai țină minte, după 12 ani, ceva din învățătura aceasta? Însă, dacă nu vor ști, la bărbăție, să citească și să scrie, ei nu vor putea fi înscriși în listele electorale și tocmai aceasta este adevărata țintă a schimbării ce-și propun să facă.

Dovezi sunt din belșug și, pe lângă cele de până acum, voi mai aduce câteva.

Din toate ramurile învățământului public, al țăranilor este cel mai departe de întreaga lui dezvoltare. După socotelile cele mai modeste, satele noastre au nevoie de cel puțin încă 6.000 de locuri noi de învățători. Noi avem școale normale, care cu siguranță pot fi trecute printre școalele noastre cele mai bune și care dau pe fiecare an un număr, nu totdeauna îndestulător, de tineri, a căror activitate binefăcătoare schimbă cu desăvârșire starea țăranului. Și mai ales în acești 4 din urmă ani, activitatea lor s-a arătat atât de luminoasă, încât a provocat admirațiunea și recunoștința țării întregi.

Însă guvernul conservator, de abia ajuns la putere, desființează dintr-odată două școale normale din șase câte erau, și în cele rămase nu mai vrea să primească elevi. Asta înseamnă că peste cinci ani nu se va mai pomeni nicio școală normală în România. Scopul? Nu poate fi un motiv de economie, căci desființările acestea nenorocite abia dau anul acesta o economie de 32.000 franci, în vreme ce bugetul Ministerului Instrucțiunii a sporit cu 1.600.000 franci[1], dintre care 402.000 vor fi întrebuințați numai ca să se îndoiască numărul funcționarilor administrației centrale a ministerului, care, până acum, costase numai 332.740 lei pe an totul. Nici nu pomenesc de sporirea la număr și la lefuri a funcționarilor celorlalte ministere, al cărora total este de vreo 5 milioane. Ce este în acest ocean

1. Pe când s-a scris acest articol, bugetul Ministerului Instrucției Publice încă nu fusese modificat de comisia bugetară. (Notă în „Revista generală“.)

picătura nenorociților 32.000 lei ai școalelor normale? Și totuși dl Xenopol vorbește de intențiile ce ar fi având guvernul actual de a împiedica progresul funcționarismului, când tocmai el desființează școalele normale pentru a înființa la loc gimnaziile desființate fie guvernul trecut, și care taie până la os învățătura țăranului, ca să înființeze din nou sinecurile desființate de liberali, ba încă mai înființează din nou altele! Aceasta înseamnă a se folosi prea fără măsură de împrejurarea că vorbește de departe și prea își închipuie că asemenea afirmații vor trece nebăgate în seamă de cei ce ar fi în stare să restabilească adevărul.

Scopul desființării școalelor normale este, scurt, de a împiedica recrutarea corpului învățător primar, și deci înmulțirea școalelor rurale. Și au ales pentru aceasta momentul actual, tocmai pentru că învățătorii sătești au dat dovada cea mai strălucită de ceea ce sunt în stare să facă pentru a scoate mulțimea țăranilor din starea de înjosire intelectuală și economică în care zace.

Tot același lucru se petrece și cu intenția ce zic conservatorii că au de a da învățământului rural un caracter mai pronunțat practic, agricol și industrial. Pare că, asupra chestiei acesteia, conservatorii și-au schimbat părerea cu totul, căci faptele lor trecute sunt departe de a ni-i arăta ca pe niște oameni care pricep folosul acestui fel de învățământ.

În 1899, am reușit să fac să se voteze o lege care crea învățământul acesta, necunoscut până atunci în România. Conservatorii au combătut-o fără cruțare și, ajunși la putere curând după aceea, au refuzat s-o aplice; în 1900 au desființat-o. Restabilită de mine în 1901, legea aceasta mi-a dat putința de a face la țară un număr mare de școale agricole și industriale. Mai mult: fără să zdruncin nimic, am făcut o realitate din învățământul agricol din școalele primare, unde până atunci, cu călcarea programelor, era numai o închipuire; și dl Xenopol se înșeală când afirmă că am dat acestui învățământ numai 3 zile pe lună. Mai la urmă vom vedea noi dacă prietenii săi de azi vor putea sili, măcar 3 zile pe lună, să facă lucrări practice de agricultură niște copii de 9 ani, când chiar cu cei de 12 ani, am fost silit să iau o sumă de măsuri de cruțare, din cauza fragedei lor vârste.

Suntem mai degrabă îndreptățiți să credem că pretinsa intenție a guvernului de a da învățământului rural un caracter practic este numai smomeală, născocită anume pentru a ascunde adevăratele lui planuri, care se văd destul de limpede din toate câte le știm noi despre ideile conservatorilor noștri și din toate câte-i vedem făcând.

Nu, nu grija de a îmbunătăți învățământul țăranului insuflă actele Partidului Conservator. Singura lui grijă este, dimpotrivă, să-și apere cele din urmă ale sale redute împotriva valurilor straturilor populare care-și cuceresc pe zi ce merge locul lor la soare. Pentru aceasta încearcă el, pe căi piezișe, să nimicească învățământul popular.

Fiind dată această stare, datoria Partidului Liberal este de la sine indicată. El este destul de puternic, are destulă energie și voință ca să nu și-o calce.

(„Revista generală a învățământului“, 1905–1906, mai 1905, p. 58.)

10.

Desființarea școalelor normale

Acesta este cel dintâi articol publicat de Haret în „Revista generală a învățământului“, întemeiată de el. Numărul 1 a apărut cu data de mai 1905. Urmarea se găsește în alt număr. Cu aceasta se începe polemica lui Haret contra actelor ministrului M. Vlădescu.

I

În programul politic citit la Iași, în ianuarie trecut, de către șeful guvernului actual, după venirea sa la putere, se zice:

„S-a legiferat atât de mult în anii din urmă în privința instrucției, încât trebuie lăsată vremea să-și facă și ea opera.”

În mesajul pentru deschiderea Corpurilor legiuitoare în februarie[1], despre instrucția publică nu se zice niciun cuvânt. Se putea dar crede că promisiunea făcută la Iași va fi ținută și că așezământul școlar va continua să se dezvolte în liniște.

Dar abia trecură câteva zile și se lăți vestea că trei școli normale, cele din Bârlad, Galați și Buzău, se desființează. Suprimarea lor era prevăzută în proiectul de buget ce fusese deja alcătuit la Ministerul Instrucțiunii Publice.

După alte câteva zile, o notă oficioasă, apărută în unele ziare, dezmințea desființarea școalei din Bârlad, dar nu spunea nimic de celelalte două.[2]

În timpul acesta, opinia publică începe să se alarmeze, și o comisie de trei profesori de la Galați, delegați de colegii lor, vine să vadă pe ministrul lor și să stăruie pentru nedesființarea școlii. În cursul convorbirii urmate, ministrul declară cu energie că nu e exact că școala de la Bârlad se menține; că ea se va desființa, ca și cele din Galați și Buzău.

Peste opt zile, în discuție publică, la Cameră, dl ministru afirmă că „nici nu s-a gândit să suprime școala din Bârlad; că desființarea ei este fapta unui

---

1. Camerele s-au deschis la 23 februarie 1905 și, în ședința comună, s-a citit mesajul. (Vezi Dezbaterile oricăruia din Corpurile legiuitoare ședința din această zi.)

2. Să se vadă în această privință articolul *Desființarea școalelor normale* din ziarul „Voința Națională“ din 2 aprilie 1905.

funcționar din minister".[1] Iar la distribuirea proiectului de buget imprimat, se vede că școala din Bârlad este desființată și că dl ministru a semnat cu mâna sa, atât proiectul de buget, cât și expunerea lui de motive.

În fine, raportul subcomisiei bugetare restabilește școala Bârlad, dar, ca compensație, reduce numărul elevilor din toate școlile menținute, așa că, pe lângă că de la septembrie școlile din Galați și Buzău nu vor mai exista, dar nici în vreuna din celelalte nu se va mai putea admite vreun școlar nou. Cu un cuvânt, toate școlile normale, în organizația lor actuală, sunt condamnate să dispară peste cinci ani.

Acestea sunt faptele. Să vedem acum motivele care au dictat această măsură extremă.

În expunerea de motive a bugetului Ministerului de Culte nu găsim nimic. Pe când pentru adausuri de funcții noi în administrația centrală se dau două pagini de explicații, pentru suprimarea a trei școli de o asemenea importanță nu se dă nicio motivare. Se suprimă pentru că se suprimă, și atâta tot; iar subcomisia bugetară păstrează aceeași prudentă tăcere. Abia la discuția în Cameră a proiectului de buget, dl ministru binevoiește a afirma că actualele școli normale dau un număr prea mare de absolvenți, care nu pot fi întrebuințați, și afirmarea aceasta o repetă deunăzi în Senat, cu ocazia răspunsului ce-a dat la interpelarea dlui Orleanu.[2] Dar, la interval, ziarul „Conservatorul", organul autorizat și cugetat, care exprimă – sau se presupune că exprimă – gândirea exactă a guvernului, spune că furtuna ce suflă peste școlile normale are ca explicație, nu numărul prea mare de absolvenți ce dau ele, ci, din contră, insuficiența acestui număr; așa ca guvernul, pentru a înmulți numărul normaliștilor, a găsit mijlocul foarte neașteptat de a împuțina școlile normale.

* * *

Mărturisesc că, dacă nu aș ști care este adevăratul motiv al loviturilor ce se dau școlilor normale și dacă aș cerca să caut un șir și o logică în incoerența celor ce s-au făcut și s-au spus în astă chestie, ar fi să-mi impun o muncă zadarnică. Dar pentru că văd că opinia publică nu-și dă încă seama de rostul și gravitatea măsurilor ce se iau, sunt silit să discut afirmații emise și din o parte și din alta și să arăt ce valorează.

---

1. Aceasta s-a petrecut în ședința din 29 martie. 1905. Vorbind în discuția bugetului, Ion I. Brătianu a zis că e rău să se suprime *trei școale normale.* Atunci ministrul Vlădescu a întrerupt, zicând: *„Două.* Niciodată n-am vrut să suprim *trei* școale normale". Brătianu zice: „Dar e în bugetul d-voastră". Ministrul: „Este o eroare a șefului contabilității".

2. Mihail Orleanu (n. 1859), care a fost ministru în guvernul liberal din 1909 prezidat de I. I. Brătianu, era senator de Covurlui. El interpelează pe ministrul de Instrucție la 12 mai 1905 criticând măsura luată de a desființa școala normală din Galați. Atunci ministrul a răspuns mai pe larg senatorului Orleanu, dar discursul lipsește din buletinul *Dezbaterilor* și pentru acea ședință și până la închiderea sesiunii la 1 iunie 1905.

Școlile noastre normale sunt desigur dintre cele mai bune școli ale noastre și totdeodată dintre cele mai vechi. Școala Vasile Lupu de la Iași a fost înființată în 1834, îndată după reorganizarea Principatelor în urma păcii de la Adrianopol[(22)]; iar dincoace de Milcov, *Școala Carol I* a fost înființată la 1868, dintr-o donație făcută de M. S. Regele. Cei care înțelegeau însemnătatea școlii primare și imposibilitatea ei de a da roade pe cât timp nu va avea învățători buni au avut dar de timpuriu grija să creeze pepinierele necesare pentru producerea de învățători. De atunci școlile normale s-au înmulțit și azi avem șase școli de băieți (la Craiova, Câmpulung, Buzău, Galați, Bârlad și Iași) și două de fete (Azilul Elena-Doamna și Iași), pe lângă care se adaugă și școala normală a Societății pentru Învățătura Poporului Român din București. În 1886 se înființase și Școala normală de institutori din București, care s-a desființat la 1900.

Până la constituirea acestor școli, învățătorii rurali se recrutau dintre absolvenții a patru clase primare, iar institutorii dintre absolvenții de gimnaziu (Legea din 1864, art. 375). Ce puteau să fie asemenea învățători și institutori, lipsiți și de instrucție generală și de orice cunoștințe pedagogice, se poate lesne înțelege. Proiectul de lege din 1886 prevedea că singuri absolvenții școlilor normale vor putea fi numiți în învățământul primar și acest principiu, adoptat de legea din 1893, a fost principala cauză pentru care învățământul primar a făcut în anii din urmă progrese așa de mari; căci, cu toată reaua opinie pe care o are actualul d. ministru al Instrucțiunii Publice despre învățători,[1] toată lumea, afară de d-sa, știe și recunoaște că corpul nostru didactic primar se află astăzi la un nivel care nici nu se poate compara cu cel de mai înainte.

După cum stau lucrurile acum, cele 9 școli normale ce avem nu pot să dea, în cazul cel mai bun, mai mult de 300 până la 350 absolvenți pe an. Corpul didactic primar numără, în cifră rotundă, 4.900 învățători și 1.300 institutori. După procentul obișnuit al vacanțelor ce se produc anual și ținând seamă și de împrejurarea că lungimea medie a vieții este mai scurtă pentru învățători și institutori decât pentru alte profesiuni, trebuie socotite în mijlociu cel puțin 300 de vacanțe ce se produc pe fiecare an în corpul didactic primar, numai prin moarte, boală, retragere de bună voie sau alte cauze. Prin urmare, actualele școli normale abia sunt de ajuns pentru a umplea aceste goluri, necum să producă pletoră de învățători. Aceste lucruri le știe oricine, s-au scris, s-au spus și s-au repetat de nenumărate ori în timpurile din urmă; și cu toate astea dl ministru nu se sfiește să afirme că nu știe ce să mai facă cu atâția absolvenți ce-i dau școlile normale!

Este regretabil ca, de pe banca ministerială și în momentul de a se lua o rezoluție așa de gravă, să se afirme cu atâta ușurință lucruri a căror neexactitate era așa de lesne de constatat.

---

1. Cu ocazia discuției bugetului Instrucțiunii Publice de anul acesta, dl. ministru a afirmat că învățătorii nu au făcut și nu fac nimic pentru clasa țărănească. (Nota autorului.)

În anii din urmă, vacanțele produse în corpul didactic au fost, în proporție, mai puține decât în alți ani, din cauza modificării legii pensiilor, care îngreunând condițiile de ieșire la pensie, a silit pe mulți să amâne cu câte cinci ani ieșirea lor din serviciu. Dar, cu toată împrejurarea aceasta, care de altfel este numai trecătoare, nu este în momentul acesta niciunul din absolvenții școlilor normale de învățători care să fi cerut loc în învățământ și să nu i se fi dat. Unde este dar pletora de care se plânge dl ministru? Unde sunt normaliștii învățători care să asedieze scările ministerelor, cu cereri de posturi ce nu li se pot da? Și poate fi cineva îndreptățit a se plânge de pletora de postulanți, când însuși reînființează două gimnazii, absolut inutile, măsură al cărei efect nu va fi altul decât de a repune în activitate două fabrici de postulanți pe care guvernul precedent le închisese?

Plaga funcționarismului este o boală gravă și reală, dar rădăcinile ei nu trebuie căutate în școlile normale de învățători, căci ele răspund la o trebuință bine determinată, pe care sunt încă departe de a o fi satisfăcut. Cauza răului trebuie căutată în liceele, gimnaziile și clasele lor divizionare, înmulțire fără nicio trebuință și fără nicio socoteală, ca reclamă electorală sau în scopul de a se crea posturi pentru clientela politică. Asupra acestui lucru, dl ministru trebuia să știe că alarma a fost deja dată de predecesorii d-sale, care nu au ezitat de a înfrunta nepopularitatea ce trebuia să le atragă împuținarea unor școli pe care toți le găseau că sunt prea multe, dar pe care nimeni nu îndrăznea să le atingă. Dacă pe d-sa în adevăr îl îngrijește funcționarismul, socotim că era bine să fi urmat ceea ce se începuse înaintea d-sale, iar nu să dea din nou avânt curentului nenorocit, prin reînființarea a două gimnazii inutile și care nu se vor putea menține.

Cauzele plăgii funcționarismului mai trebuie căutate în deplorabila deprindere a unora din partidele politice de a considera serviciile publice ca mijloace de recompensă pentru partizanii lor, ceea ce duce la consecința că ele se înmulțesc și se împart după trebuințele clientelei, iar nu ale țării.

Se pare lucru cel puțin curios a se plânge cineva de pletora funcționarismului, tocmai în momentul când însuși înmulțește posturile fără trebuință și peste toate marginile închipuite. Cu chipul acesta putem asigura pe dl ministru că, și dacă ar desființa toate școlile din țară, amatorii de posturi nu-i vor lipsi.

* * *

Dar în chestia pletorei de normaliști mai trebuie luat în considerație faptul că satele noastre sunt încă departe de a avea numărul de școli și de învățători de care au trebuință. Avem la țară 4.900 învățători pentru o populație școlară de 740.000 de copii, pentru care ar fi necesari 11.500 învățători. Este dar o lipsă de 6.600 învățători. Acest gol colosal trebuie umplut neapărat și ministrul de Instrucțiune, care nu-și va încorda toate puterile sufletului lui ca să ajungă la aceasta, va lipsi de la cea mai înaltă din datoriile lui.

Nu mai este astăzi nicio țară în lume în care luminarea poporului să nu se considere ca cea mai primordială datorie a statului; nu mai este nicăieri un om de stat demn de acest nume, care să nu înțeleagă că cel mai mare pericol pentru existența unui stat modern stă în ignoranța supușilor lui. Dacă cumva mai sunt la noi oameni cu idei din alte veacuri, care să cugete altfel, nu eu îmi voi pierde vremea ca să-i convertesc. Cine a apucat să intre în veacul XX cu idei de înainte de potop este un fel de fenomen de fosilizare intelectuală care poate deștepta curiozitatea, dar nu poate împiedica lumea din mersul ei.

La noi, după o statistică recentă, abia 15 % din populația rurală mai mare de 7 ani știe a citi și a scrie. Aceasta constituie o rușine pentru prezent și cel mai mare pericol pentru viitor. A închide cineva ochii și mai cu seamă a lua măsuri care să împiedice îndreptarea acestei stări de lucruri este a comite o adevărată crimă contra țării.

De aceea toți oamenii cu prevedere s-au silit în toate chipurile ca să înmulțească la țară școlile și învățătorii. Și, fiindcă pentru înființarea a 6.600 de învățători noi ar trebui să așteptăm prea mult, s-a introdus în mod provizoriu orarul cel nou, care permite a chema la școală fiecare serie de copii numai câte o jumătate de zi. Dar chiar cu acest orar, care nu este decât un mijloc tranzitoriu, tot mai trebuie încă 2100 de învățători pe lângă cei existenți, pentru ca toți copiii de săteni să poată fi primiți în școli.

Și când așa stau lucrurile, dl ministru se plânge că școlile normale dau prea mulți învățători!

Predecesorii dlui Vlădescu cunoșteau aceste lucruri și se preocupau de dânsele. Greutățile situației financiare nu le-au permis să facă ceea ce ar fi dorit; dar au arătat în toate ocaziunile că numărul învățătorilor trebuie mărit negreșit și cereau ca cel mult în 10 ani să se împlinească măcar lipsa de 2.100 învățători cât mai trebuie pentru a se putea aplica cel puțin orarul de tranziție. Departe de a se plânge că școlile normale le dau prea mulți absolvenți, miniștrii trecuți vedeau că ele nu pot da nici numărul indispensabil pentru a umple golurile produse în mod normal pe fiecare an, plus 210 locuri create din nou pe fiecare an. De aceea, anul trecut s-a căutat să se procure învățătorii de cătun și din altă parte, admițând la examenele de capacitate pentru aceste locuri și pe absolvenții de gimnaziu care împlineau oarecare condițiuni anumite. Câtă deosebire de felul de a vedea al ministrului actual!

Un mic calcul va completa expunerea de mai sus și va dovedi mai bine decât orice netemeinicia învinovățirii aduse școlilor normale.

Dacă se admite că lipsa de 2100 învățători se va împlini în 10 ani – ceea ce, desigur, este foarte modest –, aceasta ar presupune 210 creațiuni pe an, așa că școlile normale vor trebui în acești 10 ani să ne dea destui absolvenți atât pentru aceste 210 creațiuni, cât și pentru împlinirea golurilor produse prin moarte, retragere etc. Cu efectivul lor actual, școlile normale nici nu pot da atâția

absolvenți și ar trebui ca numărul elevilor lor să se mai mărească, iar nu să se desființeze din școli.

Peste 10 ani, când se va fi completat numărul de 7000 de învățători necesari pentru aplicarea orarului de tranziție, înmulțirea numărului învățătorilor tot va trebui să continue până la împlinirea numărului de 11.500, necesar pentru aplicarea orarului vechi, care trebuie considerat ca orar definitiv, pe câtă vreme orarul pe jumătatea de zi nu se poate primi ca atare. Admițând că se va continua a se face câte 200 de creațiuni pe an, vor trebui alți 17 ani pentru a se realiza numărul de 11.500 de învățători și până atunci școlile normale vor trebui să continue a ne da maximul numărului de absolvenți ce pot da.

Dar peste 27 de ani, când vom avea acești 11.500 de învățători, populația rurală, de la 6.000.000 de suflete cât are astăzi, va fi crescut la cel puțin 8.000.000, pentru care vor fi necesari 13.500 învățători.

De altă parte, procentul vacanțelor anuale va fi crescut și el în proporție cu acest număr, așa că școlile normale, și de atunci înainte, abia vor ajunge pentru a face față trebuințelor.

Acesta este adevărul; și cine nu-l recunoaște, este că are alte motive de a lovi în școlile normale, iar nu pretinsa pletoră de învățători.

* * *

Să ne mai oprim oare a discuta și ciudata alegațiune a ziarului oficios al guvernului, care în opoziție cu ministrul de Instrucție, pretinde că desființarea școalelor normale trebuie să se facă, nu pentru că dau prea mulți învățători, dar pentru că dau prea puțini? Știam că unele ziare politice cunosc foarte rău chestiile de învățământ; dar fantezii de logică de așa calibru se întâlnesc mai rar. Trecem, fără să ne oprim.

* * *

Ca să termin ce este de zis în chestia pletorei, voi spune că pletoră în învățământul primar a fost câtva timp, dar nu acolo unde spune dl ministru. A fost o pletoră de *normaliști institutori,* iar nu de *normaliști învățători,* și cauza ei o putea cunoaște lesne dl ministru, pentru că d-sa era inspector școlar pe vremea pe când ea s-a produs.

Legea învățământului primar din 1893 cuprindea dispoziția fundamentală, luată din proiectul de la 1886, ca învățătorii și institutorii să nu se mai poată numi decât dintre normaliștii care au trecut examenul de capacitate. Pentru a răspunde la această exigență, în ceea ce privește învățământul primar urban, erau pe atunci două școli normale de institutori: una de băieți și una de fete. Atâta era prea de

ajuns, pentru că de creațiuni noi în învățământul urban nu mai era trebuință și două școli erau prea de ajuns pentru a da cei 50 sau 60 de absolvenți ce erau necesari pentru a umple golurile ce aveau a se produce în mod normal pe fiecare an în corpul didactic primar urban. Cu toate acestea, legiuitorul din 1893, pentru motive pe care nu le voi examina aici, a crezut de cuviință să mai înființeze încă două școli normale de institutori, amândouă pentru fete. Era dar fatal ca aceste patru școli, continuând a da pe fiecare an un număr de absolvenți cu mult mai mare decât cel necesar, să se producă pletoră de institutori, iar nu de învățători.

Dar, ca și când această greșeală nu ar fi fost de ajuns, legiuitorul din 1893 a mai făcut încă una și mai grea. Pentru motive pe care iarăși nu le voi examina, el a crezut de cuviință să dispună ca toate locurile din învățământul primar, ce erau vacante în momentul acela, adică mai multe sute, să se ocupe, nu cu normaliști, ci cu candidați cărora li s-au cerut niște condiții de capacitate absolut nesuficiente.

Rezultatul acestei combinații, care distrugea într-o parte a legii ceea ce se edifica în alta, s-a văzut numaidecât, nu la învățământul rural, unde școlile normale respective abia erau de ajuns ca să umple golurile anuale, dar la cel urban, unde toate locurile libere fiind ocupate în 1893 cu normaliști, cele 4 școli normale de institutori au continuat să producă pe fiecare an câte un mare număr de absolvenți ce nu se puteau întrebuința.

Predecesorii dlui Vlădescu au avut grijă să suprime două din cele patru școli, așa că echilibrul se va restabili în viitor; dar, deoarece pe atunci nu era obiceiul de a desființa școlile dintr-odată și a se strica rostul studiilor la sute de elevi, desființarea treptată a acelor două școli s-a terminat abia în iunie 1904. În timpul acesta, mulți din normaliștii institutori care absolveau școala, neputând fi întrebuințați la oraș, au fost siliți să primească locuri pe la țară.

Iacă unde a fost pletora și iacă din ce cauză a provenit. Dar a se invoca acest motiv, potrivit școlilor de institutori, și care azi a și dispărut, pentru a lovi în școlile de învățători, ni se pare că este o faptă de logică îndoioasă.

E adevărat că, în lume, orice greșeală se plătește. Greșelile făcute la 1893 s-au plătit îndeajuns; le-au plătit însă sutele de normaliști institutori rămași pe drumuri de pe urma combinațiilor de la 1893, iar azi le plătesc școlile normale de învățători.

Este de regretat că, dacă greșelile se plătesc, nu le plătește cel care le face, ci cel care le trage.

Dar chestia desființării școlilor normale este prea gravă ca să o putem examina în întregime numai într-un articol. Voi reveni asupra ei.

II

După o perioadă de 30 ani, în care se ajunsese a se crede că legea din 1864 este nestrămutată, legislația școlară a intrat într-o perioadă de frământare care, din nenorocire, nu se pare că e aproape de a se termina. Fiecare vrea să schimbe ceva. Și dacă cei care schimbă ar avea cel puțin un plan hotărât de care să se țină, lucrul s-ar mai pricepe; dar când vederile în aceeași grupare se schimbă de la un an la altul, se înțelege bine învălmășeala care se naște.

Școalele normale, îndeosebi, vor putea să se numere printre instituțiile asupra cărora ideile unora din reformatori nu au putut încă să se închege. Pe când unii au urmat în privința lor aceeași sistemă nestrămutată, cercând la 1886 a le conferi privilegiul exclusiv de a da pe învățători și institutori, și de atunci întărindu-le, dotându-le și perfecționându-le neîncetat, alții, la fiecare ocazie nouă ce li s-a oferit de a legifera, și-au schimbat cu desăvârșire sistemul. La 1893, adoptă în întregime sistemul propus în proiectul de la 1886, conservând atât școalele normale de învățători și pe cele de institutori, printre care și pe cea înființată de dl Sturdza la 1886, ba încă depășind scopul și mai înființând două școli de institutoare, cu totul inutile. La 1900, suprimă școalele de institutori și raportorul, dl Al. Bădărău, se felicită în raportul său că, prin desființarea școalei de institutori, dispare ultimul rest din reformele dlui Sturdza de la 1886, ceea ce dovedește de ce fel de considerații erau dictate măsurile celor ce veneau să prefacă legislația școlară. Dar la 1900 se mențin școalele de învățători, ba încă se mărește cercul lor de acțiune, dându-le tot lor sarcina de a da și personalul didactic pentru școalele urbane. Pe atunci raportorii și miniștrii se întreceau în ditirambe pentru școalele de învățători și găseau că sunt perfecte. Astăzi, peste cinci ani, aceleași persoane le desființează, ca vătămătoare.

Când are cineva atâta lipsă de șir în idei și atâta superficialitate în cunoașterea lucrurilor, nu trebuie să se amestece a face reforme, mai ales în școală; pentru că tulburările aduse aici nu sunt din acelea care se pot îndrepta lesne. Ori poate tocmai de aceea sunt unii care în mod periodic aduc dezordine în școală și mai ales în școala poporului?

De rândul acesta, îndeosebi, este evident că ceea ce se face nu are alt scop decât de a distruge, iar nicidecum de a reforma. Pentru a reforma, trebuie ca cel ce distruge să aibă deja gata ceea ce are să pună în loc; pe când astăzi nu este așa. Afirmările contradictorii de la o zi la alta, unele promisiuni cu totul nepotrivite și în mod evident imposibile de realizat, totul dovedește că, în momentul când s-a hotărât și s-a executat lovitura dată școalelor existente, nu era nici cea mai mică pregătire, cel mai mic studiu făcut. Afară de aceasta, ce dovedește faptul, fără precedent în istoria noastră școlară, de a se suprima școalele, nu treptat, clase cu clase, cum se face totdeauna, ci dintr-odată? Când s-a mai făcut

vreodată așa ceva? Ce lipsă de prevedere, de tact și de grijă pentru viitorul atâtor tineri trebuie să presupunem la autorii unui asemenea vandalism? Și câtă vrăjmășie arată această procedare, care va rămâne neuitată pentru vecie!

Stau să mă întreb: ce s-a întâmplat de la 1900 încoace, care să explice această vrăjmășie? Ce rău au făcut de atunci școalele normale? Ce pericol a ieșit la iveală că l-ar produce ele? Din contră, în acești cinci ani, programele și întreaga lor organizație au fost îmbunătățite; s-a introdus învățământul practic agricol; s-au clădit trei localuri care au costat împreună peste patru milioane. Tot în acești ani, rezultatele uimitoare pe care le-a dat școala rurală au dovedit că educația normaliștilor este excelentă, căci conservă toată vlaga băieților de țărani, toată dragostea lor pentru pătura din care au ieșit și căreia au arătat cât bine îi pot aduce, prin priceperea, iubirea și entuziasmul lor la fapte bune. În fața acestor admirabile rezultate, oricine s-ar fi așteptat a vedea ca școalele normale să fie apărate de orice atingere, încurajate și sprijinite. Și, fiindcă vedem că, din contră, li se aduce cea mai grea lovitură ce s-a dat vreodată unei instituții culturale, trebuie să conchidem că ridicarea țăranului prin școală, care în timpurile din urmă s-a urmărit cu atâta stăruință și, mulțumită învățătorilor, cu atâta succes, nu este pe placul tuturor. Acesta este adevărul; el sare în ochi și nu explicațiile întortochiate și făgăduielile fără miez vor putea să întunece evidența. Scurt: prin desființarea școalelor normale, se urmărește suprimarea mișcării intelectuale la sate; căci a suprima pe învățători sau a da școala rurală pe mâna unor învățători rău pregătiți înseamnă a o desființa.

Știam că mai sunt prin lume unii oameni cu idei din alte vremuri, care cred că „țăranul nu trebuie să știe carte“; nu credeam însă că, după 40 ani de viață constituțională, asemenea păreri vor mai avea curajul să iasă la lumină.

Dar ideile înapoiate sunt ca buruienile cele rele, pe care nu le stârpești numai smulgându-le, ci trebuie să le mai pui și fierul roșu.

* * *

La început, dl ministru hotărâse suprimarea fără fraze a școalelor normale. Am spus mai sus că expunerea de motive a bugetului nu cuprindea niciun cuvânt de explicație în astă privință. Se spera, se vede, că va trece lucrul prin surprindere și că românii, buni cum sunt ei, vor suferi-o și pe asta când se vor găsi în fața faptului împlinit. Tocmai târziu dl ministru a binevoit să arate – sub forma neobișnuită a unui interviu publicat într-o gazetă – că d-sa gândește să pună în locul școalelor normale existente alte feluri de școli, al cărui plan l-a și expus fericitului gazetar. Iacă planul: „Voi face la Galați și la Buzău școli speciale destinate să completeze educația gospodărească pentru învățători și învățătoare. Se vor da în ele cunoștințe temeinice de munca câmpului, de cultura plantelor utile, răspândite sau de introdus, după indicațiile ce voi da, fie plante textile,

uleioase, farmaceutice. Se va insista asupra culturii lor în raport cu felul pământului, asupra conservării produselor, asupra boalelor celor mai răspândite ale plantelor de cultură, cunoașterea și tratamentul lor, îngrijirea animalelor utile și exploatarea rațională a produselor; îngrijirea vitelor de muncă, de carne sau de lapte; prepararea alimentelor pentru ele în mod economicos; cultura laptelui, a păsărilor, a insectelor utile, ca viermii de mătase, albinele, boalele cele mai răspândite la ele și tratamentul. De asemenea, se va preda cunoașterea construcțiunilor rurale și a igienei, fie pentru sătean, fie pentru vitele sale, cunoștințe mai temeinice asupra asociațiilor de tot felul, asupra principiilor elementare de comerț, de operații de bancă, cunoștința și explicarea legilor în ce privește viața rurală; iar pentru învățătoare, lucrul manual, țesutul, covoarele, îmbrăcămintea, conservarea modelelor artistice țărănești și lucrul de gospodărie, cârpitul, rufăria, menajul, în raport cu viața țăranului". Asta este concepția dlui ministru? Dar asta este programa unei școli de agricultură inferioară, a unei școli de menaj rurale, a unei fabrici de caşcaval, a orice, dar nu a unei școli pentru formarea de învățători. Cum? Dl ministru nu știe încă că sub administrația d-sale se află școlile de la Strihareț, Roman, Armășești, Nucet, Barcea, Budișteni, Braniștea, Poiana, Sopot, Belcești, Lehliu, Strehaia, Gemeni, Drăghiceni, Odobești, Alexandria, unde lucrurile pe care crede că le-a inventat d-sa se învață toate? Ceea ce a înșirat d-sa reporterului gazetei sale nu este decât reproducerea tablei de materii din orice carte de agricultură elementară și de gospodărie rurală, și a le da ca lucruri noi, este ca și pretenția celui care mai deunăzi scria că a inventat umbrela de ploaie.

Dar dl ministru ar fi trebuit să mai știe și alt lucru, anume că tot ce a spus d-sa gazetarului, tot, și încă și altele pe deasupra, se află cuprins chiar în programele școalelor normale, pe care cu atâta inimă ușoară umblă să le distrugă. D-sa, precum se vede, nici nu știe că programa acestor școli a fost remaniată acum doi ani, tocmai în scopul de a deprinde mai bine pe viitorii învățători cu practica agricolă efectivă și cu toată mulțimea de îndatoriri practice pe care un viitor conducător al satului trebuie să știe să le îndeplinească. D-sa nu știe că tocmai în acest scop numărul claselor școalelor normale a fost crescut de la 5 la 6. Aceste lucruri doar nu s-au petrecut pe sub pământ, și dl ministru, care de demult își aștepta locul pe care îl ocupă azi, trebuia să se țină în curent cu dânsele. Pentru asta, îi era de ajuns să deschidă volumul II din Colecția de legi și regulamente școlare, unde la p. 455, 456, 467, 468, 471, 472, ar fi văzut că în actuala programă a școalelor normale se găsește cuprins tot, tot ce crede d-sa că a inventat. Îl rog în special să citească cu atenție capitolul intitulat *Datoriile învățătorului,* din care va putea să învețe cum înțelegeau cei dinaintea d-sale că trebuie privită misiunea învățătorului și chipul cum își propuneau ei să-l prepare pentru dânsa.

Dar mai este ceva: dl ministru trebuia să mai știe că în legea învățământului profesional este un art. 10, care prevede posibilitatea, chiar pentru actualii învățători, de a-și completa și întări cunoștințele agricole, prin un stagiu de un an într-o

școală de agricultură. Și, în fine, că Casa Școalelor a înființat, încă de acum doi ani, la Râmnicul-Sărat, o fermă anume pentru învățători, pentru ca ei să nu mai fie siliți a se împărți pe la școalele de agricultură, amestecați cu școlarii ordinari.

Toate aceste lucruri, dl ministru trebuia să le știe; și, dacă nu le știe, cum se apucă să strice atâtea lucruri bune, bine și îndelung chibzuite, care au costat muncă și cheltuială multă? Crede d-sa că satisfacția d-sale personală, de a se privi ca reformator, va fi pentru țară o compensare îndestulătoare, pentru tot răul ce-i va fi făcut și pentru ruinele ce va fi acumulat?

* * *

Se vede însă că de când cu interviul de la 31 martie, dl ministru a ajuns să-și dea seama că știința fabricării brânzei nu e de ajuns ca să facă un bun învățător. Când cu interpelarea dlui Orleanu, a binevoit să ne mai lămurească că viitorii învățători, înainte de a intra în școalele de agricultură și de menaj, pe care are d-sa de gând să le înființeze la Galați și la Buzău, vor trebui să mai aibă trecute câteva clase de gimnaziu.

Deși adaosul acesta are foarte mult aerul de a fi fost inventat *post festum*, pentru a da o aparență de justificare reînființării a două gimnazii inutile, îl punem totuși la activul dlui ministru. Tot e bine că a simțit, fie și mai târziu, că nu se va trece așa de lesne înjosirea viitorilor învățători, de a fi readuși în starea de acum 40 ani, când li se cerea numai clasele primare, și din care cu atâta greutate au fost scoși.

Cu toate astea, concepția cea nouă a dlui ministru nu prețuiește mai mult.

Mai întâi este întrebarea: are de gând d-sa ca viitorilor elevi de la Galați și de la Buzău să le ceară gimnaziul întreg de patru clase, sau numai o parte?

În primul caz, adăugând încă cel puțin doi ani pentru școala de agricultură sau de menaj, se fac tot 6 ani, câți se cer și acum normaliștilor. Atunci unde este câștigul de timp, care ar fi permis să se aibă învățători mai mulți, după cum se pare că credea gazeta oficioasă a guvernului? Dar, afară de aceasta, cine poate să ia în serios ca școlari din gimnaziu să primească ca, după 6 ani de studii speciale, să se mulțumească cu un loc de învățător la țară cu 76 lei pe lună, când ei se pot face copiști la minister, inspectori financiari sau controlori ai culturii tutunului, mai ales dacă au rude puternice sau sprijin din partea celor mari?

Dacă însă este vorba ca școlarii de la Galați și de la Buzău să se recruteze dintre cei care vor avea numai două clase de gimnaziu, după cum se zice, asta ar însemna că ne întoarcem pur și simplu la regimul legii din 1864. Cursul gimnaziului formează un ciclu complet, care nu se desăvârșește decât în 4 ani. În primii doi ani, nu se termină nimic; abia se încep doar diversele învățături care toate rămân neisprăvite. Afară de aceasta, ce rost vor mai avea pentru viitorii învățători crâmpeiele de limba latină, franceză și germană, de matematici raționate, pe care

azi nu le fac şi care vor fi neexplicabile atunci, când învăţătura lor va fi redusă aproape la nimic?

În orice caz, cu două ori cu patru clase de gimnaziu un lucru este sigur: că nu se vor îndrepta spre şcolile dlui Vlădescu de la Galaţi şi Buzău decât acele fructe seci ale oraşelor care nu vor fi trecut şi acele câteva clase, decât numai prin cerşirea notelor, şi care vor şti de mai înainte că nu pot aspira la nimic în oraş.

Cât pentru băieţii de ţăran, li se va închide şi această cale ce le mai era deschisă spre o învăţătură mai înaltă; căci suprimarea şcoalelor normale şi a internatelor lor, precum şi reducerea ce se proiectează a se aduce în învăţământul primar rural, nu tinde la altceva. Sistemul dlui ministru, dacă poate merita numele de sistem, va avea de rezultat a umple satele cu lepădăturile gimnaziilor, cu ce va fi mai rău şi mai stricat la oraşe; iar dl ministru va putea să-şi zică că a făcut acelei clase muncitoare şi cinstite, din care a ieşit şi d-sa, cel mai mare rău ce putea să-i facă: să o lipsească de activitatea curată, inimoasă şi pricepută a celor mai bune elemente din sânul ei, pentru ca să deverse în sate drojdiile oraşelor.

* * *

Şcolile normale, aşa cum sunt acum, înainte de a fi dezorganizate, sunt printre cele mai bune din şcoalele noastre. Totul este bine cumpănit, bine chibzuit în organizaţia lor. Educaţia pedagogică a normaliştilor, pregătirea lor pentru viitoarea lor carieră, spiritul de abnegaţie şi de devotament pentru binele sătenilor, cu care ies ei din şcoală, s-au dovedit cât sunt de înaintate prin cele ce se petrec la sate de câtva timp încoace, şi de care toată lumea are cunoştinţă. Pe lângă aceasta, instalaţiile materiale, localurile, mobilierul, dotaţia didactică, instalaţiile pentru învăţământul practic agricol sunt desăvârşite. Străinii culţi, care au avut ocazia să viziteze şi să cunoască şcolile noastre normale, au declarat – ceea ce ştiam şi noi – că sunt printre cele mai bune de felul lor din Europa.

Toate acestea, dl ministru are ambiţia să le distrugă. Între zidurile unde creşteau şi se educau băieţii de ţărani, ca să înveţe carte pe copiii consătenilor lor, se vor instala cazărmi; iar copiii ţăranilor se vor încredinţa codaşilor din gimnazii, care vor mai fi învăţat să bată unt şi să ţesale boii. Pedagogie, ştiinţa formării caracterului, a sufletului, asta nu trebuie dlui ministru. Ţăranul nu are trebuinţă nici de caracter, nici de suflet, cum nu are trebuinţă nici de carte; iar şcoala ţărănească, câtă se va mai păstra, nu va fi pentru dânsul, ci pentru a da slujbe celor fără de căpătâi de prin oraşe. Când vom ajunge aici, ne vom putea lăuda că suntem în adevăr unici pe lume; pentru că vom fi singurii care vom fi distrus înşine nişte şcoli excelente, fruct a zeci de ani de muncă şi de chibzuială, ca să punem în loc o combinaţie absurdă şi răufăcătoare.

* * *

Să mai examinez oare argumentele mai de a doua mână pe care dl ministru le pune înainte? Cred că e bine, pentru că cu aceasta se va completa dovada ce vreau să fac de lipsa de seriozitate cu care este condusă această afacere.

A afirmat dl ministru că un normalist de la Galați costă 1.500 lei pe an. Dar dacă școala costă 85.591 lei pe an pentru 139 de elevi, asta face 623 lei unul, iar nu 1.500. Dl ministru se laudă că nu este dominat de spiritul matematic în cele ce face; dar oare spiritul botanic poate îndritui pe cineva ca să cunoască în felul acesta operațiile cu numere întregi? Și să se observe că, cu un adaus de cheltuială de vreo 18.000 lei pe an, școala din Galați ar putea să aibă 250 de elevi, ceea ce ar reduce costul fiecăruia la vreo 400 lei pe an.

Și pe urmă, ce valoare are chipul acesta de a socoti lucrurile „ca un conțopist", ca să mă servesc de expresia cu care dl ministru a crezut că este de bun gust să mă gratifice pe mine? A socoti lucrurile cu gologanul și a nu se putea ridica cineva până la înălțimea cuvenită pentru a le judeca după adevărata lor importanță și după rezultatele ce se urmăresc, poate să fie potrivit pentru un „conțopist", dar nu pentru un conducător. Dacă este să intrăm pe calea aceasta, să observe dl ministru că un seminarist costă 738 lei pe an; iar un licențiat în botanică cine mai știe cât, mai ales în urma adausurilor din ultimul buget. Urmează de aici ca să se înlocuiască seminariile cu școli de psaltichie și facultatea de științe cu lecții de cultura morcovilor?

Nu sunt bani? Nu este exact. S-a crescut bugetul cu 5.000.000, fără să se facă cea mai mică îmbunătățire în servicii, ci numai pentru înființarea de posturi inutile. Iacă banii. Din milioanele acestea, trebuia să se facă parte largă a țărănimii care-i varsă, iar nu să i se ia și ceea ce avea, pentru a se plăti de pe spinarea ei datoriile contractate în opoziție.

Dar nici lipsa de bani, chiar dacă ar fi reală, și niciun alt motiv nu ar putea justifica lipsa de menajamente și spiritul de dușmănie cu care s-a procedat în această afacere. De când e lumea nu s-a pomenit a se desființa școli dintr-odată, cu toate clasele lor, cum a făcut acum dl ministru; niciodată nu s-a văzut a se desființa niște instituții vechi și prospere și a se umbla pe urmă pe dibuite să se inventeze ceva inform și fără rost, pentru a se pune în loc. Această procedare singură ar fi de ajuns pentru a dovedi pentru oricine că tot ce s-a spus pentru a se justifica vandalismul, ce este pe cale de a se comite, sunt vorbe fără nicio valoare. Ceea ce se urmărește în realitate este paralizarea învățământului sătesc, pentru că s-a văzut avântul pe care l-a luat în timpurile din urmă și pentru că aceasta nu convine celor care exploatează ignoranța săteanului.

Când delegația de la Galați s-a prezentat dlui ministru și a voit să-i demonstreze răul ce face, d-sa i-a tăiat vorba cu cuvintele: „Discuția este de prisos; școlile normale trebuie să dispară". În adevăr, ce mai încape discuție, pe câtă vreme motivele adevărate nu se pot spune?

Sunt 33 de ani de când un alt ministru, care însă nu era profesor de universitate, a adus idei şi procedeuri la fel cu cele de astăzi.[1] Au trebuit ani mulţi, pentru ca să se îndrepte răul ce s-a făcut atunci. Tot aşa se vor repara cu vremea şi ruinele pe care, cu inimă aşa de uşoară, le grămădeşte actualul dl ministru. Ţara, însă, şi îndeosebi ţăranii să-şi aducă aminte.

(„Revista generală a învăţământului“, an. I, nr. 1, mai 1905, pp. 4-11 şi nr. 2, iulie 1905, pp. 89-97.)

1. Aluzie la ministrul Cr. Tell, care în 1872 a desfiinţat şcoalele normale.

11.

Proiecte de schimbări în învățământul rural

Se știe că actualul d. ministru al Instrucției[1] are intenția a modifica din nou organizarea școlii primare rurale; ziarele au anunțat chiar că proiectul său a și fost zilele acestea în dezbaterea consiliului permanent de instrucție.

Nu cunoaștem proiectul dlui ministru sub forma sa din urmă; putem însă să facem conjecturi destul de sigure asupra lui, judecând după părerile deja manifestate de d-l ministru în diverse ocazii, după modul cum a pus mâna în organizarea școlilor normale, după legile și proiectele de legi votate sau propuse în trecut de amicii săi politici, precum și după alte semne. De altfel, nici nu putem crede că proiectul dlui ministru ar putea fi conceput altfel decât în sensul vederilor partidului politic pe care d-sa îl va prezenta la guvern.

Aceste vederi sunt bine cunoscute și ele tind a stabili o diferențiere profundă între școala rurală și cea urbană, cu scopul de a mărgini cât mai mult învățătura țăranului. Aceasta o spunem fără înconjur, și o dovedim.

Legea învățământului primar din 1893, al cărei autor este dl Take Ionescu, hotăra că în toate școlile urbane învățământul primar era obligatoriu în întregimea lui. La țară, însă, învățământul primar complet se dădea numai în școlile care aveau cel puțin doi învățători. În școlile cu un singur învățător, se preda numai învățământul inferior și mediu, iar în școlile de cătun numai învățământul inferior, cu doi ani de studiu. Ca să ne facem o idee de ce înseamnă dispoziția aceasta, să se observe că după statistica cea mai nouă, cea din 1901, erau 2428 de școli cu un învățător, 723 cu doi sau mai mulți învățători și 502 școli de cătun. Pe lângă acestea, școlile care vor mai trebui înființate la țară vor fi mai toate școli cu un singur învățător, deoarece în satele mari sunt deja școli peste tot. Ar urma dar, după legea din 1893, ca din un total de vreo 8.000 de școli câte ar fi necesare cu totul la țară, să se dea învățământului primar complet cel mult în 1.000; iar toți ceilalți copii de țăran, adică vreo 88 la sută, să rămână cu învățământul primar neisprăvit.

Dar, de la 1893, ideile acestea au mai făcut un pas înapoi, pentru că astăzi părerea este că la țară să se dea numai cititul, scrisul și calculul elementar, adică

---

1. Ministru era atunci d. Mihail Vlădescu.

materia de cel mult doi ani, iar învățământul complet să se dea numai într-un mic număr de școli complete, al căror număr, dacă nu ne înșelăm, se spune să nu treacă peste 20 pe județ.

Dacă s-ar face așa, numai copiii de țărani care ar avea destulă avere ca să poată urma în aceste 640 de școli ar putea termina învățământul primar; toți ceilalți ar învăța numai să citească, să scrie și să facă prea puțină socoteală.

Rezultatul va fi: 1) că dispoziția din Constituție, că învățământul primar este obligatoriu pentru toți, se desființează; pentru că ea rămâne în putere numai pentru orășeni, iar pentru țărani ea se reduce numai la învățământul a două clase; 2) că se face deosebire prin lege între orășeni și săteni în ceea ce privește binefacerile învățământului, ceea ce este de asemenea contra Constituției, care zice că toți românii sunt egali înaintea legii; 3) că niciunul dintre copiii de săteni, care vor urma într-o școală cu un singur învățător, nu va putea urma în vreo școală mai superioară; ei nu vor putea trece în licee, în gimnazii, în școlile primare superioare, în seminarii, în școlile normale, în școlile de comerț, în școlile profesionale de niciun fel; nici chiar în școlile elementare de meserii sau de agricultură; căci pentru admiterea în toate aceste școli se cere absolvirea cursului primar întreg, pe când 88 % dintre copiii de săteni nu vor avea decât două clase făcute. Se va închide dar cu totul drumul sătenilor spre orice învățătură mai superioară. Nu numai li se va închide intrarea în seminarii și în școlile normale, care până acum erau populate mai numai cu copii de săteni, dar nici măcar în cele mai modeste școli de agricultură nu se vor mai putea primi decât copii de orășeni sau de săteni bogați. O organizare care poate duce la acest rezultat absurd, ca copiii de plugari să nu fie primiți în școlile de plugărie, se vedecât de colo că este ea însăși absurdă.

Dar mai presus de toate, este ușor de înțeles că, atunci când învățământul la țară se va reduce în realitate numai la doi ani, el va fi desființat de fapt; pentru că ceea ce se va fi învățat în doi ani se va uita până în alți doi ani, mai ales când copiii vor părăsi școala pe la 9 sau 10 ani. Lucrul acesta îl știe toată lumea, mai ales învățătorii.

În alte țări, tocmai pentru ca copiii să-și întărească învățătura și să nu fie expuși a uita ce știu, sunt obligați să urmeze la școală până la 14 ani, chiar dacă au terminat școala mai înainte; și tot în acest scop și legea noastră prevede învățământul complementar până la vârsta de 14 ani pentru absolvenții cursului primar.

Măsura ce se propune are dar în realitate scopul de a împuțina, dacă nu chiar a desființa în cea mai mare parte învățământul de la țară.

Cum că este așa, se dovedește și prin următoarele probe:

– Legea din 1893 tindea să introducă învățătoare în loc de învățători bărbați. Toată lumea știe că învățătorul are să lupte la țară cu enorme dificultăți, provenite mai ales din ignoranța oamenilor, din reaua voință a autorităților locale și din greutățile traiului. Cu aceste dificultăți abia poate lupta un învățător bărbat, fiu de sătean învățat cu traiul și cu oamenii de la țară; dar pentru o învățătoare, recrutată mai întotdeauna din fete de la oraș, ele sunt de neînvins, așa

că învățătoarea este de cele mai multe ori cu totul paralizată. înlocuirea învățătorului prin învățătoare ar fi fost dar una din cele mai puternice cauze de slăbire a învățământului rural.

– Legea învățământului secundar făcută de mine în 1898 prevedea ca un sfert din bursele internatelor de licee și școli secundare de fete să fie rezervate pentru copiii de săteni. Dispoziția aceasta avea de scop de a se face posibilă urmarea învățăturilor superioare pentru copiii de săteni săraci. Dar prin legea dlui Take Ionescu din 1900, numărul total al burselor s-a limitat la cel mult un sfert din numărul elevilor școlii; așa că prin această limitare s-a făcut ca numărul bursierilor săteni să nu poată trece peste a 16-a parte din numărul elevilor școlii.

– Tot legea din 1900 prevedea că în licee nu se pot primi absolvenții de școli rurale decât până la vârsta de 13 ani, putându-li-se acorda o dispensă de 6 luni, pe când absolvenții de școli urbane se puteau primi până la 12 ani, cu o dispensă de un an. Dar de vreme ce școala rurală completă se face în 5 ani, pe când cea urbană se face numai în 4 ani, urmează că legea din 1900 stabilea o deosebire de 6 luni în defavorul sătenilor, pe când ar fi trebuit, din contră, să li se facă lor avantaje de vârstă, deoarece copiii de sătean de ordinar termină școala la o vârstă mai înaintată, ca unii care au să lupte cu greutăți cu mult mai mari decât la oraș. Dispoziția aceasta avea de scop în mod evident de a face cât mai grea posibil intrarea în liceu a băieților de țăran.

– Legea dlui Poni din 1896 prevăzuse ca școlile rurale care vor avea 4 învățători să fie organizate după tipul școlilor urbane, adică distribuite pe 4 ani. Absolvenții acestor școli ar fi terminat dar cursul primar cu un an mai de vreme și la intrarea în liceu nu s-ar mai fi lovit de restricția de vârstă arătată mai sus. Dar legea din 1900, pentru a închide și această cale fiilor de țărani, a desființat școlile cu tip urban de la țară.

– În 1898, am înființat cantinele școlare, cu scop de a înlesni frecventarea școlii pentru copiii prea săraci sau cu locuința prea depărtată. Prin stăruința învățătorilor și a revizorilor școlari, aceste cantine s-au înmulțit foarte repede, fără nicio sarcină pentru stat, și au avut de efect de a face să crească foarte mult numărul elevilor în școlile rurale; în unele județe el s-a îndoit. Dar guvernul din 1899, care avea aceleași idei ca și cel de azi în privința învățământului rural, nu numai că nu a favorizat instituția cantinelor, dar a căutat să o lovească. În numărul trecut al „Revistei generale a învățământului“, s-a văzut cum fondurile cantinelor au fost risipite, cantinele închise din ordinul prefecților cu forța, prin jandarmi, iar învățătorii care le înființaseră, purtați pe la judecată, ca niște răufăcători.[1] Se înțelege că măsurile acestea au făcut îndată să scadă numărul școlarilor rurali, pe care cantinele îl măriseră.

---

1. Faptele la care se referă aici Haret sunt povestite de A.B. Sinișteanu, care fusese revizor școlar, într-un articol publicat în „Revista generală“, nr. 1, mai 1905, p. 54 și urm. Despre chestia întreagă a cantinelor școlare vezi în colecția de față, vol. II, p. 249.

– Se ştie cu câtă greutate şi stăruinţă s-au putut deprinde sătenii cu ideea obligativităţii învăţământului. Cu toate acestea, în timpurile din urmă era o îmbunătăţire foarte mare în astă privinţă, pentru că în cele mai multe locuri sătenii nu mai făceau nicio greutate pentru a-şi trimite copiii la şcoală. Ba încă, în cele mai multe părţi şcolile erau prea mici pentru numărul şcolarilor şi cererile sătenilor de a li se înfiinţa şcoli noi şi de a se înmulţi învăţătorii deveneau din ce în ce mai dese şi mai stăruitoare. Aceste năzuinţe îmbucurătoare, în loc de a fi încurajate, au fost stânjenite şi împiedicate. În 1899, s-au văzut prefecţi umblând prin sate şi spunând ţăranilor că de fiecare şcoală este destul să vină numai câte 25 de copii; ceilalţi să meargă să păzească vitele. Aceşti prefecţi nu au fost pedepsiţi. Acum 4 luni, în toate părţile, prefecţii au făcut proclamaţii, scrise sau vorbite, către săteni, cum că guvernul nu-i mai obligă să-şi dea copiii la şcoală şi că desfiinţează amenzile şcolare. Nici aceşti prefecţi nu au fost pedepsiţi; proclamaţiile lor culpabile nu au fost dezminţite. Rezultatul a fost că numărul şcolarilor rurali a scăzut deodată într-o proporţie neauzită. Se citează o şcoală cu doi învăţători la care, în câteva săptămâni, numărul şcolarilor a scăzut de la 218 la 7. În Covurlui, unde se ajunsese a se face ca toţi copiii de săteni să urmeze la şcoală, clasele s-au golit pe jumătate. Această despopulare merge crescând şi, nu numai că nu se ia nicio măsură pentru a se opri răul, dar, din contră, atitudinea autorităţilor tinde a-l agrava.

– Se înfiinţaseră în anii din urmă, fără nicio cheltuială pentru stat, un mare număr de cursuri de adulţi pe care ţăranii le urmau cu mult folos şi cu mare drag. Aceste cursuri s-au închis mai toate, iar învăţătorii care le conduceau se văd purtaţi prin judecăţi şi expuşi la tot felul de supărări.

– În cele mai multe judeţe, revizorii şcolari spun învăţătorilor că datoria lor este a-şi căuta de şcoală, iar nu a-şi pierde vremea cu activitatea extra-şcolară, care fusese aşa de mult încurajată sub precedentul guvern. Autorităţile administrative dau ordine primarilor sătesti să ţină din scurt pe învăţători. Cu modul acesta, nu numai că se ruinează tot prestigiul învăţătorilor, care abia se stabilise, dar se anulează toată mişcarea culturală pe care ei o porniseră în timpurile din urmă.

– De patru ani încoace, prin impulsiunea energică dată de minister, s-au construit aproape 1.000 săli de clase spaţioase şi igienice, care au fost încă unul din numeroasele mijloace întrebuinţate pentru a mări frecventarea şcolară la sate. Anul acesta, mişcarea aceasta s-a oprit cu totul, până într-atât, încât nici pentru construcţiile începute anul trecut nu se face nimic ca să se termine.

– Bugetul Ministerului Instrucţiunii şi al Casei Şcoalelor a crescut anul acesta, în cifră rotundă, cu un milion întrebuinţat în cea mai mare parte pentru înfiinţare de posturi în administraţia centrală, pentru acordarea de subvenţii la şcoli private şi alte cheltuieli inutile sau care puteau fi amânate; dar pentru înfiinţare de noi posturi de învăţători, de care se ştie că mai sunt necesare încă cel puţin 2.200, abia s-a prevăzut un adaus de 40.000 lei faţă de anul trecut, sub

cuvânt că nu sunt bani. Dar trebuința de a înființa la țară școlile care lipsesc e mai mare decât aceea de a înmulți funcționarii, fără trebuință.

– În fine, trecând peste alte fapte de mai mică însemnătate, desființarea școlilor normale de învățători, făcută cu atâta spirit de ostilitate tocmai într-un moment când învățătorii ieșiți dintr-însele dăduseră probe așa de evidente de destoinicie și devotament pentru cauza țărănească, vine să completeze dovada ce am voit să facem.

* * *

Din toate acestea, rezultă în mod neîndoios că în unele sfere domnește un mare spirit de ostilitate contra luminării poporului de la țară și că, de timp îndelungat, prin tot felul de mijloace, se tinde a se stăvili pornirea care este de a se lăți cât mai mult învățătura la sate.

Modificarea ce se proiectează a se aduce în legea învățământului rural, în sensul de a-l reduce în realitate numai la citire, scriere și calcul elementar, nu este decât încercarea supremă de a suprima dintr-odată tot ce s-a făcut până acum, de a consacra pentru totdeauna starea de întunecime a țăranului, de a săpa cât mai adânc abisul între sat și oraș.

De aceea, nu numai noi, dar orice om, care are cât de puțin simțul dreptății, iubirea de țară și prevedere pentru viitor, nu poate decât să se opună din toate puterile la realizarea unei asemenea încercări.

(„Revista generală a învățământului“, anul I, 1905–1906, nr. 2, iulie 1905, pp. 65-70.)

12.

Proiecte contra învățământului popular

În septembrie 1905, Ministerul de Instrucție, care avea de aplicat o programă a şeoalelor normale, deoarece nu fusese legalmente desființată, dă ordin a se suspenda aplicarea ei şi, neavând încă gata o altă programă de pus în loc, hotărăşte ca, până la noi dispozitiuni, să se repete în toate clasele materia din clasa precedentă. „Revista generală a învățământului“ publică în fruntea numărului din 1 octombrie 1905 o protestare împotriva acestor măsuri şi dă primul loc articolului ce urmează aici, semnat de Haret.

În precedentele numere ale acestei „Reviste“[1], am arătat că adevăratul obiect al schimbărilor ce se proiectează a se aduce legii învățământului primar, după abia patru ani de aplicare, este de a se restrânge învățământul rural, pentru a închide copiilor de țărani orice acces la alte şcoli decât cele din satul lor.

Articolele noastre au supărat foarte tare pe amicii dlui ministru al Instrucției, care ne-au răspuns pe un ton puțin potrivit cu situația lor în învățământ şi cu natura obiectului ce era în discuție.

Nu ne vom ocupa de aceste răspunsuri. Vorbele groase, pe lângă lipsa de educație, nu dovedesc alta decât ce rea este cauza ce pretind ele să apere.

* * *

De la apariția ultimului număr al „Revistei generale a învățământului“[2], Ministerul de Instrucție a urmărit proiectele sale contra învățământului popular, cu o stăruință pe care este de regretat că nu a întrebuințat-o mai bine în alt fel. Pe de o parte a început de demult anunțata anchetă asupra învățământului primar, prin distribuirea la învățători şi institutori a unor lungi chestionare cu întrebări astfel formulate, încât indicau şi răspunsul ce se aştepta: pe urmă, a dat goană contra broşurii cu discursul ținut de mine la congresul din iulie[3], a întors

---

1. Articolele publicate de el în „Revista generală a învățământului“ şi reproduse în acest volum, pp. 59-64, 65-82, 83-89.

2. În numărul pe iulie 1905 apăruse al doilea articol asupra şcoalelor normale (Vezi acest vol. p. 72).

3. E vorba de discursul ținut de Sp. Haret la Congresul învățătorilor în şedința din 1 iulie 1905, față fiind şi ministrul Instrucției de atunci (M. Vlădescu) şi publicat într-o broşură. Se găseşte în colecțiunea de față, în volumul cu *Discursuri ocazionale*(23).

înapoi chestionarele ce-i veniseră cu răspunsuri altfel decât cele aşteptate, a trimis alte chestionare şi a cerut răspunsuri „după cum doreşte ministerul“, sub ameninţarea de dare în judecată, uneori chiar de trimitere la procuror. Pe de altă parte, o comisie lucra în acelaşi timp la proiectul de lege ce are a se depune în noiembrie în Cameră, fără a aştepta rezultatul anchetei şi fără a se preocupa de dânsul. Aşadar ancheta era numai o formă şi de altfel ea a pierdut orice valoare, după modul cum se face. Modificările ce se vor propune în legea învăţământului primar vor fi dar exclusiv expresia gândirii personale a dlui ministru şi nicio responsabilitate nu va cădea asupra corpului didactic primar, ale cărui răspunsuri, înainte de a i se înăbuşi libertatea, au fost cu hotărâre opuse oricărei idei retrograde.

Am arătat deja în numerele precedente care este ideea fundamentală a răsturnărilor ce se proiectează[1]. De atunci caracterul lor de reacţiune s-a precizat în mod şi mai neîndoios. Este de ajuns să amintim declaraţia formală făcută cu ton apăsat de organul guvernamental cel mai autorizat: „Dl ministru e cu adevărat decis a închide pentru sate porţile învăţământului secundar şi superior“, precum şi articolele în care se ia în râs pretenţia noastră „de a lăsa copiilor de săteni putinţa de a ajunge profesori, avocaţi, medici, poate şi miniştri“.

Nu facem nicio greutate de a recunoaşte că aceasta este în adevăr pretenţia noastră. Noi mai pretindem că năzuinţa contrară, de a se căuta ca prin combinaţii iezuitice de programe să se desfiinţeze învăţământul primar pentru ţărani, constituie o încercare de a tăia societatea românească în două caste: una care să se bucure de toate drepturile, iar cealaltă de niciunul; pentru că nicio sofistică de pe lume nu va putea dovedi că, într-o societate modernă, omul lipsit de ştiinţă de carte nu este într-o condiţie cu mult mai rea decât erau sclavii din vechime. Pe aceştia, cel puţin stăpânii lor erau datori să-i hrănească; pentru sclavul modern nici dreptul acesta nu există.

De aceea, nu vom înceta un moment de a denunţa opiniei publice proiectele ce se agită, ca reacţionare, şi de a le combate cu toată energia.

Să nu ni se spună că trebuie să aşteptăm publicarea proiectelor dlui ministru, ca să le discutăm. Dl ministru a destituit întregul personal al ministerului, numai ca să se asigure că nimic din ce se face acolo nu va transpira; iar când va fi gata, proiectul său se va depune la Cameră şi se va vota în 25 minute. Am mai văzut noi asta. Nu vom fi dar aşa de naivi ca să aşteptăm buna plăcere a dlui ministru pentru a căuta să luminăm pe oameni, cu atât mai mult că elemente pentru formarea convingerii noastre avem mai multe decât ne trebuie.

Se înţelege că nu avem deloc intenţia de a influenţa, fie cât de puţin, convingerile dlui ministru. D-sa este dominat de consideraţiile politice în mod aşa de exclusiv, încât singura d-sale ocupaţie de nouă luni încoace este de a desfiinţa

1. Vezi în acest volum, p. 75.

tot ce a făcut predecesorul său, chiar atunci când în mod nediscutabil el a avut dreptate. Nu ne facem dar iluzia că argumentele noastre, oricât de bune ar fi, ar putea fi luate în seamă de d-sa. De altfel, știm noi bine că restrângerea învățământului claselor populare este un principiu cardinal din programul politic al partidului din care face parte dl ministru. Cine știe? Poate nici nu este d-sa responsabil de cele ce se prepară.

Ce ironie a soartei!

Alexandru Ghica-Vodă întemeiază pentru prima oară învățământul popular în țară[1]. Dacă era cineva în drept să vorbească în numele principiilor conservatoare, era desigur acest bărbat, a cărui familie dăduse țării opt domni. Și cu toate acestea, Alexandru Ghica nu s-a temut să fie inițiatorul școlii sătești, care a făcut posibilă înălțarea atâtor fii de plugari până în pătura superioară. Și astăzi, după 70 de ani, a trebuit ca un ministru fiu de sătean să caute să întoarcă lucrurile la starea în care erau înainte de Alexandru Ghica!

* * *

Cu cât reflectă cineva asupra celor ce se proiectează, cu atât mai mult devine evident că argumentele ce se invocă nu au nicio temeinicie și nu au alt scop decât de a masca adevăratul scop, care nu se mărturisește prea cu curaj.

Vom mai examina azi o parte din acele argumente.

S-a invocat altădată, și se mai invocă și astăzi, deși numai cu jumătate gura, că învățătorul este prea încărcat cu cinci clase. Ne mirăm că cei care invocă exemplul străinătății pentru a-și susține ideile, nu au căutat să vadă mai de aproape cum stau lucrurile pe acolo. Ar fi văzut că în țările cele mai înaintate, învățătorii nu sunt mai puțin încărcați decât la noi; din contră.

Iată câteva cifre:

În Franța, în 1894/1895, erau 67.470 școli primare, socotite la un loc cele elementare cu cele superioare. Ele aveau 105.162 institutori. Erau dar cel puțin

---

1. E vorba de domnitorul Munteniei Alexandru Ghica, care a domnit din aprilie 1834 până la octombrie 1843 și a fost apoi caimacam în 1856, când a prezidat la adunarea divanului adhoc. El este cunoscut ca sprijinitor al școalelor și ca înființător de burse pentru copiii săraci; el a hotărât ca la numirea în slujbele statului „să se puie înainte atestaturile ce trebuie să albă fiecare de la școală și pe temeiul acestora să facă stăpânirea primirea lor în slujbe“. Haret se referă aici cu deosebire la măsurile luate la 24 ianuarie 1838, căci atunci s-a hotărât *să se înființeze în toate satele școli pentru copiii satelor.* Fiindcă nu existau pe atunci localuri speciale și personal pregătit, s-a decis: 1) să se facă apel la proprietari „care vor chibzui mijloacele cele mai înlesnitoare ca să se poată ține școală într-o încăpere potrivită“; 2) să fie obligați cântăreții bisericilor să învețe pe copii în schimbul unei plăți ce vor primi din contribuția enoriașilor bisericilor, și cei care nu se vor simți destoinici „vor urma câtăva vreme pe vară la școala din capitala județului spre a se deprinde la învățăturile începătoare“.

29.778 şcoli care nu aveau decât câte un singur institutor. În realitate, numărul lor era mult mai mare, pentru că şcolile din oraşe şi şcolile primare superioare nu au numai câte doi institutori, după cum presupune calculul precedent, ci mai mulţi. Tot aşa în Italia, în 1892, trebuie să fi fost un minimum de 48.059 şcoli cu câte un singur institutor din un total de 51.385 şcoli; în Elveţia 512 din 4.386; în Suedia 2.830 din 4.621. În Prusia, în 1886, din 100 şcoli, erau 68 cu un singur învăţător, 17 cu câte doi şi 15 cu câte trei.

Am putea să continuăm şi mai departe enumeraţia aceasta.

S-a pretins că pe aiurea învăţătorii au înlesniri speciale, din punctul de vedere al programei, al numărului de clase, al numărului de şcolari. Aceasta nu este exact. Pretutindeni programa şcolii primare cuprinde, ca şi la noi, învăţătura religiei, scrierii, citirii, aritmeticii, compunerea, istoria ţării, geografia, istoria naturală, cântul. În Danemarca, „învăţătorul trebuie să dea copiilor un învăţământ care să distrugă prejudiciile şi să facă din copii oameni buni şi onesti, după doctrina evanghelică creştină, şi să le dea cunoştinţele şi îndemânarea necesară pentru a deveni cetăţeni utili ai statului“. Dacă proiectele dlui ministru de Instrucţie al nostru vor căpăta putere de lege, România va fi singura ţară în Europa civilizată care va fi restrâns învăţământul său obligatoriu numai la citire, scriere şi cele patru operaţii cu numere întregi.

Cât pentru numărul legal al elevilor unui învăţător în marele ducat de Hessa, el este de 80, putând fi crescut până la 100; în Wurtemberg, de 90; în Austria, de 80; în Danemarca, de 100.

Numărul de clase pe aiurea nu este limitat, ca la noi; şcolarii se împart în secţii, după gradul lor de instrucţie, şi învăţătorul este dator să se ocupe de toate. Înlesnirea făcută la noi în 1898, de a se dispune cele 5 clase numai în 3 divizii, nu există aiurea.

Din toate punctele de vedere, dar, situaţia învăţătorului nu este mai grea la noi decât este pe aiurea, unde cu toate astea nimănui nu i-a trecut prin minte să restrângă învăţământul, pentru a uşura pe învăţător.

Ne rezervăm să revenim în o serie de articole cu un studiu mai detaliat al organizării şcolare din ţările străine, din care se va vedea în mod documentat că lucrurile stau pe acolo cu totul altfel decât vor să le prezinte partizanii schimbărilor rele ce se proiectează la noi.

Nu pot însă să mă opresc de a releva aici o eroare pe care o găsesc în broşura care serveşte de bază şi de punct de plecare a măsurilor destructive ce se plănuiesc contra învăţământului rural. Citez textual:

„În Germania, statul, tot pentru a asigura celor mulţi cunoştinţele absolut necesare, a organizat, de la 1872, aşa numita şcoală primară de o clasă şi nu există cătun să n-aibă o şcoală de acestea; ba sunt comune cu mai multe şcoale de o singură clasă. *Iar pentru a asigura celor ce vor şi alte cunoştinţe* a organizat şcoala primară propriu-zisă sau şcoala model cu trei clase, trei învăţători şi trei cursuri“.

Nu voi șicana pe autor asupra sintaxei sale, căci este altceva mai însemnat de observat aici. Este că d-sa dă în bucata citată cuvântului de *clase* sensul ce i se dă la noi, și aici se înșeală.

La noi *o clasă* este o grupă de școlari care urmează deodată și împreună o aceeași parte a programei, care se poate termina într-un an. (Art. 31 al. IV din legea învățământului primar zice: „Cursurile vor dura patru ani și vor fi împărțite în patru clase"; iar art. 3 din legea învățământului secundar spune: „Liceele au opt clase, fiecare de câte un an". Aceste citate precizează bine sensul ce dăm noi cuvântului *clase).* Dar autorul broșurii nu a știut că germanii, ca și francezii, înțeleg prin cuvântul *clasă* întreaga grupă de școlari care primesc învățământul de la un același învățător, fără considerație de împărțirea lor în secții, așa că școala cu o singură clasă, pe care o descoperă autorul în Germania, nu este altceva decât ceea ce numim noi *școala cu un singur învățător.* Dar precum acel singur învățător de la noi predă întreaga programă de 5 clase, tot așa face și învățătorul german în acea unică *sală de clasă* în care predă el.

Ar fi fost ușor autorului să nu cadă într-o așa de gravă eroare, dacă și-ar fi amintit că în Germania învățământul primar obligatoriu cuprinde, ca și la noi: religia, citirea, scrierea, aritmetica, geografia, istoria Germaniei, cântul, desenul, istoria naturală și, pe deasupra, istoria omului. Ce fel de cap ar trebui să aibă copiii germani, pentru ca să poată face toate acestea într-un singur an?

Iată cu câtă superficialitate își formează convingerile unii oameni și pe ce fel de argumente se caută a se zdruncina edificiul nostru școlar până în temeliile lui!

Deocamdată este destul să conchidem că putem să ne mulțumim și noi cu o stare de lucruri cu care se mulțumesc țări ca Germania, Franța și Danemarca. Cei care arată atâta dorință aparentă de a ușura munca învățătorilor, caută în realitate să-și concilieze buna voință a acelora dintre ei, din norocire puțini numeroși, pe care momeala unei împuținări de muncă i-ar putea face să primească de bună anihilarea învățământului țărănesc.

De altfel, e de ajuns o examinare cât de superficială a proiectelor ministerului, pentru a se vedea cât de închipuită este pretinsa ușurare a învățătorului. După acele proiecte, școala rurală rămâne cu două cursuri; unul de trei ani, obligatoriu pentru toți copiii, și altul de trei ierni, obligatoriu pentru cei care își propun să urmeze școlile de agricultură sau de meserii. Mai este un curs facultativ de trei ani, pentru cei ce-și propun să intre în școlile secundare. Unde se vede aici ușurarea învățătorului? Ce deosebire va fi pentru el între starea de azi a lucrurilor, când are cinci clase obligatorii, și cea de mâine, când va avea trei ani și trei ierni obligatorii? Și mai trebuie pus la socoteală că ministerul spune că are să dea o dezvoltare mai mare decât azi învățământului practic agricol. Cine va da acest învățământ? Nu tot învățătorul?

Putem dar considera ușurarea învățătorului ca o ficțiune și să trecem la altceva.

* * *

Sunt ani de zile de când se vorbește mereu că programele, îndeosebi cele primare, sunt prea încărcate. Dl ministru a crezut că găsește și aici un argument pentru proiectele sale. D-sa a zis: „Școala rurală este o școală teoretică; voi da afară toată teoria, ca să rămână numai practica, câtă este necesară țăranului".

Ce lesne este să se amăgească cineva de vorbe, când nu-și dă osteneală să cerceteze lucrurile! E destul să examineze cineva programa, ca să vadă la ce se reduce învinovățirea. Iacă ce cuprinde ea: religia, limba română, aritmetica și geometria, istoria, geografia, științe fizico-naturale, exerciții de intuiție, caligrafia, desenul, cântul, gimnastica, lucrul manual.

Enumerarea aceasta nu poate da o idee exactă de ce este în realitate programa școlii primare, dacă nu se cercetează mai de aproape. Atunci poate vedea cineva că ea este redusă la minimum posibil. Deja acum doi ani, eu însumi am adus învățământului limbii române cea mai însemnată și cea mai curajoasă ușurare, prin suprimarea învățământului pur formalist și atât de fastidios al gramaticii. S-a făcut această simplificare foarte însemnată, fără zgomot, fără anchete, fără comisii costisitoare și fără a distruge nimic.

Dl ministru însă își propune să reducă învățământul rural obligatoriu numai la citire, scriere și calcul; dar presupunem că se va îndura să nu excludă nici religia, care este așa de utilă pentru a da țăranilor învățăminte de resignare și de supunere. De altă parte, pe suprimarea cântului, desenului și gimnasticii credem că d-sa nu pune mare preț. Rămâne dar numai geografia, istoria patriei, ceva noțiuni de geometrie și de științe naturale. Toate acestea reprezintă 6 ore pe săptămână pentru toate clasele primare la un loc. Dar în aceste 6 ore, copilul întărește și utilizează cunoștințele căpătate în toate celelalte, învață să-și cunoască țara și neamul și capătă despre lumea fizică cunoștințe care îi sunt indispensabile pentru viitoarea lui meserie de plugar și pe care tot va trebui să le învețe în altfel, dacă va fi a i se face curs de agricultură practică. În fine, aceste 6 ore sunt cele care stabilesc legătura între școala rurală și restul învățământului și care împiedică ca învățământul public să fie un mijloc de a despărți neamul românesc în caste, în loc de a fi cimentul care să unească la un loc toate forțele țării. Dacă învățământul acestor 6 ore se suprimă, întru nimic nu va câștiga școala rurală în sensul practic; dar va înceta de a mai merita numele de *școală națională*; va rămâne ceva în felul fostelor școale ținute de paracliseri prin tindele bisericilor; va săpa mai adânc abisul care separă țărănimea de restul țării și va merita anatema viitorului, pentru care va fi pregătit cea mai periculoasă moștenire ce poate amenința existența unui stat.

* * *

Este vrednică de observat îndemânarea – cam greoaie – cu care adversarii învățământului popular caută să se folosească de orice împrejurare, pentru a justifica întreprinderile lor.

Îi văzurăm invocând ușurarea programei. Dar la 1893 tot dlor au mai făcut o încercare de a ciunti școala rurală, și atunci, nu numai că nu dau drept motiv ușurarea programelor, ci din contră au alcătuit programele cele mai grele ce s-au văzut vreodată, încât peste un an au trebuit tot dlor să le mai ușureze.[1] Așadar, ciuntirea școlii rurale nici chiar pentru dlor un este deloc o consecință a simplificării programelor. Dar pentru că au auzit că acum doi ani s-a făcut așa ceva și pentru că știu că asemenea simplificări sunt populare, au cercat să se folosească de un mijloc popular pentru a masca o faptă foarte nepopulară.

Același lucru se întâmplă și cu învățământul practic.

Sunt aproape 20 ani de când, la 1886, s-au pus bazele unei discuții, din care a ieșit în cele din urmă reforma învățământului; sunt 12 ani de la legea învățământului primar din 1893. Auzit-a vreodată cineva pe dl ministru actual, ori pe amicii și colaboratorii săi, fie și pe autorul legii din 1893, preocupându-se de caracterul practic ce trebuia dat învățământului primar? Văzutu-i-a cineva luând sau propunând cea mai mică măsură în acest sens? Și, cu toate acestea, tot au făcut la 1893 decapitarea învățământului rural și l-au lăsat tot exclusiv teoretic. Prin urmare, nici preocuparea aceasta nu avea nicio legătură în mintea d-nealor, cu chestia reducerii învățământului rural.

Iacă însă că ministerul precedent ia inițiativa de a îndrepta pe cale practică învățământul primar. El găsește mijloace pentru aceasta, le pune în practică, găsește colaboratori numeroși, harnici, inteligenți și devotați. Încercarea se face cu succes și întâmpină aprobări unanime.

Ei bine, și această îmbucurătoare inițiativă a trebuit să fie întoarsă de actualul domn ministru, pentru a contribui la desăvârșirea unei fapte rele. A crezut că e bine să acapareze favoarea publică câștigată pentru o îndrumare sănătoasă și bună, pentru a acoperi o încercare al cărei scop este diametral opus de acela pe care-l urmărea fostul ministru.

Timp de patru ani în șir, eu dovedisem că organizarea actuală a școlii primare se poate completa foarte bine cu practica agricolă la țară, cu lucrul manual în orașe, fără a fi nevoie pentru aceasta de a tăia orice relațiune între școala rurală și cea urbană. În concepția mea, școala rurală și cea urbană trebuie să posede în

---

1. Aluzie la legea învățământului primar făcută de Take Ionescu în 1893, schimbată de Poni în 1896. În acea lege învățământul primar era așa organizat încât numai un mic număr de comune îl aveau complet. Asupra acestei chestiuni vezi în colecția de față: vol. VII, p. 179 și urm. și vol. VIII, p. 82 și urm.

comun toată acea parte a învățământului fără care dobândirea unei culturi intelectuale mai superioare devine imposibilă; ele trebuie însă să se diferențieze în ceea ce privește partea practică, care la țară trebuie să se refere cu deosebire la cultura pământului, iar în oraș la industrie.

Am văzut, în timpurile din urmă, că unii au căutat să mă pună în contrazicere cu mine însumi, pretinzând că cele ce am spus eu în privința caracterului practic ce trebuie dat învățământului primar ar fi o capitulare. Dacă și-ar fi dat osteneală să judece lucrurile mai de aproape, ar fi văzut că cele ce am spus eu nu seamănă deloc cu chipul cum alții înțeleg chestia; dar că mai ales modul cum am pus eu în practică cele ce am spus, nu se împacă deloc cu tendințele celor care vor „să închidă pentru sate porțile învățământului secundar și superior". Altfel, ce sens ar avea goana de astăzi contra organizației înjghebate de mine?

Am putea să ne mai punem multe întrebări în privința chipului cum înțelege dl ministru să dea caracter practic școlilor rurale. Am putea să ne întrebăm ce fel de agricultură mai rațională vor putea învăța niște copii care nu știu decât abecedarul și nu au nicio cunoștință, cât de mică, de istoria naturală? Ce lucrări vor putea face ei, la o vârstă când nu vor putea ține nici sapa în mână? De unde vor lua învățătorii cunoștințele de înaltă agricultură pe care le va pretinde dl ministru, când, chiar pentru puținul ce le ceream eu, a trebuit înjghebată o întreagă organizare, cu învățători ambulanți, cu conferințe la școlile de agricultură, cu înființarea școlii de la Râmnicul-Sărat etc.? Dar ar fi prea multe întrebări, și știm că dlui ministru nu-i place să se muncească prea mult. Când vrea să facă o reformă, dlui întâi o face și lasă pe alți să se descurce cu dânsa cum vor ști. Așa e lesne să faci reforme.

Așa se pregătește viitoarea reformă, care, dacă s-ar realiza, ar rupe firul tradiției noastre școlare de 70 de ani. Se proiectează a se reduce învățământul primar la trei ani obligatorii în școalele rurale, la doi ani în cele urbane; după aceasta, copiii care își propun să urmeze în școalele secundare, să treacă într-o secție facultativă de trei ani; iar cei ce se destină școlilor de agricultură sau de meserii, într-o secție obligatorii de trei ierni la țară și de doi ani la oraș.

Este un întreg sistem, cu coridoare și cu ascunzători, imaginat într-adins pentru a disimula scopul principal, care este de a se introduce secția facultativă. Această secție este mijlocul, mecanismul secret – francezii ar zice: *le truc* – prin care reformatorul își propune să restrângă învățământul primar, îndeosebi pentru țărani, și a rupe continuitatea între școala rurală și școalele mai superioare. În adevăr, nu este evident că toți țăranii, care nu vor voi să-și dea copiii la școală mai mult decât trei ani, vor declara că vor să-i treacă în liceu și-i vor sustrage prin aceasta de la terminarea școlii primare? Și așa fiind, ce sens mai are a numi *obligatorii* cele trei ierni de la sfârșit? Ar avea sens dacă toți copiii de țăran care nu merg la liceu ar fi obligați să urmeze școalele de agricultură sau de meserii; dar dacă nu vor să le urmeze, nu este evident că obligativitatea școlară în realitate se reduce numai la primii trei ani?

De altfel, reformatorii înșiși declară că secția superioară nu se va înființa decât la un mic număr de școli, se zice că una singură pe plasă. A se mai vorbi de învățământul primar complet pentru copiii țăranilor care astăzi abia-i trimit la școala din satul lor și care mâine vor trebui să-i pună în *pension* la școala de peste șapte sate, nu este a râde de dânșii?

Am mai putea aminti din nou desființarea școalelor normale, pentru a face imposibilă recrutarea învățătorilor; desființarea amenzilor școlare, care a golit din nou școalele abia umplute; oprirea lucrărilor de construcție de școli sătești; refuzul oricărei îmbunătățiri pentru școala rurală într-un buget încărcat cu nenumărate cheltuieli inutile sau vătămătoare. Toate acestea și multe altele trebuie mereu repetate, pentru a pune în deplină lumină hotărârea luată de a se reduce la nimic învățătura săteanului.

Nimic nu va putea întuneca acest adevăr.

* * *

Dacă acum ne întrebăm care să fie explicația acestei lupte înverșunate, dusă cu atâta stăruință și pe toate căile de atâția ani, contra învățământului țărănesc, o găsim în articolele acelora care și-au luat greaua sarcină de a justifica atentatul. Iacă-o: „Nu trebuie ca brațele muncitoare de pământ să se împuțineze și ca sătenii să vină și ei să mărească numărul postulanților de posturi".

Minunat chip de a rezolva chestiile cele mari sociale și mai ales minunat chip de a înțelege raporturile între diversele pături ale societății!

Dar astăzi cine mai crede că prin mijloace empirice se poate lecui un rău social? Toată lumea știe că trebuie căutate rădăcinile lui adânci și acolo aplicat remediul. Pentru a reține pe țăran la țară, trebuie ca viața lui acolo să fie posibilă; trebuie să fie pus în poziție de a-și agonisi traiul în mod sigur și larg. Trebuie să găsească și la țară asigurarea libertății lui, a drepturilor lui; să aibă și el parte de o justiție și o administrație bună; să fie apărat de exploatarea cămătarilor, a slujbașilor necinstiți și a deținătorilor de pământ care nu au milă de el; să nu se falsifice legile, pentru ca să-l facă pe el să plătească de două ori mai mult bir decât se cuvine; să fie și el tratat ca om. Iacă ce trebuie să se facă pentru ca țăranii să nu dezerteze câmpiile. Trebuie cineva să fie prea străin de treburile țării, ca să nu știe că țăranul nostru își iubește țarina și că nu cere mai bine decât să rămână pe dânsa. Dar când vede că toate împrejurul lui merg spre bine și numai el stă pe loc sau dă înapoi, cum să nu tragă și el spre oraș, unde sunt toate bunătățile? Este dar o naivitate fără seamăn a se crede că cu desființarea școlii sătești se va opri curentul acesta. Curentele sociale nu se opresc prin piedici artificiale, precum cursul râurilor nu se oprește prin stăvilare. Țăranii care nu vor mai putea trăi la țară tot vor veni la oraș, cu deosebire că, în loc de a se face doctori, avocați și ingineri, se vor face măturători de stradă sau pretorieni, în solda întreprinzătorilor de

scandaluri publice; şi când şi calea asta li se va închide, vor emigra peste graniţă, precum au făcut până acum 50 de ani, umplând ţările vecine, şi precum fac şi azi ţăranii din alte părţi care în ţara lor nu mai pot trăi.

Şi spartanii din vechime se temeau de hiloţii lor şi-i opreau de la orice învăţătură, de frică să nu ajungă să domine în stat. Şi plantatorii din America creşteau pe copiii de sclavi în aşa fel încât să nu poată face altceva decât să muncească pe plantaţiile lor. Oare acolo am ajuns noi şi apropierea aceasta nu va îngrozi până şi pe cei care la noi se gândesc tot la aşa ceva?

Pentru ce privirile lor se întorc numai spre asemenea tablouri şi nu vor să se uite şi spre ţările unde ţăranul este bogat, instruit şi cu toate acestea lipit de pământul lui? Pentru ce în Danemarca, în Norvegia, în Elveţia, nu există pericolul invaziei oraşelor de ţărani, deşi nicăieri ţăranii nu sunt mai cultivaţi decât acolo? Pentru ce în Danemarca primul ministru este chiar astăzi un simplu plugar cu câteva pogoane de pământ, fără ca aceasta să se considere ca un pericol de stat? Pentru că pe acolo însăşi şcoala a făcut pe ţărani să preţuiască pământul şi să ştie să-l folosească.

Aşa să se facă şi la noi. E de prisos să se lege ţăranii de glie, prin lanţurile ignoranţei. Să li se asigure chipul de a trăi cu îndestulare la ţară şi să nu se mai teamă dl ministru de năvălirea lor. Ei îşi vor căuta de pământul lor, iar politicienii îşi vor putea împărţi în linişte bugetul.

(„Revista generală a învăţământului“, anul I, nr. 3, octombrie 1905, pp. 145-156.)

13.

O paralelă

Dl ministru al Instrucțiunii Publice și al Cultelor este, după cum toată lumea știe, „un înfocat naționalist”

D-sa este membru al Ligii Culturale, pe care a și prezidat-o câtva timp[1].

Ajuns ministru, d-sa a avut imediat a se ocupa de chestia institutelor Notre-Dame de Sion(24), ale căror îndrăznețe abateri dăduseră loc anul trecut la cunoscutele urmăriri, după care a venit judecarea și condamnarea institutelor culpabile. Ministrul de atunci suspendase aplicarea pedepsei până la 10 decembrie 1904, până când zisele institute trebuiau să intre în regulă și să dea garanții sigure de îndreptare pe viitor. Dar, la 22 decembrie, fostul guvern se retrage și reveni dlui M. Vlădescu sarcina de a face imposibilă repetarea celor săvârșite în trecut[2].

Au trecut de atunci 9 luni. În intervalul acesta, un fapt avem de notat: dl ministru nu a găsit încă timpul să inspecteze nicio singură școală publică; d-sa nu a găsit vreme să asiste la examenul niciunei școli. Și cu toate astea se afla, între altele, chiar în timpul examenelor la Galați, unde sunt un liceu, o școală profesională de fete, două școli comerciale, vreo 20 de școli primare, fără a mai vorbi de școala normală, a cărei desființare a fost primul său act de ministru, și acela care i se va conta pentru totdeauna în viitor. Dar dl ministru a trecut doar prin câteva din aceste școli, fără a se opri, și s-a dus să viziteze Institutul Notre-Dame de acolo, tocmai cel care se făcuse mai culpabil din toate prin chipul cum se purtase față de religia și naționalitatea noastră. D-sa a asistat și la examen, a prezidat distribuirea premiilor și a pronunțat și un discurs, în care a recomandat întregii noastre lumi școlare institutul catolic din Galați ca pe un model pe care toți trebuie să-l imiteze. Ar fi voit să facă așa și pentru institutul din București, dar, neputând fi în două părți deodată, a trimis aici cel puțin pe secretarul său general.

---

1. *Liga culturală* (Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor), societate înființată tn București la 24 ianuarie 1891, în urma apelului unui grup de studenți universitari, a fost îmbrățișată de mulți profesori și oameni politici. M. Vlădescu a fost al patrulea președinte al Ligii (după Alex. Orăscu, Grigore Brătianu și V. A. Urechia).

2. Chestiunea de care se vorbește aici se găsește cu de-amănuntul expusă în discursurile lui Haret din Parlament și în măsurile sale administrative. Vezi în colecția de față, vol. V, p. 283 și urm., p. 309 și urm.

Ne abținem a aprecia aici o asemenea atitudine, pentru că motivele care au dictat-o nu sunt de natură de a fi discutate în această „Revistă generală a învățământului". Exprimăm însă mirarea cum un ministru al școalelor, mai ales în urma celor descoperite anul trecut, a putut face așa ofensă corpului nostru profesoral, încât, bănuindu-i și corectitudinea, și patriotismul, să-i dea ca model o instituție străină, care a împins până la extremele ei limite nesocotirea sentimentelor celor mai scumpe oricărui român.

Nu putem însă lăsa să treacă această ocaziune, fără a pune față în față purtarea actualului domn ministru cu aceea a altor bărbați de stat, ei înșiși creatorii partidului politic din care face parte astăzi dl Vlădescu, și care, deși nu se taxau de „înfocați naționaliști", au știut, în împrejurări analoage, să se poarte cu totul altfel decât d-sa.

* * *

Era în anul 1858. Se înființaseră deja în București Institutul Diaconeselor protestante și acela al Surorilor catolice, care acum este instalat în strada Pitar-Moș. Contra lor se ridicaseră învinovățiri că nesocotesc învățământul limbii române, precum și al religiei ortodoxe. Atunci Vasile Boerescu[1], care dirija ziarul „Națională", publică asupra acestei chestiuni un articol, a cărui însemnătate vor ști să o aprecieze lectorii noștri și pe care îl reproducem aici în întregime.

„În luna aceasta s-a publicat o foaie curentă, relativă la un institut de fete dirijat de diaconese, de ritul protestant. Între alte contribuții făcute de străini, mai mulți din români se văd a fi contribuit cu partea cea mai mare a capitalului institutului. Cu toate astea citim în astă foaie: „Limbile predate vor fi cea germană, franceză și engleză, luându-se în vedere literatura lor. Pe lângă acestea, după cerere, se va preda și limba română". Iată dar limba românilor proscrisă din o școală din țara românilor; când ea se va preda, va fi numai ca o grație, după cerere. Și cu toate astea, domnii fondatori fac paradă de a lauda dărnicia românească, care în astă țară este o virtute ereditară, precum și nobilele sentimente ale acestei țări ospitaliere. Minunat mijloc de a-și pune în acord vorbele cu faptele, începând prin a proscrie limba națională! Apoi religiunea noastră! Acea religiune pentru care strămoșii noștri și-au vărsat sângele și care a fost cel mai tare scut al naționalității noastre! Nicio vorbă.

---

1. Vasile Boerescu (1830–1883), cunoscutul om politic și profesor la Facultatea de drept din București încă de la înființarea ei (1859), a fost de multe ori ministru, de două ori la Instrucție (1874, 1880). A făcut politică întâi cu conservatorii, apoi cu liberalii. Cunoscut și ca ziarist: a înființat două importante organe de luptă politică: „Națională" (1857–1861) și „Pressa" (1868–1881).

Se vorbește de comunitatea evanghelică, de biserica protestantă, de morala acestui rit; nimic însă despre religiunea noastră și morala ei, *pentru acele fele ce sunt de ritul ortodox.* Dar se vede că acest institut este *numai* pentru străinii de ritul protestant, căci nu credem că vor fi părinți români care să consimtă a-și da fetele lor într-un institut de unde să iasă uitând limba și religiunea părinților lor.

Oricum ar fi, noi n-am văzut încă programa acestui institut. Nu știm dacă astă programă va fi trecut prin discuțiunea acestei Eforii[1] și dacă este supusă autorității și inspecțiunii ei. Credem că așa va fi; căci *niciun institut privat nu poate să existe afară de sub autoritatea Eforiei.* Fără aceasta, cea mai mare anarhie ar avea o tristă influență asupra naționalității și religiunii noastre.

Afară de aceasta mai auzim că revizorul școalelor nu s-a primit de către șeful unui alt institut protestant de la biserica luterană; că *într-un alt institut de fete de la Sf. Vineri, ținut de surori catolice, limba și religiunea română se află iarăși proscrise.* Nu credem că o asemenea stare anormală să poată ține mult timp; autoritățile competente cată să ia toate măsurile spre a pune capăt unor asemenea abuzuri. Așteptând însă o altă soluțiune, pentru ce părinții români nu preferă alte institute naționale, care se află în aceleași condiții ca și cele străine? Sau corupțiunea și interesul au degradat atât inimile noastre încât în educațiunea ce dăm fiilor noștri, să nu ne mai preocupăm de limba noastră, de religiunea noastră? Nu știm oare că limba și religiunea sunt cei doi stâlpi care susțin edificiul unei naționalități, și că acești stâlpi căzând, tot edificiul se va dărâma? Suntem pentru libertatea instrucțiunii, suntem pentru toleranța religioasă; însă libertatea și toleranța nu exclud conservarea. *Precum iubim libertatea și toleranța pentru alții, asemenea le iubim și pentru noi*! Dacă străinilor le este liber a-și învăța copii în limba și religiunea lor, apoi și nouă să ne fie liber, când voiesc a se însărcina cu educațiunea copiilor noștri, ca să-i învețe în limba și religiunea părinților lor. Dacă străinii pot deschide școale în principate, apoi să se supună la legile și regulamentele administrative și localuri. Acest principiu elementar se aplică în toate țările organizate și civilizate. Iubim libertatea și toleranța, însă naționalitatea noastră o punem mai presus de toate. De aceea vom combate orice poate atinge sau slăbi această naționalitate. Acestea servesc de anunț părinților de familie".

V. *Boerescu*
(„Națională", nr. 57, din 1858)

Directorul uneia din școalele criticate, dl Neumeister,[2] a invitat atunci ziarul să asiste la niște examene ale școalei (era în iulie), la care în limba română

1. Înainte de 1864, școalele din Muntenia erau sub cârmuirea unei instituțiuni, numită *Eforia Școalelor*, compusă din 4 membri: 3 boieri și 1 profesor, care era și inspectorul școalelor.

2. Care era și pastor protestant.

era să se examineze o oră. V. Boerescu[25] publică invitarea şi o comentează în numărul 59:

„Ca jurnalist, nu pot asista la examenul şcoalei evangelice, căci am susținut că asemenea şcoale nu se acordează cu principiul toleranței şi libertății noastre şi sunt în contra simțământului de conservare ce-l are orice națiune. Ca profesor de drept, nu pot asista la o şcoală care nu recunoaşte autoritatea Eforiei şi a Ministerului. Ca român, în fine, nu voi să aprob indirect prin prezența mea o şcoală pe care o consider ca o violare a autonomiei mele, ca un ce care voieşte a se impune ca stat în stat. Poate că şcoala evangelică să fie foarte bună, că învățăturile să fie prea bine predate, că limba chiar română, *ca facultativă,* să fie binişor cunoscută: toate acestea sunt considerațiuni de o altă ordine. Îndestul că, ca asistent la examenul acestei şcoale, eu nu aş putea face nicio observare, deoarece directorul acestei şcoale nu recunoaşte autoritățile pământene şi *nu a voit să primească pe revizorul ce se trimisese de Eforie.* Când această şcoală se va naturaliza, adică când programa sa se va supune aprobării Eforiei şi directorul său îi va recunoaşte autoritatea; când limba şi religiunea română se vor considera ca parte integrantă a învățăturilor junilor români, atunci cu mare plăcere voi primi amabila invitare a dlui Neumeister.

Pentru moment însă, nu numai că eu nu pot asista la examenul şcoalei evanghelice, îndemn chiar pe părinții români a nu încuraja prin prezența lor nişte şcoale ce au început să formeze un stat în stat.

V. Boerescu“

G. Costaforu[1] fusese invitat la acelaşi examen. Costaforu a refuzat şi i-a scris dlui Neumeister o scrisoare publicată în n-rul 60 al „Naționalului“.

„*Domnule Pastor*,

Am primit cu plăcere invitarea d-tale, ca un semn primar despre viitoarea intrare a şcoalei d-tale sub autoritatea şi inspecțiunea Eforiei. Aşteptând însă această fericită întoarcere la legalitate, datoria mea îmi impune de a mă abține de orice vizită care ar putea să fie considerată ca recunoaşterea unui stabiliment pe care trebuim să-l combatem din toate puterile noastre, pe cât timp nu va dobândi legitimitatea existenței sale.

Binevoieşte, Domnule Pastor etc.

Costaforu“

---

1. *G. Costaforu* (1821–1876), om politic şi profesor la facultatea de drept din Bucureşti, a fost ministru de instrucție în 1871. În timpul de care se vorbeşte aici, era membru în Consiliul superior al instrucțiunii.

V. Boerescu comentează scrisoarea în câteva rânduri, invitând pe Neumeister să „intre în legalitate“ şi termină: „O asemenea faptă i-ar face onoare şi nu ar vătăma în nimic interesele şcoalei ce directează“.

Seamănă atitudinea lui V. Boerescu şi G. Costaforu cu a dlui Vlădescu? Care din ei a înţeles rolul şi datoria sa şi care nu?

E trist ca pasiunea politică şi grija de a da satisfacţii nepermise unor partizani lipsiţi de scrupule să împingă pe un ministru până acolo unde a mers dl Vlădescu. Liber este d-sa să înţeleagă personal cum voieşte „înfocatul naţionalism“; dar nu era permis ministrului şcoalelor să meargă până a face întregii dăscălimi româneşti afrontul de a-i da ca model de urmat în chestie de naţionalism pe călugăriţele catolice de la Galaţi.

(„Revista generală a învăţământului“, anul I, nr. 3, octombrie 1905, pp. 172-176.)

14.

Chestia culturală în Rusia

Se ştie că, de un an încoace, Rusia este greu frământată de tulburări agrare, care iau un caracter din ce în ce mai ameninţător, aşa că unii se tem ca înseşi temeliile statului rusesc să nu fie puse în primejdie. Întâmplările acestea au atras atenţia tuturor oamenilor de stat din lume, dintre care unii au crezut necesar să meargă chiar la faţa locului ca să studieze cauzele celor ce se petrec. Astfel şi ziarul „Le Temps“, unul din cele mai mari ziare pariziene şi cel care se bucură de cea mai mare autoritate în lumea toată, în tot ce priveşte chestiile de politică internaţională şi chestiile cele mari sociale din lumea întreagă, a trimis un corespondent special al său, care să-l ţină în curent cu mişcarea agrară din Rusia. Din scrisorile trimise de dânsul, reproducem în „Revista“ noastră fragmentul următor, care face parte din corespondenţa publicată în numărul din „Le Temps“ de la 4 mai 1905. Cititorii noştri vor aprecia înalta obiectivitate şi spiritul luminat al autorului acestor rânduri şi vor face apropiere cu cele ce se petrec la noi şi mai ales cu răsturnările ce se prepară în sfera învăţământului. Să vadă oamenii luminaţi de la noi unde duce orbirea celor care nu înţeleg încă ce pericol este pentru un stat a menţine poporul în întuneric. Dacă împărăţia care până ieri se credea cea mai puternică din lume a ajuns pe marginea prăpastiei, din cauza îndărătniciei celor care de 200 de ani, având conducerea afacerilor statului, au refuzat în mod sistematic lumina minţii pentru pătura ţărănească, cu cât mai culpabili sunt la noi aceia care, după 70 de ani de silinţe spre a scoate poporul din întuneric, năzuiesc astăzi a ne întoarce spre starea înapoiată din care începuserăm a avea speranţă că vom ieşi în curând. Ne îndoim că reproducerea constatărilor unui om luminat şi imparţial, care ni se potrivesc şi nouă aşa de bine încât par că ar fi fost scrise anume pentru noi, va avea vreo influenţă asupra hotărârilor viitoare ale celor care plănuiesc a lovi de moarte şcoala sătească de la noi; dar ea va avea cel puţin meritul de a contribui să lumineze opiniunea publică şi să precizeze bine responsabilităţile în opera de distrugere ce se urmăreşte.

Mărginim reproducerea noastră numai la partea din corespondenţa din 4 mai 1905 care are legătură cu chestia culturală, singura care poate găsi loc în această „Revistă generală a învăţământului“ şi care, de altfel, este şi partea cea mai importantă din citata corespondenţă.

„Care sunt cauzele acestor tulburări agrare? Aceasta este chestia care se dezbate în toate părțile și asupra căreia fiecare vrea să-și dea cu părerea. De vreme ce mi se face și mie onoarea, chiar de acest ziar, de a mi se cere părerea în vederea cercetării ce am făcut la fața locului și a poziției mele imparțiale, cer voi să intru în câteva amănunte.

Cine vrea să înțeleagă bine mișcarea agrară și, prin urmare, să măsoare importanța și urmările ei, trebuie să deosebească bine două feluri de cauze printre acele care au determinat mișcarea: sunt mai întâi cauzele generale, care au preparat terenul, și pe urmă cauzele locale, care au provocat exploziunea.

Prima cauză generală este nemărginita ignoranță a mujicilor[1] (țăranilor). E greu să-și facă cineva idee de starea mentală a unui țăran rus din cei de mijloc. Cu totul lipsit de știința de carte, neocupat o parte a anului din cauza asprimii climei, care nu-l lasă atunci să se ocupe de munca câmpului, sufletul lui este legănat de două singure idei – ce, zic, două *idei*! –, de două visuri: unul relativ la religie, celălalt de a avea pământ mult. Aceasta de a doua preocupare se pare că s-a adăugat pe lângă cea dintâi, de atunci de când prin desființarea robiei[2] s-au mărginit pământurile de care se poate dispune și au făcut pe nepăsătorii mujici să aibă și ei un fel de grijă pentru viitor. Pe lângă aceste două idei, religia și pământul, nimic altceva nu mai ocupă spiritul lor: nu că din fire ar fi ușuratici, neinteligenți sau nepăsători, dar pentru că nu li s-a procurat niciun aliment intelectual.

În adevăr, mai întâi școalele sunt de tot puține, pe urmă ele sunt în genere foarte rele, din cauza piedicilor pe care guvernul le pune contra înmulțirii școalelor ținute de zemstvuri[3] și de particulari, și în locul cărora el caută să substituie niște școli numite *parohiale,* despre care nu îndrăznesc să afirm că merită toate a fi privite ca focare de cultură intelectuală.

Dar, dacă școalele nu sunt numeroase, bibliotecile sunt încă și mai rare. În adevăr, în această extraordinară țară rusească, țăranii sunt considerați ca minori, și chiar cărțile care au putut străbate prin întreitul ciur al cenzurii rusești[4] tot nu se găsesc încă destul de potrivite pentru dânșii. Pentru acești minori, există o cenzură specială, mai restrictivă încă decât toate celelalte, așa că cărțile, pe care le autorizează ea și pe care singure le pot citi mujicii, sunt curate copilării sau cu totul goale de idei.

Este lesne de înțeles că această neauzită izolare intelectuală a țăranului rus favorizează ieșirea la iveală a tot felul de legende. În adevăr, se nasc veșnic legende

---

1. Sub acest nume se înțeleg în Rusia țăranii. (Nota Redacției.)

2. Până în 1861, țăranii din Rusia erau robi ai proprietarilor întocmai ca negrii în America. (Nota Redacției.)

3. Un fel de consilii județene, analoage cu ale noastre, dar având atribuții mai întinse. (Nota Redacției.)

4. În Rusia, nu se poate nimic imprima decât după ce a trecut prin cercetarea cenzurii guvernului, care are dreptul de a suprima tot ce i se pare ei că reprezintă idei ceva mai înaintate. (Nota Redacției.)

în acest mediu: legende religioase, care lesne degenerează în înființare de secte noi și legende relative la stăpânirea pământului. E de ajuns ca, din întâmplare sau în mod intenționat, un individ să arate într-un sat o hârtie împodobită cu peceți și să susțină că această hârtie acordă țăranilor dreptul de a pune mâna pe pământurile vecine cu ale lor, pentru ca naivii mujici să-l creadă îndată. Au ei totdeauna câte un motiv, pe care li l-au explicat *bătrânii* lor, de a crede că au fost nedreptățiți cu împărțirea de pământ ce s-a făcut când cu dezrobirea lor. Câte procese au fost pornite pe baza unor hârtii de acest fel, procese pe care țăranii în genere le-au pierdut, ceea ce nu i-a împiedicat, pe ici pe colo, de a pune stăpânire pe pământul contestat! Atât de tare era convingerea lor!

Țăranii nu au decât două idei: credința religioasă și pământul; dar, oricât de puternică este în genere convingerea lor religioasă, încă mai adâncă, dacă se poate, este la dânșii credința în puterea liberatoare a pământului, în ideea că fericirea este în proporție dreaptă cu întinderea de pământ a fiecăruia. Rămași într-un grad de civilizație inferioară, murind de foame pe niște țarine pe care niște țărani europeni ar trăi în largul lor, neavând nicio idee de o cultură și de o experiență cât de puțin rațională, ei nu văd alt leac pentru mizeria lor decât în stăpânirea de domenii mai vaste. Deoarece politica guvernului a fost totdeauna de a-i menține în această stare de inferioritate morală și de a-i face să creadă (pentru a-și asigura supunerea și credința lor) că el se ocupă de dânșii ca un tată de copiii lui, a urmat că acești bieți oameni care trăiesc ghemuiți în colibele lor n-au niciun simț de responsabilitate personală. În ei s-a dezvoltat cea mai periculoasă credință: *Când nu vom mai avea pâine, ni se va da.* Țăranii sunt imobilizați din cauza acestei credințe a lor în ajutorul țarului și, în ziua când vor vedea că acest ajutor este neputincios, ei se vor revolta desigur.

Astfel ignoranța mujicilor, întemeiată pe deșartele făgăduieli ale guvernului, îi menține într-un grad de cultură cu totul primitiv și, tot deodată, când vine mizeria, le ațâță în chip nebunesc poftele lor de pământ.

Pe lângă această mare cauză, ignoranța, pe lângă această izolare intelectuală, izvorâtoare de visuri nebune, să adaugă încă și izolarea administrativă. Țăranii ruși, acești minori legali, sunt chiar prin lege despărțiți de tot restul națiunii: ei au instituțiile, drepturile și datoriile lor și nu este permis reprezentanților vreunei alte clase sociale să vină să se amestece în treburile lor sau să le dea sfaturi. De aceea, îndată ce un om bine deghizat va putea, în vreme de tulburări, să pătrundă în sate pentru a răspândi doctrine revoluționare, el va avea putința să aibă mai mare succes decât dacă țăranii ar fi lăsați să fie expuși liberi la toate influențele contradictorii, bune sau rele.

.....

Este lesne de înțeles cum, într-un teren așa de bine preparat, pot încolți în sufletele mujicilor pretențiile cele mai smintite. Tot deodată e lesne de înțeles că, din cauza ignoranței sale, o clasă lipsită de orice echilibru intelectual, masa

țăranilor dă un aliment foarte potrivit pentru toate aţâţările care o vor atinge la partea sa simţitoare: chestia pământului…“

Regretăm că nici spaţiul, nici cadrul acestei „Reviste“ nu ne permit să reproducem în întregime această bucată, care s-ar părea că este scrisă anume pentru noi, iar nu pentru ruşi. Şi când vedem uşurinţa şi lipsa de seriozitate cu care nişte oameni nepregătiţi pentru locurile ce ocupă se joacă cu chestii de aşa de mare gravitate; când vedem că la începutul secolului XX mai este la noi o întreagă grupă de oameni politici care tot cred că întunericul minţii poate duce la altceva decât la catastrofe, în care primele victime vor fi chiar cei culpabili de a voi să întoarcă lumea înapoi din mersul ei normal, ne întrebăm cu îngrijorare ce rezervă viitorul ţării noastre, mică şi slabă, dacă puternica Rusie a fost adusă pe marginea prăpăstiei prin această politică oarbă şi neinteligentă.

Dar în Rusia lumina a început să se facă în astă privinţă, chiar în mintea reprezentanţilor celor mai sus puşi ai clasei sociale, asupra căreia cade răspunderea acestei triste stări de lucruri.

Acum câteva zile, când cu dezbaterile urmate la Peterhof[26] cu ocazia instituirii constituţiei ruseşti, au fost unii care au cerut ca în noua stare de lucruri să se rezerve nobilimii locul privilegiat pe care-l avusese până atunci. La această pretenţie, marele duce Mihail Nicolaevici, vărul împăratului, a răspuns cu asprime, dar cu mare dreptate:

„Care sunt meritele nobilimii? Ea a supt pe ţărani până la măduvă, fără să le dea cea mai mică cultură. Toate posturile bine plătite ale statului, nobilimea şi le-a însuşit, pentru a introduce peste tot dezordinea, prin neglijenţa sa. Nobilii sunt cauza acestei stări de lucruri în imperiu. Nu-i vedeai decât când era vorba să primească favoruri grase. În aceste condiţii, nu poate fi vorba de meritele nobilimii“.

La noi, după ce că până acum nu s-a dat ţărănimii cultura la care avea drept, acum se fac încercări de a i se mai reduce şi acea puţină de care are parte; iar cei care fac această încercare sunt, nu nobili, ci oameni ieşiţi ieri-alaltăieri din popor. Ei sunt mai culpabili decât nobilimea rusească.

Norocul este că asemenea încercări sunt de mai înainte condamnate să dispară, zdrobite sub greutatea ridicolului, singura răsplată pe care o merită.

(„Revista generală a învăţământului“, an. I, nr. 3, octombrie 1905, pp. 182-186.)

15.

Socoteli

Cu acest articol începe o serie de *patru*, care se leagă unul cu altul (*Lămurirea unei situații* și *Un comunicat*) și se încheie printr-unul care poartă același titlu ca și primul. Ele se ocupă de gestiunea averii statului sub ministeriatul dlui M. Vlădescu, căreia Haret îi face o critică acerbă.

Titlul acesta poate să surprindă într-o publicație ca „Revista“ noastră, al cărei obiect este discutarea chestiilor de organizare generală a învățământului și de metodică. Sunt însă chestii de natură materială care se leagă cu învățământul în mod așa de intim, încât nu ne putem dezinteresa de dânsele. Astfel ar fi, spre exemplu, bugetul școlilor.

Dar, în cele ce avem a spune aici, se mai amestecă și o altă considerație.

După cum am mai spus și cu alte ocazii, credem că administrația învățământului, mai mult decât oricare alta, trebuie să fie ferită de orice învinovățire întemeiată, de orice bănuială de incorectitudine. Una din două: ori că educația morală a generațiunilor tinere este în adevăr scopul principal al școlii, care domină de la o mare înălțime pe toate celelalte, ori că și aici punem ca paravan o vorbă mare, pentru a ascunde fapte ce nu se pot mărturisi.

În primul caz, trebuie ca aceia care sunt chemați a conduce, într-o măsură oarecare, treburile școlare, să dea ei cei dintâi exemplul celei mai scrupuloase corectitudini, al celui absolut respect pentru lege, cinste și dreptate; căci tot ce fac ei se știe, se simte, se comentează în întreaga lume școlară și oricine știe că exemplul rău rareori se pierde. Cine va putea crede, spre exemplu, ca promovarea în masă făcută astă vară, pentru a se favoriza comerțul necinstit al câtorva negustori care nu se sfiesc a specula până și sufletul curat al copiilor nu va fi o lecție de necinste de care-și vor aduce aminte în viitor nu numai adolescenții care s-au folosit de dânsa, ci și alții?

Dar dintre toate formele de exemple rele, acele care se referă la manipularea banilor publici sunt cele mai periculoase, pentru că forma lor brutală lovește în mod mai violent simțul moral și le face să fie cu mai multă intensitate inteligibile pentru cei mai mulți.

Acestea sunt motivele pentru care nu putem să nu ne ocupăm de cele ce se petrec cu fondurile Ministerului de Instrucție și ale Casei Școalelor, fapte care

de mai multe luni au pus în chestie nu numai priceperea, dar şi corectitudinea cu care se întrebuinţează banii publici la acel minister. Suntem cu atât mai mult datori să ne ocupăm de ele, cu cât în afară de influenţa dezastroasă pe care o au asupra moralei publice – lucru mai subţire, pe care nu-l poate simţi orişicine – aceste fapte au luat nişte proporţii aşa de mari, încât au ajuns să pună în pericol însăşi existenţa a două instituţiuni şcolare de prima ordine: Casa Şcoalelor şi Casa de Economie a corpului didactic.

Nu mă voi ocupa de modul cum se întrebuinţează acele fonduri din bugetul propriu al ministerului care, mai mult sau mai puţin, nu au altă protecţie contra risipei decât simţul de legalitate şi respectul pentru banul public al ministrului. Astfel sunt fondurile pentru transporturi, diurne, diverse subvenţii, fondul extraordinar etc. Se ştie că toate aceste fonduri au fost sleite cu desăvârşire încă din iunie, abia după trei luni de la punerea în aplicare a bugetului, aşa că am văzut în iunie acordându-se credite suplimentare considerabile pentru transporturi, indemnizări şi extraordinare. Aceasta nu a împiedicat ca cheltuielile să-şi urmeze mersul lor vertiginos, aşa că în septembrie un funcţionar superior al ministerului declară pe faţă, în prezenţa a multă lume, că ministerul cheltuise până atunci, în cinci luni, 400.000 lei pentru transporturi, pe când bugetul îi acorda numai 80.000 pentru anul întreg. Era lesne de prevăzut că va fi aşa, deoarece de atâta timp biletele de liber parcurs ale ministerului au ajuns să se speculeze prin gări cu rabat de 50%.

Dar aceste lucruri, precum şi multe altele pe care nu voiesc a le enumera aici ar privi pe ministru şi pe cei chemaţi a-l controla şi nu ne-am ocupa de ele, dacă nu ar avea răsunet asupra situaţiei Casei Şcoalelor; căci, după ce s-a cheltuit tot ce se putea cheltui din bugetul ministerului, pârjolul s-a întins asupra Casei Şcoalelor, pe care a redus-o deja la extremitate.

* * *

Înainte de a intra în expunerea celor petrecute în timpul administraţiei actuale, este necesar să dau câteva cifre asupra situaţiei din trecut a Casei Şcoalelor.

Se ştie că această instituţie a fost înfiinţată de dl P. Poni şi a început a funcţiona de la 1 aprilie 1896. Primul său administrator a fost dl Vasile Paladi, care, în urma retragerii guvernului liberal, a fost înlocuit, în aprilie 1899, prin dl Cristu Negoescu. La finele lui februarie 1901, noul guvern liberal numi pe dl Mihail Popescu, căruia în decembrie 1904 urmă din nou dl Cristu Negoescu, numit de dl Vlădescu, ministrul actual.

La înfiinţarea sa, la 1 aprilie 1896, Casa Şcoalelor dispunea de un sold de 162.500 lei 43 bani, proveniţi din diferite venituri proprii şcolare. În interval de trei ani, până la 31 martie 1899, acest sold, graţie administraţiei prudente a dlui V. Paladi, a crescut la 873.245 lei 69 bani, adică în mijlociu cu 236.915 lei 09 bani pe an. Şi, cu toate acestea, în intervalul acestor trei ani s-a început dotarea

şcolilor primare cu material didactic, care singură a costat 1.250.816 lei. Este drept să adaug că o parte din această cheltuială a fost achitată în anii următori.

Din soldul de 873.245 lei 69 de la 1 aprilie 1899, nu mai rămăsese, la 1 aprilie 1901, decât 638.520 lei 32 bani. În aceşti doi ani, în loc de creştere, fusese dar o scădere de 234.725 lei 37 bani, adică în mijlociu de câte 117.362 lei 68 bani pe an.

E drept că în aceşti doi ani se achitase o parte din materialul didactic pentru şcolile primare, comandat sub precedenta administraţie; dar atâta nu ar ajunge pentru a se explica această bruscă şi însemnată scădere în averea Casei Şcoalelor. Adevărul este că nu se urmărise cu destulă stăruinţă încasarea veniturilor; în special, se lăsase în părăsire urmărirea arenzilor pământurilor şcolare, precum şi a anuităţilor datorate de comune pentru împrumuturile contratate de ele la Casa Şcoalelor, pentru construirea localurilor lor şcolare. Au mai fost şi multe cheltuieli făcute fără trebuinţă. Dar aceste sunt lucruri deja vechi, a căror elucidare nu este la locul ei aici.

Aşadar, la intrarea sa în serviciu, în februarie 1901, d. Mihail Popescu a găsit un sold de 638.520 lei 32 bani.

Până peste patru ani, la plecarea sa, această avere crescuse la 3.094.577 lei 22 bani, care se descompune în modul următor:

2.411.500 lei 00 bani,	în numerar şi în efecte;
180.000 lei 00 bani	valoarea moşiei Gălăşeşti-Albeasca, în întindere de vreo 2.000 pogoane;
78.000 lei 00 bani	parte din preţul casei Coandă, cumpărată pentru construirea localului Casei Şcoalelor;
425.077 lei 22 bani	împrumutaţi comunelor din fondurile proprii ale Casei Şcoalelor pentru construirea localurilor lor de şcoală.
3.094.577 lei 22 bani.	

A fost dar în aceşti patru ani o creştere a averii Casei Şcoalelor de 2.456.056 lei 90 bani, adică în mijlociu de 614.014 lei 22 bani pe an, care se datorează numai înţelepciunii şi economiei cu care administrase dl Mihail Popescu.

Administraţia trecută îşi impusese această linie de purtare, pentru că voia nu numai să facă din Casa Şcoalelor instituţia binefăcătoare ce a fost, ci să-i asigure în acelaşi timp existenţa în mod temeinic. Căci, în afară de numeroasele lucruri bune deja realizate, şi a căror enumerare nu o voi mai face aici, pentru că am făcut-o deja în altă parte[1], Casa Şcoalelor mai are încă de împlinit şi altele, printre care cea mai urgentă este dotarea cu material didactic a şcoalelor secundare şi speciale şi a universităţilor, fără a mai vorbi de altele. De altă parte, unele din

1. Despre activitatea Casei Şcoalelor, Haret a scris amănunţit În *Raportul* către Rege din 1903. Vezi în colecţiunea de faţă, vol. II, p. 196 şi urm.

veniturile proprii ale Casei sunt destinate să scadă, cum este reținerea de 20% de la suplinitori, care va dispărea cu totul prin dispariția suplinitorilor înșiși.

Administrația trecută luase deja măsuri pentru ca dotarea școlilor secundare și a universităților să se desăvârșească până în trei ani; iar pe de altă parte, știind că, din nenorocire, sunt și oameni pentru care jaful banului public este scopul unic al puterii, a voit să asigure o parte din capitalul Casei, prin cumpărarea unei moșii mari. Este foarte regretabil că, din diverse împrejurări, aceasta nu s-a putut face, căci astfel s-ar fi făcut imposibilă o bună parte, dacă nu toate actele de nepomenită risipă pe care le vedem petrecându-se zilnic.

Cu câtva timp înainte de schimbarea administrației precedente, unul din cei mai înalți funcționari de astăzi ai Ministerului de Instrucție avuse cinismul să ne spună în față: „Bine faceți că adunați bani, ca să avem noi ce cheltui”! Profeția aceasta a fost adusă la îndeplinire întocmai, căci astăzi, din averea în numerar de aproape două milioane pe care am lăsat-o acum zece luni, nu credem să mai fi rămas ceva. Casa Școalelor a ajuns să nu-și mai poată plăti datoriile și, pentru ca să trăiască, să comită acte de acelea care pe un particular l-ar trimite înaintea tribunalului corecțional.

* * *

Să nu se aștepte lectorii să găsească aici enumerarea completă și amănunțită a celor ce se petrec la Casa Școalelor. Aceasta nu se poate face aici, pentru că un număr întreg din „Revista generală a învățământului“ nu ar ajunge pentru a se spune numai cele ce știm noi; dar mai ales, pentru că cele ce se petrec acolo se țin în ascuns, ca orice faptă rea, și numai întâmplător transpiră câte ceva. Sunt astfel inspectori, neprevăzuți în niciun buget, care primesc lefuri mari, fără ca măcar decizia prin care au fost numiți să se fi publicat prin „Monitor“ sau prin Buletin. Numai când va veni vremea să se dea la iveală cele ce se ascund astăzi cu atâta îngrijire, numai atunci se va cunoaște toată întinderea dezastrului.

* * *

Se știe că cheltuielile de personal ale administrației centrale a ministerului, a Casei Școalelor și a Casei Bisericii la un loc au fost crescute, prin bugetul actual, de la 441.900 lei la 776.608 lei, adică cu 76%. Cei care au a face cu ministerul și cu serviciile dependente de dânsul, pot spune dacă astăzi, cu un personal aproape îndoit, serviciul se face mai bine decât se făcea înainte. Dar nu de aceasta este vorba aici; vorba este că cifra de 776.608 este numai o cifră fictivă, de vreme ce cheltuielile de personal au fost în realitate crescute în proporții fantastice în afară de buget, prin simple hotărâri ale dlui ministru, dintre care o bună parte, după cum spuneam mai sus, se țin ascunse cu mare îngrijire.

Se ştie că în sesiunea trecută, dl ministru prezentase un proiect de buget în care cheltuielile de personal ale administraţiei centrale erau încă cu mult mai mari decât 776.608 lei; dar Camera, prin vot expres, a suprimat o mulţime din adausurile de personal cerute de dl ministru. Acest vot al Camerei a fost nesocotit cu totul, căci dl ministru, nu numai că a înfiinţat la loc toate posturile pe care Camera i le refuzase, dar încă le-a înmulţit, prin simple decizii ale sale. Şi-a adus aminte, se vede, de Ludovic XIV, care înregistra însuşi prin simplă ordonanţă a sa cheltuielile pe care Parlamentul i le refuza. E treaba Camerei constituţionale din 1905 să vadă dacă este potrivire între dl Vlădescu şi Ludovic XIV.

Sunt astăzi 11 arhitecţi şi desenatori, în loc de 6, câţi erau mai înainte. Şi cu toate acestea, nicio recepţie de lucrări nu se face de arhitecţii plătiţi din buget, ci pentru aceasta se plătesc indemnizări de câte 400 lei şi mai mult la arhitecţi, ingineri sau oameni fără profesiune, care fac recepţiile pe care ar trebui să le facă arhitecţii Ministerului; şi ar putea să le facă, de vreme ce tot ei le făceau şi când erau mai puţini. Sistemul de astăzi s-a urmat şi între anii 1899 şi 1901 şi a costat atunci câteva sute de mii de lei pentru nişte recepţii făcute în condiţiile cele mai rele posibile. Aşa va fi şi acum.

De trei ani s-au început lucrări mari de restaurare la mănăstirile Agapia şi Văratec, distruse prin incendiile din 1900 şi 1903. Până anul trecut, aceste lucrări artistice au fost conduse de arhitecţii Ministerului şi ai Casei Bisericii; anul acesta, lucrarea este condusă, cu plată de îndemnizare considerabilă, de un inginer hotarnic!

Sunt acum 9 avocaţi, în loc de 4; dar pentru fiecare urmărire, sau citaţie, sau altă împlinire de forme legale, se plătesc îndemnizări la avocaţi străini. Se citează îndeosebi numele a doi necunoscuţi, care până ieri pledau pe la judecătoriile de pace şi care în fiecare zi se întrec care să se afle înaintea celuilalt la registratură, în momentul când soseşte expediţia. Cel care a sosit întâi pune mâna pe toate adresele de natură contencioasă ce sosesc şi se duce cu ele de i se dă delegaţie să reprezinte Ministerul, Casa Şcoalelor sau Casa Bisericii, cu indemnizaţie mare. Uneori se întâmplă certuri sau tocmeli între aceste păsări de pradă, în prezenţa funcţionarilor scandalizaţi.

Văzurăm deunăzi o decizie prin care unui funcţionar de minister i se face, peste leafa lui, o diurnă de 200 lei pe lună mai mare decât a unui inspector general, ca să inspecteze registrele şcolilor de meserii, treabă care priveşte şi care se făcea până acum foarte bine de către inspectorul învăţământului meseriilor, fără nicio diurnă deosebită. Altuia i se dă o diurnă de 150 lei, fără să se ştie pentru ce.

Toată lumea ştie că niciun post nou nu se poate înfiinţa în mod permanent decât prin o lege, sau cel puţin prin buget. Dar dl ministru a făcut să se semneze deunăzi un decret prin care se înfiinţează în minister un post nou de arhivar, a cărui leafă de 225 lei pe lună se ia din fondurile Casei Şcoalelor.

Acestea sunt numai exemple; nu putem cita toate cazurile de acelaşi fel; desigur, nici nu le cunoaştem pe toate.

Capitolul sinecurilor înființate ad-hoc, pentru căpătuire de rude sau pentru plată de servicii politice, este nesfârșit. Iacă o listă foarte incompletă a lor:

Un post de inspector domenial, care costă 7.200 lei pe an, plus diurnele și transportul, creat la Casa Școalelor pentru o rudă, pe când domeniile Casei Școalelor nu au toate la un loc nici 20.000 de pogoane, din care cele mai multe sunt hotărnicite;

Un inspector secundar, a 200 lei pe lună, pentru fratele unui prefect prea bine cunoscut;

Un inspector primar, a 600 lei;

Un inspector al învățământului privat, a 500 lei.

Să se observe că în bugetul Ministerului sunt deja prevăzuți trei inspectori secundari (cu unul mai mult decât anul trecut), doi inspectori generali primari (cu unul mai mult) și un inspector al învățământului privat.

Un fin medic, inspector general sanitar, a 600 lei;

Doi medici inspectori sanitari, a câte 200 lei;

O domnișoară nepoată, inspectoare sanitară a 200 lei;

Un post de inspectoare de limba franceză, a 200 lei, pentru o persoană care nu a făcut niciodată parte din învățământul public și care nu a făcut niciun studiu regulat;

Un post de inspector al caselor de economie școlare, a 300 lei, plus 143 lei îndemnizare de transport, serviciu ce se făcea până acum gratuit de un institutor care își consideră misiunea altfel decât puternicii de astăzi;

Doi inspectori pentru muzică. Asupra acestora se știe că dl ministru hotărâse numirea unui oarecare profesor ca inspector de muzică; dar funcționarul însărcinat a aduce la îndeplinire acest ordin, având un cumnat care purta același nume, a profitat de această împrejurare ca să-i dea lui numirea; iar ministrul, ca să nu rămână de rușine, a numit apoi și pe protejatul său; și astfel se face că avem doi inspectori de muzică.

Mai sunt încă:

Un inspector însărcinat cu organizarea teatrelor sătești, cu 200 lei pe lună;

Unul pentru corurile sătești cu 200 lei, post creat pentru un fin, actor de cafe-chantant, căruia, pe lângă aceasta, se afirmă că i s-a mai dat 10.000 lei, ca să scrie o piesă de teatru pentru expoziția de la anul;

Doi revizori agricoli, a câte 300 lei diurnă, plus câte 100 lei indemnizație de transport;

O diurnă fixă de 300 lei se plătește unui revizor școlar „ca să adune material istoric“, pe când leafa postului său se plătește altuia, care nu putuse fi căpătuit altfel.

La această listă, deja lungă, deși necompletă, trebuie poate să adăugăm și pe un fost inspector de poliție care, neputând reintra în postul ce avuse altădată, pentru că nu avea titlurile cerute de lege, se spune că ar fi primit de la Casa

Școalelor, sub ce titlu nu se știe, o diurnă de 400 lei pe lună, până ce s-a modificat legea, ceea ce i-a permis să revină la vechea sa meserie. Punctul acesta rămâne a se limpezi când se vor putea cerceta cu de-amănuntul scriptele Casei Școalelor.

Toate acestea se plătesc de la art. 42 din bugetul Casei Școalelor, care este intitulat: „Pentru plata comisiilor examinatoare particulare de curs secundar, a personalului de inspecție profesional și particular, partea cuvenită Casei de Credit a corpului didactic și alte cheltuieli". Dar trebuie să mai fie și alt articol al bugetului pus la contribuțiile pentru aceste sinecuri, căci se știe că mai este un inspector pentru religie, care nu se plătește de la art. 42 și se spune că mai sunt doi inspectori pentru gimnastică și unul pentru geografie. Poate vor mai fi și alții, căci numărul lor total se spune că ar fi, după unii de 25, după alții de 42; dar cine poate să știe, de vreme ce toți aceștia iau leafă în virtutea unor decizii care nu văd lumina zilei?

Și sistemul acesta nu se urmează numai la Casa Școalelor, ci peste tot. De la Casa Bisericii, avem cunoștință de un inspector al mănăstirilor, plătit cu 500 lei, pe lângă alți 150 lei ce primește de la Casa Școalelor; aceasta s-a făcut pentru unul care amenință prin întruniri publice pe guvernanții care nu-i dau slujbă. Tot de acolo se plătește 100 lei pe lună unui fost cântăreț de biserică destituit, care nu a scris niciodată un rând, pentru a scrie istoria capelei din Paris.

Chiar și fondurile prevăzute în buget pentru material servește tot pentru diurne. Se citează cazul celor 5000 lei prevăzuți pentru dotarea Muzeului de arte naționale, din care s-ar fi cheltuit deja 4600 lei în diurne.

Dar mai sunt nenumăratele comisii permanente, cu nenumărați membri, toți cu diurnă și cu cheltuieli de transport: comisii de anchetă, câte una pentru învățământul primar, pentru cel secundar, pentru cel superior, pentru cel comercial, pentru școlile de meserii, pentru școlile de agricultură, pentru seminarii; alta pentru programele școlilor normale; alta pentru alcătuirea legii clerului; alta pentru recepția și distribuția materialului didactic la școlile secundare. Pentru unele din acestea, știm că diurna este de 30 lei pe zi de fiecare membru; pentru altele nu o cunoaștem.

Când nici acestea nu au mai ajuns, s-a recurs la numirea mai multor titulari pentru un singur post. Astfel este cazul cu postul de Secretar General, ocupat de doi titulari, nu se știe cu ce socoteală.

Începe apoi seria misiunilor de tot felul; misiune dată unei rude de aproape, ca să studieze organizația școlilor profesionale în Elveția: 6000 lei; misiunea pentru studiul învățământului primar în Boemia: 6000 lei; misiune pentru studierea asociațiilor țărănești în Danemarca și în Elveția: 6.000 lei. Tot așa, misiune unei maestre de la o școală profesională, ca să studieze expoziția de la München; misiune unei domnișoare, străină de învățământ, ca să studieze școlile normale de fete din Franța; misiune pentru studiul învățământului primar în Bavaria etc.

Rostul tuturor misiunilor acestora se înțelege numai de aceia care cunosc și numele fericiților beneficiari. Numai atunci se vede că unul e o rudă, altul un

orator de întruniri publice, altul un avocat de foarte modestă treaptă, care nu auzise încă, până în momentul când a primit misiunea, că sunt pe lume asociații țărănești și ce sunt acelea.

E bineînțeles că studiile respective s-au făcut la Karlsbad sau în stațiunile de vară ale Elveției sau pe bulevardele Parisului.

Mai sunt apoi bursele de tot soiul: pentru pictură, sculptură, muzică, istorie, teologie sau și fără nicio indicație de obiect, date toate fără concurs și fără nicio alegere. Sunt în special 9 bursieri trimiși pentru belle-arte fără niciun concurs, pe când nu s-a trimis niciunul care să fi trecut concursul prevăzut de regulamentul școlilor de belle-arte. Chiar în zilele din urmă s-au dat încă 6 burse noi, de câte 300 și 400 de lei pe lună, la oameni în vârstă, la doamne măritate și cu copii, și alții la fel.

În repartizarea cifrelor acestor burse, de asemenea domnește fantezia cea mai desăvârșită. Vom cita în special cazul a doi bursieri trimiși pentru pictură la München, cu câte 300 lei pe lună fiecare; dar până să ajungă ei acolo, lucrurile s-au schimbat; unul rămăsese numai cu 150 lei, pe când celuilalt i se făcuse 450.

Culmea s-a atins însă cu un fost student, pedepsit pentru abateri grave, căruia i s-a dat fără concurs o bursă pe patru ani, liberându-i-se cu anticipație toți banii, în sumă de 12.000 lei.

Pe când însă mana burselor cade astfel pe unde nu era de gândit, s-a găsit de cuviință a se reduce bursa ce avea deja unul din cei mai distinși din elenistii noștri, scriitor eminent, arheolog, doctor în filosofie, fost elev al școalei germane de la Atena, care se afla trimis în străinătate pentru a se perfecționa în arheologie[27].

Sunt apoi însărcinările de a scrie sau a traduce: un gazetar să scrie viața M.S. Regelui; altul să traducă pe Kant, altul să adune datinele populare; o doamnă să scrie un roman didactic; unui domn 4.000 lei pentru că a scris ceva „asupra Rusiei contemporane“, un altul – să studieze psihologia poporului român“. Toate acestea, pe bani buni, luați din comoara, cu atâta greutate adunată, a Casei Școalelor.

Dar forma sub care se cer și se capătă banii de la Casa Școalelor este variată de tot. Un director de liceu s-a gândit să ceară și a căpătat 2.500 lei, indemnizație de locuință, deși liceul are local propriu, cu locuință bună și încăpătoare pentru director. Pentru un altul s-a creat postul de custode al localului, rămas pustiu, al Școlii normale din Galați, cu 250 lei pe lună, plus încălzitul și doi servitori. Pentru un altul s-a desființat un post de maestru de surdo-muți, prevăzut în buget, iar leafa i s-a dat lui, se înțelege, fără a face serviciul; mai pe urmă, i s-a dat suplinitor la catedra lui plătit de minister și așa se continuă și acum. O doamnă cere și obține o sumă de 1.500 lei ca să-și deschidă atelier de croitorie. Proprietarul unei foi neînsemnate cere și obține să se aboneze foaia lui pentru toate bibliotecile rurale. Un autor cere și obține să i se cumpere câte 300 exemplare din fiecare din scrierile sale, pentru bibliotecile școlilor secundare; cea mai de seamă din ele este una intitulară: „Doctorii B… și V…, dialoguri

umoristice“. Se poate închipui ce figură vor face ele în bibliotecile școlilor secundare. Și așa mai departe.

Însă cel mai nou și cel mai îndrăzneț din aceste acte de spoliere este însărcinarea de curând dată unui sculptor cu totul necunoscut, dar rudă a ministrului, de a executa în șase luni un număr de 18 busturi ale donatorilor Casei Școalelor, pentru prețul total de 45.000 lei. Mai întâi, în starea de mizerie în care a fost redusă Casa Școalelor, facerea acestor busturi putea să mai aștepte. Dar dacă trebuia să se dea, cum să se dea întreagă unui singur nepot, când cu această sumă putea să se dea de lucru la ațâța sculptori merituoși, care nu au nimic de lucru? Și ce fel vor putea fi acele busturi, executate fiecare numai în câte 10 zile? Și cum nu s-a sfiit dl ministru să pună în gura lumii pe capul învățământului public, pentru un act de nepotism așa de scandalos?

Dar de ce să mai punem asemenea întrebări dlui Vlădescu? De zece luni, d-sa se silește să ne dovedească în toate felurile cât de puțin se tulbură de ce zice lumea, când afacerile sale, ale familiei și ale partizanilor săi merg bine. Sfiitu-s-a să pună la contribuție și Ministerul, și Casa Școalelor, și Casa Bisericii, ca să-i cumpere automobil, cu care să facă vara preumblări pe la munte?

Întreaga administrație financiară a Casei Școalelor se inspiră din aceste reguli de dezordine și de risipă.

În bugetul său, este prevăzută suma de 160.000 lei, pentru reparațiile de școli și de mobilier. Această sumă este la dispoziția serviciului tehnic, care este însărcinat cu aceste reparații. Anul acesta serviciul tehnic a contractat lucrări de reparații în vederea sumei de 160.000; când însă veni vorba la plată, se găsi că Casa Școalelor dispusese deja de 60.000 lei, nu se știe pentru ce, fără să avizeze pe serviciul tehnic. Rezultatul a fost că ministerul nu a putut face față angajamentelor sale și că multe lucrări indispensabile nu s-au putut face. Se știe că la Liceul Lazăr reparațiile indispensabile s-au putut face numai prin o colectă făcută de școlari, ca și cum statul ar fi în stare de faliment.

Aceasta însă nu tulbură pe nimeni și nu-i împiedică a contracta lucrări pentru care nu au niciun ban „în contul bugetului viitor“. Chiar costul celor 18 busturi menționate mai sus tot așa se va plăti. La Institutul botanic era casă de locuință pentru director, foarte bună și încăpătoare, cu care se mulțumise ani întregi fondatorul institutului, ilustrul dr. Brânză[28]. Directorul actual – se știe cine este acela[1] – nu s-a mulțumit cu dânsa și a pus să i se construiască un adevărat palat nou, care va costa, împreună cu terenul cumpărat anume pentru dânsul, peste 100.000 lei, de plătit tot din bugetul viitor.

Cu modul acesta, la anul fondurile vor fi deja sleite și ministrul de atunci nu va mai avea cu ce să facă față nevoilor. Asemenea acte sunt contra legii contabilității. Dar cine se mai gândește la lege în ziua de astăzi? Rezultatul este însă

1. Adică ministrul însuși.

că Casa Școalelor, care acum un an avea trei milioane puse de o parte, azi nu mai poate face față datoriilor sale. În septembrie nu a putut plăti pe președinții și pe membrii comisiilor de examene particulare, pentru că cheltuise în alte scopuri fondul provenit din taxele plătite de candidați. Nu a fost în stare să execute la timp imprimatele necesare școlilor cu ocazia deschiderii anului școlar, iar acelea pe care le-a făcut nu le-a putut plăti nici până astăzi. La Universitatea din Iași, compania de electricitate, nefiind achitată de multă vreme, cu toate reclamațiile ei, a suspendat luminarea. Fondul pentru micile cheltuieli de întreținere și reparații la școlile secundare a fost cheltuit în întregime, nu se știe pentru ce, fără să se dea niciun ban din el directorilor, care trebuiau să facă aceste cheltuieli. În luna ce vine, nu va mai fi de unde să se plătească nici chiar lefurile inspectorilor. Nu mai vorbim de fondul de transporturi, sleit de demult, împreună cu creditele suplimentare cerute încă din iunie, pe când în anii precedenți acest fond se trecea în mare parte la economii.

Anul trecut se cumpărase casa Coandă, pentru ca, în locul ei, să se construiască un local comun pentru Casa Școalelor și pentru Casa Bisericii. Fondurile erau gata pentru aceasta. Dar clădirea nu s-a făcut pentru că fondurile s-au risipit. S-a închiriat însă cu mare preț, pe termen de cinci ani și fără drept de reziliere, un local particular. Tot așa s-a făcut și cu Casa Bisericii, pe când casa Coandă șade pustie.

Toate lucrările care cer cheltuieli sunt suspendate. Colecțiile de fizică care trebuiau comandate la casa Ducretet din Paris nu s-au comandat; comanda Schultter, pentru istoria naturală, s-a contramandat; dulapurile pentru păstrarea colecțiilor nu s-au pus în lucru; contractul cu casa C. Göbl pentru punerea pe pânză a unor tablouri murale de istoria naturală, deja procurate, s-a anulat. Fondurile de 150.000 și 60.000 lei, prevăzute în buget pentru dotarea cu material didactic a școlilor secundare și a universităților (prin proiectul de buget alcătuit de guvernul precedent, aceste cifre erau de 200.000 și de 100.000 lei), se pare că nu s-a cheltuit, deoarece intenția ar fi de a se face viramente, pentru ca cu ele să se acopere o parte din golurile produse prin atâtea diurne, misiuni și bacșișuri. Școlile vor mai răbda de hărți și de instrumente; prietenii să se îndestuleze mai întâi!

Acum lucrurile au ajuns până acolo, că nemaigăsindu-se niciun ban de cheltuit, nici în bugetul ministerului, nici în al Casei Școalelor, se cere Casei Bisericii ca să se execute și ea și să verse ce mai are, în mâinile lacome care au mistuit deja atâția bani. Și cu toate astea, doar nici acolo nu se știe ce este economia. Și acolo se contractează lucrări în contul bugetului viitor. Și acolo s-a cheltuit până în septembrie 40.000 lei pentru transporturi, pe când mai înainte transporturile costau 8 până la 10 mii lei pe anul întreg. Și așa mai departe.

Este însă o afacere în care rolul jucat de minister și de Casa Școalelor a trecut peste tot ce se poate închipui și va putea să aibă urmări care să coste scump; este amestecul ilegal și nenorocit în afacerile Casei de Economie a corpului didactic.

Prin legea ei constitutivă, această Casă se administrează în mod autonom de un director și de un consiliu de administrație, numiți pe cinci ani. Ministrul nu are alt drept decât de a numi pe director și pe membrii consiliului. Cu toate acestea, abia venit în capul ministerului, dl ministru ceru demisia directorului numit abia cu 21 de luni mai înainte, declarându-i curat că nu are nimic a-i imputa, dar că „are trebuință de postul lui"; și fiindcă directorul nu a demisionat, l-a înlocuit pur și simplu prin persoana pentru care „avea trebuință de postul lui".

Aceasta este călcare de lege așa de flagrantă, încât, pe lângă altele, face pe dl Vlădescu personal și singur răspunzător pentru urmările ei cele rele; și acestea nu lipsesc.

Dar amestecul d-sale în lucruri care nu-l priveau nu s-a mărginit aici. A mers până a interveni în repetate rânduri, prin adrese oficiale, pentru ca Casa să acorde împrumuturi de bani unor indivizi cunoscuți de lumea întrergă ca nesolvabili și necinstiți. Aceasta nu mai este numai ilegalitate, ci altceva cu mult mai rău.

Dar arbitrariul a ajuns culmea când dl ministru, cu de la sine putere, a numit și a impus ca director al Orfelinatului de la Bistrița pe un protejat al d-sale, în contra voinței exprese a consiliului de administrație al Casei. A crezut că e de ajuns ca leafa să i-o plătească tot din fondurile Casei Școalelor, căci pentru dl ministru și pentru lumea care-l înconjură nu există nicio considerație alta decât aceea care privește leafa, diurna, banii. D-sa nu a voit să înțeleagă că Orfelinatul, fiind întreținut de o instituție autonomă, din fondurile ei proprii, fără niciun concurs din partea ministerului, și fiind protejat și prin lege, intrarea prin efracție în administrația lui era un act care nu diferea întru nimic de actul celui care violează un domiciliu privat pentru a-și însuși ceva ce nu-i aparține. Îl las pe d-sa să spună cuvântul adevărat.

Înainte de acest act de violență, Orfelinatul se număra printre instituțiunile cele mai bine administrate și era o plăcere să se vadă îngrijirea de care se bucurau orfanii într-însa, sub conducerea unuia din cei mai inteligenți, mai harnici și mai devotați învățători. Invazia amicului dlui ministru a făcut să se schimbe imediat lucrurile. Cine a vizitat institutul în vara asta a putut vedea în ce stare erau bieții copii, îmbrăcați în toiul verii încă cu hainele lor de iarna, deși bugetul școlii prevedea suma pentru îmbrăcămintea lor de vară. Dar starea în care ajunsese nenorocita școală s-a cunoscut mai ales în ziua când, din neîngrijire și nepăsare, unul din orfani și-a găsit moartea, fapt care a emoționat astă vară pe toată lumea. Pentru aceasta, directorul vinovat se află încă sub urmărirea parchetului, iar consiliul de administrație al Casei de Economie a înaintat dlui ministru un raport amănunțit, cerând cu stăruință depărtarea imediată din institut a protejatului d-sale. Dar predilecțiile dlui ministru s-au dat pe față și cu astă ocazie: d-sa pe director nu l-a destituit, ci i-a primit demisia; dar a destituit și izgonit din institut, știți pe cine? Pe fostul director, pe acela care organizase și făcuse să înflorească școala și care nu avusese niciun amestec și nicio parte de răspundere în cele ce se

întâmplaseră, deoarece chiar dl ministru îi retrăsese deja de mult orice drept de amestec în administrația școlii.

Destituirea unui funcționar, pe care nu d-sa l-a numit și pe care nu are dreptul să-l destituie, este nulă de la sine și ar avea drept administrația Casei să o pună la dosar, fără a o lua în seamă; dar e bine că s-a făcut, pentru ca să se știe că, sub administrația dlui Vlădescu, cei buni nu au să se aștepte decât la neajunsuri; favorile permise și nepermise sunt rezervate numai pentru cei ce seamănă cu clientul parchetului din Vâlcea.

Acum văduva, mama copilului ucis astă vară, intentează acțiune și cere despăgubiri pentru pierderea sprijinului bătrâneților ei. Ministerul vrea să se dea la o parte și să arunce răspunderea pe Casa de Economie. Deloc. Casa nu poate fi răspunzătoare pentru faptele unui om care i s-a impus fără voia ei și cu toate protestările ei. Răspunzător este singur acela care a călcat legea. Răspunzător personal este nici chiar ministrul Instrucției, care nu poate guverna decât în limita legii, pe care a jurat să o respecte, ci dl Mihail Vlădescu, care și-a luat personal răspunderea urmărilor, atunci când cu bună știință a călcat legea. D-sa va trebui să asigure existența bietei bătrâne. Îi va rămâne pe urmă să se despăgubească de la amicul și protejatul său.

Dar nu se mărginesc aici neajunsurile pe care Casa de Economie are să le îndure. În momentul acesta, însăși existența, atât a Casei, cât și a instituțiilor dependinte de dânsa, este pusă în primejdie.

Pentru susținerea orfelinatelor, pentru ajutoare la văduve și orfani, precum și pentru realizarea tuturor celorlalte scopuri de ajutor și binefacere, Casa de Economie trebuie să primească, în virtutea legii, 25% din taxele de examen ale școlarilor pregătiți în particular și o taxă de 5% asupra cărților de școală. Amândouă aceste venituri se percep de Casa Școalelor, pentru contul Casei de Economie.

Anul acesta, Casa Școalelor, ca să facă o favoare unor tipografi amici, le-a învoit ca taxa de 5 % să o verse nu în bani, ci în cărți, ceea ce înseamnă că Casa de Economie este lipsită de acest venit, deoarece ea nu poate să se ocupe să vândă cărțile acelea.

Dar, ceea ce este mai grav este că taxa de 25% de la examenele particulare cuvenite Casei de Economie a perceput-o Casa Școalelor; însă în loc de a o înainta Casei de Economie, căreia aparținea, a cheltuit-o ea însăși, pentru a plăti mulțimea de diurne și misiuni a căror listă foarte necompletă am dat-o mai sus. Suma aceasta se ridica, mai acum o lună, la vreo 100.000 lei.

Dacă un particular ar fi comis un asemenea fapt, el ar fi fost taxat ca culpabil de abuz de încredere și ar fi avut a face cu tribunalul corecțional. Pentru Casa Școalelor, lucrul se complică și cu o călcare a legii contabilității, care nu permite cheltuirea decât de credite regulat aprobate prin buget sau prin un vot al Camerei.

Trebuie să sperăm că asemenea fapte fără precedent nu vor fi lipsite de sancțiunea ce li se cuvine. Dar e vorba ce va face Casa de Economie lipsită

astfel de principalul său venit, pentru a face față cheltuielilor sale curente, pentru plata personalului său administrativ și mai ales pentru susținerea orfelinatelor de la Bistrița și de la Dobrovăț. La 31 decembrie trecut, Casa dispunea de un fond de 139.000 lei, care se formase prin administrația cu minte de care se bucurase până atunci. Acest fond deja a dispărut și astăzi se pare că Casa se susține cheltuind din capital. Dacă nu se va restabili ordinea la Casa Școalelor, pentru a se restitui Casei de Economie ceea ce i se cuvine, va ajunge și aceasta din urmă în aceeași stare de deconfitură, ca și cea dintâi.

* * *

Orice comentariu cred că nu ar face decât să slăbească efectul pe care trebuie să-l producă simpla constatare a celor de mai sus. Va vedea fiecare dacă acest mod de a se administra averea publică se poate numi altfel decât delapidare.

Dar un lucru ar trebui să nu se piardă din vedere, anume că averea Casei Școalelor provine în mare parte din donațiuni și legate făcute școlilor, iar nu flămânzilor de tot soiul; iar averea Casei de Economie este averea membrilor ei, a celor 4.000 de dascăli de toate gradele, care ban cu ban o măresc, prin economiile lor.

Oare jaful ce se face va mai încuraja pe donatori să lase ceva pentru școli, când văd ce se face cu donațiile?

Cât pentru Casa de Economie, dacă consiliul ei de administrație nu poate, nu vrea sau nu știe să facă să se respecte legea și drepturile Casei, oricare din membrii ei are dreptul să facă aceasta oricând. Căile legale nu lipsesc.

(„Revista generală a învățământului“, anul I, 1905–1906, noiembrie 1905, pp. 225-240.)

16.

Lămurirea unei situații

Articolul publicat sub titlul de *Socoteli*, în precedentul număr al „Revistei generale a învățământului“[1], a produs multă tulburare în sferele oficiale ale Ministerului de Instrucție și în acele care au legătură cu dânsele. Opinia publică de asemenea a fost foarte emoționată, nu atâta de risipele neauzite ce se comiteau, cât de starea morală pe care ele o dovedeau că domnește în înalta administrație școlară. Ca urmare, mai mulți deputați au cerut comunicări de dosare, în vederea unor viitoare interpelări.

Odată ce afacerea a intrat în cercetarea reprezentațiunii naționale, care are dreptul și datoria de a controla gestiunea miniștrilor, sper că ea va ști nu numai să dovedească dacă învinovățirile aduse de mine sunt sau nu întemeiate, dar să descopere și alte lucruri noi. Căci nu trebuie să se creadă că neregulile comise se mărginesc numai la acele semnalate în articolul citat. Mai sunt încă și altele, tot așa de grave. Dar eu nu voiam a face un rechizitoriu complet; voiam numai să arăt starea în care se află administrația școlară și, pentru aceasta, faptele ce am citat erau de ajuns. Va veni vremea ca și ceea ce nu am spus acum, precum și cele pe care nu le cunosc încă să se dea pe față în întregimea lor. Alegerea momentului nu va fi deloc influențată de strigătele furioase ale celor pe care i-am tulburat în împărțirea prăzii.

Repet că am avut cea mai mare repugnanță ca să provoc această dezbatere. După atâția ani în care preocupările oamenilor de școală rămăseseră îndreptate numai spre chestii de cea mai înaltă ordine intelectuală și morală, să cazi deodată asupra unor lucruri de o natură așa de josnică este o suferință pe care nu o pot înțelege aceia care cred că este bine ca averea publică să fie dată pradă în chipul cum se dă. De aceea am amânat cât am putut dezvelirea unor lucruri pe care în mare parte le știam de demult și le-aș fi trecut cu totul sub tăcere, dacă aș fi văzut vreun semn de îndreptare sau cel puțin de oprire pe calea apucată.

Știu bine că sarcina de ministru este grea și plină de răspundere. Ministrul trebuie să fie executorul, păzitorul, servitorul legii și niciunul din pașii săi nu trebuie să iasă din calea dreptății și a legalității. Silințele sale trebuie să fie îndreptate

1. Vezi în acest volum, p. 115.

numai spre îmbunătățirea a ceea ce este, spre încurajarea binelui, spre înfrânarea și pedepsirea răului. Dar influențele contrare sunt așa de multe și de puternice, situația lui de om politic într-un regim constituțional îl obligă să țină seamă de atâtea considerații care altfel ar trebui aruncate la o parte, încât nu se cuvine să se arunce piatra unui ministru pentru orice greșeală izolată. Scăpările din vedere, uitările, socotelile greșite sunt explicabile, când se știe că sunt atât de mulți cei care apără cauzele rele și atât de puțini cei care se interesează de cele bune.

Dar energia și corectitudinea ministrului trebuie să reziste influențelor rele și să facă ca asemenea cazuri nenorocite să rămână numai ca excepție. Cu cât excepțiile acestea vor fi mai dese, cu atât va fi mai rău; și, dacă ele devin regulă, ministrul care le comite nu mai corespunde chemării sale.

Amicii dlui Vlădescu se plâng de atacurile al căror obiect este d-sa. Dacă ar fi drepți, ar recunoaște că la început niciunuia din colegii dlui Vlădescu nu s-a acordat mai multă îngăduială decât d-sale. Înalta situație pe care noul ministru o ocupa în ierarhia învățământului, originea sa populară, experiența în ale școlii pe care se presupunea că o căpătase, faptul că ocupa o catedră de știință pură și că educația științifică este cea mai proprie pentru a feri pe cineva de abateri din calea adevărului, de compromisiuni necurate și de ametelile măririi, îndreptățea pe oricine să se aștepte la o conducere liniștită, energică și dreaptă, dacă nu și strălucită, a afacerilor publice. Și când, pe la început, noul ministru deplora însuși unele greșeli ce comisese și unele numiri ce făcuse, punându-le pe socoteala exigențelor politicii, i s-a făcut credit destul de larg, până ce să-și așeze autoritatea și să arate ce poate.

Dar în martie, dl ministru începu cunoscuta goană contra școlilor normale, goană absurdă, sălbatică, pe care nu o îndreptățește nicio umbră de motiv, goană pornită în disprețul cel mai desăvârșit al legii și care a adus dezordinea și dezorganizarea în niște școli cu care se cuvenea să ne fălim. Nu mai vorbesc de atacurile contra precedesorului său, căzute ca din senin tot atunci, întemeiate pe fapte neexacte sau inventate pe dintregul, atacuri formulate între altele într-un discurs ținut la Cameră, care nu s-a publicat nici până azi, pentru a nu i se putea răspunde precum merită[1].

De atunci, toată activitatea dlui ministru nu a fost decât un neîntrerupt șir de călcări de lege, de acte de nedreptate sau de favoritism; și, peste toate, ca să se pună vârf, s-a adăugat risipa neauzită a banilor publici, pentru îndestularea rudelor și a partizanilor. Și, în fața unei asemenea administrații, ar vrea d-sa ca să nu se ridice protestări?

În ceea ce mă privește, am cunoscut deja de trei ori până acum durerea de a vedea spulberat în câteva luni, prin nepricepere, rea voință sau vrăjmășie, fructul

---

1. E vorba, probabil, de discursul rostit de ministrul Vlădescu, în discuția răspunsului la mesaj, în ședințele Camerei din 10 și 12 decembrie 1905, care nu s-a publicat în Buletinul Dezbaterilor. (Să se vază dările de seamă ale acestor ședințe.)

unei munci încordate şi cinstite de ani întregi. Dar acestea sunt lucruri care, întrucâtva, se pot îndrepta. Acum însă se face mai mult decât atât, căci se urmăreşte, pe faţă şi cu hotărâre, introducerea corupţiei şi înjosirii caracterelor în mecanismul funcţionării instituţiilor de educaţie naţională. Milioanele împărţite în bacşişuri se vor putea pune la loc; dar se va mai putea oare stârpi vreodată din sufletul tinerimii exemplul pernicios al execrabilelor precedente ce se creează?

Este de datoria oricui ca, la asemenea apucături, să se opună prin toate mijloacele posibile; şi datoria este cu atât mai imperioasă, cu cât mijloacele de acţiune ale cuiva sunt mai mari.

Datoria aceasta eu mi-o fac fără şovăire şi, cu atât mai mare energie, cu cât pot să-mi dau seama, mai bine decât mulţi alţii, de dezastrul moral pe care, cu inimă uşoară, îl pregăteşte dl Vlădescu.

Ar fi dorit unii – mai ales cei interesaţi – ca să duc lupta cu mai mult menajament. Pentru ce? Merită vreo cruţare aceia pe care ţara îi întâlneşte veşnic în calea sa, veşnic nesăturaţi şi cu mâna întinsă, în toate silinţele pe care le face ea pentru a se scutura de moştenirea odioasă a vremii fanarioţilor? Dar ei cruţă vreun mijloc, oricât de necurat ar fi, în opera lor de degradare a caracterelor, de distrugere a simţului moral?

Nu, nicio cruţare nu merită; lupta contra lor trebuie dusă cu neînfrântă energie, pe toate căile. Trebuie odată să se ştie că în ţara aceasta oamenii cinstiţi sunt cei mai tari.

Cât pentru dl Vlădescu, d-sa nu este aici în cauză, nici ca om, nici ca ministru. Aş putea zice că de privilegiile acestei din urmă calităţi d-sa s-a dezbrăcat de bună voie, din ziua când s-a hotărât ca în mod sistematic să guverneze în afară de lege şi contra ei. Autoritatea unui ministru o face legea şi dl Vlădescu a sfărâmat singur acest paladiu. Nu contra ministrului dar se îndreaptă protestările, ci contra şcoalei care îşi bate joc de tot ce suntem deprinşi a respecta şi ale cărei principii şi deprinderi dl Vlădescu se sileşte să le introducă şi în dăscălime.

Acestea sunt lucruri pentru care nu am nicio indulgenţă şi nicio cruţare. Indulgenţa se cuvine altora, acelora care, în greaua lor carieră, pot să greşească uneori, dar pe care greşeala lor îi costă şi au dorinţa să o repare. Pentru aceştia am lăsat o lege de indulgenţă şi de iertare, care face mai mult decât o ploaie de vorbe goale.

Dar contra acelora pentru care lege morală nu există, niciun mijloc de luptă nu trebuie cruţat.

(„Revista generală a învăţământului“, an. I, 1905–1906, decembrie 1905, pp. 305-308.)

17.

Un comunicat

Ca răspuns la articolul intitulat *Socoteli*, publicat în precedentul număr al „Revistei generale a învățământului“[1], dl ministru al Instrucțiunii Publice ne-a adresat, prin Monitorul Oficial, un comunicat[2]. Ne grăbim a-l reproduce și noi, pentru ca lectorii noștri să cunoască și versiunea oficială asupra faptelor grave pe care le-am denunțat; dar mai cu seamă, pentru că, din neexactitățile, reticențele, prefacerile de adevăr și tăgăduielile fără socoteală pe care le cuprinde apărarea dlui ministru, adevărul celor spuse de mine reiese în mod mai sigur decât din însuși articolul meu. Se va vedea aceasta din analiza pe care o dau aici, după comunicatul care urmează:

S-a publicat prin diferite ziare, sub titluri alarmante și într-o „Revista generală a învățământului“, s-au reprodus, cu adaosuri și comentarii, o serie de fapte și lucruri privind gestiunea acestui minister și administrațiile Casei Școalelor și Casei Bisericii, asupra cărora se comunică cele ce urmează:

1. În privința fondurilor administrației centrale a Ministerului s-a afirmat că încă din iunie erau cu desăvârșire sleite, ceea ce e absolut fals.

Iacă situația acestor fonduri pe ziua de 1 iulie și august:

Chirii de localuri școlare, indemnizări de chirii și mutări, plata arendei pământurilor etc, în buget ..... lei	235.000,00
Cheltuieli până la 1 iulie ..... lei	95.481,05
Disponibil ..... lei	139.518,50
Combustibil pentru încălzit și iluminat localurile școalelor, a institutelor universitare și administrației centrale etc., în buget ..... lei	235.000,00
Cheltuieli până la 1 iulie ..... lei	33.299,17
Disponibil ..... lei	201.700,83

1. Vezi în acest volum p. 115 și urm.
2. „Monitorul Oficial“ din 11 noiembrie 1905, p. 6056.

Cheltuieli extraordinare din care 1.000 pentru biblioteca ministerului și abonamente la reviste etc., prevăzut prin buget 10.000, credit 5.000, total.....	lei	15.000,00
Până în 1 iulie s-a cheltuit	lei	9.993,75
Disponibil.....	lei	5.006,25
Tipărirea publicațiunilor, imprimatelor de serviciu, registre, cartonaje etc., în buget	lei	20.000,00
Până în 1 iulie s-a cheltuit .....lei		8.556,40
Disponibil	lei	11.443,60
Subvenții școalelor și bisericilor în străinătate, a seminarului de filologie română din străinătate în buget	lei	600.000,00
Până în 1 iulie cheltuit.....	lei	164.466,76
Disponibil	lei	435.533,24
Fond cultural prevăzut în buget	lei	40.000,–
Cheltuieli până în 1 august.....	lei	24.000,–
Disponibil.....	lei	16.000,–
Fond pentru înființări de ateliere pentru cultura gândacilor de mătase etc., în buget.....	lei	20.000,–
Cheltuit până în 1 august	lei	10.750,–
Disponibil.....	lei	9.250,–
Pentru plata personalului necesar pentru conducerea și întreținerea instalațiunilor mecanice, electrice etc., în buget	lei	41.292,–
Cheltuit până în 1 august	lei	12.180,–
Disponibil	lei	29.112,–
Medicamente pentru infirmeriile internatelor statului și dezinfectante, în buget	lei	20.000,–
Cheltuit până în 1 august	lei	387,65
Disponibil	lei	19.612,35

În special, se afirmă că s-au cheltuit 400.000 lei pentru transporturi, când în realitate nu s-a cheltuit decât lei 76.100,70.“

2. „În privința gestiunii administrațiunii Casei Școalelor și Casei Bisericii, s-au afirmat unele lucruri cu totul falsificate, ori exagerate, precum că:

A) Soldul la 1 aprilie 1905 ar fi fost de 2.411.500 lei, pe când dacă se adună mai bine numerarul de 1.500.000 cu efectele de 541.000, dă tocmai 2.041.500; deci o eroare de adunare de 400.000, și apoi că: acest numerar (prețuit la aproape 2 milioane de autorul socotelilor din Revista învățământului, în loc de 1.500.000), s-ar fi cheltuit în întregime, așa că acum Casa Școalelor a ajuns să nu-și mai plătească datoriile, pe când în realitate Casa Școalelor plătește și datoriile din trecut

şi n-a cheltuit din sold nimic; iar în creditele alocate în buget la cele 5 capitole în sumă de lei 4.790.256, bani 67, s-au cheltuit în total 2.002.289,58, care se descompune astfel: pentru cheltuieli proprii ale Casei Şcoalelor numai suma de lei 1.735.850,25, iar cu restul s-au achitat diferite plăţi obligatorii prin testamente (154.823,81) ori s-au restituit comunelor pentru clădiri şcolare (75.385,26) din fondurile lor aflate în păstrarea Casei Şcoalelor, ori s-au administrat diferitelor şcoale din fondurile lor, aflate de asemenea în păstrarea Casei Şcoalelor (23.604,91), iar de la eventuale, în contul veniturilor intrate eventual în cursul exerciţiului, s-au mai cheltuit lei 11.625,35.

În suma de 1.735.850,25 intră şi: 355.827 lei şi 59 bani, daţi cu împrumut comunelor rurale, care trec la capital ca avere a Casei Şcoalelor, precum şi 162.308 lei, 11 bani, cheltuieli rămase neachitate din anii trecuţi; alţi lei 24.950 pentru rezilierea contractului de arendare a moşiei Tăuteşti, spre a se rearenda la săteni cu suma de 30.000 lei, în loc de 19-21.000 lei cu cât fusese arendată în trecut; alţi 8.300 pentru achitarea dlui Chişacof, la care plată Casa Şcoalelor a fost condamnată din cauză că nu s-a respectat de fosta Administraţie poprirea făcută la timp; lei 30.490, 64 datoraţi Casei de Credit şi Economii a Corpului Didactic din anii trecuţi şi restul până la 190.930 ca plată la comisiunile pentru examinarea elevilor de curs secundar preparaţi în particular şi a personalului de inspecţii etc. conform bugetului.

37.997,62 plata comisiilor pentru cursul primar.

Alţi 28.342,27 plătiţi tot Casei de Credit şi Ajutor la copii săraci.

71.770,50 material didactic pentru şcoalele primare.

96.096,73 material didactic pentru şcoalele secundare.

29.506,95 material didactic pentru Universităţi.

33.200, daţi burse prin concurs, conform legii la 50 studenţi universitari prin Rectoratul universităţii.

8.640, burse elevilor şcolalelor de comerţ, conform legii.

14.779, daţi pentru îmbrăcăminte şi aşternuturi la bursierii şcoalelor normale, azil şi orfelinat.

90.422,87 material pentru laboratoriile universităţilor.

21.768,67 taxa apei, gazului etc., la şcoalele pendinte de minister.

124.622,02 pentru repararea şi întreţinerea localurilor şcolare, mobilier.

64.269,66 pentru transportul şi distribuirea materialelor didactice, pentru controlul clădirilor şi terenurilor şcolare, pentru centrele culturale, excursiuni etc.

19.899 ajutoare cantinelor şcolare.

15.268 plata suplinitorilor învăţătorilor ambulanţi.

84.816,40 pentru imprimatele tuturor şcoalelor primare, secundare, profesionale, speciale şi superioare şi publicaţiile oficiale ale Ministerului şi Casei Şcoalelor.

Restul s-a cheltuit cu plata personalului (65.208), furnituri de cancelarie, pentru susţinerea proceselor şi controlul fundaţiunilor cu administraţii speciale,

premii pentru cărți aprobate de minister, pentru coruri, grădini școlare etc.; pentru lucru manual, pentru plata copiștilor la revizoratele școlare, rest din anul trecut angajat pentru achitarea cumpărării imobilului dlui General Coandă etc.

Numărul arhitecților nu este de 11, nici dacă se numără și copiștii serviciului tehnic, compus din 3 arhitecți, 2 desenatori, 1 verificator și 2 copiști. Tot așa cu avocații etc. În fine o falsificare a adevărului s-a făcut și cu comanda de 45.000 lei pentru busturile donatorilor Casei Școalelor, pe când iacă ce zice rezoluția ministerială:

11 septembrie, 1905

Se aprobă propunerea dlui sculptor Pavelescu de a se institui o galerie de busturi a donatorilor Casei Școalelor.

Dl administrator va face formalitățile necesare spre a se comanda, până la limita sumei de lei 15.000, un număr de busturi corespunzător ai principalilor donatori pe care d-sa îi va desena. Modalitatea cumpărării busturilor ce vor figura la expoziție se va fixa și publica ulterior, iar plata se va înscrie în bugetul anului 1900, din venitul respectiv al fiecărei donațiuni.

Vlădescu

Și iarăși o exagerare când se afirmă că pentru reparații de la Institutul Botanic s-au cheltuit 100.000, în loc 42.701,50; tot așa se exagerează cifra transporturilor la Casa Bisericii, care a fost de 5.823,20, în loc de 40.000, cât se afirmă.

B) Alte afirmațiuni se referă la aprecieri asupra sistemului de administrație, dacă e mai bine a se face recepțiile de personalul permanent și redus al serviciului tehnic, ori prin delegați în afară de acest personal; dacă controlul învățământului public și privat e mai eficace prin inspectori puțini cu salarii mari, ori mai mulți cu salarii mici; dacă o anchetă a învățământului era ori necesară acum ori mai târziu; dacă misiunile, bursele, ajutoarele (care pentru întâia oară au fost reglementate anul acesta și care cele mai multe au fost văzute dublu) sunt sinecuri, când se dă unei persoane și nu sunt sinecuri dacă se dă – fără niciun regulament, dar „la alegere“ – altor persoane și altele asemene. (Din suma disponibilă în trecut pentru burse și ajutoare, anul acesta s-a prevăzut a se întreține o școală de agricultură din R.-Sărat cu 30.000 lei, care nu s-au mai dat la burse.)

C) Apoi se impută administrației actuale fapte comise de administrația trecută, precum: neplata sumelor datorate Casei de credit și economii a corpului didactic, ori primirea cărților, în loc de numerar, pentru cei 5% cuveniți Casei Școalelor, din vânzarea cărților de curs primar din anul trecut; ori se invocă ca contrar legii contabilității, angajările de sume în contul bugetului viitor, ca furnitura de lei 8.300 datorită casei Göbl pentru o comandă făcută din trecut, și altele, făcute de fosta administrație, a căror înșirare ar fi prea lungă aici. Iar la Casa Bisericii nu s-au făcut alte angajări de plată decât pentru reparații și mici

construcțiuni la palaturile mitropolitane din București și Iași și unele din episcopii, ca și în trecut.

D) În fine se mai găsesc, prin acele ziare și în revista mai sus citată, fapte și lucruri care nu s-au petrecut niciodată și de a căror existență nu se pot găsi nici urme, precum: plata unui fost inspector polițienesc cu 400 lei lunar, plata cu 200 lei a unui inspector pentru corurile sătești și încă 10.000 lei pentru o piesă de teatru, indemnizație de locuință unui director cu 2.500 lei. Cele 6 burse a 3 și 4 sute lei la „oameni în vârstă, la doamne cu copii“ ori cazul celor 2 bursieri trimiși la München, sau povestea cu substituirea numirii unui inspector-cumnat în locul altuia cu care se potrivea în nume, ori în fine suspendarea bursei unui elinist, sau povestea cu 12.000 dați cu anticipație unui bursier, ori cu bursa de 5.500 acordată unei d-ne la Paris, toate acestea și altele mai mărunte, ca suspendarea iluminatului Universității din Iași din cauza de neplată a antreprenorului etc. sunt neexistente și n-au altă sorginte decât repetatul „se spune“, „se afirmă“, „se pare“ etc., din „socotelile“ publicate în sus zisa „Revista generală a învățământului“, sub semnătura unui fost ministru al educației naționale, cu scop de a defăima instituțiile statului.

Pe scurt, nu s-a cheltuit o centimă peste prevederile bugetare, nu s-a luat din fondul prevăzut pentru capitalizare în efecte ori cumpărare de imobile decât suma de 9.220 lei, angajate din anul trecut, iar toate fondurile lăsate prin testamente sau donații sunt neatinse.

În schimb, în acest singur an, ministerul actual a dat pentru clădiri școlare (scopul principal al înființării Casei Școalelor) aproape atât cât predecesorul său a dat în 4 ani și mai mult decât a dat în primii 3 ani, și a făcut productive averi domeniale din care, în trecut, unele au produs mai puțin (ca terenurile școlare) ori mai nimic (ca moșia Cochirleanca) și altele, cum se va vedea de altminteri în amănunt când se va prezenta bugetul exercițiului viitor înaintea Parlamentului“.

* * *

Acesta este comunicatul ministerial. Cuprinsul lui se poate rezuma și analiza în câteva puncte.

a) *Cuprinde lucruri inutile*, care nu au nimic a face cu învinovățirile aduse și nu contribuie întru nimic la înlăturarea lor. Astfel, dl ministru dă cifra cheltuielilor sale pentru chirii, combustibil, școlile din Macedonia, gândacii de mătase, instalațiile mecanice și electrice, medicamente, precum și lista întreagă de cheltuieli de la diversele paragrafe ale bugetului Casei Școalelor. Faptele despre care am vorbit eu se refereau numai la unele din aceste paragrafe și despre ele trebuia să se vorbească și în comunicat.

Ceea ce se spune pe deasupra este pus numai pentru a umple două coloane din „Monitor“, cu scop de a face impresie asupra celor nedeprinși cu cifrele, prin

înşirări de cifre fără rost. Putea prea bine dl ministru să nu fi cheltuit încă până la 30 iunie toţi banii ce avea pentru chirii şi pentru combustibil, căci nici nu văd cum ar fi putut să-i cheltuiască, măcar să fi voit; dar, dacă nu a cheltuit banii pentru lemne, asta nu va să zică că nu a risipit pe cei pentru transporturi, pentru imprimate şi altele asemenea.

Confuzie nu încăpea: în articolul meu, eu vorbeam lămurit despre fondurile pentru transporturi, diurne, diverse subvenţii, fondul extraordinar etc. Comunicatul însă spune că „s-a afirmat că încă din iunie fondurile administraţiei centrale a Ministerului erau cu desăvârşire sleite, ceea ce este absolut fals“. Ceea ce este fals este faptul de a se inventa o învinovăţire ce nu ţi s-a adus, pentru ca să te poţi strecura fără a răspunde la acele la care nu ai ce răspunde.

b) *Se fac învinovăţiri neîntemeiate şi nedovedite administraţiei precedente.*

Astfel, i se impută că a făcut *în anii trecuţi* cheltuieli de 162.308 lei 11 bani, care au rămas neachitate.

Comunicatul nu arată care au fost acele cheltuieli, pentru că asemenea cheltuieli nu există. Când am predat administraţia Ministerului în mâinile dlui Vlădescu, mai erau încă trei luni şi zece zile până la încheierea exerciţiului şi pentru toate cheltuielile angajate erau şi fondurile necesare pentru achitare. Dacă însă achitarea nu s-a făcut înainte de 1 aprilie 1905, vina nu este a administraţiei trecute, ci a celei prezente, care nu a plătit la timp şi care poate a cheltuit în alte scopuri fondurile destinate acelor cheltuieli.

Aceasta este în special sigur pentru pretinsa datorie din anii trecuţi către Casa de Economie a corpului didactic. La 22 decembrie trecut, era în adevăr o sumă de plată către Casa de Economie, din cauză că fondul prevăzut în bugetul Casei Şcoalelor pentru această plată nu fusese îndestulător; dar banii erau în fiinţă şi nu se aştepta decât votul Camerei care să autorizeze pe Casa Şcoalelor ca să facă plata către Casa de Economie. Dar banii aceştia nu s-au plătit atunci, ci au fost cheltuiţi în alte scopuri şi s-au plătit numai anul acesta, în octombrie sau noiembrie. Faptul acesta dar trebuie citat, nu în sarcina administraţiei trecute, care era în perfectă regulă, ci ca o dovadă de incurie şi de risipă în povara celei actuale.

c) *Se aduc dlui Vlădescu laude pentru lucruri pe care nu le-a făcut.*

Aşa, îşi face laudă dl Vlădescu cu arendarea la ţărani a moşiei Tăuteşti, când ştie bine că toată afacerea fusese regulată de guvernul precedent şi d-sa nu a făcut decât să facă să se semneze de către Consiliul de Miniştri jurnalul necesar; acest jurnal d-sa l-a găsit chiar scris pe curat la 22 decembrie şi, cu toate astea, semnarea lui nu s-a făcut decât în aprilie.

De asemenea, afirmă că d-sa a mărit venitul moşiei Cochirleanca, moşie pe care, când eu am părăsit ministerul, Casa Şcoalelor abia o luase în stăpânire în urma unui proces mare, intentat şi urmărit de mine până la câştigare.

Că se va fi mărit cifra venitului pământurilor şcolare, se poate, dar asta provine de acolo că aceste pământuri dl Vlădescu a început din nou să le arendeze la

cârciumarii de prin sate, care nu plătesc arenda regulat niciodată, în loc de a le arenda fără licitație învățătorilor, cum făceam eu, pentru ca pământul școlii să servească și ca câmp de experiență. Îmi permit a crede că sistema dlui Vlădescu nu este cea mai bună.

Se laudă că a prevăzut în buget 30.000 lei pentru școala de agricultură de la Râmnicul-Sărat, când această școală figura deja în buget de doi ani, fiind înființată de mine în 1903.

Mai spune că a prevăzut 400.000 lei pentru împrumuturi la comune pentru clădiri de școli, când această sumă o prevăzusem deja eu în proiectul meu de buget. Dar este o deosebire: că dl Vlădescu, până la 1 noiembrie, nu a cheltuit de aici decât 355.827 lei, pe când anii trecuți întregul fond pentru împrumuturi se distribuia deja în primele zile din aprilie și niciodată nu ajungea. Pe atunci, construcțiile de școli se urmăreau cu o stăruință mare, pe când anul acesta ele au încetat aproape peste tot.

Nu aș fi relevat deloc faptele din acest paragraf, dacă nu ar fi și ele o dovadă de tendința peste tot urmărită de către comunicat, de a abate atenția de la ceea ce trebuie să formeze obiectul unic al discuției, risipind-o asupra unor lucruri neexacte sau străine de chestie.

d) *Se tăgăduiesc lucruri sigure, cunoscute de toată lumea sau stabilite prin acte oficiale.*

Se tăgăduiește anume existența unui inspector al corurilor sătești, când leafa lui figurează în registrele de plată ale Casei Școalelor, la art. 42. Se tăgăduiește reducerea – nu suspendarea cum zice comunicatul, și cum nu am zis eu – a bursei studentului în arheologie de la München, deși faptul e cunoscut de toată Academia Română, care a făcut intervenția la minister în favoarea lui, intervenție rămasă fără niciun efect. Se tăgăduiesc cele spuse în privința modului cum s-au numit cei doi inspectori de muzică, când faptul este cunoscut de toți funcționarii ministerului și când cei doi inspectori, cu nume identice, își iau regulat leafa în fiecare lună.

Despre noul palat ce-și construește dl ministru la Institutul botanic, eu scrisesem că va costa, împreună cu terenul cumpărat anume pentru dânsul, peste 100.000 lei, de plătit din bugetul viitor. Comunicatul răspunde: „Și iarăși o exagerare este când se afirmă că pentru reparații de la Institutul botanic s-au cheltuit 100.000 lei, în loc de 42.701 lei 50 bani“. E posibil să se fi cheltuit până acum 42.701 lei, cum zice dl ministru; dar devizul clădirii este de 75.000 lei; și el a fost deja depășit în lucrările efectuate până acum; iar terenul ce s-a cumpărat este imposibil să fi costat numai 25.000 lei, ținând seamă de întinderea lui, de situația lui și de despăgubirea ce trebuie să se li dat grădinarului care-l ocupa. Binevoiască dl ministru să răspundă precis la ceea ce am spus: este sau nu adevărat că construcția palatului pe care-l zidește pentru folosul d-sale exclusiv și personal va costa, până la terminarea lui, cel puțin 100.000 lei? Este sau nu adevărat că acești

bani se vor plăti în parte din bugetul anului viitor? Eu asta am afirmat şi la asta trebuie să se răspundă, dar nu să se escamoteze adevărul.

În fine, dl ministru tratează de „falsificare a adevărului“ comanda ce a dat nepotului d-sale de a face 18 busturi cu preţul de 45.000 lei de plătit din bugetul viitor. Ca dovadă dă textul rezoluţiei sale. Însă rezoluţia însăşi, aşa cum e publicată acum, confirmă faptul comenzii busturilor în valoare de 45.000 lei; doar că ocoleşte numele fericitului beneficiar. Dar numele acestuia precum şi faptul de a fi primit comanda se mai pot tăgădui, când el s-a dus, cu hârtia Casei Şcoalelor prin care i se făcea comanda, să o sconteze la o bancă bine cunoscută şi când zece profesori, membri în consiliul de administraţie al acelei bănci, printre care era şi însuşi secretarul general al Ministerului de pe atunci, au văzut hârtia, au discutat-o, au respins-o şi au încheiat proces-verbal de toate acestea?

Înţeleg bine ca divulgarea acestei operaţiuni de familie să nu convină dlui ministru; dar totuşi tăgăduirea ei când este aşa de lesne a se dovedi că lucrul s-a făcut şi că l-a făcut însuşi dl ministru arată ce preţ se poate pune pe comunicatul d-sale.

e) *Se afirmă lucruri neexacte.*

Se afirmă că sunt numai 3 arhitecţi şi 2 desenatori, când ministerul întreg îi vede şi îi numără: ziarele cotidiene au dat lista lor nominală şi au numărat 10. Cu avocaţii e şi mai rău.

Se afirmă că bursele şi misiunile se dau acum după un regulament făcut de dl Vlădescu, lucru neexact, pe câtă vreme regulamentul acela nu există; dacă ar exista, ar trebui să fi fost publicat în „Monitor“, cu semnătura M.S. Regelui. Rog pe dl ministru să ne arate numărul „Monitorului“ în care s-a publicat regulamentul d-sale.

Se afirmă că s-au plătit datorii lăsate de mine din anii trecuţi; lucru neexact, despre care am vorbit deja mai sus. De altfel, nu are sens a se vorbi de datorii făcute de mine, când nici dl Vlădescu nu tăgăduieşte că în cei patru ani din urmă am făcut să crească averea proprie a Casei Şcoalelor cu o sumă foarte mare.

Dar afirmarea cea mai neaşteptată – s-ar cuveni să zic cea mai îndrăzneaţă – este aceea relativă la cheltuielile de transport şi extraordinare.

Pentru transporturi, comunicatul afirmă că din bugetul Ministerului s-au cheltuit 76.100 lei 70 bani, iar la Casa Bisericii, 5.823 lei 20 bani. Pentru niciuna din aceste cifre dl ministru nu arată pe ce zi sunt stabilite; e sigur însă că cea dintâi este relativă la ziua de 1 iulie, de vreme ce deja la 2 iulie s-a căpătat pentru transporturi un credit suplimentar de 40.000 lei; dovadă că creditul bugetar era atunci deja sleit.

Dar pentru întregul an fondul de transporturi al Ministerului era de 80.000 lei (anul trecut fusese de 50.000). Prin urmare, după ce în trei luni se cheltuiseră 76.100 lei 70 bani, mai erau disponibili pentru celelalte nouă luni numai 3.899 lei 30 bani. Asta la dl Vlădescu nu se cheamă risipă.

La Casa Bisericii, dl ministru spune că a cheltuit 5.823 lei 20 bani. Dar „Monitorul“ este de față; el arată că, la 24 august, s-a acordat Casei Bisericii un credit suplimentar pentru transporturi de 15.000 lei. Asta înseamnă că încă de atunci, fondul bugetar de 20.000 lei era deja cheltuit în întregime. Atunci cum are curajul dl ministru ca într-un act oficial să afirme un neadevăr așa de mare, că cheltuielile ar fi numai de 5.822 lei? Adevărul este că, până la 1 noiembrie, Casa Bisericii cheltuise pentru transporturi nu 5.823, ci 29.860 lei.

La Casa Școalelor se cheltuiseră pentru transporturi, numai până la 15 octombrie, 63.389 lei 79 bani.

Deja aceste singure trei cifre adunate dau un total de 109.350 lei 49 bani. Dar pentru a avea cifra reală a cheltuielilor numai până la 1 noiembrie, iau nu până la 1 aprilie viitor, trebuie să se mai adauge: 1) ceea ce a mai cheltuit ministerul de la 1 iulie până la 1 noiembrie; 2) ceea ce a mai cheltuit Casa Școalelor de la 15 octombrie până la 1 noiembrie; 3) biletele de liber parcurs pe căile ferate, distribuite cu miile atât de minister, cât și de Casa Școalelor și de Casa Bisericii, și din care nu s-a achitat aproape nimic până acum. Totalul trece cu siguranță peste 400.000 lei, și aceasta numai până la 1 noiembrie. Ce va fi însă până la finele anului bugetar!

Tot așa de veridic este comunicatul în ceea ce privește cheltuielile extraordinare. După ce declară că e o falsificare a adevărului că până la 1 iulie se cheltuise întreg fondul bugetar de 10.000, tot comunicatul spune că la 1 iulie nu mai rămăsese dintr-însul decât 6 lei. Își dă oare seama autorul comunicatului de valoarea cuvintelor?

Adevărul este acesta:

La minister, fondul extraordinar de 10.000 lei a fost cheltuit întreg până la 1 iulie și deja se ceruse atunci un credit suplimentar de 5.000 lei, din care desigur nu mai e nimic.

La Casa Școalelor, se cheltuiseră deja 35.000 lei până la 15 octombrie din fondul prevăzut în buget de 40.000 lei, la care se mai adăugase un credit suplimentar de 1.200 lei (în bugetul trecut, acest fond fusese numai de 20.000 lei și lăsase economii).

La Casa Bisericii, fondul bugetar de 8.000 lei pentru cheltuieli extraordinare a fost sleit încă din iulie, și de atunci s-au mai deschis trei credite suplimentare de 10.000, de 6.135 și de 8.000 lei. Peste tot, s-au cheltuit dar 34.135 lei până la 1 noiembrie, în loc de a se cheltui numai 8.000 până la 1 aprilie.

Și când așa stau lucrurile, când actele oficiale publice dovedesc că s-a risipit, la acest singur articol, sume de opt ori mai mari decât cele pe care le permitea bugetul, dl ministru are curajul să afirme cu seninătate că „nu s-a cheltuit o centimă peste prevederile bugetare“ și că este „o exagerare și o falsificare a adevărului“ afirmația mea că aceste fonduri au fost sleite de tot!

Se cuvine să amintesc și despre cheltuielile pentru susținerea proceselor la Casa Școalelor, unde, pe lângă cei 15.000 lei acordați de buget, s-a căpătat încă

de la 2 august un credit suplimentar de 16.000 lei, aşa că s-au cheltuit, numai până la 15 octombrie, 27.269 lei 35 bani, acum când ministerul şi cele două Case au un număr de avocaţi, plătiţi din buget, de două ori mai mare decât până acum.

f) *Nu se răspunde nimic la o mulţime din învinovăţirile aduse.*

Pe lângă că, la toate punctele la care comunicatul se încearcă să răspundă el nu face decât să afirme lucruri de o neexactitate patentă sau să tăgăduiască fapte dovedite, sunt o mulţime de alte lucruri, unele de o deosebită gravitate, la care nici nu încearcă a răspunde ceva.

Nu vorbeşte nimic despre mulţimea de inspectori, arhivari şi impiegaţi de tot felul pe care i-a înfiinţat de la sine, contra votului Camerei, şi-i plăteşte din fondurile Casei Şcoalelor; despre diurnele peste leafă pe care le plăteşte la atâţia funcţionari; despre jaful făcut cu diurnele de tot felul, cu plată de indemnizări pentru recepţii şi pentru facerea formelor judiciare de către personal străin de minister; despre diurne plătite la unii funcţionari ca să stea degeaba, pentru ca leafa postului lor să o dea la partizani care funcţionează fără decret; despre inspectorii de mănăstiri, de teatre săteşti, de case de economie; despre păzitorul localului gol al fostei şcoale normale din Galaţi; despre cumpărare de cărţi şi despre abonamentele făcute pentru bibliotecile şcolare. Nu ne spune de unde se plăteşte inspectorul de religie şi ce alţi inspectori se mai plătesc de acolo. Tace asupra misiunilor în străinătate, asupra însărcinărilor de a se scrie sau a se traduce cărţi, asupra împărţirilor de burse şi în special asupra burselor în străinătate date la elevi neabsolvenţi ai şcoalelor de belle-arte, contra regulamentului. Nu contestă că şcoalelor nu li s-a distribuit cataloagele şi matricolele necesare decât după 11 noiembrie, pentru că din fondul de imprimate, de 50.000 lei, se cheltuiseră deja 46.000 lei până la 1 septembrie, pentru scopuri cu totul altele, despre care am perfectă cunoştinţă. Evită de-a vorbi despre fondul de 34.450 lei pentru întreţinerea localurilor şcolare, care nu se ştie ce s-a făcut; despre comanda la Ducretet, încă nefăcută. Dar, mai ales, este mut de tot pentru tot ce priveşte raporturile Ministerului cu Casa de Economie a corpului didactic şi întrebuinţarea fondului de la art. 42 din bugetul Casei Şcoalelor. Nu zice o vorbă despre preşedinţii comisiilor examinatoare din septembrie, dintre care unii nu sunt plătiţi nici până azi, nici despre înlăturarea directorului Casei, cu călcarea cinică a unei legi precise, nici despre intervenţiile Ministerului de a se acorda împrumuturi la anumite persoane scump preţuite de dânsul, nici despre cele petrecute la Orfelinatul de la Bistriţa, nici despre neplata până azi a sumelor datorate Casei pentru că banii cuveniţi ei s-au întrebuinţat pentru cumpărarea de conştiinţe.

Nu s-a răspuns nimic la toate acestea, pentru că nu era ce să răspundă.

g) *Comunicatul însuşi confirmă pe deplin acuzaţiile aduse, tocmai în partea cea mai gravă a lor.*

Sub această rubrică, este destul să mă ocup numai de chestia soldului propriu al Casei Şcoalelor. Eu am afirmat că acest sold, în numerar şi în efecte,

era de 2.411.500 lei la 1 aprilie 1905 şi că el fusese deja în mare parte risipit până la 1 noiembrie.

Mai întâi dl ministru contestă cifra de 2.411.500 şi pretinde că era numai de 2.041.500. Aceasta este neexact. Eu am vorbit de soldul real care era în casă la 1 aprilie, pe când dl ministru îmi opune soldul aşa cum era constatat la ianuarie când a făcut d-sa proiectul de buget. Nu e tot una. De altfel, situaţia tezaurului, încheiată şi publicată de Ministerul de finanţe confirma cifra mea, iar nu pe a dlui ministru.

Oricum ar fi, dl ministru ne face cunoscut că, până la 1 noiembrie, cheltuise deja din fondurile proprii ale Casei Şcoalelor suma de 1.735.850 lei 25 bani. Dar, după buget, veniturile proprii ale Casei Şcoalelor pe anul întreg sunt de 3.710 675 lei în care intra şi soldul. Ar mai fi dar în fiinţă încă 1.974.825 lei, în care ar trebui să intre şi soldul. Dar soldul sigur era de 2.041.500 lei, după cum pretinde dl ministru; de 2.411 500 lei, după cum afirm eu.

Prin urmare, după chiar cifrele dlui ministru, nu numai că se cheltuise până la 1 noiembrie, în şapte luni, tot ce se putea cheltui pe anul întreg, dar se luase şi din sold 66.675 lei, după dl ministru, 436.675 lei, după mine; iar ceea ce se va mai cheltui până la 1 aprilie viitor va fi numai din sold, aşa că în ziua aceea soldul va fi redus numai la vreo 735 000 lei cu o pierdere de 1.676.500 lei aproximativ.

Iată care sunt efectele unei administraţii al cărei unic scop este numai îndestularea poftelor.

* * *

În rezumat: un comunicat care tăgăduieşte lucruri petrecute în faţa lumii, care cuprinde aşa de îndrăzneţe „falsificări ale adevărului şi care nu răspunde nimic la o sumă de învinovăţiri din cele mai grave, este un act lipsit de orice valoare.

Singurele lucruri exacte ce conţine se întorc în contra autorului lui şi confirmă în totul acuzaţiile aduse de noi. Pe lângă acestea, să se ţină seamă şi de desfiinţarea pe 1 decembrie a o mulţime din sinecurile care au adus dezastrul de faţă, precum şi de teroarea cu care dl ministru se încuie în minister, ca să evite indiscreţiile, tocmai acum când, dacă nu ar fi fost vinovat, ar fi trebuit să dea pe faţă tot, pentru a i se vedea nevinovăţia. Dacă vreo îndoială mai putea fi asupra adevărului denunţărilor mele, se poate zice că însuşi dl ministru a făcut tot ce i-a stat prin putinţă pentru ca să le confirme pe deplin.

(„Revista generală a învăţământului“, anul I, numărul din 1 decembrie 1905, pp. 345-346.)

18.

Socoteli

Încheiere

Într-un discurs de 2 zile ținut la Cameră, dl ministru al Instrucției Publice a căutat pentru a doua oară să se spele de învinovățirile ce i s-au adus prin articolul publicat în „Revista“ noastră din 1 noiembrie sub titlul de mai sus. Cum s-a dezvinovățit, nu mai este locul să cercetez aici, pentru că ar fi să reeditez cele ce am arătat în numărul precedent, când am discutat comunicatul dlui Vlădescu, din 11 noiembrie. În adevăr, discursul de la Cameră nu a fost decât amplificarea agravată a neexactităților, tăgăduielilor și ascunderilor de adevăr pe care le cuprindea și comunicatul și confirmarea pe deplin a acelor ce spuseserăm noi. Totuși nu pot închide această dezbatere fără a releva unele lucruri care rezultă din acel discurs.

Cel dintâi este constatarea corectitudinii administrației precedente, pe care fără voie o face dl ministru. Jumătate din discursul său a fost consacrat numai la căutarea de ponoase în sarcina predecesorului său, pentru a justifica propriile sale abateri. Nu e vorbă, chiar dacă eu aș fi fost vinovat așa cum dorește dl Vlădescu să mă găsească, asta nu-l îndreptățea pe d-sa ca să meargă pe urmele rele ale mele, căci atunci ar urma că existența societăților omenești să fie la discreția celor revoltați contra legilor ei; dar se știe că există o școală politică care nu se împiedică de asemenea considerații. Faptul este însă că toate silințele dlui Vlădescu, scotocirea dosarelor și torturarea adevărului n-au ajuns la alt rezultat decât acela cu care s-a prezentat la Cameră în zilele de 10 și 12 decembrie.[1] Nu vreau să analizez aici discursul dlui Vlădescu, din acest punct de vedere, pentru că „Revista“ noastră nu poate să se ocupe cu o chestie care este mai mult personală. Am făcut aceasta în altă parte, atâta cât era necesar.[2] Destul că partea din discursul care se ocupă de activitatea mea trecută, pe mine m-a mulțumit foarte mult; căci ce dovadă mai bună puteam avea în favoarea administrației

1. Vezi nota de la p. 76. Desigur că Haret se referă la dările de seamă din ziare, căci discursul ministrului nu s-a publicat în „Dezbateri“.

2. În articolul intitulat „Un comunicat“. Vezi în acest volum p. 133.

mele, decât neputința adversarului de a invoca contra ei altceva decât neexactități sau fapte care se întorc contra lui însuși?

Se poate însă înțelege până la un punct setea cu care dl ministru ar dori să mă învăluie și pe mine în mreaja învinovățirilor care curg din toate părțile asupra d-sale, pentru că găsește că a fost atacat „în mod nedrept și sălbatic". Nu știu ce vrea să înțeleagă d-sa prin cuvintele acestea. Am atacat în adevăr, cu toată vigoarea de care suntem capabili, actele d-sale de lege, de incoerență și de risipa banului public, și nu vom slăbi deloc atacurile noastre, până ce nu va veni îndreptarea. Dar lupta noastră a fost totdeauna întemeiată pe fapte și nu a ieșit niciodată din limitele permise. Și cu toate acestea, dacă este cineva care nu are dreptul a vorbi de sălbăticie de procedare, este desigur ministrul care, din întregul corp didactic, nu a găsit cu cine să se înconjure decât cu aceia care până deunăzi nu se sfiau a uza pe față de mijloacele cele mai josnice și de dicționarul cel mai neauzit, pentru a încerca să lovească în toți, până și în acela pe care nu trebuie să-l atingă nici umbra unei necuviințe.

Ce zic? Pentru dânșii, pentru acești călcători ai celei mai elementare cuviințe, s-au călcat legile, s-au lăsat pe drumuri funcționari vechi și buni cu câte o casă de copii, s-au înființat sinecuri, s-a dat jaf în averea publică. Ministrul care a putut să facă dăscălimii injuria de a o pune sub dependența unor astfel de oameni, și care în felul acesta înțelege respectul ce datorează situației ce ocupă, nu are dreptul să ceară să fie menajat; și dacă nu este exact că e atacat în mod sălbatic, aceasta o datorează numai respectului ce au adversarii săi pentru lectorii lor și pentru propria lor demnitate.

Să fie știut că, de ceea ce se întâmplă, singur dl ministru e de vină. Noi nu am fi cerut mai bine decât să-i fim un ajutor, în marginea puterilor noastre, pentru a duce mai departe opera de consolidare și de îmbunătățire a școalei românești; dar pe calea pe care a apucat-o d-sa era de datoria noastră să nu-l urmăm.

Încă un cuvânt, ca să termin.

De două sau trei ori în discursul său, dl ministru a insistat că nu are trebuință de permisia sau aprobarea „prorocului Haret" pentru ca să știe ce trebuie să facă.

În loc să creadă că o asemenea pretenție nu am avut-o niciodată. Și, chiar dacă aș fi avut-o, aș fi renunțat la dânsa îndată ce aș fi văzut cu cine înțelege dl ministru să întemeieze domnia legilor, moralității și corectitudinii în școala noastră. Cu toate acestea, eu, dacă aș fi în locul dlui ministru, poate că nu aș fi așa de categoric, căci sunt unele lucruri care parcă ar dovedi că superbia atitudinii d-sale a cam slăbit.

Așa, d-sa crezuse că se cuvine să cheltuiască 400.000 lei în 7 luni, sub pretext de transporturi, pentru a umple unele buzunare. Dar au venit socotelile și acum nu mai cheltuiește nici ce trebuie.

A socotit că are dreptul să împartă zeci de mii de lei, pe la prieteni, bombardați inspectori de coruri sătești și de mănăstiri. Dacă tăceam din gură, ospățul

ar fi continuat netulburat; dar nu am tăcut, şi îndată s-a convins dl ministru că inspectorii d-sale pot să rămână acasă, fără nicio pagubă.

A voit dl ministru să facă unui nepot un dar de 45.000 lei ca un unchi bun şi milos ce este. Dar „prorocul“ a făcut larmă şi dl ministru s-a grăbit să strige: „nu se mai fac busturile; iertați-mă, că nu mai fac“.

Şi aşa mai departe.

Prin urmare, am făcut să fie scăpate câteva sute de mii de lei, care pe jumătate erau deja intrate în gura lupului.

Dacă nu ar fi decât atât şi tot am fi în drept a zice că revista noastră a făcut un serviciu țării şi şcoalei.

(„Revista generală a învățământului“, anul I, 1905–1906, nr. 6, ianuarie 1906, pp. 393-395.)

19.

Reforme proiectate în şcoalele profesionale de fete

Învăţământul profesional, care fusese în întregul lui organizat de Haret prin legea din 1899, a fost suprimat prin legea generală de modificări şi desfiinţări a lui Take Ionescu din 1900. Aşezat din nou pe vechile baze de Haret în 1901, el se găseşte acum ameninţat prin măsurile de regulament şi programe luate de ministrul Vlădescu şi apoi prin făgăduielele unei transformări radicale, pe care Haret o discută în acest articol.

Mesajul Regal de deschidere a Corpurilor Legiuitoare din anul acestea cuprinde, cu privire la învăţământ, aceste două fraze: „Unele din legile organice ale învăţământului public au nevoie să fie modificate. Deocamdată veţi avea să vă ocupaţi cu învăţământul normal şi cu cel profesional[1]“.

Frazele sunt scurte şi nu dau nicio lămurire. Dar nici nu era nevoie, pe câtă vreme dl ministru nu a aşteptat modificarea de către Corpurile Legiuitoate a legilor organice, ci le-a modificat deja d-sa însuşi. Se ştie că d-sa a suprimat deja clasele I şi II a şcoalelor normale, a cercat să înfiinţeze un nou tip de şcoală normală, – pe care nu se ştie pentru ce, o numeşte superioară –, a suspendat aplicarea programelor legale, a cercat să introducă altele netrecute prin cercetarea legală, a desfiinţat organizarea şcoalelor profesionale de fete, înlocuindu-le cu ateliere, le-a schimbat programele şi personalul didactic, a suprimat şcoala de gradul II.

Mai mult decât ce a făcut dl ministru, fără nicio lege, nu văd ce se poate face; şi aşa, mă întreb ce sens mai are partea citată din Mesaj.

Despre cele făptuite în învăţământul normal ne-am ocupat deja în această „Revista generală a învăţământului“[2] şi vom reveni asupra lor. Îmi propun acum să fac o scurtă analiză a celor ce s-au făcut şi se mai plănuiesc pentru şcolile profesionale.

---

1. E vorba de mesajul de la 15 noiembrie 1905. Vezi Dezbaterile Camerei 1905–1906.

2. Vezi articolele din „Revista generală a învăţământului“ reproduse în prezentul volum: *Desfiinţarea şcoalelor normale*, p. 75. Tot în această „Revistă generală a învăţământului“ (anul I, 1905–1906) s-au publicat asupra acestei chestiuni şi articole de alţi colaboratori, între care al lui P. Gârboviceanu: *Şcoalele normale de învăţători şi învăţătoare. Reorganizarea lor. Ante-proiectul de program* (p. 246 şi urm.).

Dar din cele de până acum este greu să se degajeze ideile care au condus pe dl ministru în răsturnările ce a făcut. Este într-însele atâta lipsă de logică, atâta incoerență, încât singura explicație ce pare admisibilă este că dl ministru a început să facă schimbările sale fără niciun plan, fără să-și fi clarificat ideile, probabil fără nicio idee directoare, așa că măsurile sale variază de la o școală la alta, ba și de la o persoană la alta, după convenințe și considerații care nu au nimic a face cu interesele învățământului.

În lipsa acestui criteriu, nu ne rămâne altul decât un articol de acum câteva zile dintr-un ziar oficios[1], în care dl ministru cu cunoscuta-i predilecție pentru interviuri, a căutat să-și lămurească intențiile.

El începe cu declarația, de atâtea ori repetată, că aceste școli „sunt prea teoretice și nu destul de practice".

Pe cât am putut înțelege, remediul dlui ministru ar consta în reducerea învățământului școalelor profesionale la un curs de doi ani și jumătate sau trei ani, dintre care primii doi ani de ucenicie, iar restul de teorie. Școlile nu vor mai primi comenzi: „Școlile profesionale atelier vor dispărea pentru totdeauna… Elevele vor croi în organtin și în hârtie vânătă. Ele vor învăța să croiască, dacă se destină să fie cusătorese, și-și vor exercita acul pe stofe fără valoare… Școlile de meserii (de băieți) vor fi și ele reorganizate după modelul școalelor profesionale (de fete)".

Programul acesta este o nouă dovadă de modul cum înțeleg lucrurile aceia care sunt deprinși a le judeca numai la suprafață și nu au puterea de sintetizare care permite cuiva să cuprindă toate părțile unei probleme și să le facă să intre în soluția ei. La cei ce se află în cazul acesta, o idee, una singură, domină și întunecă pe toate celelalte și de aceea soluțiile lor atârnă într-o parte, ca o corabie rău încărcată.

Dl ministru a auzit în anii din urmă vorbindu-se deseori de trebuința de a se îndrepta învățământul nostru pe o cale mai practică. Ideea aceasta i-a cuprins mintea în așa fel, încât a ajuns să se convingă că singur a inventat-o și să tragă din ea concluziile cele mai neașteptate.

Modul cum înțelege dl ministru să realizeze ideea de îndreptare pe calea practică a școalelor profesionale seamănă să-i fi fost inspirat de cineva care ar fi lipsit de o cultură generală și incapabil de a se ridica mai sus decât nivelul intelectual al unui meseriaș care nu a trecut niciodată prin o școală serioasă. Fiecare își ia inspirațiile de unde poate; dar învățământul unei țări nu se poate zdruncina cu atâta ușurință.

Este o concepție prea primitivă aceea că pentru organizarea școlilor de meserii numai un meseriaș se pricepe. Meseriașul nu are un orizont de vederi destul de larg pentru aceasta. El poate să cunoască bine unele părți ale chestiei, dar rareori le va cunoaște bine pe toate. De aceea, pretutindeni, chestia organizării

1. „La Roumanie" din 10 (23) noiembrie 1905. (Nota autorului.)

învățământului industrial este obiectul preocupărilor oamenilor de stat de prima ordine, iar nu numai al meseriaşilor.

Pretutindeni astăzi este admis, ca un lucru afară din discuție, că unul din principalele neajunsuri ale industriei este lipsa de instrucție a lucrătorilor mai potrivită cu trebuințele meseriei lor. De aceea, pretutindeni se organizează cursurile de seară, cursurile de duminică, în care lucrătorii sunt atraşi prin toate mijloacele, pentru a căpăta cunoştințele pe care nu le au: matematicile elementare, geometria, desenul linear şi ornamental, scrierea nu lipsesc niciodată din asemenea cursuri. Dar pe lângă ele se adaugă, după împrejurări, şi altele, precum o limbă modernă, fizică, chimia industrială, tehnologia, mecanica etc.

Dacă aşa se face cu lucrătorii adulți, pentru care este o mare greutate, ca după o zi de muncă, să mai vină şi seara la curs, este bineînțeles că în şcolile profesionale, în care urmează copii şi adolescenții, cu atât mai mare cuvânt se caută a li se pune la dispoziție cunoştințele, de care vor avea trebuință mai târziu în meseria lor.

Este dar o justă măsură care trebuie ținută, şi de această trebuință dl ministru nu se preocupă. După ce, pe la început, în şcolile noastre profesionale cunoştințele străine de meserie înecau învățământul profesional propriu-zis, d-sa vrea să cadă acum în extrema opusă.

Nu aşa a făcut legiuitorul din 1899 şi 1901. El a mărginit numărul de ore, ce se pot da obiectelor accesorii, între limite raționale. În ceea ce priveşte şcolile de fete, aceste obiecte se reduc la limba română, matematici şi contabilitate, caligrafie, desen şi una din limbile franceză sau germană. Pentru toate acestea, nu se dau decât 15 ore pe săptămână în primii doi ani, 12 în cei trei următori şi 6 în cei doi de la fine. Dar, în schimb, se dau meseriei 15 ore în clasele I şi II, 18 în III, IV şi V şi 42 în VI şi VII.

Singura simplificare ce s-ar mai putea face ar fi de a se suprima limba modernă. Dar dacă se merge mai departe, ce sens mai are ceea ce rămâne? Ar fi mult mai bine atunci – şi mult mai simplu – a se închide toate şcoalele, şi a se pune elevii ca ucenici pe la ateliere particulare. E posibil ca soluția aceasta să nu sperie pe dl ministru, şi poate că spre ea se şi îndreaptă. Dar atunci să nu se mai vorbească despre contribuția pe care învățământul profesional trebuie să o aducă la implantarea, dezvoltarea şi perfecționarea industriei noastre.

Dar dl ministru nu se mulțumeşte nici cu eliminarea tuturor cunoştințelor accesorii ale meseriei. D-sa îşi propune ca chiar învățământul meseriei să-l desființeze; căci cum altfel se poate numi suprimarea comenzilor şi condamnarea elevilor de a lucra numai pe hârtie vânătă sau pe capete de lemn? A se imagina învățarea unei meserii fără practică efectivă a ei este o concepție glumeață. Dar legile nu se fac în glumă.

Sunt pe aiurea aşa zise *écoles de coupe*[29], întreprinderi private, în care lucrătoare care îşi posedă deja meseria învață să croiască pe hârtie. Dar aceasta

nu sunt şcoli profesionale şi nu cunosc nicio ţară unde statul să fie redus învăţământul profesional al fetelor la proporţii aşa de ridicole. Din contră, pretutindeni, scopul principal al învăţământului este de a da lucrătorului putinţa de a se dirija singur, de avea iniţiativa, de a-şi dezvolta gustul şi imaginaţia. Închipuiţi-vă ce maestră croitoreasă va fi, ce pricepere pentru a imagina o îmbrăcăminte, ce gust, ce *„fini“*(30) în execuţie va avea o biată fată care îşi va fi pierdut doi sau trei ani, ca să foarfece hârtia vânată a dlui Vlădescu!

Nu pot să nu relevez şi fraza din interviul ministerial. „Şcoalele profesionale-atelier vor dispărea pentru totdeauna“. Cum? Dar nu sunt decât trei luni de când dl ministru a transformat şcoalele profesionale în ateliere şi deja aceste ateliere vor dispărea şi ele? Dar atunci asta ar însemna că ori la septembrie, ori acum, dl ministru nu-şi dă seama de ce vrea să facă. Bănuiam noi asta mai de demult.

Ziarul de unde am luat informaţiile de mai sus vorbeşte şi despre proiectele dlui ministru în privinţa şcoalelor comerciale. Zice despre ele că „nu vor mai fi nişte sub-gimnazii moderne, ci şcoli practice, în care tinerii vor veni să se specializeze, după ce-şi vor fi primit educaţia generală“. E greu să înţeleg, din această frază fără înţeles, care sunt intenţiile dlui ministru; de aceea îmi rezerv să revin asupra acestei chestii, precum şi din nou asupra şcoalelor profesionale, atunci când proiectul dlui ministru va vedea lumina zilei.

(„Revista generală a învăţământului“, anul I, 1905–1906, nr. 5, decembrie 1905, pp. 312-315.)

20.

Pagini de istorie

În urma Congresului pe care Corpul didactic primar l-a ținut în Capitală în iulie 1905, în care se votaseră câteva deziderate privitoare la îmbunătățirea situației materiale a acelui corp de slujitori ai statului, comitetul a alcătuit în luna noiembrie 1905 două memorii: unul despre legea pensiilor, altul despre salarizarea învățătorilor și institutorilor. Aceste memorii au fost înaintate miniștrilor de Finanțe și de Instrucție și Corpurilor legiuitoare. Prin ele se cerea, pe lângă mărirea cotelor, fixarea primului termen de pensie la 15 ani de serviciu și a ultimului la 30 de ani cu dispensă de vârstă, asemenea asigurarea pensiei personale a soțului și a soției când au fost ambii în serviciul școalei. Apoi se cerea mărirea lefurilor după legile din 1883 și 1901 cu gradațiile respective.

Despre mișcarea aceasta s-a discutat, firește, în ziare și presa conservatoare a acuzat Partidul Liberal că el a scăzut lefurile corpului didactic (în epoca marilor economii din 1901), el a făcut legea pensiilor (1902) și deci toată vina situațiunii materiale rele, în care se găsesc membrii corpului didactic, trebuie să cadă asupra Partidului Liberal. Atunci, Haret a studiat istoricește cu amănuntul chestiunea aceasta și a publicat broșura, care se reproduce în paginile următoare.

[Prefață]

Asist de câtva timp la o campanie de neadevăruri, prin care unii se silesc să discrediteze ceea ce nu sunt în stare se dărâme altfel.

În genere, eu nu mă ocup de asemenea lucruri; le las să cadă de sine, sub greutatea evidenței. Dar, de rândul acesta, am socotit că nu strică să fac un exemplu, care să facă mai prudenți pe cei care vor mai intra pe calea aceasta.

În paginile ce urmează, se va vedea discuția pusă pe tărâmul politic, pe care eu de ordinar mă feresc de a duce chestiile școlare. Am fost silit să fac așa, pentru că a trebuit să urmez pe adversarii mei pe tărâmul lor propriu.

Ar fi o naivitate ca atunci, când alții fac armă politică din orice, eu să nu le plătesc cu aceeași monedă.

Și pe urmă, am socotit că sunt dator să pun lucrurile la locul lor, arătând partea absolut preponderentă pe care a avut-o Partidul Liberal, în tot ce s-a

făcut pentru școală în genere, și pentru corpul didactic în particular. Aceasta era pentru mine o datorie de recunoștință pentru partidul care nu vede în chestia școlară numai un mijloc de tripotaje politice, care de patru decenii urmărește cu atâta patriotism ridicarea poporului prin cultură, și care m-a sprijinit cu atâta încredere și energie într-o operă peste măsură de grea.

* * *

În ultimele timpuri, mișcarea corpului didactic pentru a dobândi o îmbunătățire a situației sale materiale s-a accentuat mai mult. Cele din urmă manifestări ale ei au fost cele două memorii prezentate dlor miniștri de Instrucție Publică și de Finanțe și Corpurilor Legiuitoare, de către Societatea institutorilor și institutoarelor din București. Unul din aceste memorii cerea modificări în legea pensiilor, în ceea ce privește pe dascăli; celălalt solicita îmbunătățirea lefurilor și a gradațiilor[1].

Stăruința aceasta este explicabilă. E natural ca dascălii, ca oricare alții, să dorească a li se îmbunătăți soarta și de cererile lor trebuie să se țină seamă, nu mai puțin decât de ale altora, în marginile putinței.

Scopul meu, în paginile de față, nu este de a justifica această mișcare, ci de a pune în adevărata lor lumină unele lucruri care sunt în legătură cu dânsa; căci, deși foarte recente, evenimentele din anii din urmă sunt uitate sau nu destul de bine cunoscute de cei interesați și afară de aceasta sunt unii care se mai silesc încă a le întuneca.

I
Reducerile din 1901

La începutul anului 1900 situația financiară a țării era îngrozitoare. În doi ani, deficitele ajunseseră la 72 milioane. Statul era în pericol de a nu mai putea face față îndatoririlor sale; serviciile publice erau amenințate a nu mai putea funcționa; cuponul datoriei publice nu se știa dacă se va mai putea plăti. În timpul acesta, țăranii mureau de foame, vitele lor pieriseră cu miile, toate rezervele țării erau sleite. Pe deasupra tuturor, mai era un împrumut de 170 milioane, făcut în decembrie 1899, cu dobândă mare, care trebuia plătit întreg până la 1904, pe când creditul țării era așa de scăzut, încât îi era imposibil să găsească unde să se mai împrumute cu o sumă cât de mică și cu dobânzi oricât de mari.

---

1. Memoriile acestea se pot găsi publicate în revista „Convorbiri didactice“ numărul 6 pe noiembrie 1905 („Asupra legii pensiilor“) și în numărul 7 pe decembrie 1905 („Reintegrarea și mărirea salariilor“), pp. 162-167 și 194-199, anul XI-XII.

Cine putea crede că, cu o țară ruinată, doborâtă sub atâtea nenorociri, mai era vreo putință de scăpare? Răspunsul ni-l dădeau vrăjmașii noștri, care atunci ieșeau la iveală din toate părțile. Nenumăratele ziare ale finanței evreiești din străinătate ne acopereau în toate zilele cu injurii neauzite și ne prezintă lumii ca pe o țară barbară, vândută de datorii și bună numai pentru a fi împărțită între alții. Falimentul nostru nu le mai lăsa, nici lor nici altora, nicio umbră de îndoială și deja se vorbea pe față și se făceau chibzuieli pentru impunerea controlului european asupra finanțelor noastre.

Controlul european! Adică o comisie de bancheri străini, care să ia în mână administrația finanțelor noastre, să reguleze veniturile, să supravegheze urmărirea impozitelor și să mărginească cheltuielile în felul și după conivența lor. Cu alte cuvinte, robia țării, impusă nu cu armele, după luptă vitejească, ci în chip ruşinos, ca robia risipitorului fără minte, căzut pe mâna cămătarilor, care-i storc averea și-și bat și joc de dânsul.

Iacă perspectiva care se deschidea înaintea ochilor noștri în februarie 1901. Și încă nu insist asupra urmărilor mai depărtate ale situației ce ni se pregătea și asupra oarecăror eventualități, despre care nu se poate încă vorbi și a căror realizare în momentul acela ar fi putut fi cel din urmă dezastru.

Și să nu se creadă că era ceva exagerat în temerile acestea. Cu o lună înainte, în ianuarie, unul din miniștri spusese pe față, de la tribuna Senatului, cum că controlul european era o eventualitate care intra în sfera posibilităților viitoare. Aceasta era ca și o înștiințare oficială de ce ne aştepta. De altfel, un început de realizare avuse deja controlul străin, prin modul cum se acordase concesia hârtiei de țigară, cu care ocazie ministrul-președinte zisese că „să ne rugăm lui Dumnezeu ca pe viitor să nu mai avem a semna alte convenții tot ca aceasta“ ceea ce era încă o prevestire de ce putea să ni se mai întâmple.

În asemenea împrejurări, când însăși existența țării ca țară liberă era amenințată, cu jumătățile de măsuri nu mai mergea. Trebuiau luate fără întârziere măsuri a căror energie și eficacitate să fie la înălțimea pericolului.

Două sisteme erau în prezență. După unul, trebuiau mărite contribuțiunile; după celălalt, trebuiau scăzute cheltuielile.

Guvernele de atunci adoptaseră pe cel dintâi. Ele au făcut să se voteze un mare număr de impozite noi și-și propuneau să mai voteze încă și altele. Dar mijlocul acesta era neîndestulător și periculos. Ce puteau să producă 29 impozite noi, căzute deodată asupra unei țări istovite? Nu se știe că în anii cei răi nici impozitele ordinare nu se pot încasa? Nu se putea prevedea – după cum s-a și întâmplat – că, cu toate impozitele cele noi, încasările vor rămânea cu mult mai prejos decât prevederile? În adevăr, tocmai în urma votării noilor impozite a avut loc un nou deficit de 37 milioane. Cum putea să fie altfel? Ce se putea lua de la cei ce nu mai aveau nimic?

De aceea, opoziția de pe vremea aceea, formată din Partidul Liberal, susținea trebuința de a se reduce cheltuielile într-o măsură foarte însemnată, cel

puțin cu 20 milioane pe an. Aceasta era soluțiunea cea mai naturală, la care se gândește oricine care vede că-i scad veniturile. Și pentru ca să nu se creadă că propune această curajoasă soluțiune numai pentru a face greutăți guvernului, opoziția, prin vocea a doi din șefii săi, a declarat și în Cameră și în Senat, că este gata să dea guvernului tot concursul său, în mod cu totul dezinteresat, pentru realizarea acestor economii.

Dar partidul care deținea puterea nu a avut curajul să intre pe calea aceasta. El știa că facerea economiilor va atinge sumă de interese, tocmai a acelora care, cu organizația noastră actuală de stat, au cea mai mare parte de influență în conducerea intereselor statului. El s-a temut că țara nu va putea suferi reduceri așa de mari în cheltuieli, deși putea să se teamă tot așa de mult că ea nu va putea suporta nici noile impozite ce se mai pregăteau.

În asemenea împrejurări, s-a făcut schimbarea de guvern din februarie 1901.

Rareori un guvern nou luase puterea în împrejurări mai periculoase; dar niciodată nimeni nu luase răspunderea situației cu o hotărâre mai nestrămutată de a face sacrificiul deplin al popularității sale, al intereselor de partid, al tuturor considerațiunilor care adeseori domină pe oamenii politici și le paralizează o așa de mare parte din puterea lor de acțiune.

Niciodată iarăși o schimbare de guvern nu se făcuse în mod mai limpede și mai franc decât atunci. De regulă, opoziția este generoasă în făgăduieli, chiar cu rezerva mintală de a nu le îndeplini. Oamenii de la 1901, din contră, au anunțat de mai înainte că vor tăia fără cruțare în buget și că vor sacrifica toate interesele private înaintea interesului general. Și sentimentul primejdiei era așa de general, încât programa lor a fost primită fără murmur de toată lumea și consacrată prin alegeri generale, făcute pe baza ei.

Prin urmare, atunci când economiile de 25 milioane au fost realizate, niciun echivoc nu era între țară și guvern: înțelegerea fusese făcută de mai înainte și guvernul nu făcea decât să realizeze programul politic pe baza căruia luase puterea, cu știința și consimțământul liber exprimat al țării.

Programul acesta, el l-a împlinit cu curaj și hotărâre și, prin aceasta, nu numai a scăpat țara din una din cele mai mari primejdii, prin care a trecut ea vreodată, dar în același timp a dat un exemplu de bărbăție, de patriotism și de abnegațiune pentru care are dreptul la gratitudinea țării, tot atât cât și pentru serviciul ce i-a adus.

Toată lumea cunoaște efectele politicii sănătoase inaugurate la 1901. Creditul țării restabilit în mod strălucit, calomniile presei vrășmașe străine amuțite, situațiunea politică exterioară înălțată, cuponul datoriei publice asigurat pe mai multe semestre înainte, ordinea și economia introduse în administrație, lucrările publice și armamentul continuate, fără împrumuturi noi, ci numai din excedente.

În vremea aceea am avut satisfacția de a vedea exemplul de înțelepciune și de vigoare al României citat cu elogii în țări străine, unele mari și puternice, care însă nu au știut, la nevoie, să aibă energia de a face ca noi.

Și înțelepciunea acestei politici nu a întârziat a se învedera în 1904, an mai dezastruos chiar decât 1899, deoarece țăranilor le-a lipsit nu numai porumbul, ci și nutrețul pentru vite, și când statul a putut, pentru trebuințele lor, să găsească 35 milioane, fără a face datorii noi și fără a se zdruncina întru nimic creditul țării. Dacă anul 1904 ne-ar fi găsit într-o situațiune financiară ca cea de mai înainte de 1901, ar fi fost dezastrul final și definitiv, pe care nimic nu l-ar mai fi putut îndrepta.

* * *

Pentru a se face cele 25 de milioane de economii, a trebuit să se cerceteze bugetul în cele mai mici amănunțimi ale lui și să se suprime tot ce era de prisos. S-au desființat astfel destul de multe sinecuri, înființate în anii de belșug, când se creau posturi, nu pentru trebuința serviciului, ci pentru trebuința partizanilor politici. Dar pentru completarea sumei necesare, a trebuit să se împuțineze chiar și salariile funcționarilor rămași. Aceasta s-a făcut prin cunoscuta curbă, care dă atât de mult loc de vorbă, mai ales acelora care nu știu în ce constă ea. O lămuresc aici.

Reducerea lefurilor se putea face în două feluri: ori să se reducă la toți, mari și mici, tot câte atâta la sută, ori reducerea la sută să fie cu atât mai mare cu cât era și leafa mai mare. Spre exemplu, pentru două lefuri, una de 100 lei și alta de 800 lei, după primul sistem ar fi trebuit să se facă la prima leală o reducere de 9 lei și la a doua de 72 lei; iar, după al doilea sistem, reducerile erau respectiv de 5 și 160 lei.

Guvernul de la 1901 nu a ezitat: el a adoptat al doilea sistem; căci și-a zis, cu drept cuvânt, că pentru cel care are numai 100 lei, o reducere, cât de mică, e mult mai dureroasă decât pentru cel cu 800 lei; căci celui dintâi i se ia din necesar; iar celui de al doilea, din prisos. De aceea s-a făcut faimoasa *curbă de reducere,* care realiza acest scop, de a stabili o normă care să atingă cât mai puțin lefurile cele mici, dând însă cifra totală de economie, pe care nevoile statului o impuneau[1].

Să vadă acuma cei mici, învățătorii, preoții, institutorii, toți aceia pe care curba i-a protejat, câtă dreptate au de a se lua după cei care azi, ca și la 1901, caută să amețească lumea cu neadevărurile lor. S-ar mai fi înțeles asemenea protestări din partea celor cu lefuri mari, cărora li s-a redus până la 20 la sută, prin regula de reducere progresivă pe care noi cei dintâi am avut curajul a o aplica; dar din partea celorlalți? Ce ar fi zis ei oare, dacă, în loc de reducere așa cum s-a făcut, li s-ar fi aplicat reducerea proporțională, care ar fi fost pentru ei aproape de două ori mai mare? Și când guvernul din 1901 adopta curba, el știa bine că cei mai greu atinși vor fi tocmai acei care aveau mai multă putință de a-i face greutăți, dacă ar fi voit; și, cu toate astea, nu a stat la gânduri ca să ia protecția celor mici.

---

1. Despre *curba* zisă a lui Haret, vezi vol. V, p. 14, din prezenta colecțiune.

Oamenii, care au avut onoarea a face parte din guvernul de la 1901, au deci tot dreptul de a fi mândri şi mulţumiţi că şi-au făcut pe deplin şi datoria de patriotism, şi pe cea de umanitate şi pot privi cu indiferenţă încercările neputincioase ale celor care vor să înnegrească o operă pe care ei nu au fost în stare să o facă şi nu sunt în stare să o priceapă. Oamenii de la 1901 aveau să aleagă între împlinirea unei datorii grele şi dureroase, cu riscul de a-şi pierde popularitatea şi de a-şi atrage lovituri nedrepte, şi între o abdicare de la datorie, care, în împrejurările periculoase de atunci, ar fi echivalat cu o adevărată trădare de ţară. Între una şi alta, ei nu au stat la gânduri.

Întrucât mă priveşte pe mine îndeosebi, socot ca cea mai mare onoare şi mulţumire a vieţii mele sunt că împrejurările au făcut ca să fiu chemat a da şi eu ajutorul meu la ceea ce s-a făcut în 1901. Departe de a mă tulbura de atacuri şi de imprecaţii, revendic întreaga parte de colaborare care-mi revine şi pe care aş fi gata să o dau din nou ori de câte ori mi s-ar cere, dacă cumva, Doamne fereşte, ar mai fi vreodată nevoie de dânsa. Sunt fericit că am avut cunoştinţele cerute pentru a face „calculele meticuloase“ necesare pentru a rezolva, aşa cum s-a rezolvat, o problemă cu deosebire grea. Atât mai rău pentru cei pe care lipsa de asemenea cunoştinţe şi de obiectivitate îi împiedică de a pricepe rostul a ceea ce s-a făcut.

* * *

Curajoasa operă a guvernului de la 1901 nu a fost realizată cu uşurinţă, după cum lesne era de prevăzut. Nemulţumirile, plângerile, rezistenţele ascunse nu au lipsit. Dar, ceea ce era mai greu de prevăzut şi care cu toate astea s-a întâmplat a fost de a se vedea oameni în stare de a-şi da seama de pericolul situaţiei, însă atât de lipsiţi de patriotism, încât, în loc de a da sprijin guvernului în lucrarea lui patriotică, să caute a răzvrăti lumea, pentru a împiedica ceea ce ei nu se simţiseră în stare să facă.

Din norocire, ţara a fost mai cuminte decât o credeau ei. Dar se vede că învinuirile de atunci ar voi să ridice capul acum din nou.

În urma celor ce am arătat până aici, sensul acestor învinuiri se poate lesne desluşi.

Ar fi voit detractorii operei noastre să nu atingem la pungă pe nimeni şi să aşteptăm ce se va întâmpla? Dar atunci comisia de control european era gata, şi ceea ce nu am fi făcut noi, cu chibzuiala noastră, ar fi făcut ea, de zece ori mai rău.

Ar fi voit ei, ca reducerile să se facă numai la alţii şi să nu atingă pe dascăli? Cred că o asemenea părere este nedemnă de a fi examinată şi nu mă îndoiesc că dăscălimea însăşi ar considera-o ca injurioasă pentru dânsa.

Ori poate preferau ca în loc de reducerea progresivă să se fi făcut reducerea proporţională, pentru ca să se lovească mai greu în cei mici?

Las pe oricine să judece dacă este vreuna din aceste alternative care să nu fie egoistă, neinteligentă, nepatriotică.

Întrucât privește pe corpul didactic, fără a contesta nicidecum dreptul lui de a urmări îmbunătățirea situației lui, el trebuie să se gândească că, afară de armată, nu este un alt corp în stat care să aibă o mai mare datorie de a da tuturor exemplul de înțelegere a nevoilor țării și de sacrificiu pentru binele ei. Să lase dar altora urâtul privilegiu de a arunca cu pietre în aceia care au știut și nu s-au temut să-și facă întreaga lor datorie.

II

Situația materială a corpului didactic de la 1864 până astăzi

Discuțiunea de până aici nu este de ajuns pentru a lămuri chestia dacă membrii corpului didactic au dreptul a se plânge de chipul cum Partidul Liberal s-a îngrijit de dânșii, în timpul de când a început el să aibă o parte precumpănitoare în conducerea destinelor țării. Și lămurirea acesta nu este de prisos, pentru că memoria oamenilor este scurtă și sunt unii care au interes să profite de aceasta, pentru a face să se creadă lucruri contrare adevărului.

Cât timp am făcut parte din guvern, nu am voit să mă ocup de asemenea lucruri. Socoteam că datoria mea era de a nu distrage nicio părticică din munca ce datoram intereselor generale, cu atât mai mult cu cât credeam că evidența lucrurilor va fi de ajuns pentru a restabili adevărul faptelor. Și, pe urmă, zvonurile tendențioase nu au obicei de a se arăta pe față. Ele se întind și se infiltrează pe ascuns și evită lumina discuției. De aceea, în timp de șase ani nu mi s-a dat niciodată ocazia, ca să amintesc lucrurile petrecute și să pun astfel capăt la intrigile unora și la nedumeririle multora.

De rândul acesta însă nu voi lăsa să treacă ocazia de a-mi împlini și această datorie. Și pentru aceasta, mă voi sili să mă mărginesc numai la expunerea, cât mai succintă posibil, de fapte certe și nediscutabile.

Voi lua ca punct de plecare anul 1864 și voi cerceta mai întâi fazele prin care a trecut de atunci situația materială, și pe urmă cea morală a dăscălimii.

* * *

Bugetul pe anul 1864 ne arată că în anul, când s-a aplicat prima lege a instrucției publice, situația materială a corpului didactic era cea următoare:

În Muntenia, erau 2.096 învățători, care erau plătiți cu câte 18 lei și 50 bani pe lună; iar în Moldova 500 învățători primeau câte 37 lei și 71 câte 100 lei noi. Plata institutorilor varia de la 148 lei până la 278 lei, iar a institutoarelor de la 124 până la 248 lei.

Profesorii de licee și gimnazii primeau între 259 și 555 lei, cei de școli normale și de seminarii 154 până la 296, cei de la școlile secundare de fete 148 până la 222. Maeștrii se scoborau până la 100 lei și mai puțin.

Profesorii de universitate primeau 388 lei, alții 463, alții 740.

E bine înțeles că pe atunci nici nu era vorba de gradație. Leafa fiecărui profesor în parte se fixa prin buget și se mărea sau se micșora de la un an la altul și de la o persoană la alta, după nevoile bugetare și după preferințele ministrului. Această stare anarhică a durat până la 1883.

* * *

Legea din 1864 nu a fixat salariile. Ea prevede, însă, în art. 42, că plata personalului învățător primar este în sarcina statului, iar în art. 387, că după 12 ani de serviciu, leafa se va îndoi. Această din urmă dispoziţiune nu a fost niciodată împlinită.

Până la 1867 starea de lucruri din 1864 a suferit oarecare schimbare, căci în anul acesta găsim următoarea situație:

Învățătorii primeau 18 lei 50 bani până la 74 lei pe lună, iar 300 din ei aveau, prin excepție, 111 lei; întregul învățământ rural costa 715.110. lei.

Institutorii variau între 92 lei 60 bani și 222 lei; cei de clasa IV-a din București și Iași aveau 259 lei.

Profesorii de licee și gimnazii aveau 185 până la 370 lei; unii se scoborau până la 148; cei de școli secundare de fete, de școli normale, de seminarii, 153 până la 222; maeștrii erau plătiți cu 74, cu 111 sau cu 185 lei; profesorii de religie, asemenea.

Profesorii de universitate aveau în genere câte 555 lei; câțiva din ei primeau 648, iar alții 740 lei.

Guvernul din 1868, prezidat de Șt. Golescu[31], din care făcea parte și Ion Brătianu și în care Ministerul Instrucției era ținut de Dim. Gusti[32], aduce deja o mare îmbunătățire profesorilor și maeștrilor secundari, ale căror lefuri sunt ridicate pentru profesori până la 444 lei, pentru maeștri până la 259 lei. În acest an, numai la învățământul secundar propriu-zis, cifra salariilor profesorilor a fost crescută cu 231.840 lei, față de un total care nu trecea peste 840.000 lei.

În timpul guvernului Lascăr Catargiu, de la 1871 până la 1876, nu se vede nicio schimbare în bine, din contră. În timpul acesta, bugetul total al Ministerului scade de la 8.524.028 lei la 8.225.223, deși bugetul general de cheltuieli al statului crescuse de la 73.065.842 lei la 101.236.386 lei.

În special, costul învățământului rural, de la 750.000 lei în 1871, trece abia la 816.000 lei în 1876; cel urban, de la 1.414.347 lei la 1.344.000 lei. Învățătorii sunt plătiți unii cu 30, alții cu 50 lei pe lună; cei cu 111 lei au dispărut. Institutorii au toți câte 200 lei, afară de directori, care au 250 lei. În licee și gimnazii,

cifrele din 1868 nu sunt depășite; din contră, se văd mai multe catedre – probabil ocupate de profesori noi – ale căror salarii sunt scăzute din ceea ce erau atunci. Se văd reapărând maeștri cu câte 74 și 111 lei pe lună. Profesorii de universitate au fost puși toți cu 550 lei, afară de cei de la facultatea de medicină, care au 416 lei, și de vreo 8 profesori vechi, care au încă 740 lei.

* * *

În 1876 se formează guvernul lui Ioan Brătianu, care durează până la 1888, și în care cel dintâi ministru de Instrucție este George Chițu.

Trebuie să amintesc că anul 1877 a fost anul în care s-a purtat Războiul de independență, în care țara intra cu niște finanțe în foarte rea stare, deoarece pe 1876 bugetul general al statului se votase cu un deficit de 6.999.502 lei, care însă, la încheierea exercițiului, a fost mai mare.

Cu toate acestea, chiar în așa împrejurări grele, guvernul lui Ioan Brătianu tot a știut să aducă îmbunătățiri însemnate în învățământ și în situația materială a unei părți din corpul didactic.

Costul învățământului primar rural trece deodată de la 816.000 la 1.196.000 lei; al celui urban, de la 1.311.600 la 1.464.000 lei. Se înființează școala normală din Bârlad, pe când cu vreo trei ani mai înainte ministrul Tell cercase să desființeze pe toate cele ce erau pe atunci. Învățătorii, care primeau 30 lei pe lună, sunt ridicați la 50, și se înființează posturile de învățători de gradul I, normaliști, cu 80 lei. În 1879, cei cu 50 lei au fost crescuți la 60, iar cei cu 80 la 90 lei.

* * *

Lucrurile rămâneseră în această stare până în 1883, când se vota și se aplică memorabila *lege a gradației* de la 6 martie, ministru fiind dl P.S. Aurelian. Pentru aceasta, a trebuit să se învingă rezistențe mari, încât însuși ministrul-președinte, Ioan Brătianu, a trebuit să intervină cu toată autoritatea sa, pentru a face să treacă legea[1].

1. Proiectul de lege pentru înființarea gradației corpului didactic depus de ministrul P.S. Aurelian, fiind președinte de consiliu Ion C. Brătianu, s-a discutat de Cameră în ședințele de la 5, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15 și 19 februarie 1883. Comitetul delegaților era compus din: M. Kogălniceanu, N. Fleva, Titu Maiorescu, Dr. Maldărescu, N. Nicorescu, Pană Buescu și P. Chenciu. Multe glasuri s-au ridicat contra acestui proiect. La început se zicea că nu e bine studiat și că trebuie trimis înapoi la comitetul delegaților; apoi că n-ar fi aprobat de tot guvernul. Primul ministru Brătianu a zis atunci că guvernul a primit de la început ideea gradațiunii, căci nici proiectul lui Chițu, nici cel al lui Aurelian nu s-au putut prezenta fără consimțământul tuturor miniștrilor; iar în altă ședință a zis: „Gradațiunea e menită a face ca toți aceia care se consacră învățământului să găsească numai în învățământ mijloacele de

Ca să se poată înțelege bine toată însemnătatea legii din 1883, trebuie să ne recapitulăm situația care era în momentul acela. În învățământul rural, două categorii de învățători, unii cu 60, alții cu 90 lei. În învățământul secundar, lefurile variind între 210 și 370 lei pentru profesori, între 70 și 150 lei pentru maeștri, dar fără nicio stabilitate și putând fi schimbate în fiecare an prin buget. Înaintare nu era; cine intra în învățământ cu o leafă, tot cu ea rămânea până la finele carierei sale, timp de 30 ani.

Legea din 1883 a avut merite imense: pe de o parte, a îmbunătățit și a unificat lefurile; pe de alta, a introdus gradația.

Pentru a se judeca cu ușurință progresul realizat în privința lefurilor, dau aici un tablou comparativ, care arată situația de dinainte și de după 1883.

CATEGORIA	Înainte de 1838	După 1883
Învățători de gradul II	60	90
Învățători de gradul I	90	90
Institutori	200	250
Institutori-directori	250	225
Institutoare	200	225
Seminarii curs inferior	210	280
Școale normale	200	280
Școale reale	100-200	280
Școale centrale de fete	200-296	280
Școale secundare de fete	200-296	280
Licee și gimnazii	150-370	360
Școale de belle-arte	250-300	360
Seminarii curs superior	350	360
Școale de comerț	100-370	360
Școala de farmacie	300	360
Școala de veterinărie	300	360
Școala centrală de agricultură	150-333	360
Universitate	300-550	500
Limbi moderne facultative	100-250	200
Profesori de religie	70-200	200
Maeștri de desen	111-250	200
Maeștri de muzică și de gimnastică	70-200	150

existență, ca să nu fie nevoiți a alerga aiurea“. Astfel, proiectul s-a luat în considerație și s-a votat în ședința din 19 februarie. Senatul l-a votat la 2 martie 1883. Legea s-a publicat în „Monitorul Oficial“ din 1 aprilie 1883. (Vezi și *Colecțiunea legilor instrucțiunii* de C. Lascăr și I. Bibiri, 1901, p. 37.)

Pentru a se înțelege mai bine sensul acestor cifre, trebuie să se ia în seamă că, în a doua coloană, cifrele maxime nu priveau în genere decât un foarte mic număr de profesori. Așa, la școlile centrale și secundare de fete, leafa de 296 lei nu o aveau decât trei profesori; ceilalți aveau numai câte 200 sau 222 lei. Dintre maeștrii de desen, numai 6 primeau 250 lei. Dintre maeștrii de muzică, numai 3 aveau 200 lei.

La universități, în 1882, toți profesorii primeau la fel câte 550 lei, afară de cei de la facultățile de medicină, care aveau 416 lei la București și 300 la Iași.

De altfel, legea din 1883 a prevăzut ca lefurile tuturor celor care erau plătiți mai puțin decât hotăra legea să fie mărite până la cifrele din lege. Din contră, aceia care primeau mai mult își păstrau vechile lefuri, fără nicio reducere.

Prin urmare, afară de o mică reducere de 10 lei la unii profesori de licee și de școli comerciale, legea aducea pentru cei mai mulți o îmbunătățire foarte mare, fără să știrbească niciun drept câștigat.

Singuri profesorii de universitate, afară de cei de la medicină, au suferit o reducere de câte 50 lei. Dar și faptul acesta are explicația lui, care este cu totul spre onoarea autorilor lui. După cum am spus mai sus, proiectul dlui Aurelian avea în ambele Camere adversari puternici și numeroși. Aceștia nu au lipsit să acuze pe deputații și senatorii profesori, care sprijineau proiectul, că lucrează în propriul lor interes; și ei, care erau toți profesori de universitate (pe atunci profesorii secundari nu aveau dreptul a fi aleși în Corpurile Legiuitoare), pentru a înlătura asemenea învinovățiri și a salva legea, pe care colegii lor din învățământul primar și secundar o așteptau cu o nerăbdare așa de legitimă, au declarat că primesc ca lefurile celor de la universitate, în loc de creștere, să sufere o scădere de 50 lei.

Al doilea punct, care caracterizează legea din 1883, este înființarea gradației.

Situațiunea particulară a membrilor corpului didactic, pe care neschimbarea funcțiunii lor i-ar condamna la lipsa de orice înaintare, ceea ce nu se întâmpină la nicio altă carieră, nu scăpase din vederea legislatorilor dinainte de 1883.

În astă privință, legea din 1864 cuprindea următoarea singură dispoziție, în art. 387 al. II: „După 12 ani de serviciu, remunerariul învățătorilor va fi îndoit decât cel primitiv".

Dispoziția aceasta nu a fost niciodată aplicată și nici nu putea să fie. Nu numai că ea ar fi impus statului sarcini absolut imposibile de suportat (la bugetul nostru de astăzi ea ar fi reclamat un adaos de vreo 10.000.000 lei), ea nu era nici naturală, căci greutățile vieții merg înmulțindu-se treptat, iar nu în mod brusc, cum le presupunea dispoziția din 1864.

Legea din 1883 a prevăzut, în mod cu mult mai rațional, creșterea proporțională a salariului, cu câte 15% după fiecare 5 ani de serviciu, până la 20 de ani.

Dispoziținea aceasta a fost cucerirea cea mai mare pe care a făcut-o vreodată corpul didactic de la constituirea statului nostru până azi. Nu că principiul ei era

necunoscut pe aiurea; dar la noi ea se introducea pentru prima oară şi până azi a rămas unică, pentru că nu s-a mai aplicat niciunei alte ramuri de activitate publică.

Ceea ce însă distinge gradaţia noastră de înaintarea pe loc şi de înaintarea pe clase, aşa cum se face pe aiurea, este că la noi gradaţia se capătă de drept după fiecare 5 ani, pe când pe aiurea pretutindeni ea se face, la alegere, de către ministru. Ne închipuim lesne ce ar fi însemnat o asemenea dispoziţie la noi, unde practicile cela mai urâte ale politicii se amestecă în toate. Precum vedem astăzi miniştri refuzând să dea celor în drept numirea căpătată în puterea legii, până nu se duc să se înscrie în clubul lor politic, am fi văzut atunci la fiecare 5 ani cerându-se chitanţa de plata cotizaţiei la acelaşi club de la toţi aceia care ar fi împlinit termene de gradaţie.

De această degradare, au scutit pe corpul didactic dl Aurelian şi marele Ioan Brătianu. Legea lor asigura nu numai o îmbunătăţire foarte însemnată a situaţiei materiale a corpului didactic, dar în acelaşi timp şi o poziţie în societate demnă şi neatârnată de influenţele politicienilor.

Nu sunt decât 23 de ani de atunci. Cei mai mulţi din cei care au luat parte, în chip aşa de onorabil şi de dezinteresat la facerea legii, şi însuşi autorul ei, dl Aurelian, sunt încă în viaţă. Şi cu toate acestea, câţi din cei aproape 8.000 de dascăli, care se folosesc de efectele ei binefăcătoare, cunosc aceste fapte? Sunt aşa de puţini cei care le cunosc, încât se văd din când în când încercări de a se atribui meritul legii din 1883 unor oameni care, departe de a fi făcut ceva pentru dăscălime, nu au scăpat nicio ocazie de a-i face rău. Fără îndoială, oamenii de la 1883 nu au trebuinţă de manifestaţiile de recunoştinţă ale nimănui şi dovada este că niciodată nu şi-au făcut cu meritul lor reclama pe care şi-o fac cei mediocri pentru toate nimicurile. Totuşi este regretabil că, printre cei ce cârtesc contra lor şi le contestă serviciile, să se găsească şi dascăli, adică tocmai aceia care trag beneficiile operei din 1883.

* * *

Legea din 1883 odată votată, aplicarea ei nu a fost lucru uşor. Era vorba de a se creşte bugetul Instrucţiei cu mai bine de două milioane într-o vreme când bugetul total al statului nu era decât de vreo 120 milioane, din care 50 milioane pentru datoria publică (azi este aproape îndoit). De aceea a fost nevoie ca suma aceasta să se repartizeze pe mai mulţi ani.

Deja chiar în cei doi ani care au precedat votarea legii, se prevăzuse câte o sumă de 456.000 lei „pentru aplicarea gradaţiei“.

În bugetul pe 1884–1885, această cifră a fost deodată crescută la 1.433.889 lei, cu care s-a aplicat la toţi gradaţia propriu-zisă. În anii următori, s-a aplicat treptat legea la toţi cei numiţi din nou şi la un număr din titularii cei vechi. Operaţia aceasta a fost cu deosebire anevoioasă, din cauza greutăţilor financiare din anii aceia.

În aprilie 1888, când Ioan Brătianu şi guvernul liberal au părăsit puterea, mai rămăsese o parte din aceşti titulari, pe care guvernul conservator i-a pus în lege. De acest fapt, care s-ar fi făcut de la sine şi dacă nu s-ar fi schimbat guvernul, de vreme ce nu era decât continuarea şi desăvârşirea unei lucrări începute cu cinci ani mai înainte, s-a crezut pe urmă îndreptățit Partidul Conservator, ca să-şi atribuie el meritul legii din 1883. Şi, cu toate astea, cine atacase cu mai mare violență pe liberali pe tema gradației profesorilor? Cine învinovățea pe dascăli că, din cauza lor, se sărăceşte țara? Şi acuzările acestea au continuat şi după 1888, tocmai în vremea când aceiaşi conservatori, în contradicție cu ei înşişi, pretindeau că lor le revine meritul legii din 1883. Încă se ține minte un discurs al lui Alexandru Lahovari, în această privință. Şi vom vedea mai jos că vederile Partidului Conservator în privința gradației nu s-au schimbat nici mai târziu.

III

Legea din 1883 reuşise a realiza îmbunătățirea. Proiectul de lege din 1886 asupra reformei generale a învățământului, prezentat de dl D. A. Sturdza, nu a avut norocul de a fi votat şi aplicat. Dar trebuie să se țină seamă de dânsul, pentru că el a fost punctul de plecare al tuturor reformelor realizate de atunci încoace şi pentru că şi el învederează preocuparea constantă a Partidului Liberal de buna stare a corpului didactic.

În privința lefurilor, proiectul din 1886 cuprindea următoarele dispoziții:

Pentru învățători, prevedea salariul de 70 lei pe lună, cu un adaos de 240 lei pe an pentru aceia care vor fi avut cel puțin 50 şcolari regulați. Sensul acestei dispoziții se va înțelege lesne, când voi spune că în anul şcolar 1885–1886 nu erau înscrişi în şcoalele rurale decât 95.187 copii, deşi erau 2.728 învățători. Aceasta făcea o medie abia de 35 şcolari de fiecare învățător; dar erau județe unde această medie era numai de 19 şcolari.

În comitetul delegaților Camerei, dispoziția aceasta a fost modificată în sensul ca leafa să fie de 90 lei, iar adaosul de 120 lei pe an, şi ministrul, dl D. A. Sturdza, a aderat la această modificare.

Pentru institutori, se menținea salariul de 225 lei, după legea din 1883.

La universități, se menținea cifra de 500 lei de la 1883 pentru profesorii extraordinari; pentru cei ordinari, se prevedea 700 lei.

Cât pentru profesorii secundari şi de şcoli normale, art. 139 din proiect prevedea plata pe unități de 5 ore sau o fracțiune de 5 ore de curs pe săptămână, şi fixa pentru această unitate: 100 lei pe lună pentru profesorii nelicențiați de gimnazii, clasice şi reale, şi de şcoli normale primare, pentru profesoarele de şcoli secundare de fete şi de şcoli normale primare de fete; 130 lei pe lună, pentru profesorii licențiați de gimnazii şi de licee, clasice şi reale, şi de şcoli

normale primare de băieți; 75 lei pe lună, pentru profesorii de religie și pentru maeștri. Aceste cifre au fost crescute de către comitetul delegaților Camerei, cu consimțământul ministrului, respectiv la 120, 150 și 100 lei pe lună.

În același timp, proiectul prevedea dreptul unui profesor de a avea până la 24 de ore pe săptămână de curs în specialitatea sa, cu un minimum de 12 ore pe săptămână.

Cu modul acesta, profesorii din prima categorie puteau avea, afară de gradație, 360 până la 600 lei pe lună; cei din a doua, 450 până la 750; maeștrii, 300 până la 500 lei.

Aceste cifre nu au trebuință de comentarii.

Și trebuie să se observe că la 1886, când a treia parte din catedrele secundare erau vacante și când numărul tinerilor capabili a le ocupa era mic era foarte lesne a se face distribuția catedrelor în așa fel încât cei mai mulți profesori să aibă salarii mai mari decât cifrele minimale de 360, 450 și 300 lei.

Proiectul din 1886 ar fi putut dar să creeze profesorilor secundari o situație mai bună decât ar fi putut ei spera.

Pe lângă aceasta, proiectul, în art. 8 al său, menținea principiul gradației de 15% după fiecare 5 ani de serviciu, însă adăugând și al cincilea termen pe lângă cele patru la care se limita legea din 1883. Aceasta constituia un avantaj foarte însemnat, care trebuia să folosească dăscălimii de toate gradele.

* * *

Toate propunerile principale ale proiectului de la 1886 au fost realizate prin diversele legi votate de la 1893 încoace, așa că astăzi învățământul public este organizat, în liniile sale generale, întocmai după principiile din 1886. Aceasta dovedește cât de bine chibzuit era proiectul din 1886. Și, cu toate acestea, el nu a putut fi votat atunci, și anume din cauza opoziției înverșunate pe care i-a făcut-o însuși corpul didactic, căruia proiectul îi prepara o situație așa de excelentă!

Instigațiile politicienilor de pe vremuri au fost de ajuns pentru ca să întunece vederile profesorimii până într-atât să nu mai vadă nici interesul general al școalei, nici propriul său interes. A rezultat de aici pentru școala națională o pierdere de 15 ani, în care ea ar fi putut înainta cu pași gigantici. Dar a rezultat și pentru dăscălime pierderea avantajelor ce-i pregătea proiectul din 1886, căci împrejurările favorabile de atunci nu s-au mai putut regăsi mai târziu.

Să sperăm oare că această lecție va profita dăscălimii, ca să nu se mai ia altădată după politicienii înguști la minte și la suflet?

IV

În martie 1888, guvernul liberal se retrase și luă puterea Partidul Conservator, care o ținu până în octombrie 1895.

În intervalul acesta, nu se aduse stării materiale a corpului didactic nicio altă schimbare, decât aceea din legea de la 1893, a dlui Take Ionescu, asupra învățământului primar.

În art. 81 din această lege, se găsește următoarea dispoziție: „În comunele rurale, statul plătește pe primul învățător și jumătate din apuntamentele celorlalți învățători; comuna, cealaltă jumătate. În comunele urbane, statul plătește singur pe toți institutorii în ființă la aplicarea acestei legi; toți institutorii ce se vor mai crea vor fi plătiți jumătate de stat și jumătate de comună".

Cu modul acesta, nu se aducea nicio îmbunătățire la ceea ce se făcuse prin legea din 1883; dar se făcea învățătorilor și institutorilor un rău, lăsând jumătate din plata lor la discreția comunelor, care se știe ce rău se poartă cu dânșii de cele mai multe ori. Erau mai înainte învățători înființați de comune și plătiți de ele, care nu-și primeau salariul pe câte doi, trei și patru ani. Dl Take Ionescu însuși fusese silit, din astă cauză, să treacă în contul statului un mare număr de acești nenorociți. Dar prin legea sa din 1893 desființa singur ceea ce făcuse și prepara pentru viitor o situație și mai rea decât cea din trecut.

Cât pentru profesorii secundari și superiori, nu este nimic de semnalat în perioada de la 1888 până la 1895, decât un proiect de lege alcătuit de dl Take Ionescu în 1895, dar care nu fusese nici discutat de cineva, nici depus în Parlament. În el erau lăsate în alb cifrele apuntamentelor, așa că intențiile autorului în privința lor nu sunt cunoscute. Ceea ce se vede este numai că gradațiile erau conservate tot ca în legea din 1883, iar pentru plata profesorilor secundari se admitea tot sistemul plății pe unități de 3 ore (în loc de 5), ca în proiectul dlui Sturdza din 1886. Singura îmbunătățire ce propunea proiectul dlui Take Ionescu era dar luată din proiectul dlui Sturdza.

V

Cu revenirea la guvern a Partidului Liberal în 1895, se începu perioada reformei generale a învățământului, pe care se știe cu câtă stăruință și prin câte greutăți a dus-o el la bun capăt.

Primul act al acestei imense lucrări fu legea dlui Petru Poni din 1896 asupra învățământului primar. Printr-însa s-au realizat două mari îmbunătățiri.

Cea dintâi a fost desființarea dispoziției de la 1893, ca învățătorii și institutorii să fie plătiți în parte de comune; s-a pus plata lor în socoteala statului, cum se făcea și prin legea din 1883.

A doua a fost că s-a prevăzut un adaos de leafă de 180 lei pe an pentru învățătorii care vor avea un număr hotărât de elevi. Dacă dispoziția aceasta nu ar fi fost desființată prin legea din 1900 a dlui dr. C. I. Istrati, astăzi un mare număr de învățători ar fi avut 105 lei pe lună, căci efectivul de elevi ce li se cerea a fost realizat în cele mai multe școli, în urma măsurilor luate în anii 1901–1904 și a construirii noilor localuri de școală.

* * *

Pentru profesorii secundari și superiori, legea învățământului secundar și superior din 1898 a realizat dorințele proiectului din 1886, și încă cu însemnate îmbunătățiri.

La universități, se menținea cifra de 500 lei din 1886 pentru agregați, care înlocuiau pe profesorii extraordinari; dar se prevedea 900, în loc de 700 lei pe lună pentru profesori.

În cursul secundar plata era:

120 lei pe lună pentru profesorii de licee, gimnazii și școli normale de băieți, pentru fiecare unitate de 4 ore sau fracțiune de 4 ore de curs pe săptămână;

100 lei pentru profesoarele de școale secundare și școale normale de fete;

80 lei pentru profesorii de religie;

70 lei pentru maeștri.

Plata pe oră era dar acum respectiv de 30 lei, 25 lei, 20 lei și 17 lei 50 bani, în loc de 26 lei, 20 lei, 15 lei și 15 lei, cât era în proiectul din 1886. Maximul numărului de ore pe săptămână era de 24. Leafa nu putea fi nici într-un caz mai mică decât cea cuvenită pentru 12 ore de curs. Gradația rămânea regulată după normele din 1883; ea se plătea la leafa cuvenită pentru 12 ore de curs.

Acestea constituiau îmbunătățiri reale care, dacă s-ar fi menținut, ar fi făcut profesorilor noștri o situațiune materială mai bună decât în cele mai multe din statele Europei.

Din nenorocire, împrejurările erau acum mai puțin favorabile decât în 1886.

Erau mai întâi amenințările situației financiare, pe care spiritele prevăzătoare deja le înțelegeau. Din astă cauză, nu s-a mai putut menține al cincilea termen de gradație pe care-l înființa proiectul din 1886, iar îmbunătățirile de leafă la profesorii universitari s-a convenit a se repartiza pe patru ani. Deja prin bugetul pe 1899–1900 s-a mai adăugat câte 100 lei la fiecare și adausurile trebuiau să mai continuie trei ani, până la completarea cifrei de 900 lei.

De altă parte, în învățământul secundar, deși numărul catedrelor vacante era încă foarte mare în 1898, universitățile însă produseseră în ultimii 12 ani un mare număr de licențiați în științe și în litere, care făcuseră asemenea studii anume în vederea acelor vacanțe. Dificultatea aceasta nu exista în 1886 și de aceea concentrarea catedrelor, care s-ar fi putut face foarte bine în 1886, era mai

greu a se face în 1898. De fapt, ea nu s-a făcut mai deloc şi cauzele le vom vedea aici îndată.

* * *

Legea din 31 martie 1899 asupra învățământului profesional a asimilat pe profesorii şcoalelor de agricultură, de meserii şi de comerț cu anumite categorii de membri ai corpului didactic primar şi secundar, şi i-au făcut să beneficieze de aceleaşi avantaje de leafă şi de gradație.

În rezumat, legea dlui P. Poni din 1896 şi legile din 1898 şi 1899 făcute de mine, dacă ar fi continuat să fie aplicate, ar fi adus situației materiale a corpului didactic îmbunătățiri aşa de mari, încât ar fi răspuns la toate aşteptările, şi pe unele chiar le-ar fi întrecut. Şi să se observe că, pentru realizarea acestor legi, guvernul de atunci nu a avut nevoie să fie zorit de nimeni. El a luat în mână cauza corpului didactic din propria sa impulsiune şi a trebuit să lupte contra multor rezistențe, pentru ca să-şi realizeze ideile. Pentru dânsul, legile din 1896, 1898 şi 1899 au fost încoronarea unei activități conştiente, neîntrerupte şi ordonate, în care solicitudinea pentru şcoală şi învățătorii ei nu se dezminte un singur moment, începând de la 1868.

Din nenorocire, nici de astă dată nu era scris ca atâta muncă şi bunăvoință să fie lăsate să-şi producă roadele în pace.

VI

Guvernul liberal se retrage la începutul lui aprilie 1899 şi imediat toată opera sa şcolară fu părăsită şi pe urmă răsturnată cu totul.

Chiar de la început, noul ministru, dl Take Ionescu, renunță de a urmări mai departe concentrarea catedrelor secundare, începută în septembrie 1898. Din contră, d-sa fracționă şi mai tare catedrele existente, introducând în învățământ o mulțime de suplinitori noi, care aveau să fie o piedică de neînvins pentru guvernul liberal următor în realizarea operei sale. Cât pentru continuarea creşterii lefii profesorilor universitari, ea a fost părăsită.

Această din urmă măsură este explicabilă, din cauza crizei financiare din anul acela. Dar cea dintâi nu are nicio explicație, ci, din contră, tocmai criza ar fi trebuit să nu o permită.

Ceea ce, însă, a însemnat nu numai o oprire, dar o dare înapoi în ceea ce priveşte situația corpului didactic, a fost legea făcută de dl Take Ionescu şi votată sub urmaşul său, dl dr. C. Istrati, în martie 1900. Această lege a adus întregului corp didactic lovituri grele şi inutile, a căror răspundere se silesc azi amicii şi

partizanii autorului ei să o arunce asupra guvernului liberal de la 1901. Dar adevărul se poate lesne restabili.

Iacă dispoziţiile legii din 1900 care ne interesează aici:

Leafa învăţătorilor se menţine la 90 lei, ca în legea din 1883; dar se desfiinţează adaosul de 180 lei pe an, creat prin legea dlui Poni.

Leafa institutorilor se reduce de la 225 la 160 lei. Numai în 6 oraşe ea se face de 200 lei.

În învăţământul secundar, numărul obligatoriu de ore de curs este crescut de la 12 la 15 pe săptămână, pentru care se fixează plată de 420 lei în licee şi gimnazii, 300 lei în şcoalele secundare de fete, 200 lei pentru profesorii de religie şi pentru maeştri; aceasta face respectiv 28 lei, 20 lei şi 13 lei 33 bani ora. Orele suplimentare se plăteau respectiv cu 20 lei, 15 lei şi 10 lei. Faţă de plata pe oră de 30 lei, 25 lei, 20 lei şi 17 lei 50 bani, din legea din 1900, făcea dar scăderi mari.

La universitate, lefurile profesorilor fură reduse la 800 lei, iar ale agregaţilor la 500 şi la 300 lei.

În învăţământul profesional, profesorii şcoalelor profesionale de fete şi ai şcoalelor inferioare de meserii, fură scoborâţi la gradul de institutor.

Dar lovitura cea mai grea ce s-a dat corpului întreg a fost modul cum s-a regulat gradaţia. Ea a fost redusă de la 15%, cât o fixa legea din 1883, la 10%; şi, în loc să înceapă după 5 ani de serviciu, ea începea după 10 ani.

Ca să ne facem idee de ce reprezintă scăderea adusă prin această dispoziţiune, presupun un profesor care intră în serviciu cu o leafă primitivă de 100 lei pe lună şi funcţionează 30 ani. După legea din 1883, acest profesor ar primi peste tot, ca gradaţie, în timpul acesta, 12.600 lei după legea din 1883, şi abia 6.000 lei după cea din 1900; gradaţia era dar redusă la mai puţin de jumătate.

Legea din 1900 a dlui Take Ionescu a adus dar o scădere foarte însemnată în plata corpului didactic de toate gradele, şi cu deosebire a lovit în gradaţie, această creaţiune liberală, pe care conservatorii nu au putut niciodată să o sufere.

Se invocă ca scuză criza financiară. Motivul este puternic, în adevăr. Dar în 1901 criza era încă mai mare şi mai periculoasă decât în 1899, şi celor care invocă acest motiv pentru dânşii în 1899 nu le este permis a face învinovăţiri celor de la 1901, mai ales când aceşti din urmă au procedat cu mai multă dreptate decât cei din 1899, şi când situaţiunea găsită de ei o moşteneau tocmai de la aceia care îi învinovăţesc. Dar asupra acestui lucru voi reveni mai jos. Aici însă trebuie să fac două constatări.

Cea dintâi este că, prin legea din 1900, drepturile dascălilor care erau în funcţie în momentul acela rămâneau neatinse. Reducerile ce se făceau nu priveau decât pe aceia care aveau să intre în serviciu după 1900. Aşa fiind, economiile acelea nu foloseau deloc pentru situaţiunea din 1900; ele nu aveau să se realizeze decât într-un lung şir de ani următori. Argumentul că reducerile din 1900 s-au făcut din cauza crizei nu are dar nicio valoare. Reducerile acelea nu

aveau alt rost decât de a crea pentru viitor o dăscălime încă mai nevoiașă decât aceea de până atunci și nu aveau altă explicație decât tot vechea pornire a Partidului Conservator contra instituțiunii gradației, pornire dovedită prin violenta campanie de la 1883 și anii următori.[1]

A doua constatare este că, în anii 1899 și 1900, guvernul conservator trata de nebunie orice idee de reducere a cheltuielilor și respingea propunerea dezinteresată a liberalilor de a-i da concursul lor pentru realizarea de economii. Și de fapt, în acei doi ani, nu numai că nu s-a făcut nicio reducere în cheltuieli, dar, din contră, ele au fost mărite cu vreo opt milioane, creându-se posturi și cheltuieli noi. Singura excepție s-a făcut cu corpul didactic. Numai în el s-a crezut că se poate lovi, făcându-i-se reduceri enorme, deși aceste reduceri erau cu totul inutile pentru restabilirea echilibrului bugetar din anii aceia.

Concluzia să o tragă dascălii înșiși; înțeleg cei de bună credință, nu ceilalți.

VII

Cu aceasta, ajungem în pragul anului 1901.

Care era situațiunea țării în momentul acela este de prisos să mai spun aici, pentru că am spus-o la începutul acestei lucrări.[2] Dar, în special, în ceea ce privește situațiunea corpului didactic, starea de fapt era aceea creată prin legea dlui Take Ionescu din 1900. Și când, în iunie 1901, guvernul liberal a pus la loc legile sale desființate cu un an înainte și a reluat de la început opera reformei școlare al cărei mers fusese suspendat timp de doi ani, ceea ce se făcuse în martie 1900 a apăsat greu în cumpănă.

În adevăr, era lesne de înțeles că, în momentul când regimul cel nou lua puterea cu hotărârea anunțată de mai înainte și aprobată de toata țara, de a suprima orice cheltuială de prisos, sub niciun motiv el nu putea să mărească cheltuielile existente. De aceea și restabilirea legilor din iunie 1901 nu s-a putut face decât cu condiția de a nu crea nicio cheltuială noi peste acele pe care le presupunea starea legală din momentul acela; și fiindcă în momentul acela starea legală pentru dascăli era acea creată prin legea din 1900, ea a trebuit să se țină în seamă prin legile din 1901.

Dar legea din 1900 făcea deosebire între dascălii numiți înainte de 1900, ale căror lefuri și gradații rămâneau neschimbate, și acei ce se vor numi după 1900, care aveau a fi plătiți după normele puse în acea lege.

Legile din 1901 au menținut și ele această deosebire. Celor dintâi, ele le-au lăsat lefurile și gradațiile ce aveau înainte de legea dlui T. Ionescu. Curba de

1. Vezi în acest articol p. 154 din volumul de față.
2. Vezi în acest volum p. 154 și următoarele.

reducere li s-a aplicat asupra acestor lefuri și gradații, *și nu li s-a mai aplicat nicio altă reducere de niciun fel.* Iar celor numiți în virtutea legii din 1900, legile din 1901 le-au lăsat lefurile ce le făcuse dl Take Ionescu, socotindu-se pentru profesorii secundari proporțional cu numărul de 12 ore de curs ce li se da. Dar trebuie să se observe că în 1901 nu era încă nimeni numit după legea dlui T. Ionescu, așa că prin această dispoziție nu se atingeau drepturile câștigate ale nimănui.

Toate acestea sunt spuse lămurit în legile din 1901 și în bugetul pe 1901–1902 și nu pot da loc la nicio neînțelegere.

Drepturile profesorilor de orice grad, care la iunie 1901 erau deja numiți cu titlu provizoriu sau definitiv, sunt stabilite prin art. 75 al. VI din legea învățământului primar, prin art. 102 al. I din legea învățământului secundar și superior și prin art. 79 din legea învățământului profesional.

Cât pentru cei ce aveau a fi numiți după 1901, situația lor e regulată prin art. 75 din legea învățământului primar, art. 36 și 37 din legea învățământului secundar și superior, art. 12, 19, 25, 37, 65 din legea învățământului profesional. Lefurile, ce fixează ele pentru cursul primar, rezultă din legea de la 1900. În cursul secundar, plecând de la cifrele din 1900, de 28 lei, 20 lei și 13 lei 33 bani ora și restabilindu-se catedrele de 12 ore, ar fi rezultat leafa de 336 lei pentru profesorii de licee, gimnazii, școli normale și comerciale, 240 lei pentru profesoarele de școli secundare de fete, 160 pentru profesorii de religie și pentru maeștri. Aplicând acestor cifre curba de reducere, ele s-ar fi redus la 302 lei, 222 lei și 153 lei. S-a pus însă 300 lei pentru licee, gimnazii, școli normale și comerciale, 250 pentru școlile de fete, 200 pentru profesorii de religie, 180 pentru maeștri; așa că pentru aceste din urmă trei categorii, legea din 1901 a mai îmbunătățit starea cea rea, pe care o crease legea dlui Take Ionescu.

În fine, pentru profesorii de universitate, leafa de 550 lei prevăzută în 1901 era cu 20 lei mai mare decât aceea care rezulta, prin aplicarea curbei, din leafa de 650 lei pe care o aveau în momentul acela profesorii cei mai bine plătiți, în urma creșterii ce li se făcuse în puterea legii de la 1898.

Prin urmare, pentru nicio categorie de profesori legea din 1901 nu a creat o situație mai rea decât aceea pe care le-o făcuse legea din 1900; din contră, pentru școlile secundare de fete, pentru profesorii de religie și pentru maeștri, ea a creat o situație cu mult mai bună decât acea pe care le-o crea legea din 1900.

Dar este o altă îmbunătățire, care se aplică tuturor gradelor de învățământ și care s-a făcut în 1901, cu toată greutatea cea mare a împrejurărilor. Aceasta este în privința gradației, al cărei început legea din 1900 o amânase la al zecelea an de serviciu, pe când la 1901 am făcut-o să înceapă iarăși de la al cincilea.

Aceasta înseamnă că cifra gradației totale în 30 ani a unei lefuri de 100 lei, care după legea din 1883 era de 12.600 lei și pe care dl Take Ionescu o scăzuse la 6.000 lei, eu am mărit-o la 8400 lei. Astfel, tot unui guvern liberal i-a fost dat

ca, chiar în cele mai grele împrejurări, să caute să îndrepte încă una din dovezile de antipatie pe care partidul advers nu a lipsit nicio singură dată să o arate corpului didactic, ori de câte ori a luat puterea.

* * *

În 10 martie 1904, s-a făcut încă o lege, pe care cu mulțumire și mândrie o putem înscrie la activul nostru. Aceasta a fost legea prin care s-a prefăcut cu totul situația cea atât de dureroasă a învățătorilor de cătun. Se știe că mai înainte, ei nu puteau fi numiți titulari și erau plătiți cu 40 lei pe lună, fără drept la gradație. În 10 martie 1904 li s-a dat putința de a fi numiți titulari, li s-a mărit leafa la 60 lei și li s-a dat dreptul la gradație[1].

* * *

Iată care este adevărul asupra faptelor guvernului liberal din 1901; și dacă mă mir de ceva, nu este că unii politicieni, cu lipsa de scrupule care le este proprie, caută să arunce asupra mea și a guvernului din care am făcut parte, vina propriilor lor fapte; dar că în fața unor lucruri patente, stabilite prin legi și care sunt așa de recente, au putut să se găsească dascăli care să-i creadă.

* * *

Cele ce am arătat până aici pot să facă să se judece o parte din greutățile cu care am avut a lupta în 1901, dar nu pe toate.

Una din cele mai mari și care a zădărnicit în mare parte o dispoziție a legii, a fost înmulțirea peste măsură a suplinitorilor secundari în perioada 1899–1900. Se știe cum, în anii aceia, s-au înființat pe la școlile secundare o mulțime de catedre și de clase divizionare cu totul inutile, numai pentru a se putea face locuri unora și altora. Se ține încă minte desfacerea în două clase, cu două serii de profesori, a unei clase de 16 elevi de la un liceu din București; și cazuri de acestea au fost o mulțime[2].

La 1901, ne-am găsit astfel cu o mulțime de suplinitori care s-ar fi cuvenit să fie lăsați pe din afară, prin suprimarea posturilor lor inutile. Dar se știe că în anul acela oratorii unui oarecare club politic alergau din întrunire în întrunire,

---

1. E vorba de „Legea pentru modificarea unor articole din legea învățământului primar din 9 aprilie 1896 modificată în 1901 și pentru adăugirea unui articol nou.“ Vezi: „Monitorul Oficial“ din 13 martie 1904 și Colecția legilor instrucțiunii, vol. II, 1901–1904, p. 996.

2. Vezi în prezenta colecție vol. VII, p. 124.

pentru a provoca la răzvrătire pe funcționarii suprimați, pe pensionari, pe veterani, pe meseriași. Scopul lor – de un patriotism cu totul special – era de a împiedica pe guvern să-și realizeze programul, înlesnind astfel stabilirea controlului străin asupra finanțelor noastre. Așa fiind și independent de considerația de umanitate, nu era oportun a se mai mări auditoriul agenților provocatori, prin lăsarea pe dinafară a suplinitorilor inutili. De altă parte însă, posturile inutile și cele înființate pentru căpătuială în 1899 și 1900 a trebuit să le suprim. Ca să conciliez aceste două trebuințe opuse, am suprimat pe de o parte ceea ce trebuia suprimat, iar pe de alta am menținut câte trei suplinitori pentru două catedre; căci era evident că tot mai bine era pentru ei să fie plătiți mai puțin într-un timp când toată lumea suferea, decât să nu fie plătiți deloc. Dar măsura aceasta de umanitate a avut de efect de a restrânge foarte mult putința de a se concentra catedrele secundare, așa că dispoziția excelentă introdusă la 1886 a rămas aproape inutilă. Risipele din 1899 au lovit astfel în mod indirect în profesorii secundari, care nu au mai putut beneficia de mijlocul cel mai puternic ce-i pusese la dispoziție legea din 1898, pentru a-și îmbunătăți situația.

O greutate mult mai mare a rezultat din obligația ce-și impusese guvernul liberal de a nu crește bugetele deloc în timp de patru ani. Măsura aceasta era indispensabilă pentru a consolida și a asigura opera de la 1901. Dar pentru un minister ca cel de Instrucție, al cărui buget crește în mod firesc în fiecare an, prin îmmulțirea școlilor primare, prin gradații și altele, a fost ceva peste măsură de greu de a asigura în mod normal toate serviciile, de a nu atinge întru nimic drepturile la gradație, și cu toate acestea de a nu crește bugetul. Corpul didactic poate că nu-și dă seama de aceste greutăți; el nu știe munca grozavă ce mi-am impus și mijloacele ce a trebuit să inventez, pentru ca în trei exerciții pe rând să ies din acest impas, în aparență fără ieșire: să înființez învățământul profesional, să nu ating drepturile câștigate ale nimănui, să nu ating gradația, să înființez sute de școli rurale noi, să măresc leafa învățătorilor de cătun cu 50 %, să organizez mișcarea cea nouă în învățământul rural, să fac față la cheltuielile ce ea cerea; și toate acestea să le fac, fără a crește bugetul. Să fie sigur corpul didactic că, dacă în guvernul de atunci ar fi fost cât de puțină rea voință față de dânsul, gradația ar fi fost în mare primejdie, cu atât mai mult că exemplul din 1900 era încă proaspăt. Dar gradația nu s-a atins; din contră, regimul ei a fost îmbunătățit din ceea ce-l făcuse guvernul precedent.

De altfel, ceea ce guvernul liberal nu putea face pe cale bugetară, a căutat să facă în mod indirect, pe alte căi, pentru a îndulci cât mai mult a putut starea corpului didactic. Astfel a fost lărgirea legii înaintării pe loc a învățătorilor, înființarea învățătorilor ambulanți, lăsarea în folosul învățătorilor a unei părți din venitul pământurilor școlare, ajutoarele se li s-au dat pentru înființarea de gospodării, premiile pentru lucrul manual, pentru grădini școlare, pentru coruri, pentru școlile de adulți; iar înființarea Casei de Economie, Credit și Ajutor a

corpului didactic şi a instituțiilor dependente de dânsa, cu resursele largi ce li s-au pus la dispoziție, a adus tuturor servicii la care au fost incapabili să se gândească prietenii acelora care au azi îndrăzneala să înfrunte adevărul[1].

* * *

De aceşti domni, trebuie să mă mai ocup un moment, pentru a pune în evidență o nouă dovadă de buna lor credință.

Toată lumea ştie că curba de reducere s-a aplicat prin bugetul votat în martie 1901, prin urmare cu trei luni înainte de votarea legilor asupra instrucției publice din iunie 1901. Reducerile pe care le critică zişii domni nu pot dar să fie altele decât acele din martie 1901. De altfel, am spus mai sus că legile din iunie 1901 nici nu s-au aplicat vreunuia dintre dascălii care, în momentul acela, aveau deja titlul provizoriu sau definitiv. Pentru toți aceştia, atât leafa cât şi gradația rămâ neau regulate tot după legea din 1883. Tuturor acestora li s-a aplicat curba la acele lefuri şi gradații, aşa cum erau după legea din 1883, şi *nicio altă reducere nu li s-a mai făcut.*

În special profesorilor secundari, care aveau 360 lei, li s-a aplicat reducerea de 38 lei, cât prevedea curba, lăsându-li-se 322 lei; iar celor ce aveau şi gradație, li s-a aplicat curba la leafa unită cu gradația, aşa cum erau ele până în martie 1901.

Bugetele sunt de față; şi mai mult decât bugetele, sunt de față cei aproape 1.000 de profesori care au primit şi primesc încă leafa şi gradația, după cifrele de mai sus.

Cu toate astea, s-a găsit un profesor care să aibă curajul a afirma în Senat că, profesorilor secundari, eu le-am redus leafa la 336 lei, după proporția stabilită de legea din 1900, şi că gradația lc-am aplicat-o la această leafă redusă[2].

Cu alte cuvinte, onorabilul profesor afirmă că acea reducere eu am făcut-o profesorilor vechi, deoarece numai aceştia aveau dreptul la gradație în martie 1901.

Ar urma de aici că curba am aplicat-o pe urmă acestor cifre reduse, aşa că profesorii secundari ar fi suferit două reduceri. Dar de era aşa, ar fi trebuit ca în bugetul pe 1901–1902, leafa fără gradație a tuturor profesorilor secundari să fi fost de 302 lei, pe când ea a fost de 322 lei. Atunci cum trebuie taxată aserțiunea onorabilului senator? Şi ca d-sa mai sunt şi alții, care şi-au luat sarcina de a servi nu ştiu ce scopuri, propagând un neadevăr care este aşa de uşor să fie spulberat.

Am arătat mai sus cum stă lucrul şi repet şi aici: tuturor dascălilor numiți înainte de 1901, nu li s-a aplicat nici o altă reducere decât curba. Ar fi fost de ajuns să se compare bugetul Ministerului de Instrucție cu bugetele tuturor celorlalte

---

1. Despre legile şi măsurile la care face aluzie aici Haret, vezi în colecția de față: vol. II, pp. 40-43, 166-167, 177-179, 179-181, 191, 192; vol. V, pp. 161-173.

2. Vezi articolul despre salariile profesorilor secundari în acest volum, p. 209.

ministere şi s-ar fi văzut că reducerile erau cu totul aceleaşi la toate. Pretutindeni, leafa de 90 lei s-a redus la 85, cea de 225 la 200, cea de 360 la 322, cum s-a făcut şi pentru dascăli. Cu ce curaj dar se afirmă că acestora li s-au făcut două reduceri?

Iacă cu ce fel de oameni şi contra a ce soi de mijloace de discuţie sunt silit să lupt.

Să ştie tinerii, pe care-i tentează viaţa politică, că dacă cei intraţi într-însa au dreptul a vorbi de sacrificiul ce-l fac, aceasta este mai cu seamă pentru că prea adeseori sunt siliţi să-şi piardă vremea şi să-şi amărască sufletul, în felul acesta.

În rezumat – în afară de reducerile după curbă, care au fost în general pentru toţi funcţionarii statului şi despre care am vorbit în prima parte a acestei lucrări – de situaţia puţin satisfăcătoare a dascălilor nou numiţi este răspunzător numai autorul legii din 1900, care a nesocotit chemarea de institutor până a-l reduce de la 225 la 160 lei; care a momit pe profesorii secundari cu leafa de 420 lei, umplând în acelaşi timp învăţământul cu o turmă de creaturi care aveau să facă imposibilă realizarea catedrelor de 15 ore; lovind gradaţia şi reducând-o la jumătate.

Cât pentru mine, serviciile ce am făcut învăţământului în genere şi dăscălimii în particular, silinţele ce mi-am dat timp de 12 ani pentru a ajunge la legea din 1898, care îndoia buna stare a profesorilor, greutăţile ce am învins în iunie 1901, pentru a îndrepta, măcar în parte, relele făcute în 1900, îmi permit să privesc – cu un sentiment mai prejos decât indiferenţa – silinţele ce-şi dau unii, care nu au făcut niciodată nimic pentru colegii lor, de a ameţi lumea cu intrigile şi insinuările lor. Iar în cât priveşte recunoştinţa oamenilor, nu urmărirea ei a determinat vreodată linia mea de purtare. Convingerea ce am că mai bine decât cum am făcut eu nu se putea face îmi este cu totul de ajuns.

Nu pot însă să mă opresc de a constata ce supremă nedreptate se face guvernului liberal de a nu i se lua în seamă nimic din ce a făcut, nici mai înainte, nici în ultimii ani, aruncându-i-se în spate responsabilitatea pentru urmările legii din 1900, judecându-i-se intenţiile după o situaţiune pe care nu el a creat-o[1], şi neţinându-i-se socoteală de o activitate de 33 de ani trecuţi, în care niciodată nu a luat el puterea fără a-şi arăta solicitudinea pentru oamenii şcolii şi în care numai el singur a realizat toate îmbunătăţirile, fără excepţie, care s-au adus situaţiei materiale a corpului didactic.

Să se compare ceea ce au făcut pentru dăscălime guvernele liberale din toate timpurile cu ceea ce au făcut celelalte şi în special cu ceea ce face cel de azi, ai cărui amici ne fac nouă învinuiri. Abia venit la guvern, el distruge şcoalele normale, invocând ca singură scuză o mizerabilă economie de câteva zeci de mii de lei. Atunci, când se cheltuiesc două milioane cu palate particulare, cu

---

1. Legea din 1900 (făcută de guvernul conservator) micşorase lefurile corpului didactic şi de aceea curba de scădere din 1901, aplicată de guvernul liberal, a trebuit să se aplice unor sume mai mici.

diurne, cu sinecuri, cu misiuni pentru oameni care nu au alt merit decât de a umplea sălile de întruniri în zilele de tulburări de stradă, nu se găsesc banii necesari pentru ca școlile normale să poată trăi în pace[1], nu se poate face nimic pentru învățătorii și institutorii loviți așa de greu în 1900, iar profesorilor secundari și superiori li se aruncă, ca de milă, câte 20 lei pe lună, dar și aceia numai pentru cei agreați, găsindu-se mijlocul de a se face deosebiri, chiar în una și aceeași școală, până și în distribuirea acestei sărăcăcioase munificențe.

Și acum o lună, când un deputat ridica glasul în Cameră pentru a cere o îmbunătățire a situației dascălilor primari, dl Take Ionescu, ministru de Finanțe, care timp de cinci ani a fost cap al învățământului, declara că pentru învățători nu are bani și că, chiar de ar avea, s-ar gândi la alții, iar nu la ei[2].

Și în timpul acesta, se votează chiar zilele acestea modificări în legea clerului care prevăd leafă de 150 lei preoților de la țară, ceea ce presupune pentru viitor o cheltuială de cel puțin patru milioane pe an[3].

Et nunc erudimini.(33)

VIII

Situația morală a corpului didactic de la 1864 până astăzi

Studiul acesta nu ar fi complet, dacă nu m-aș ocupa și de fazele prin care a trecut, de la 1864 încoace, situația morală a corpului învățătoresc de toate gradele. Înțeleg prin aceasta: ceea ce se referă la stabilitatea lui și la împrejurările care favorizează sau împiedică întărirea prestigiului lui.

Până la 1864, dascălii de toate gradele erau considerați ca funcționari ordinari. Ei se numeau și se revocau prin decret domnesc, fără nicio formalitate.

Legea din 1864 a schimbat această situație, însă numai pentru profesori, nu și pentru institutori și învățători.

Ea prevedea că „*profesorii titulari de facultăți*“ sunt inamovibili și că „profesorii inamovibili nu vor fi strămutați, de la un loc la altul, fără a lor expresă învoială“. Restricția aceasta înseamnă că profesorii care nu erau la facultăți nu erau inamovibili și puteau fi strămutați.[4] Și, în adevăr, miniștrii uzau de dreptul de a strămuta pe profesorii secundari dintr-un oraș în altul.

În ceea ce privește regimul disciplinar, legea mai prevedea că „*profesorii*, care vor călca datoriile ce le sunt impuse prin lege, sau care ar compromite în

1. E vorba de măsurile luate de ministrul M. Vlădescu, despre care vezi în acest volum articolele lui Haret la p. 75 și urm.

2. E vorba de răspunsul dat de Take Ionescu, în ședința Camerei de la 17 ianuarie 1906, cererii unui deputat.

3. Legea clerului mirean, modificată în 1905. În articolul 42 sunt lefurile preoților mărite.

4. Legea învățământului din 1864, art. 384, 385.

vreun mod demnitatea caracterului lor, vor fi supuși, după cazuri, la avertisment, cenzură, suspensiune sau destituire". Aceste pedepse, afară de avertisment, nu se puteau pronunța decât de o comisie de 5 profesori trași la sorți. Prin urmare, și aici institutorii și învățătorii, pe care legea nu-i număra printre *profesori*, erau excluși de la beneficiul legii; și de aceea multă vreme institutorii au putut fi loviți de cele mai grele pedepse, fără a fi judecați. De învățători, nici nu se mai vorbește.

Pentru învățători în particular, situația era făcută cu deosebire penibilă, prin faptul că numirea lor provizorie se făcea de prefect, iar cea definitivă prin simplă deciziune ministerială.[1]

Din aceste dispoziții a rezultat o situație care în curând a nemulțumit pe toți.

Pe de o parte, cu timpul, comisiile de judecată, formate prin tragere la sorți, au ajuns să pună considerațiile de corp mai presus de cele școlare. De aceea ajunseră să refuze condamnarea chiar în cazuri de vină vădită, așa că erau miniștri care preferau să nu ia nicio măsură contra abaterilor, mai bine decât să meargă înaintea unor achitări sigure, care ar fi fost o încurajare la noi abateri.

Pe de altă parte, situația institutorilor și mai ales a învățătorilor era netolerabilă. În fiecare moment, ei puteau fi cenzurați, transferați, suspendați sau chiar destituiți și nu găseau în lege nici cea mai mică protecție. În fiecare an, în septembrie, prefecții și revizorii școlari, de multe ori fără măcar să întrebe Ministerul, făceau ecatombe de învățători, mutându-i de la un capăt la altul al județului, sau chiar destituindu-i. Abuzurile, ce se comiteau în felul acesta, se pot lesne înțelege. În septembrie 1884, într-un singur județ se făcuseră astfel 51 de transferări și destituiri și a trebuit toată energia ministrului următor, dl D. A. Sturdza, pentru a sili pe prefect să readucă lucrurile la loc.

Dacă însă un ministru liberal se silea să mărească garanțiile până și pentru învățătorii de sat, care până la dânsul aproape nici nu erau considerați ca oameni, nu tot așa gândeau alții, care distrugeau chiar garanțiile pe care le asigura legea. Un singur exemplu îmi este de ajuns să citez: cele petrecute în 1873, la liceul din Botoșani. În anul acela, generalul Tell, ministru de Instrucție în guvernul lui Lascăr Catargiu, a destituit pur și simplu, prin o deciziune ministerială, șase profesori titulari de la acel liceu, printre care unul era ilustrul Al. Lambrior. Vina lor, spusă anume în deciziunea ministrului, era că făceau opoziție guvernului[2].

---

1. Aceeași lege, art. 364, 365. Numirea provizorie se face de prefect după recomandarea revizorului școlar.

2. Alexandru Lambrior (1846–1883), cunoscut ca autor de scrieri filologice foarte apreciate în vremea aceea, a fost profesor la Liceul Național din Iași. La începutul carierei sale fusese la Botoșani. Pierzând postul de la liceu în modul ce se arată aici, a fost mai târziu trimis să-și continue studiile la Paris de către Titu Maiorescu, devenit ministru în 1874. Lambrior a publicat multe articole în „Convorbiri literare" și a luat parte la întrunirile *Junimii,* unde era socotit ca un exagerat iubitor pentru vechile texte. Lui și altor doi colegi li se zicea: „Cei trei români".

Exemplul acesta este tipic și caracterizează, fără replică posibilă, care erau vederile Partidului Conservator cu privire la independența corpului didactic.

IX

Toate numeroasele proiecte de lege, care s-au făcut între anii 1864 și 1886, au cercat să introducă un regim mai rațional, asigurând pe de o parte o disciplină mai efectivă pentru toți, iar pe de alta o situație mai omenească pentru institutori și învățători.

Dar cel dintâi care a dat învățătorilor oarecare stabilitate a fost tot dl D. A. Sturdza, în ministerul său din 1885 până la 1888. Prin o serie de măsuri, unele destul de aspre, a pus capăt abuzurilor, ce se făceau cu transferările și destituirile lor, retrăgând acest drept atât prefecților, cât și revizorilor școlari, și rezervându-l exclusiv ministrului.

Proiectul său de lege din 1886 rezolva însă chestia în mod mai complet și a pus niște baze de la care nu s-au mai putut abate niciunul din proiectele de legi prezentate de atunci și din care unele au și fost votate și aplicate[1].

Fără a mă opri asupra modului de recrutare, aplicat de la 1893 încoace în întregime după principiile puse în 1886 și care, ridicând nivelul corpului didactic, i-a ridicat în același timp și prestigiul, proiectul din 1886 cuprindea următoarele inovații:

Transferarea înceta de a mai fi o simplă măsură administrativă; ea se considera ca o pedeapsă și nu se aplica decât pentru cazuri de vină vădită: la cursul primar de ministru, la cursul secundar și superior de comisiile de judecată. Tot comisiile de judecată puteau singure să aplice pedepsele cele mai mari, ca întârzierea gradației cu un an, suspendarea și destituirea. Comisiile de judecată se compuneau, pentru cursul primar, din rectorul universității și doi membri de la Curtea de Apel; iar pentru cursul secundar și superior din rectorul universității și doi membri ai Curții de Casație.

Toate aceste comisii erau numite pe câte un an.

Sistemul acesta, care punea judecarea chestiilor disciplinare în mâna unor comisii formate parte din oameni versați în ale școlii, parte din oameni deprinși a judeca și posedând spiritul juridic, ar fi asigurat împărțirea dreptății în mod care să nu lase nimic de dorit. Buna funcționare actuală a comisiilor de acest fel pentru învățământul primar dovedește îndeajuns cât de juste erau vederile autorului proiectului din 1886.

Dar proiectul acesta nu a fost votat, se știe din ce cauze. Au trebuit să mai treacă 12 ani, până ce să se poată desăvârși legislația școlară în acest punct[2].

---

1. În legile din 1896, 1898 și 1899.
2. Despre proiectul lui Sturdza din 1886, vezi în această colecțiune vol. IV, p. 96 și urm.

Din această perioadă datează dreptul profesorilor secundari de a fi aleşi în Cameră şi Senat[1].

X

După retragerea guvernului liberal din 1888, au mai trecut cinci ani, până ce să se voteze legea din 1893 a dlui Take Ionescu, asupra învăţământului primar.

Iacă dispoziţiile ei, în ceea ce priveşte disciplina corpului didactic primar: avertismentul se pronunţă de către inspectorul şcolar; cenzura de ministru, în urma raportului motivat al unui inspector; suspendarea de ministru, după ce va lua avizul consiliului permanent, fără să fie obligat ministrul a se conforma acestui aviz; excluderea temporară sau definitivă din corpul didactic, tot de ministru, însă cu avizul conform al consiliului permanent.

Cât pentru transferare, ea rămânea tot ca simplă măsură administrativă, de care ministrul putea uza după voia sa şi fără nicio restricţie.

Se vede imediat imensa deosebire care este între dispoziţiile dlui Take Ionescu din 1893 şi ale dlui D. A. Sturdza din 1886. De unde acest din urmă punea în mâna unor comisii cu totul independente soarta dascălilor în tot ce privea măsurile care puteau atinge stabilitatea lor, cel dintâi îşi rezerva hotărârea absolută, chiar în cazurile cele mai grave, chiar în caz de destituire; căci nu se putea considera ca o garanţie serioasă avizul conform al unui consiliu permanent numit tot de ministru, din oameni care nu puteau să aibă alte vederi decât dânsul. De aceea, sub regimul legii din 1893 s-au văzut învăţători eminenţi destituiţi şi aruncaţi pe drumuri, numai pentru că scriseseră un articol de gazetă neiscălit care nu plăcuse unui revizor şcolar.

Un asemenea regim nu constituia o garanţie pentru dascălii primari; din contră, el nu făcea decât să consacre despotismul absolut al ministrului asupra lor.

* * *

În ceea ce priveşte pe profesori, atât secundari, cât şi superiori, intenţiile regimului conservator dintre anii 1888 şi 1895 nu se cunosc decât prin proiectul de lege, rămas nevotat, al dlui Take Ionescu, din 1895. După acest proiect, ministrul putea să aplice profesorilor secundari avertismentul şi cenzura; pentru cei superiori, cenzura se putea aplica numai cu avizul conform al consiliului permanent. Suspendarea, excluderea temporară şi destituirea se aplica de un juriu

1. Vezi Legea gradaţiei corpului didactic din 6 martie 1883, art. 11 şi Legea învăţământului secundar şi superior din 1898, art. 41.

format din un profesor de universitate numit de ministru, din rectorul Universității din București și din un profesor universitar ales de profesorii Universității din București. Pentru judecarea profesorilor universitari, comisia aceasta se mai mărea cu rectorul universității din Iași și cu un profesor de la aceeași universitate, ales de colegii săi.

Se observă că și aici transferarea rămâne la dispoziția ministrului, care o poate aplica, după voia sa, oricărui profesor sau maestru. Pretutindeni, ministrul conservator a ținut să aibă în mână această armă teribilă, cu care putea să anuleze după voia sa toate garanțiile, pe care legea le-ar fi asigurat profesorilor.

XI

Legile liberale din 1896 și 1898 izbutiră în fine să stabilească în mod legal și sigur condiții reale de stabilitate pentru dascălii de orice grad.

Cea dintâi hotărăște că transferarea este o pedeapsă și o clasifică ca o pedeapsă gravă. Ea nu se poate aplica decât cu avizul conform al consiliului permanent; dar dacă se repetă într-un termen mai scurt de doi ani, ea nu se poate aplica decât de către comisia de judecată. Tot această comisie poate singură aplica excluderea temporară sau definitivă.

Comisii de judecată sunt două, compuse fiecare din câte doi judecători de la Curtea de Apel și un profesor de universitate. Ele se reînnoiesc prin tragere la sorți a câte unui membru la fiecare doi ani.

Să se compare aceste dispoziții cu acele din legea de la 1893; să se vadă precauțiunile pe care le-a luat dl Poni, pentru a garanta o judecată dreaptă și imparțială, cu puterile nemărginite pe care și le rezerva dl Take Ionescu asupra dascălimii primare. Se va vedea atunci care erau intențiile și ale unuia și ale celuilalt.

Aceeași deosebire reiese și pentru celelalte grade de învățământ.

După legea din 1898, ministrul poate aplica unui profesor secundar avertismentul; pentru amendă, se cere deja avizul consiliului permanent, iar pentru cenzură avizul conform al aceluiași consiliu. Toate celelalte pedepse: suspendarea, transferarea, excluderea temporară sau definitivă, le aplică numai comisia de judecată. Această comisie se compune din cinci membri, numiți pe câte 6 ani, și luați câte doi din câte o listă de 6 candidați prezentată de decanatul fiecărei universități, iar un membru numit de ministru. Tot legea din 1898 a introdus pentru prima oară în mod legal dreptul acuzatului de a avea apărător, dreptul, atât pentru el, cât și pentru minister, de a recuza câte unul din membri, care li s-ar părea că nu prezintă destule garanții de imparțialitate. În fine, tot legea din 1898 a introdus dreptul de revizuire al procesului, în caz când pedeapsa pronunțată fusese excluderea definitivă.

Pot asigura că legislațiunea noastră din 1896 și 1898 este cea mai liberală din câte există pe lume. Afirm că în nicio țară corpul didactic nu se bucură de o stabilitate așa de bine îngrădită cum o are dăscălimea noastră, grație legilor liberale, care au desființat regimul de arbitrar înființat, sau care căuta a se înființa, prin legea din 1893 și prin proiectul din 1895.

Tot din 1896 datează și Casa Școalelor, această minunată instituțiune, creată de dl P. Poni, ale cărei binefaceri se revarsă, nu numai asupra învățământului în genere, dar în mod indirect și asupra învățătorilor, făcând posibilă înlocuirea prin clădiri igienice și încăpătoare a fostelor ruine, în care se consuma viața și sănătatea învățătorilor.

În aceeași perioadă s-a făcut început activității extrașcolare a învățătorilor, a cărei deplină dezvoltare a urmat între anii 1901 și 1904, și al cărui rezultat a fost ridicarea prestigiului lor la o înălțime la care nu se putea crede că va ajunge. Pentru dânșii și pentru institutori s-a înființat în 1898 medalia *Răsplata Muncii pentru învățământul primar.*

XII

Odată ce lucrurile fuseseră puse pe asemenea temelii, era greu pentru oricine a mai da înapoi. De aceea, legea din 1900 a dlui Take Ionescu a fost silită să mențină neatinse toate dispozițiunile din 1896 și 1898.

Dar ceea ce nu se putea face pe față, s-a încercat a se face în mod pieziș. Pentru aceasta, a fost de ajuns a se introduce atunci, în legea învățământului primar, următorul articol:

„*Art. 72.* În interesul aducerii la un loc a învățătorilor, soț și soție, ministerul va putea face permutările necesare, cu avizul conform al consiliului permanent".

Aceasta însemna a da din nou în mâna ministrului arma transferării arbitrare, îndreptând-o de astă dată numai contra învățătorilor. E de ajuns să amintesc transferările ce s-au făcut atunci, sub pretext de a se aduce la un loc soțul și soția, și în special una, în care s-au mutat de la locul lor un întreg șir de vreo opt învățători, în interesul unui singur menaj, care voia să fie adus aproape de București, pentru ca să se înțeleagă scopul ce se urmărea prin introducerea acelui articol tendențios.

XIII

Ultima fază a chestiei până în momentul de față o reprezintă regimul liberal dintre anii 1901 și 1904.

Mai întâi, el a desființat imediat art. 72 de mai sus, zădărnicind astfel cea din urmă încercare a regimului advers de a distruge efectele legii din 1896.

Dar, în aceeași perioadă de patru ani, s-a făcut un nou pas înainte, care prin tendința lui și prin lumina în care pune punctul de vedere, din care liberalii privesc chestia situației morale a corpului didactic, are o importanță deosebită.

Acest pas îl reprezintă cele două legi din 5 martie și din 10 martie 1904, prin care s-a aplicat întregului corp didactic principiile legii cunoscute în Franța sub numele de *lege Bérenger*[1].

Se știe că aceste legi dau putința de a se reabilita cu totul un membru al corpului didactic, care a suferit o pedeapsă și care pe urmă a dat dovezi de îndreptare. Ele permit de asemenea de a se suspenda aplicarea unei pedepse pronunțate contra unui dascăl, când acesta nu mai fusese pedepsit mai înainte, și de a o desființa cu totul, fără a i se fi dat curs, dacă până într-un termen dat cel condamnat nu se va mai fi făcut vinovat de ceva.

Înalta însemnătate morală a acestor legi, solicitudinea pe care o dovedesc ele pentru demnitatea corpului didactic din partea autorilor ei, faptul că în țara noastră aceste principii cu totul moderne s-au aplicat pentru prima oară dăscălimii și nu altui corp vorbesc prin sine înseși.

Prin aceleași legi, s-a acordat și membrilor corpului didactic primar dreptul de a avea apărător la judecată.

Până acum, guvernul conservator nu a desființat încă, nici nu a ciuntit aceste legi, după cum are obiceiul totdeauna să facă pentru orice dispoziții luate în favoarea corpului didactic; dar a făcut ce a putut: le-a desonorat, întrebuințându-le pentru a reface virginitatea unor oameni, care se făcuseră culpabili de sustragere de bani publici, de falsuri, de escrocherii, de imoralitate, de vicii rușinoase. Nu pentru aceștia făcusem eu legile din 1904.

---

1. Aceasta s-a făcut prin modificările aduse legii învățământului primar și secundar în anul 1904. Vezi dezbaterile din Cameră, 14 februarie 1904, și din Senat, 24 și 25 februarie 1904. Vezi aceste legi în Colecția Legilor Instrucțiunei.

XIV

Concluziile de până aici rezultă numai din expunerea şi apropierea între ele a textelor de lege. Pentru o mai uşoară înţelegere şi comparare a lor, le rezum în mod sinoptic.

1864–1868. Situaţie materială în genere rea, mai ales pentru corpul didactic primar. Lefuri variabile de la un an la altul şi de la o catedră la alta. Învăţătorii şi institutorii lipsiţi de orice stabilitate; profesorii secundari expuşi la transferarea din oficiu.

1868. Guvern liberal Şt. Golescu – I. Brătianu, ministru de Instrucţie D. Gusti. Îmbunătăţire însemnată pentru corpul didactic secundar.

1871–1876. Guvern conservator Lascăr Catargiu. Nicio schimbare în bine; bugetul şcolilor scade, deşi bugetul general al statului a crescut cu 39%. Destituirea fără judecată a 6 profesori de la liceul din Botoşani.

1876–1888. Guvern liberal I. Brăiianu. Ministrul G. Chiţu măreşte salariile învăţătorilor de la 30 lei 60 lei şi înfiinţează pe învăţătorii de gradul I cu 90 lei. La 1883, se înfiinţează gradaţia şi se măresc mai toate lefurile, prin legea gradaţiei făcută de ministrul P. S. Aurelian. Prin proiectul de lege din 1886 al dlui D. A. Sturdza, se propune creşterea lefurilor la universităţi şi un sistem de plată pentru profesorii secundari care ar fi îmbunătăţit situaţia lor într-o măsură foarte însemnată; se mai propune adăugirea şi a unui al cincilea termen de gradaţie. Ministrul D. A. Sturdza asigură învăţătorilor oarecare stabilitate, sustrăgându-i de la autoritatea prefecţilor şi a revizorilor şcolari. Prin proiectul său de lege din 1886, asigură stabilitatea deplină a corpului didactic de toate gradele; transferarea era pusă ca pedeapsă, ce nu se putea aplica decât pentru vine vădite.

1888–1895. Diverse guverne conservatoare. Dl Take Ionescu lasă în sarcina comunelor o mare parte din plata învăţătorilor şi intitutorilor. Regimul disciplinar, stabilit prin legea sa din 1893, îi lasă cu totul la discreţia ministrului; transferarea rămâne la voia ministrului, ca simplă măsură administrativă, pentru dascălii de orice grad.

1895–1899. Guvern liberal D. A. Sturdza. Dl Poni pune din nou în sarcina statului plata întreagă a învăţătorilor şi institutorilor; prevede un adaos de 180 lei pe an învăţătorilor care vor avea şcolari mai mulţi. Dl Haret măreşte plata profesorilor de universitate şi introduce pentru cei secundari sistemul de plată din proiectul de la 1886. Dl Poni asigură stabilitatea corpului didactic primar, făcând ca toate pedepsele cele mari să se pronunţe numai de comisiile de judecată. Acelaşi lucru se face pentru cei secundari şi superiori prin legea din 1898. Transferarea este considerată ca pedeapsă gravă şi nu se aplică decât după judecată, pentru orice membru al corpului didactic. Se înfiinţează Casa Şcoalelor şi medalia *Răsplata Muncii.*

1899–1900. Guvern conservator G. Gr. Cantacuzino. Prin legea din 1900 se desființează adaosul de 180 lei la leafa învățătorilor. Pentru cei nou intrați în învățământ, se fac următoarele reduceri: leafa institutorilor se reduce de la 225 lei la 160 lei şi pentru unii la 200 lei. Se scade plata pe oră a profesorilor secundari. Se scade leafa după lege a profesorilor universitari. Gradația este redusă la mai puțin de jumătate. Se reintroduce în mod pieziș transferarea ca măsură administrativă pentru învățători.

1901–1904. Guvern liberal D. A. Sturdza. Se aplică reducerea lefurilor corpului didactic, după curba aplicată tuturor funcționarilor statului. Pentru cei ce aveau să intre pe urmă în învățământ, se îmbunătățește legea din 1900, mărindu-se plata pe oră la profesorii de şcoli secundare de fete, la profesorii de religie şi la maeştri. Gradația a fost mărită cu 40% din ceea ce o făcuse legea din 1900. S-a îmbunătățit cu mult situația învățătorilor de cătun. Diverse îmbunătățiri de detaliu aduse situației învățătorilor. Se înființează Casa de Economie şi cele două orfelinate ale corpului didactic; Se desființează din nou transferarea din oficiu, înființată în 1900. Se votează legea Bérenger. Se dă învățătorilor şi institutorilor dreptul de a avea apărător la judecată. Se ridică foarte mult prestigiul lor în societate.

XV

Concluzia ce se impune la cele mai de sus este evidentă: amicii acelora care îşi permit azi să propage neadevăruri şi calomnii nu au făcut niciodată nimic, absolut nimic, pentru corpul didactic, nici din punctul de vedere al situației lui morale, nici al celei materiale. Din contră, de 40 de ani încoace, ei nu au luat nicio singură dată puterea, fără a căuta să lovească în dascăli.

Dar tabloul de până aici nu ar fi complet, dacă aş trece sub tăcere şi alte dovezi despre cele ce afirm aici, care învederează şi mai bine chipul cum înțeleg adversarii mei rolul şi demnitatea profesorului.

Cum că ei nu au în corpul didactic decât o pepinieră din care să-şi recruteze partizani şi agenți, prin toate mijloacele permise şi nepermise – mai ales prin cele nepermise –, aceasta nu mai face umbră de îndoială pentru nimeni.

De la 1873, când se destituiau profesorii în masă, pentru că făceau opoziție guvernului, mentalitatea conservatorilor nu s-a îmbunătățit deloc, dar mijloacele s-au schimbat. În locul apucăturilor brutale, dar curajoase, de acum 30 de ani, au substituit persecuțiile ascunse sau pe față, tocmelile necinstite, cumpărarea de conştiințe cu bani din lada statului, întocmai ca şi când corpul luminat, şi care trebuie să rămână ferit de orice pată, al dascălilor, ar fi o adunătură de oameni fără căpătâi, care se cumpără cu doi lei pe zi, pentru a da în anumite momente iluzia numărului.

Nu e trebuință să mă duc departe în trecut, ca să ilustrez cele ce spun. Să vadă fiecare cum chiar azi se petrec lucrurile.

Este spre cinstea corpului didactic ca din masa lui cea mare să nu se fi găsit destui oameni curați, pentru a li se încredința onoarea de a controla și conduce pe colegii lor?

Este spre cinstea lui ca oameni destituiți ieri pentru necinste în administrarea banilor publici sau pentru fapte rușinoase, să fie puși în fruntea altora rămași nepătați?

Este spre înălțarea prestigiului lui ca, în unele sfere dăscălești, să nu se facă nimic decât prin Egeriile[34] oculte, a căror mână, ca să se miște, cere să fie sărutată?

Este potrivit cu principiul de independență profesorală impunerea ce se face oricui are un drept de reclamat, de a se înscrie într-un anumit club politic?

În ce timpuri s-a mai văzut ca să se trimită vorbă unor viitori profesori universitari să se grăbească a se înscrie, dacă vor să-și capete numirea? Când s-a mai văzut ca această mizerabilă teorie să fie expusă pe față și fără rușine în cancelaria unui liceu? Și dacă se îndrăznește a se face așa cu cei mai de sus, ce să mai așteptăm pentru cei mici?

Pe aceia îi amenință să-i spânzure, cum a făcut deunăzi un prefect cu învățătorii din județul lui, ori să-i trimită la parchet, precum se lăudau astă vară revizorii școlari, agenții ministrului școalelor. Pe aceia îi trimit la cursurile de repetiție, pentru a-i goni din corp, cei care nu sunt demni nici să-i privească în față, sau îi poartă prin judecăți. Și mă întreb ce ar fi acum de ei, dacă le-ar lipsi și protecția legii dlui Poni?

Unii s-au silit prin toate mijloacele să asigure stabilitatea tuturor, chiar pe a învățătorilor; alții merg până a nesocoti legile, pentru a o desființa. Făcutu-s-a vreodată chiar în cele mai rele timpuri, ceea ce s-a făcut anul acesta cu profesorii de la școlile normale din Galați și Buzău, cu profesoarele de la școalele profesionale și cu atâția profesori de liceu, purtați de colo dincolo, de la o catedră la alta, dintr-un oraș în altul, după bunul plac al politicienilor și al samsarilor? Văzutu-s-a vreodată o instituție de importanța Școlii normale din Galați desființată, numai pentru a se satisface patimile unui politician abia scăpat, numai Dumnezeu știe cum, de sub sabia justiției?

Unii au muncit pentru a ridica vaza profesorului cât mai sus posibil, a-l îndrepta pe căi bune, a-i da ocazia să se facă cât mai util patriei, a-i pune în evidență meritele. Ceea ce s-a făcut cu învățătorii și chiar cu institutorii, știe toată lumea. Alții nu au pentru ei decât cuvinte de hulă, iar pentru spornica lor activitate dispreț și batjocură.

N-a ieșit încă din mintea nimănui cuvintele cu care trata pe învățători, la 28 octombrie 1900, gazeta „La Roumanie“, organ personal al dlui Take Ionescu, fostul ministru al școlilor: „Printre lipitorile satelor, pe lângă cârciumar, țăranul găsește prea adeseori și pe un alt otrăvitor de suflete, pe învățător, semisavantul

amărât de mediocritatea situației sale, care citește gazete periculoase, se molipsește de spiritul lor detestabil și se face oracolul socialismului agrar. El este eternul nemulțumit, eternul ambițios, care-și joacă pe dos rolul său de educator și moralizator al școalelor. Bine îl cunoaște dl Take Ionescu, el care preconiza școala primară mixtă, condusă de o femeie, care este mai răbdătoare, mai modestă, mai legată de datoriile sale".

În adevăr, bine-i mai cunoaște dl Take Ionescu pe acești admirabili luptători, pe care i-a condus cinci ani! Dovada aceasta de perspicacitate ar fi singură de ajuns ca să explice multe lucruri rămase neexplicabile pentru acei care aveau credință în priceperea d-sale. S-ar cuveni ca acea judecată să o aibă veșnic în ochi, scrisă cu litere de foc, fondatorii băncilor populare și ai tovărășiilor țărănești, deșteptătorii satelor, ca să știe ce au să aștepte de la aceia în numele cărora vorbește dl Take Ionescu.

Și pentru ca ceilalți să nu fie geloși de învățători, să citească și ei cuvintele pronunțate pe socoteala lor, acum câteva zile, în plină ședință a Camerei, de un vice-președinte al ei, cuvinte care nu au fost întâmpinate cu nicio protestare din partea „protectorului natural al dăscălimii".

Ce zic la acestea aceia care afectează de a crede că eu am făcut o injurie profesorilor secundari, numai pentru că acum doi ani le-am dat sfatul de a căuta să-și concilieze opinia publică în favoarea revendicărilor lor? Eu știam greutățile, care au trebuit învinse la 1883, și discursul din Cameră din 17 ianuarie trecut arată cum stau lucrurile și azi. Părerea mea era dar bună, o mențin întreagă și nu am de schimbat niciun cuvânt din ceea ce am zis atunci, cu toate declamațiunile agenților provocatori. Doar nu voi fi ajuns eu, după 25 de ani de muncă în ogorul școalei, să mă intimidez de răstălmăcirile și de strigătele ipocrite ale celor care nu au făcut nimic și nici nu pot face ceva bun și mare. În toate împrejurările, am spus fără sfială ceea ce am crezut eu că este adevărul, fără a mă preocupa deloc de grija unei popularități nesănătoase, și tot așa voi face și pe viitor. Liberi sunt oamenii să se folosească sau nu de vorbele mele, să le ia drept ceea ce sunt, sau să le întoarcă pe dos. Dar adevărul vorbește de sine. Între vorbele și faptele mele și cele de mai sus e o deosebire de care mie nu-mi este rușine.

XVI

Lucrurile pe care le-am expus în paginile de față sunt relativ recente. De cele mai multe dintr-însele își aduc aminte cei care nu cu mult au trecut peste o jumătate de secol de viață. Dar trecutul se uită lesne și de aceasta profită cei săraci în merite, pentru a-și crea legende de aur în socoteala meritului altora. Scopul meu a fost de a împrospăta unele fapte în memoria acelora care au interes a le cunoaște așa cum au fost. Sunt mulțumit că nesocotința celor care au stârnit această discuție

mi-a dat ocazie să aduc acest omagiu unei pleiade care, cu pricepere, cu prevedere, cu stăruință, cu devotament, timp de 40 de ani au urmărit marea idee a înălțării și întăririi școalei și prin miile de greutăți provocate de vederile înguste și retrograde ale unora, au desăvârșit una din cele mai mari opere ale timpului nostru. Ioan Bratianu, Chițu, Aurelian, D. A. Sturdza, Poni sunt întemeietorii mărețului edificiu, la care sunt fericit că am fost chemat să aduc o piatră și eu, cel mai din urmă și cel mai neînsemnat dintre dânșii.

Sunt însă dator să asociez la ceea ce s-a făcut pe toți aceia care cu inteligență și dezinteresare mi-au dat ajutorul lor. Colaborarea lor cu mine a fost întemeiată pe credința noastră comună: că o lucrare ca a noastră nu se putea face prin mijloace necurate. Cu credință în puterea binelui, cu devotament și entuziasm au dus ei lupta alături cu mine. Cei care aveau alte vederi, cei care roiau pe la început împrejurul nostru cu gândul de a-și face treburile sub aparențe oneste, cei care credeau că cinstea și morala sunt o povară inutilă pentru omul de școală s-au ales de sine la o parte, scutindu-mă de osteneala de a le deschide eu ușa. Ceilalți au rămas și și-au legat numele de o operă mare.

Și acum aceia care în 40 de ani n-au făcut nimic alt decât să împiedice sau să strice munca altora, care veșnic au făcut făgăduieli pe care niciodată nu le-au ținut, care au denigrat ceea ce nu au voit, nu au putut sau nu au avut inteligența de a face ei, aceia să facă măcar acum ceva. Să facă însă pentru dăscălimea, pentru care varsă lacrimi, iar nu numai pentru a mai înmulți mijloacele de a plăti serviciile agenților lor politici. Dar nu vor face nimic. Au crescut cheltuielile țării cu 6½ milioane în două exerciții, au votat adaosuri viitoare de patru milioane pentru preoți, dar pentru corpul didactic nu s-au învrednicit să găsească cu ce să-i repare măcar câtuși de puțin nedreptățile pe care zic că i le-am făcut eu. Aș fi înțeles să invoce lipsa de mijloace și greutățile statului, care sunt reale și mari; dar atunci cum să se explice ceea ce fac ei pentru preoți și nepăsarea lor absolută când e vorba de corpul didactic?

Să nu le cerem lor răspunsul, pentru că nu-l vor da. Dar răspunsul stă în fapte și ele sunt limpezi ca lumina zilei.

(„Pagini de istorie“, București, 1906, Tip. Carol Göbl, 32 p., Biblioteca Academiei Române nr. II 81.787.)

21.

Decretul Ministerului de Război privitor la serviciul militar de un an

I

În „Monitorul Oficial“ cu data de 10/23 decembrie 1905, a apărut un decret al Ministerului de Război, care fixează lista şcolilor ai căror absolvenţi vor mai putea de aici înainte să beneficieze de serviciul militar redus, de un an.

Acest decret cuprinde lucruri aşa de extraordinare, încât este imposibil să nu-l examinăm mai de-aproape.

Cel dintâi lucru care iese din căile obişnuite este procesul ce se face Ministerului de Instrucţie, prin referatul care însoţeşte decretul şi care este semnat de ministrul de Război. Prin acel referat, se învinovăţeşte ministerul şcoalelor nu mai puţin decât că a căutat să sustragă în mod nepermis un număr mare de tineri de la datoria lor militară şi se afirmă aceasta citându-se anume şcolile de meserii şi de agricultură, înfiinţate de la 1900 încoace, care, se vede bine, nu au fericirea de a fi simpatice dlui ministru de Război[35].

Avem toată stima pentru respectabilul militar, care a semnat zisul referat, şi nu ne îndoim un moment că, în treburile militare, nu este nimeni mai bine calificat decât d-sa, ca să facă lecţie altora. Dar, în materie de şcoală, să ne permită a crede că ar fi fost mai bine să lase pe alţii a le judeca. Asta ne-ar fi scutit de spectacolul conflictului dintre două ministere, în care cel care a provocat conflictul nu are niciun grăunte de dreptate.

Zice dl ministru de Război că serviciul militar de un an „are în vedere mai mult încurajarea învăţământului mai înalt şi mai de folos pentru stat“. Şi de vreme ce d-sa exclude de la beneficiile acestei dispoziţiuni şcolile înfiinţate de la 1900 încoace, asta va să zică că dl ministru de Război găseşte că aceste şcoli „nu sunt de folos pentru stat“. Are asta vreo noimă? Şi este dl ministru de Război chemat să judece care şcoli sunt de folos pentru stat şi care nu? Ce ar zice dacă şi noi, dascălii, am întreba dacă artileria este sau nu spre folosul statului?

Dar să trecem mai departe: dl ministru se înşală chiar asupra sensului legii. Enumerarea pe care o face art. 23 din legea de recrutare nu are în vedere

învățământul mai înalt", ci „învățământul mai de folos pentru stat". Altfel, ce sens ar avea cuprinderea în acel articol a unor școli ca cele practice de agricultură, școli de un nivel foarte modest?

Ei bine, Ministerul de Instrucție a crezut – și foarte bine a crezut – că școlile practice de agricultură și cele de meserii înființate de la 1900 încoace sunt de foarte mare folos pentru stat, de un folos cel puțin tot atât de mare cât și gimnaziul din Varna sau școala din Halchi (Grecia). Și deoarece era nevoie a se învinge aversiunea cunoscută populației noastre pentru învățământul agriculturii și al meseriilor, s-a socotit că era bine ca măcar câțiva ani la început, până se va stabili curentul, să se ademenească tinerii prin o reducere a serviciului militar, avantajul care se acorda și se acordă și astăzi, și la alte categorii de tineri mult mai puțin interesanți. Ministrul de Război[36] de pe atunci a înțeles aceste motive, care nu erau în opoziție nici cu legea și le-a admis; și a făcut bine el, iar nu cel de astăzi, care, fără să știe cum stau lucrurile, dă o lovitură de moarte unor școli excelente care nu i-au greșit cu nimic.

Și este cert că decretul nu s-a dat decât anume pentru a se lovi în aceste școli înființate de la 1900 încoace și nu pentru altceva. Dl ministru de Război, cu francheța sa militărească, nu-și dă deloc osteneala de a disimula, căci, nu numai că referatul vorbește contra lor, dar decretul le exclude numai pe ele de la beneficiul legii, pe când nu exclude alte școli care sunt exact în aceeași categorie ca și dânsele, dar înființate înainte de 1900. Așa, ce deosebire este între școlile, pe care le lovește decretul, și școala de meserii *V. Paapa*, de la Valea Boului? Pentru ce se dă dispensă școlilor inferioare de agricultură de la Roman și de la Strihareț și nu se dă celei de la Nucet? Nicio deosebire nu este între unele și altele, decât că școlile lovite au fost înființate după 1900.

Aversiunea aceasta merge până acolo, că se acordă dispensă chiar la școli străine de aceeași categorie și cu aceeași organizare, pe când se refuză școlilor române. Astfel este școala practică de agricultură „Mathieu de Dombasle", din Franța, școală care admite, ca și școlile noastre, copii de țărani ce au terminat școala primară, cursul ei fiind de doi ani, ca și la noi, cu o programă ca și a noastră și cu lucrări practice întocmai cu ale noastre.

Astfel de lucruri sunt absolut de neînțeles.

Așadar Decretul din 10 decembrie nu numai că este lipsit de orice chibzuială, dar este în mod evident nedrept și inspirat de pasiune, pe lângă că aduce simțului nostru de demnitate națională o lovitură pe care n-o așteptam tocmai din partea unui ministru de Război.

Dar el este și ilegal. În adevăr, art. 61 din legea învățământului secundar și superior zice:

„Diplomele și certificatele obținute în străinătate sau de la școalele din țară, neprevăzute în prezenta lege, vor putea fi recunoscute, după ce se va fi stabilit echivalența lor, *de către una din universități*".

„Echivalența diplomelor şi certificatelor de absolvire a învățământului secundar se va judeca de către o comisiune, compusă din *Rector, Decanul Facultății de Filosofie și Litere* şi *Decanul Facultății de Științe"*.

„Echivalența diplomelor şi certificatelor de studii universitare se va judeca *de consiliul facultății respective,* conform dispozițiilor prevăzute în această privință în regulamentul fiecărei facultăți".

Aşadar echivalențele pentru diplome şi certificate din străinătate și din țară nu este chemat Ministerul de Război să le dea. Legea rezervă acest drept altor organe, care se pricep în chestie. Decretul din 10 decembrie este dar nul şi neavenit, precum ar fi şi un decret al Ministerului de Instrucție care s-ar amesteca, spre exemplu, să regularizeze drepturile la înaintare în armată. Şi rugăm pe dl ministru de Război să creadă că-i facem un adevărat serviciu, semnalându-i acest text de lege, pe care poate nu-l cunoaştea şi care-i va permite să anuleze o măsură asupra căreia nu se pot face decât comentarii neplăcute pentru d-sa.

Deja, suntem siguri, cele arătate mai sus nu-i vor fi făcut plăcere. Dar mai sunt şi altele.

Listele de şcoli străine, care se bucură de favoarea dlui ministru, dau loc la observațiile cele mai neaşteptate.

Fără a ne opri la dezordinea neauzită în care sunt alcătuite aceste liste, vedem că figurează în ele gimnaziile române din Braşov, din Lugoj şi Blaj; dar lipseşte cel din Năsăud. De ce? Tocmai acela se întreține din fondul grănițăresc şi, pentru acest motiv, s-ar fi cuvenit să găsească grație înaintea unui vechi militar.

Găsim liceul din Varna, dar nu pe cel din Sofia. Găsim liceul Berberian şi colegiul „Robert", şcoli private din Constantinopol. În schimb, din Berlin găsim numai liceul francez şi încă unul, şi gonite toate celelalte. Din Viena, din Paris, nici unul; dar găsim gimnaziul din Freistadt, târguşor necunoscut din fundul unei provincii austriece. Lipseşte din listă Academia de Comerț din Veneția, dar nu lipseşte Şcoala de Comerț din Halchi (Grecia). Cu universitățile acelaşi lucru. De ce s-a pus Universitatea din Halle şi nu s-a pus cele din Jena, Goettingen, Giessen, Tübingen, Bonn? De ce Universitatea din Bruxelles, instituție privată, şi nu cele din Liège şi Gand, instituții de stat? Universitățile din Paris, din Berlin, din Viena, din Roma lipsesc cu totul; dar figurează cea din Heidelberg. Pentru unele, ministerul a fost eclectic. Primeşte, spre exemplu, la dispensă pe foştii studenți de la ştiințele economice din München, dar nu primeşte pe cei de la ştiințe, de la litere, de la drept, de la medicină. De la Leipzig, primeşte numai pe cei de la Universitatea de Drept; probabil, ca să ne dea noi ocazia să-l învățăm pe dl ministru de Război, că nu se zice *Universitatea* de Drept, ci *Facultatea* de Drept. De la Paris, întreaga Universitate este lovită de ostracism, afară de laboratorul de electricitate.

Aceeaşi fantezie domneşte şi în celelalte liste.

Din Franța, se citează şcoalele de agricultură de la Grignon şi de la Montpellier şi chiar modesta şcoală practică „Mathieu de Dombasle", dar e exclusă

şcoala de la Grand Jouan, care este de gradul celor două dintâi şi chiar Institutul agronomic din Versailles, care are gradul de şcoală superioară. De felul şcoalei „Mathieu de Dombasle“, sunt 24 în Franţa; dl ministru admite la dispensă numai pe una şi exclude pe toate celelalte. Exclude de asemenea cursurile agronomice de la Universitatea din Berlin. Va fi frumos să vedem supuşi la serviciul de trei ani pe absolvenţii de la Versailles, dintre care Franţa îşi recrutează profesorii şi înaltul său personal agricol, pe când pe lângă ei vor trece mândri, numai cu un an, logofeţii de moşie ieşiţi de la „Mathieu Dombasle“.

De la Şcoala Politehnică din Zürich, se admit, într-un loc, numai arhitecţii; iar mai jos se admit toţi foştii ei elevi.

Enormităţi de acestea cuprinde încă multe decretul; dar ar fi prea lung şi inutil să le citǎm pe toate.

* * *

Cu acestea, am putea încheia cercetarea noastră.

Totuşi, nu putem termina, fără a ne opri un moment încă asupra unui caz care nu poate fi trecut sub tăcere.

Printre celelalte şcoli favorizate de bunăvoinţa ministerială, în detrimentul nenorocitelor şcoale de agricultură şi de meserii ale statului, găsim *Şcoala de Ştiinţe de stat* şi liceul privat *Sf. Gheorghe din Bucureşti.*

Amândouă acestea sunt nişte simple şcoli private. Cea dintâi, care admite, fără nicio alegere, studenţi cu câte o clasă sau două de gimnaziu, a devenit o întreprindere curat politică, asupra căreia de un an încoace curge fără măsură robinetul fondurilor statului, care s-a închis pentru şcoli de stat, bune şi în adevăr utile. Cea de a doua este o şcoală privată întru nimic deosebită de multe altele şi care s-a compromis şi ea, împreună cu atâtea altele în scandaloasele afaceri cu examenele particulare, de astă vară.

Rugăm pe dl ministru de Război să ne spună ce consideraţii de dreptate sau de „folos pentru stat“ i-au dictat măsura de favoritism nepermis, pe care a luat-o pentru zisele două şcoli? Considerația că una din ele face parte din zestrea unuia din colegii săi şi că cealaltă este exploatată de un amic politic, poate să fie de ajuns pentru d-sa; dar nu e de ajuns pentru cei care nu înţeleg distincţiunile făcute pe asemenea motive şi care nu pot vedea fără indignare că, până şi dispensele de impozitul sângelui, cel mai sfânt din toate, a ajuns mijloc de îmbogăţire nepermisă.

Art. 23 din legea de recrutare zice: „Sunt chemaţi în serviciul armatei cu termen redus de un an tinerii, care au obţinut certificatul de absolvire a liceului complet“. Dar acest certificat, după legea instrucţiei, nu se liberează decât în urma unui examen de absolvire trecut într-un liceu al statului. Liceul Sf. Gheorghe nu are dreptul să dea acest certificat. Faptul pentru cineva de a fi fost elev

la Sf. Gheorghe nu-i conferă niciun drept, până ce studiile făcute de dânsul acolo nu sunt recunoscute valabile în urma examenelor anuale trecute înaintea comisiilor numite de minister și până ce nu trece cu succes și examenul de absolvire de liceu, la un liceu al statului. Dar atunci dispensa i se dă nu pentru că a fost elev la Sf. Gheorghe, ci pentru că a trecut examenul de absolvire. Atunci dar cu ce drept dl ministru de Război conferă elevilor de la Sf. Gheoghe dispensa la care nu au niciun drept? Decretul său nu mai este acum o călcare a legii instrucției, căci am văzut în ce chip tratează d-sa această lege; dar este o călcare chiar a legii de recrutare, pe care d-sa este pus în special să o păzească.

Lucrul devine însă cu deosebire revoltător când se observă că decretul din 10 decembrie creează pentru școala privată Sf. Gheorghe o situație privilegiată, de care nu poate beneficia niciuna din școlile statului. În adevăr, decretul acordă elevilor de la Sf. Gheorghe dispensa de armată numai pentru faptul că au urmat în această școală, independent de certificatul de absolvire, pe care ea nu-l poate da; pe când de la elevii din liceele statului, decretul pretinde certificatul de absolvire.

Așadar, tinerii muncitori, care fac studiile timp de opt ani într-un liceu al statului, urmând programe regulate, cu profesori capabili, numiți cu toate garanțiile de capacitate prevăzute de lege și sub privegherea de tot momentul a organelor ministerului, nu se vor putea bucura de favoarea dlui ministru de Război decât după ce vor trece cu succes și examenul de absolvire, pe când ea se va acorda mulțimii de elemente rele care, după ce rămân repetenți cu anii în școlile statului, aleargă la școala privată unde, pentru câteva mii de lei, reușesc să treacă câte două și trei clase în două luni, grație trecerii unui politician oarecare și unor turpitudini ca acele care au revoltat lumea în vara trecută.

Asemenea lucruri se pot vedea numai la noi și numai într-o vreme, când se face politică de interese din orice.

* * *

Văzurăm deja că la Ministerul de Instrucție nu mai există nici lege, nici cuviință, nici dreptate, nici umanitate; că se speculează cu orice; că se face jaf în averea publică, pentru a se îmbogăți rudele, prietenii și foștii clienți ai tribunalelor și ai comisiilor de judecată[1]. Am fi avut dreptul a ne aștepta ca cel puțin ministerul depozitar al tradițiilor de corectitudine absolută să nu alunece și el pe priporul acesta. Decretul din 10 decembrie ne-a luat această iluzie. Actul de pasiune îndreptat contra unor școli bune, făcute pentru popor și care nu au alt păcat decât că au fost create de un adversar politic, precum și câștigurile necinstite ce este destinat să procure unora, sunt demne de a figura în bilanțul tristei activități, pe care de un an o desfășura Ministerul de Instrucție.

---

1. Se referă la articolele publicate de el și de alți colaboratori în „Revista generală“, Anul 1905–1906. Articolele lui Haret sunt reproduse în acest volum.

Totuși, nu putem renunța la speranța că, în toată această nenorocită afacere, principalul vinovat va fi fost imprudența dlui ministru de Război de a se amesteca într-o materie care era nu de competența sa și de a crede că metodele militărești se potrivesc și în chestiile de școală. De va fi așa, cel mai bun serviciu ce-i putem face este să-i amintim proverbul latin: *Ne sutor, ultra crepidam*[37]. Sau, ca să întrebuințăm o limbă mai accesibilă dlui ministru: *Chacun son métier, les vaches seront bien gardées*[38].

II

Pe la începutul lunei martie, ziarul „L'Independance Roumaine" a publicat o recenziune a articolului apărut în „Revista" noastră, sub titlul de mai sus, cu o lună înainte. Peste trei zile, ziarul oficios al guvernului a publicat întâmpinarea dlui ministru de Război, pe care acesta avusese grijă să o anunțe de mai înainte, pe un ton superb, unui reporter al ziarului francez. Îndoială dar nu poate fi asupra paternității articolului din „Conservatorul"; și, de altfel, stilul și modul de a prezenta lucrurile ale dlui ministru sunt așa de ușor de recunoscut, încât și fără mărturia reporterului îndoială nu putea fi.

Îmi permit, deși cu sfială, să mă amestec și eu în vorbă, deși dl ministru răspunde numai ziarului cotidian și declară mândru că „nu-și va da osteneala a citi și articolul meu original în Revista instrucțiunii". Dl ministru este un om fericit. D-sa poate să se dispenseze de a citi; nu este ca nenorociții publiciști, care sunt siliți să-și piardă vremea, citind și discutând lucruri fără cap și fără coadă.

Mă amestec și eu în vorbă, pe de o parte pentru că chestia de care se ocupă dl ministru am ridicat-o eu, cel dintâi; și al doilea, pentru că, cu toată declarația sa, am semne că cel puțin o uitătură cu coada ochiului tot a aruncat dl ministru și în modesta noastră „Revista generală a învățământului". Nu-i facem vină din asta: curiozitatea a inventat-o mama Eva, nu d-sa.

Declar de mai înainte că intenția mea, scriind aceste rânduri, nu este deloc de a forma convingerea dlui ministru de Război. Dacă o asemenea iluzie am putut să-mi fac acum două luni, astăzi, după răspunsul d-sale, nu o mai pot avea. Pentru ca doi oameni să poată ajunge la înțelegere, trebuie ca discuția lor să se facă pe baza unor procedeuri comune de raționament. Dar între logica dlui ministru de Război și logica mea nu este nimic comun.

Sunt dar silit să fac discuția de față numai pentru satisfacția platonică de a pune pe compatrioții mei în poziție de a aprecia și ei originalele procedeuri de raționament al unui adversar.

* * *

Nu e ușor a se urmări firul în răspunsul dlui ministru de Război. D-sa are o manieră proprie a sa de a amesteca la un loc idei deosebite și de a aplica unora concluzii care nu se potrivesc decât altora. Doar așa se înțelege rostul decretului din 10 decembrie trecut.

Punctul de vedere, în care încearcă să se pună dl ministru de Război, se învederează prin următoarele fraze, luate din articolul său: „Prin legea recrutării, și pentru încurajarea învățământului superior, s-a determinat ca tinerii bacalaureați să poată servi în armata permanentă numai un an... Pe lângă bacalaureați, legea mai permitea aceeași favoare și unor școli superioare anume înscrise în lege... După promulgarea legii, ministrul de Război a prezentat, în înțelegerea cu cel de culte de la acea epocă, un regulament de administrație publică, care, aprobat de către Consiliul de Miniștri, a fost promulgat în același timp... Dl ministru de Război actual a regulamentat articolul respectiv din legea de recrutare din nou, dându-i interpretarea ce legea avea în vedere. În noul regulament s-au enumerat școlile care corespundeau cu principiile legii“.

Revelez în aceste rânduri întrebuințarea unui cuvânt impropriu care a contribuit să încurce chestia și la 10 decembrie, și acum.

Termenul de *școli superioare* nu are ce căuta aici. Prin aceste cuvinte se înțeleg numai universitățile, școala de poduri și șosele, și în genere școlile ai căror studenți trebuie să fi absolvit deja liceul; și, deoarece legea din 1900 acordă favoarea serviciului de un an elevilor școlilor practice de agricultură, al căror curs era de trei ani și ai căror elevi nu posedau decât cursul primar, nu poate fi vorba de intenția legiuitorului de-a acorda favoarea serviciului redus numai școlilor superioare. Intenția lui este lămurită foarte bine prin enumerarea ce se face în art. 23 din lege, și acest articol este redijat în mod așa de clar, încât este de mirare cum a putut dl ministru actual să-l înțeleagă așa cum l-a înțeles.

Predecesorul d-sale de la 1900 a înțeles mai bine decât d-sa ce va să zică un regulament și că un regulament nu poate nici lărgi, nici îngusta prescrierile unei legi. Art. 74 și 76 din regulamentul de la 1900 sunt doar reproducerea aproape textuală a legii și nu-și permit să o modifice. Înțelegerea Ministerului de Război de la 1900 cu colegul său de la Culte a putut dar să fie foarte ușoară, pe când cel de azi nu va găsi, cred, niciun ministru de Culte care să accepte maniera d-sale de a interpreta legile; și dacă dl Vlădescu a putut să înghită adresa d-sale din 4 februarie 1906, cauza nu poate fi alta decât că acesta, absorbit în grijile ce-i dau numeroasa sa familie și Casa Școalelor, nu are vreme să fie și ministru de Instrucție.

În orice caz, pentru ce actualul dl ministru nu a făcut ca cel de la 1900, căutând a se pune în înțelegere cu cel de la Culte? Aceasta l-ar fi scutit de a face greșeli de termeni și de fapte, care nu sunt permise unui ministru în materia pe

care pretinde să o regulamenteze. D-sa ar fi putut astfel să afle ce înseamnă cuvintele de *școli superioare, certificat de absolvire de liceu, echivalență de diplomă* și altele. Ar mai fi aflat că pentru judecarea echivalenței diplomelor străine există anumite organe în învățământ și că nu era de căderea Ministerului de Război să judece dacă liceul din Varna este sau nu echivalent cu liceul Louis-le-Grand din Paris. Ar mai fi aflat că termenul de universitatea *de drept* nu există, și că se zice *Facultate de drept.* Lucrul acesta poate să se pară neînsemnat dlui ministru, dar e regretabil ca un lucru neînsemnat să pună în evidență faptul că decretul de la 10 decembrie a fost alcătuit de cineva, care nu e familiarizat nici măcar cu termenii materiei ce regulamenta. În ceea ce privește materia de care ne ocupăm, legea și regulamentul din 1900 erau foarte bune, foarte clare, foarte logice și nu aveau nevoie de nicio modificare, pentru a se acomoda împrejurărilor actuale, cu toate schimbările de lucruri aduse prin legile învățământului din 1898 și 1899. Dar dl ministru actual a voit să facă și d-sa ceva original și trebuie să recunosc că a reușit pe deplin.

Ideea cea mai originală a fost poate aceea de a face chiar în decret enumerarea nominală a școalelor, din țară și din străinătate, care se vor bucura de serviciul de un an. Asta e tot una ca și când ar cerca cineva să numere nisipul mării. Ce ar fi dacă toate regulamentele noastre ar fi făcute așa! Am vedea poate pe ministrul de Război înlocuind peste tot, în legi și regulamente, formula „Militarii de orice grad", prin aceasta: „Militarii de orice grad, adică: generalii de divizie, generalii de brigadă, colonelii… sergenții, căprarii, soldații și toboșarii". Frumos ar fi!

Zice dl ministru că, dacă d-sa a făcut enumerarea școlilor avantajate, asta nu înseamnă că vor fi excluse de la beneficiile legii și celelalte școli similare. Îl rog să mă ierte. Orice enumerare este limitativă; asta o știe toată lumea; iar dacă intenția autorului nu era de a o face limitativă, atunci nu trebuia să o facă deloc, pentru că nu are sens. Una din două: ori decretul din 10 decembrie trebuia să se mulțumească cu formula legii; „Certificate de absolvire ale liceului sau certificate echivalente", care este foarte suficientă, ori să enumere tot, până și liceele din Paraguay și din Noua-Zeelandă. Altfel nu se poate.

Dl ministru găsește că nu are niciun temei critica ce fac eu că „la caz că un tânăr român să fi frecventat alte școli similare din străinătate neenumerate în regulament, nu ar putea beneficia și *dânsele* de același drept dat de lege". Iar motivul pentru care critica ce fac eu nu are niciun temei, îl dă tot dl ministru: „Căci ea nu este altceva decât o ceartă făcută ministrului de Război și căutată cu lumânarea".

Eu unul găsesc că motivul, ce dă dl general, nu prea este îndestulător, precum nu ne prea satisface nici limba în care este expusă.

Dar tot este ceva de reținut din ceea ce spune dl ministru, anume că în regulamentul său d-sa „a indicat pentru un moment numai acele școli care în practică avusese și elevi români". Acum m-am liniștit, pentru că înțeleg de ce d-sa a făcut

onoarea enumerării gimnaziului Sophien din Berlin, care e populat numai de israeliți, și nu liceelor Saint-Louis și Louis-le-Grand din Paris; de ce universităților din Heidelberg și din Halle și nu celor din Berlin și din Paris; de ce școlii comerciale din Halchi (Grecia) și nu Academiei comerciale din Veneția. Cauza era că cele dintâi avuseră elevi români în *practică,* iar celelalte numai în *teorie.* Dacă e așa, eu nu mai am nimic de zis.

Numai o nedumerire îmi mai rămâne: în ce categorie va trebui să punem Academia comercială din Viena și Școala politehnică din Zürich, care sunt citate de câte două ori? Studenții lor sunt oare în carne și oase, ca cei de la Varna, ori umbre neexistente, ca cei de la Paris și de la Berlin?

De asemenea, nu știm însă cum rămâne cu chestia geografică. Școala comercială de la Halchi este ea în Grecia, cum zice decretul, ori în Turcia, cum spune cealaltă lume?

Dar sunt lucruri asupra cărora dl ministru nu caută să răspundă și care au interesul lor în discuție. Pentru ce, spre exemplu, nu ne explică prin ce șir de raționamente a ajuns la concluzia că favoarea pe care o acordă unei școli *străine* de ordin cu totul inferior, cum este școala elementară de agricultură *Mathieu de Dombasle,* d-sa o refuză nu numai școlilor *române* echivalente, înființate de la 1900 încoace, dar chiar școlii de la Nucet, care este de grad superior? Și cum se face că chiar între școlile române de organizație perfect identică, d-sa admite pe unele și nu admite pe altele la favorurile legii? Ce motiv l-a îndemnat să mențină pe listă școala din Valea-Boului și să excludă pe toate cele în ființate de la 1900 încoace, oricare ar fi programa și organizația lor?

Asupra acestor lucruri, nu găsesc în răspunsul dlui ministru decât bucata următoare, pe care doar cu multă bunăvoință o pot socoti ca o încercare de a scăpa din încurcătură: „Tot prin regulament de administrație publică, dl Haret ar fi putut modifica și întinde regulamentul; dar aceasta n-a făcut-o, cum o și mărturisește (eu nu am mărturisit nimic), ci cu de la sine putere a sporit numărul școalelor, care puteau beneficia de serviciul redus, atribuind acest drept și la școli ai căror elevi erau departe de a fi bacalaureați, ci numai școlari cu patru clase primare… Dl ministru actual a oprit acest abuz și a regulamentat articolul respectiv al legii de recrutare din nou, dându-i interpretarea ce legea avea în vedere".

Din bucata aceasta rezultă că dl ministru de Război crede: 1) că regulamentul legii de recrutare din 1900 trebuia să-l modific eu, ministru de Instrucție; 2) că, cu de la mine putere, eu am dat beneficiul serviciului redus la un număr de școli; 3) că elevii școlilor de la Armășești și de la Valea-Boului sunt bacalaureați.

Asupra primelor puncte nu-mi voi permite a discuta cu d-sa, care știe desigur mai bine decât mine în competența cărui ministru cade modificarea regulamentului legii de recrutare. Dacă aș fi știut că treaba aceasta mă privește pe mine, aș fi făcut-o. Dar eu am urmat altă cale, pe care mi s-a părut că mi-o indică legea și regulamentul din 1900, indicând ministrului de Război școlile ce se înființau, nu

de județe sau de comune, ci chiar de stat, și cerându-i ca el, ministrul de resort, să le admită și pe ele, așa cum spune legea, la beneficiul aceleiași dispoziții ca și școlile existente de la Strihareț sau de la Armășești, sau de la Valea-Boului. Iar ministrul de Război de pe atunci, citind legea, a crezut că e logic ca niște școli identice să beneficieze de avantaje identice. Vezi că pe atunci nu se descoperise încă, ca pentru o școală, faptul de a fi fost înființată de un ministru liberal, o pune de drept în afară de lege. Teoria aceasta era rezervată actualului dl ministru să o descopere. Spun sincer că aș fi preferat, pentru d-sa, să-i fi lipsit această glorie.

Cât pentru al treilea punct, e necesar să știe dl general că elevii de la Armășești și Valea-Boului nu sunt bacalaureați, ci absolvenți de școli primare rurale, și că între aceste două titluri este oarecare deosebire. Elevii școlilor înființate de mine nu sunt nici ei bacalaureați, dar sunt la fel cu colegii lor din școlile „protejate“ de actualul dl ministru de Război. Ultima d-sale obiecțiune cade dar de la sine.

Nu mai insist că de la 1898 încoace titlul de bacalaureat a fost trecut printre antichități, deoarece a fost desființat prin lege.

Dar mai este un lucru asupra căruia răspunsul dlui ministru este mut de tot.

Atât „Revista generală a învățământului“, cât și „L'Independance Roumaine“, i-au cerut să arate cu ce drept a acordat d-sa serviciul redus elevilor școlii de științe de stat și liceului Sf. Gheorghe? Amândouă aceste sunt școli private, fără niciun drept în stat; niciuna din ele nu conferă vreun titlu care să se poată asimila cu vreunul din acelea pe care le prevede legea. Favoarea acordată lor a scandalizat pe toată lumea, pentru că constituie un privilegiu contrar legii, instituit de un ministru, „cu de la sine putere“, pentru niște întreprinderi comerciale private, în detrimentul celorlalte școli private și mai ales al școlilor statului. Lumea vede că elevii acestor școli „au fost protejați de dl ministru de Război, pentru a-i autoriza de a nu-și plăti impozitul lor de sânge“, și a zice că aceasta s-a făcut pentru considerații de politică de partid. Acestea sunt fapte în adevăr re-prehensibile, iar nu ale mele, care nu trăgeam niciun folos politic și nu călcam nicio lege când acordam unor școli ale statului bune și utile protecția la care le da drept legea.

Și cu toate acestea, cine mă învinovățește pe mine că am comis, în această afacere, un abuz de putere? Este însuși dl general Manu.

Dacă am ști că d-sa se ocupă cu literatura, am crede, poate, că a voit să facă o antinomie. *Abuz de putere* noi știm că se cheamă întrebuințarea rea ce face cineva de puterea de care dispune, pentru a procura cuiva foloase la care nu are drept, sau pentru a lipsi pe altcineva de un drept al lui. Eu nu aveam puterea de a acorda nimănui reducerea de serviciu militar. Dreptul acesta era al ministrului de Război și el l-a acordat cui a crezut de cuviință, după ce a judecat relațiile ce i-am dat eu și după ce a citit legea. În ce dicționar a văzut dl general că aceasta se cheamă *abuz de putere?*

Dar eu pot să-i spun că toată lumea care știe românește dă aceste nume faptei unui ministru care – din propria lui autoritate – acordă, contra legii, favoruri

liceului St. George, pe când refuză, tot contra legii, aceleaşi favoruri liceelor statului şi noilor şcoli profesionale.

Acestea sunt însă nepotriviri de termeni cu care ne-a deprins deja de demult dl ministru de război. *Abuzul de putere* de mai sus este frate bun cu *Universitatea de drept,* cu *şcolile superioare* aplicat şcolii de la Valea-Boului, cu titlul de *bacalaureat* întrebuinţat cum am văzut mai sus, fără să mai vorbesc de alte transpoziţiuni de cuvinte relevate altădată de alţii.

Alături cu dânsele trebuie pusă şi presupusa *insultă* pe care „L'Independance Roumaine" ar face-o dlui ministru de Război, pentru că nu se arată mulţumită cu decretul de la 10 decembrie. Tot aici şi *frica* căreia d-sa atribuie aceste două sau trei articole, îndreptate contra operei sale. Dacă ar fi aşa, ar urma că şi criticele ce îndreptăm contra dlui Vlădescu să fie semnul fricii ce ne-ar inspira d-sa, ceea ce nu are sens.

Toate acestea ar fi lucruri fără însemnătate, dacă nu ar avea ca consecinţe măsuri în felul celei de acum trei luni.

Terminând, nu pot să nu deplor că politica, sau mai bine urâciosul politicianism, care infectează tot ce atinge, care nu face deosebire între ce este şi ce nu este permis, care pune urile şi favorurile sale mai presus de orice, a trebuit să se amestece şi aici. Cei care au luptat ca să se scuture de jugul lui şi nu au abuzat de situaţia lor pentru a satisface pasiuni politice pe spinarea celor nevinovaţi pot avea momente de îndoială, dacă acţiunea lor curată şi cinstită mai are vreun rost, când legile şi dreptatea pot fi nesocotite aşa cum sunt la noi.

(„Revista generală a învăţământului", Anul I, 1905–1906, nr. 7, 1 februarie, pp. 483–488 şi nr. 9, 1 aprilie 1906, pp. 658–664.)

22.

Activitatea extraşcolară a învăţătorilor

Activitatea extraşcolară, căreia i s-a dat deplină organizare în epoca dintre 1901–1904, când a fost Haret ministru de Instrucţie, a întâmpinat critici în diferite cercuri politice şi cu argumente diferite. Cea mai uşor de înţeles era teama unora că, dacă învăţătorii se vor apuca să facă toate câte le-a expus Haret, nu vor mai avea timp pentru şcoală. De aceea el, în timpul cât a fost ministru, a luminat chestiunea arătând că e vorba ca fiecare învăţător, *care vrea*, să aleagă una din multiplele forme ale activităţii extraşcolare, *după cum îi vine la socoteală*. Fireşte, adversarii politici n-au dezarmat şi de aceea se simte obligat, şi după retragerea din guvern, să lămurească din nou, insistând asupra celor spuse şi altădată.

Chiar în ziua când s-a inaugurat activitatea, aşa de fecundă, a învăţătorilor în afară de şcoală, s-au găsit, şi printre ei, şi în afară de cercul lor, unii care să cârtească contra acestei noi îndrumări.

De atunci, în mod periodic se văd apărând doleanţele, care sună în deşert, ale celor ce găsesc că „mai bine era înainte“, când învăţătorul vegeta în colţul lui, uitat şi oropsit de toată lumea.

Proverbul zice că „gustul filonichie n-are“ şi nu m-aş ocupa deloc de aceste manifestaţii ale unei ciudate stări sufleteşti, dacă cei nemulţumiţi şi-ar ţine părerile lor numai pentru dânşii şi nu ar cerca să convertească şi pe alţii la dânsele. Nu e vorbă, felul de succes pe care l-a avut până acum această propagandă pe dos şi îndeosebi cel deunăzi de la Galaţi pot să ne liniştească pe deplin dacă cumva am fi avut vreo îndoială asupra bunului simţ al învăţătorilor[1].

---

1. Desigur, Haret se gândeşte aici la Congresul învăţătorilor ţinut la Galaţi în zilele de 28-30 decembrie 1905, cu care prilej s-a discutat şi chestiunea activităţii extraşcolare a învăţătorilor. Atunci, învăţătorul Stoleriu (jud. Suceava) a zis că activitatea învăţătorilor e *prea întinsă* şi din cauza aceasta *se neglijează şcoala.* Aceste cuvinte se găsesc în „Revista Asociaţiei învăţătorilor“ nr. 1 din 1906, p. 30. După darea de seamă publicată de ziarul „Universul“ (31 decembrie 1905, 1 şi 2 ianuarie 1906) se vede însă că alţi congresişti (ca Dumitraşcu din Buzău, Adamescu din Muscel, Rădulescu din Muscel ş.a.) susţin că activitatea extraşcolară e foarte necesară pentru binele sătenilor, iar la încheierea discuţiei se votează o moţiune în care citim: „Congresul… *hotărăşte a duce mai departe şi cu mai multă tărie opera de educaţiune social-economică... menită* să îndrume *poporul spre o nouă viaţă*“.

Dar eu am văzut şi am auzit multe în viaţă şi ştiu că niciodată nu e de prisos să se taie aripele neadevărului.

Zic „neadevărului“, pentru că cei ce protestează nu se mulţumesc numai să protesteze, ci fac şi insinuări care pot fi vătămătoare.

Aşa, ce înseamnă veşnica plângere că „am impus“ învăţătorilor o mulţime de însărcinări mai presus de puterile lor? Aceasta este un neadevăr: nu am impus niciodată nimic nimănui. Fiecare a fost liber să intre sau să nu intre pe calea indicată de mine. De aceea, plângerile nu au sens, pentru că cel ce se socotea prea încărcat cu activitatea extraşcolară nu avea decât să o părăsească, fără nicio supărare. Îndemnurile mele se adresau numai acelor care puteau să găsească în sufletul şi în patriotismul lor puterea de a-i face să înfrunte un adaos de muncă; şi am avut nespusa satisfacere că, de unde la început ambiţia mea se mărginea a atrage în jurul meu o minoritate, am constatat în curând că minoritatea era în partea celor incapabili de a înţelege îndemnurile mele.

Şi doar aveam dreptul să fac asemenea îndemnuri, mai mult decât alţii care îndeamnă numai la inerţie, la rea voinţă, la frământări sterpe, la acte înjositoare şi nepotrivite cu marea chemare de învăţător. Ceea ce am făcut eu era bine şi înălţător, ceea ce fac detractorii mişcării este ruşinos.

Nu este exact nici chiar că îndemnurile mele cuprindeau mai mult decât poate face un om. Eu am expus în întregime cadrul, în care credeam că se poate exercita, cu folos şi cu onoare, activitatea dăscălească; dar în numeroase rânduri, prin circulare, în congrese, am sfătuit pe învăţători să nu întreprindă prea multe lucruri pe care să nu le poată duce la bun capăt. Vedeam că mulţi, în entuziasmul lor în faţa splendidului câmp de activitate ce li se deschidea, ar fi voit să facă toate deodată. Acelora le ceream să se mărginească mai bine a face un singur lucru, dar să-l facă cum trebuie.

Se înţelege că între aceşti inimoşi pionieri, pe care eram silit mai mult să-i reţin în ardoarea lor, şi între cei care nu găseau decât cârteală şi rea voinţă la tot ce le spuneam eu, preferinţele mele nu puteau să ezite. Am trăit în cea mai bună înţelegere cu cea dintâi, dar am dus-o foarte rău că cei de al doilea. Aceştia caută acum să-şi ia revanşa.

Ceea ce este mai curios este că nicio reclamaţie nu se vede din partea acelora care în adevăr au lucrat, şi-au dat osteneală, au făcut uneori şi sacrificii personale. Aceştia lucrează înainte, chiar cu riscul de a-şi atrage supărări din partea celor care caută să stăvilească curentul cel bun. Aceştia sunt cei care în revistele lor, în congrese, în şcoală, în sat, cu vorba şi cu fapta, susţin cu energie mişcarea şi nu se plâng de adaosul de muncă ce le impunea ea. Cei ce se plâng, cei ce reclamă şi fac discursuri contra activităţii extraşcolare sunt acei care niciodată nu au luat parte la dânsa, care nu au pus cea mai mică piatră la măreţul edificiu, pe care colegii lor îl ridică.

Şi cu toate astea – minunată contradicţie! –, tot ei sunt cei dintâi printre cei ce reclamă îmbunătăţirea situaţiei materiale şi tot ei invocă ca argument activitatea

extrașcolară, pe care o hulesc. Iar când va veni vremea răsplătirii, se vor vedea cele mai aprigi pretenții tocmai din partea celor care prin nimic nu o vor fi meritat, unii din ei clienți credincioși ai comisiilor de judecată, incapabili de a da ajutor la o faptă bună, dar pricepuți a pune îndrăzneala în locul meritului.

Putem însă să-i asigurăm că vocea lor va răsuna în deșert și atunci, cum răsună și acum. Destul este că până acum de atâtea ori au fost „unii cu ponoasele și alții cu foloasele“ și că cei care la treabă fuseseră la coadă, la pretenții se văzuseră în frunte. Când se va putea face ceva, fiecare va fi tratat după meritul lui.

* * *

Încă un cuvânt, ca să termin.

Cei mai mulți din detractorii mișcării învățătorilor își bat capul să demonstreze că nu sunt eu inițiatorul ei și că începuturile ei se pierd în negura timpurilor trecute.

Aș zice că asta este vorbă degeaba, dar nu ar servi pentru a ne lămuri motivele reale ale campaniei, uneori pe față, alteori ascunsă, ce se duce contra activității extrașcolare.

Ceea ce este în cauză, ceea ce interesează țara, nu este chestia, pe care eu nu am ridicat-o niciodată, de a se ști cine este inițiatorul, ci aceea de a se înțelege cum trebuie și de a se întreține o activitate folositoare. Cearta pe dreptul de invenție poate să pasioneze pe cei al căror bagaj de merite e foarte ușurel. Dar concepția mea despre rolul unui ministru este alta. Eu cred că meritul, pe care trebuie să se silească el să-l aibă, este ca să cunoască și să înțeleagă trebuințele țării, să descopere sau să formeze instrumentele cu care să lucreze, să îndrepte, să dezvolte, sau să determine curentele cele sănătoase, să cunoască, să utilizeze și să pună în lumină inițiativele particulare, să închege gândirile și aspirațiile generale, să fie centrul, unde să se întâlnească și să se fecundeze ideile.

Așa au făcut cei care caută să înjosească azi ceea ce ei nu au făcut? Și pe vremurile de care vorbesc ei, dorul de muncă al învățătorilor nu lipsea; dovadă sunt tocmai bunele începuturi care se citează azi. Dar pe atunci cine încerca să înjghebeze o bancă populară făcea cunoștință cu Parchetul, și când se forma un cerc cultural, se concentra Jandarmeria; iar azi revizorii școlari dau ordine formale învățătorilor să iasă din băncile populare, și întreaga activitate extrașcolară a lor este tratată, în organele oficioase, de „fantasmagorie“. (Adevăratul cuvânt întrebuințat este mai puțin parlamentar).

Viitorul va alege partea care se cuvine fiecăruia. Noi însă să ne căutăm de treabă. Caravana să-și urmeze drumul.

(„Revista generală a învățământului“, Anul I, 1905–1906, nr. 7, februarie 1906, p. 495.)

23.

În chestia salariilor profesorilor secundari

Zilele acestea mi s-a procurat un exemplar din Memoriul prezentat dlor miniştri şi Corpurilor legiuitoare de către delegaţiunea cercului profesorilor secundari din Bucureşti, pentru îmbunătăţirea salariilor[1].

În el găsesc formulată în mod foarte precis învinovăţirea adusă guvernului din 1901 şi mie în special pentru modul cum s-a făcut atunci reducerea legilor profesorilor secundari.

La aceste învinovăţiri am răspuns deja în mod complet, pe altă cale[2]. Aş fi dar în drept să nu mă mai ocup de acest memoriu. Cu toate acestea, nu-l voi lăsa fără răspuns pentru că nu ştiu dacă redactarea lui a precedat sau a urmat publicarea broşurii mele, *Pagini de istorie*; şi dacă cumva a urmat-o, aceasta ar însemna că, ori eu nu am fost destul de clar şi de categoric în broşura mea, ori că cei care au născocit această învinuire nu au încredere în dreptatea cauzei ce pretind că apără, deoarece nu găsesc alt chip ca să o apere decât inventând motive neexistente.

Şi într-un caz şi în altul, lămuririle de faţă se impuneau. Sunt şi eu doritor ca situaţia profesorilor să fie îmbunătăţită şi orice pas înainte ce se va face pentru aceasta va fi un pas spre realizarea scopului ce am urmărit prin legea din 1898, scop, pe care împrejurările şi mai ales nepriceperea sau ostilitatea unor anumite cercuri politice nu au permis să-l realizez. Doresc şi eu ca guvernul care deţine puterea să facă ceva pentru profesori, cel puţin pentru a sparge pocinogul celor 40 de ani în care nu le-a adus decât lovituri, şi niciodată nici cel mai mic serviciu, nici cel mai mic semn de bunăvoinţă.

Se aude că comisia bugetară ar fi admis creşterea lefurilor profesorilor secundari, însă numai pe ultimele trei luni ale anului.

Fie şi aşa, cu toate că intenţia acestei restricţii neobişnuite este evidentă. Este evident că guvernul nu vrea să consacre dăscălimii decât cea mai mică părticică posibilă din ceea ce împarte cu atâta dărnicie în sinecuri şi în răsplăţi pentru serviciile străine de interesul statului. Este evident că ceea ce face nu este

---

1. Nu am putut găsi acest memoriu la care se referă Haret aici.

2. Se referă la lucrarea sa, *Pagini de istorie* publicată în 1906 şi care se găseşte reprodusă în prezentul volum, p. 153 şi urm.

atât de dragul profesorilor, cât pentru a lăsa guvernului următor o greutate mai mult. Asta nu face nimic. Totdeauna guvernele, care au urmat după un guvern ca cel de astăzi, au moştenit numai greutăţi mai mari încă decât aceasta; şi dacă alte dăţi liberalii au trebuit să plătească polițele nedrepte ale celor ce i-au precedat, pentru ce nu ar plăti pe aceasta, care nu e nedreaptă?

Răspunsul de faţă mai e necesar şi pentru alt motiv. La rigoare, se puteau lăsa nebăgate în seamă alegaţiunile unor politicieni de mâna a zecea, care ţineau să-şi plătească cum puteau datoria de recunoştinţă către aceia cu care îşi fac treburile. Dar nu e tot aşa cu afirmaţiile corpului didactic, despre care oricine e în drept a presupune că ştie măcar atâta aritmetică, câtă e necesară în cauză, şi că îşi interzice, din respect profesional, de a face, într-un act oficial, afirmaţii neîntemeiate pe adevăr.

De aceea nu voi lipsi, ca la momentul oportun, să rectific lucrurile şi în alt fel decât prin rândurile de faţă.

* * *

Memoriul de care mă ocup începe aşa:

„Cu ocazia reducerilor bugetare din anul de criză financiară 1901, s-a făcut o mare nedreptate profesorilor secundari, întrucât priveşte reducerile aplicate la salariile lor.

În loc de a se aplica aşa numita curbă a reducerilor la leafa de 360 lei, cât era fixată prin lege, s-a redus mai întâi leafa la 336 lei, şi apoi, aplicându-i-se curba, a fost scăzută la 322, 317, 312, 307 şi în fine la 300“.

Nu este un cuvânt exact în toată această frază; şi netemeinicia afirmaţiei este aşa de uşor de pus în evidenţă, încât sunt în drept a nu crede că e neintenţionată.

Dacă ar fi adevărat că curba s-a aplicat, nu cifrei de 360 lei, ci celei de 336 lei, reducerea după curbă ar fi fost numai de 14 lei, adică 4%. Ei bine, nu a fost niciunul din cei cinci semnatari ai memoriului care să fi auzit pe undeva, să fi citit într-o gazetă, că nicio reducere după curbă nu a fost aşa de mică? Nici măcar atâta nu au ştiut dlor, că leafa învăţătorilor s-a redus de la 90 la 85, ceea ce face 5 la sută, iar a institutorilor de la 225 la 207, adică 8 la sută? Crezut-au dumnealor că un guvern în toate minţile putea admite, ca normă de reducere, o proporţie regresivă, aşa încât se ia mult de la cei cu leafă mică şi mai puţin de la cei cu leafă mare?

Dacă cineva avea îndoială asupra modului cum se făcuseră reducerile, mi se pare că mijloacele de a se lămuri nu lipseau.

Pare-mi-se că în cei patru ani cât am fost în guvern în rândul din urmă, nu am lipsit a oferi oricărui dascăl toate înlesnirile de a se apropia de mine, şi o explicaţie nu ar fi luat mai mult de cinci minute. Iar dacă celor nelămuriţi le repugna mijlocul acesta, era altul tot aşa de simplu: să fi luat bugetele celorlalte ministere şi să fi comparat.

Ceea ce dlor nu au voit să facă, voi face eu aici. Nu voi înmulți însă exemplele, pentru că numai câteva sunt de ajuns pentru a lămuri metoda de comparație, de care vorbesc, și pe care oricine o poate pe urmă verifica asupra oricâtor exemple va voi.

Mă voi mărgini numai la cifrele citate de memoriu, adică leafa de 360 lei cu gradațiile ei. La 1901, aceste lefuri au fost reduse în modul următor:

Leafa de 360 lei la 322, adică cu 10,6%
Leafa de 414 lei la 364, adică cu 12,1%
Leafa de 486 lei la 405, adică cu 13,5%
Leafa de 522 lei la 447, adică cu 14,4%
Leafa de 576 lei la 491, adică cu 14,7%

Tabloul acesta pune în evidență modul progresiv cum s-au făcut reducerile, adică creșterea procentului de reducere cu cât leafa era mai mare. Principiul acesta a fost bine lămurit pe atunci și este bizar ca comisia, care a redijat memoriul, să nu se fi putut documenta, abia după cinci ani, într-o chestie de care toată lumea s-a ocupat la 1901.

Acum, ca comparație cu cifrele de mai sus, dăm câteva, altele culese de prin bugetele celorlalte ministere de pe anul 1901–1902. Negăsindu-se pe la alte ministere posturi care să fi fost plătite înainte de 1901 chiar cu lefurile de 360, 414, 468, 522 și 576 lei, am luat o serie de cifre între care să fie cuprinse acele lefuri, așa ca regula de reducere să fie evidentă.

Nr. curent	Leafa înainte de 1901	Leafa redusă după curbă	Procentul reducerii
I	350	312	10,9
II	370	330	10,8
III	400	351	12,2
IV	450	390	13,3
V	500	430	14,0
VI	550	465	15,5
VII	600	501	16,5

Sper că nu se va contesta că regula de reducere, care se vede în acest tablou, nu diferă deloc de aceea din tabloul de mai sus, care privea pe profesori.

În prima categorie găsim: referendari de cl. III la Înalta Curte de Conturi, șefi de birou cl. II și controlori cl. I din Ministerul de Finanțe, șefi de birou cl. II la Ministerul de Interne, mecanic șef de cl. I la Direcția telegrafelor și poștelor, profesori la școala de poduri și șosele, chimist-director al stației agronomice din Ministerul Domeniilor.

În a doua categorie sunt capii de masă de la Înalta Curte de Casație.

În a treia categorie avem: șefii de birou cl. I la Ministerul de Finanțe, la cel de Interne și la cel de Domenii, ingineri ordinari clasa III, grefieri la Curțile de Apel.

În a patra categorie: referendari cl. II la Înalta Curte de Conturi, medici de regiment cl. I, judecători de ședință la tribunale.

În a cincea categorie: grefieri de cl. III la Înalta Curte de Conturi, ingineri ordinari cl. II, judecători de instrucție la tribunale.

În a șasea categorie: referendari cl. I la Înalta Curte de Conturi, administratori financiari cl. III, prim grefier la Înalta Curte de Casație, șef de serviciu cl. II la Ministerul Domeniilor.

În a șaptea categorie: sub-directori cl. II în Ministerul de Finanțe, administratori financiari cl. II, ingineri ordinari cl. I, președinți de tribunal, șef de serviciu cl. I în Ministerul Domeniilor.

Acum cum rămâne cu afirmațiunile memoriului semnat de delegația cercului profesorilor secundari?

Îmi place a crede că vor recunoaşte chiar cei ce l-au semnat că nu au avut dreptate, când au afirmat cu atâta ușurință lucruri neexacte. Acolo, unde cifrele vorbesc, discuție nu mai încape.

Să lase dar argumentul nedreptății ce s-ar fi făcut profesorilor secundari în 1901. El nu are nicio valoare. Cauza profesorilor se poate apăra cu argumente serioase și nu are nevoie să i se aducă sprijinul unor invențiuni, care se pot spulbera aşa de lesne[1].

Acest chip de a se înțelege chestia nu poate decât să o compromită.

(„Voința Națională“, 21 februarie 1906, „Secolul“, VII, nr. 1972 din 23 februarie 1906.)

1. Explicațiile date aici de Haret au fost aşa de convingătoare încât doi profesori, probabil dintre semnatarii memoriului (Eniu Bălteanu și V. Gr. Borgovan) au publicat în ziarul „Secolul“ din 12 martie 1906 o declarație din care rezultă că s-au înşelat în afirmațiunile lor, deoarece aşa au înțeles lucrurile delegații Cercului profesorilor care au vorbit cu Haret. De altfel, recunosc că atunci nu apăruse încă broşura *Pagini de istorie.*

24.

Bugetul pe anul 1906–1907 al Ministerului Instrucției Publice și al Cultelor cu casele dependinte de dânsul

Bugetul învățământului public și al cultelor, votat aproape fără discuție în ședința din 2 martie, are meritul de a pune bine în evidență principiile de care este condus actualul d. ministru al Instrucției. De acum, va trebui să fie cineva prea naiv sau înzestrat cu o prea mare doză de îndrăzneală, pentru ca să mai cuteze a susține că, în direcția actuală a învățământului, este altceva decât o totală incoerență, o nepricepere administrativă care trece peste toate limitele permise, un curaj neasemănat în risipa cu scopuri nepermise a banilor publici, o hotărâre nestrămutată de a reduce la nimic învățământul rural, în fine o pornire de a strica tot ce au făcut guvernele precedente, care este cel mai puternic testimoniu de neputință creatoare din partea celor care o manifestă. Să se creadă cineva geniu reformator nu e greu; prezumțiunea a fost totdeauna semnul mediocrității, precum este și invidia și furia de distrugere; dar realitatea se însărcinează totdeauna a o forța, mai curând sau mai târziu, să-și cunoască puterile.

E greu să restrâng în marginile unui articol de „Revista generală a învățământului“ o cercetare care ar trebui să nu lase afară nicio cifră, căci chiar cele mai neînsemnate sunt prețioase, ca indicații ale tendințelor celor ce au alcătuit bugetul. Mă voi sili să o fac sub formă cât se va putea mai concisă.

În cercetarea aceasta, am ținut seamă de modificările aduse de comisia bugetară la proiectele dlui ministru, nu însă și de cele aduse în ședința Camerei din 2 martie, care încă nu-mi sunt cunoscute în detaliu. Se știe însă că în ziua aceea Camera a mai mărit cifra cheltuielilor, și anume la personal, așa că concluziile la care voi ajunge eu vor fi încă și mai bine confirmate prin amendamentele votate în ședința aceea.

Cifra totală a cheltuielilor

Să fixăm mai întâi cifra totală a cheltuielilor Ministerului împreună cu Casele dependente de dânsul, după ultimele trei bugete: cel din 1904–1905, alcătuit de ministrul precedent, cel din 1905–1906 și cel pentru 1906–1907, votat zilele acestea.

Tabela următoare prezintă situația în mod lămurit.

	1904-5	1905-6	1906-7
Cheltuielile proprii ale ministerului, deosebit de subvenția ce a dat el Casei Școalelor și Casei Bisericii	20.040.279	21.380.886	20.320.508
Cheltuielile Casei Școalelor din subvenția primită de ea de la Minister	1.000.000	480.000	784.000
Cheltuielile Casei Școalelor din veniturile ei proprii	2.087.340	2.667.550	3.331.832
Cheltuielile Casei Bisericii din subvenția primită de ea de la Minister	5.566.620	5.683.622	5.500.000
Cheltuielile Casei Bisericii din veniturile ei proprii	423.144	481.221	909.547
Cheltuielile Casei Artelor din subvenția primită de ea de la Minister	–	–	1.140.000
Cheltuielile Casei Artelor din veniturile ei proprii	–	–	210.025
	29.117.383	30.693.279	32.195.912
	+ 1.575.896	+ 1.502.633	
	+ 3.078.529		

Totalul de cheltuieli din ultima coloană ar trebui mărit, din cauza adaosurilor la personal pe care Camera le-a mai făcut în ziua votului; dar în momentul când scriu aceste rânduri, adaosurile acelea nu-mi sunt încă cunoscute.

Așadar cheltuielile învățământului și ale cultelor au crescut, sub actualul d. ministru, cu 3.100.000 lei în două exerciții, adică cu mai bine de un milion și jumătate pe an.

Ce îmbunătățiri s-au făcut cu banii aceștia? Aceasta voi examina în cele ce urmează.

Administrațiile centrale și inspectoratul

Iau mai întâi condeiul personalului administrațiilor centrale și al inspectorului.

	1904-5	1905-6	1906-7
Ministerul cu inspectoratul și consiliul permanent	425.088	542.188	522.065
Casa Școalelor	114.240	112.500	198.240
Casa Bisericii	97.020	102.060	154.140
Casa Artelor	–	–	89.348
	636.348	756.748	963.793
	+ 120.400	+ 207.045	
	+ 327.445		

Creșterea este de 53% în doi ani.

Pentru ce s-a făcut creșterea aceasta, se știe.

S-au înființat posturi absolut inutile, pentru căpătuirea unor declasați și a rudelor dlui ministru. S-a creat un întreg serviciu pentru învățământul profesional, care mai înainte mergea bine cu un singur birou. S-a înființat o Casă a Artelor, care cheltuește 90.000 lei cu personalul de administrație, dar nu are de administrat decât patru școli și trei muzee; ca să i se umfle bugetul și să i se dea aparența că se află în treabă, i s-au mai dat și cele două școli superioare de meserii, în care se învață tinichigeria și repararea mașinilor de treerat. La Casa Școalelor, care altădată se pusese în fruntea mișcării economice și culturale, milioanele adunate, prin economie și înțelepciune, de o administrație onestă, a atras o întreagă turmă de flămânzi. Cheltuielile ei de personal au crescut cu 74%, pentru ca într-un singur an să dispară, se știe în ce buzunare, averea adunată în mod cinstit. Casa Bisericii putuse trece prin perioada cea grea a formațiunii, cheltuind numai 97.020 lei pentru personal; și acest personal îi fusese de ajuns pentru a pune regulă în afacerile bisericești, care erau în cea mai mare dezordine, pentru a regula socoteli din trecut pe câte 15 ani, pentru a restitui bisericii averi pierdute de zeci de ani, pentru a crea contabilitatea a 4.000 de biserici, din care nu era nici urmă. Și acum, când greul cel mare a trecut, se găsește de cuviință a i se înmulți personalul cu 60%.

Și pentru ca să nu fie îndoială pentru ce sunt făcute aceste adause, s-au destituit fără niciun motiv funcționari vechi și buni, încărcați cu familii grele, pentru a-i înlocui cu niște incapabili, dacă nu și mai rău, care au adus serviciile ministerului într-o stare de dezordine nepomenită. Cutare post mare s-a înființat anume pentru cutare nepot al dlui ministru, profesoraș abia intrat în carieră acum doi ani; cutare altul pentru alt nepot care până acum nu a reușit încă să se înalțe mai sus decât până la rangul de suplinitor de ocazie. Și când acestea nu i-au ajuns, dl

ministru a avut tristul curaj de a arunca pe drumuri un bătrân funcționar cu 7 copii și cu 26 ani de serviciu, pentru a-l înlocui cu un cumnat al său, fost negustoraș în nu știu ce sat, unde nu-i mersese bine cu comerțul produselor livezilor de pruni.

Și mai sunt și alții. Conjudețenii dlui ministru au avut răbdarea să numere până la 38 de rude de ale d-sale puși în slujbe în același chip.

Dacă lipsa de scrupul și de simț moral a ajuns până aici, nu mai este de mirat că bugetul a fost alcătuit așa cum a fost.

Învățământul rural

Dacă înființările fără măsură de posturi de căpătuială pun în evidență principiile dlui ministru în ceea ce privește modul cum bugetul țării trebuie să acopere nevoile familiei sale, partea care se referă la învățământul primar rural dovedește cu o nouă putere sentimentele de care este animat d-sa și amicii d-sale politici pentru clasa țărănească, care trebuie să facă amare reflecții asupra moralei fabulei „*Toporul și pădurea*".

Nici nu apucase bine să ia în posesie fotoliul ministerial, și dl Vlădescu s-a și manifestat prin cunoscutele sale circulare prin care desființa amenzile școlare, măsură, care a făcut ca numărul elevilor din școlile rurale să scadă imediat la jumătate, și în unele părți și mai mult. De atunci au urmat numeroase alte măsuri și proiecte, care toate tindeau la același scop: restrângerea până la cele mai infime proporțiuni ale învățământului rural. Ne-am ocupat deja de aceste lucruri în revista noastră[1]. E destul să amintesc aici vandalismele comise față de școalele normale și proiectul de a se reduce învățământul țărănesc numai la scriere, citire și cele patru operații.

Bugetul pe 1906–1907 face un pas mai departe, și un pas mare, în direcția aceasta.

Toată lumea știe că în învățământul rural mai este lipsă urgentă de încă cel puțin 2.000 de învățători. Cu toate acestea, dl ministru, care a crescut bugetul cu un milion și jumătate, nu s-a îndurat să dea din această sumă niciun ban pentru a mai mări cifra de 80.000 lei, care figura deja în buget pentru înființarea de noi școli rurale. Dar comisia bugetară a găsit că și atât e prea mult și a mai tăiat 30.000 lei.

Avem în Dobrogea și în mai multe din județele de dincoace de Dunăre multe sate de bulgari și de unguri, a căror populație încă nu știe românește. Pentru a face să dispară această rușine națională, introdusesem în buget o sumă pentru înființarea în aceste sate de grădini de copii, care ajunsese la 21.420 lei. Această sumă a fost redusă la jumătate; prin urmare, nu numai că nu se vor mai face alte grădini de copii, dar se vor închide jumătate chiar din cele care există deja.

---

1. E vorba de articolele care preced acest articol în volumul de față.

Tot în scopul de a converti populația noastră de altă limbă la sentimente românești, luasem măsura de a aduce în satele heteroglote pe învățătorii cei mai buni și cei mai cunoscuți prin energia și priceperea lor; și pentru a-i încuraja în munca foarte grea, pe care le-o ceream, prevăzusem un buget în fond din care să li se acorde câte o mică indemnizare. Acest fond a fost acum redus de la 30.000 la 12.000 lei. Și doar când dl Vlădescu a luat direcția ministerului, îl pusesem personal în curent cu acest lucru. Este aici un act care lovește, nu numai în interesele învățământului rural, dar și în interesul nostru național, și care este îndoit de odios, venind de la un om, care a fost președinte al Ligii culturale și care are pretenția de a fi monopolizat naționalismul pe seama sa. Fapte ca acestea și ca atâtea altele la fel dovedesc ce farsă este naționalismul acestui domn.

Și pe când asupra învățământului rural curg loviturile acestea, dl ministru înființează posturi noi în învățământul urban, unde se știe că numărul institutorilor este deja cu mult mai mare decât cel necesar. Mi se spune că chiar la 1 februarie, în mijlocul anului, a mai înființat posturi de acestea în București, unde mai înființase și în septembrie trecut, creând clase noi fără elevi, ca să aducă în Capitală pe niște oameni pedepsiți pentru fapte grave. În proiectul de buget, dl ministru prevedea 8.000 lei, ca să mai facă și altele. E de mirare că comisia bugetară i-a suprimat.

Casa Școalelor

Dacă trecem la Casa Școalelor, acolo vedem pe dl ministru dându-se pe față și cu mai puțină sfială. Tot răul ce-l putea face l-a făcut, ca și când înalta însărcinare cu care a fost onorat i-ar fi fost conferită anume, ca să lase numai ruină pe urmele sale.

Pentru scurtarea expunerii, prezint în formă de tablou opera de sălbatici, care s-a făcut aici:

Natura cheltuielii	1905-6	1906-7
1. Fond pentru cumpărări și tipăriri de cărți aprobate de minister pentru școale primare, secundare și de meserii, agricultură și normale.	36.000	5.000
2. Fond pentru acordări de mici înprumuturi comunelor rurale, care au deja un capital, pentru a-și construi localuri de școală.	400.000	200.000
3. Fond pentru acordări de mici împrumuturi învățătorilor pentru înjghebarea gospodăriilor model, stupării, cuptoare de uscat prune, mașini de filat etc.	30.000	suprimat

Natura cheltuielii	1905-6	1906-7
4. Premii pentru coruri sătești, pentru cele mai bune conferințe ținute de învățători la cercurile culturale, pentru cultivarea sistematică a grădinilor din jurul școalelor, cum și premii pentru propagarea culturii cartofului, stupării, lăptării.	16.000	suprimat
5. Pentru plata delegaților însărcinați cu răspândirea învățământului practic agricol, apiculturii, lăptăriei etc. în școlile rurale.	30.000	10.000
6. Fond pentru procurarea de semințe.	10.000	suprimat
7. Spor de 10% asupra retribuției învățătorilor, care au înființat pe lângă școalele ce conduc ateliere de lucru manual, cum și pentru ținerea cursului de lucru manual la una din școalele normale.	20.000	suprimat
8. Fond pentru îmbrăcăminte, așternuturi și cărți pentru elevii și elevele de la școalele normale, azilul „Elena Doamna“ și orfelinatul de băieți din Focșani.	45.000	40.000
9. Cheltuieli necesare pentru întreținerea elevelor și elevilor de curs primar, săraci și debili, la mănăstiri sau alte localități, în timpul verii.	5.000	suprimat

Este destul să-și arunce cineva ochii pe acest tablou, pentru ca să fie revoltat.

Înaintea dlui Vlădescu, Casa Școalelor devenise inițiatoarea și sprijinul mișcării culturale și economice la sate și dusese lucrul în mod atât de fericit, încât justifica cele mai frumoase speranțe. Dl Vlădescu a dat-o mai întâi pradă unei adunături care nu merită niciun epitet onorabil, iar acum distruge dintr-odată ceea ce făcea unul din cele mai însemnate din titlurile ei la recunoștința țării.

Gospodăriile model ale învățătorilor, premiile de încurajare pentru grădini școlare, pentru coruri sătești, pentru cultura albinelor, pentru uscatul fructelor, pentru cercurile culturale, pentru învățătorii ambulanți agricoli, toate aceste mijloace, prin care reușisem a deștepta în învățători o emulație spre bine cum niciodată nu se mai văzuse, dl ministru le suprimă. Acesta este răspunsul d-sale, brutal și cinic, la lecția pe care i-au dat-o deunăzi învățătorii la Galați, când agenții d-sale umblau să-i convingă ca ei înșăși să renunțe la nobila lor activitate extrașcolara. Sper că învățătorii nu vor lipsi a-i da încă una: îl vor lăsa să-și împartă fondurile bugetului la turma care-l înconjură, iar ei vor dovedi că mai sunt în țara asta și oameni care știu să facă binele nu numai pentru un pumn de gologani.

Este însă una din suprimări care constituie o nouă călcare de lege; anume aceea a sporului de 10% la leafa învățătorilor care predau lucrul manual. Sporul acesta este prevăzut prin art. 30 din legea învățământului primar. Așadar ministrul, care acum o lună, în fraze bombastice, promitea învățătorilor sprijinul său pentru îmbunătățirea stării lor materiale, nu numai că nu face nimic ca să-și țină cuvântul, nu numai că suprimă peste 100.000 lei care în mod indirect serveau deja pentru îmbunătățirea situației lor, dar le ia chiar un drept existent, pe care li-l dă legea.

Avuserăm deja destule dovezi că, pe vorba dlui Vlădescu, nu se poate pune niciun temei. Acum, învățătorii au ocazia să cunoască și ei cum știe dl ministru să facă onoare făgăduielilor sale celor mai solemne.

Trebuie să mă opresc de asemenea asupra înjumătățirii cifrei de 400.000 lei, cu care se ajutau comunele sărace pentru construcția școalelor lor. După ce, în urma crizei din 1901, se anulase creditul de 30.000.000 lei, ce se acordase în 1896 Casei Școalelor în acest scop, ea a început a face comunelor această înlesnire din fondurile sale proprii; și cifra aceasta, care în 1902 –1903 fusese numai de 50.000 lei, în urma unei bune administrații din anii aceia, a putut fi mărită până la 400.000 lei. Cu aceste sume, mulțumită tragerii de inimă a comunelor, a câtorva prefecți și a învățătorilor, am reușit ca în patru ani să construim vreo 1.000 de săli de clase, după tipul cel mai igienic și mai încăpător.

Dl Vlădescu a găsit cifra de 400.000 în proiectul de buget care era făcut gata la venirea sa la minister și a menținut-o; dar nu știu ce s-a făcut cu dânsa pentru că chiar localurile începute sub predecesorul său și rămase neterminate le-a lăsat tot așa. Anul acesta, d-sa a prins mai mult curaj și suprimă jumătate fondul; cealaltă jumătate desigur se va anula în cursul anului, pentru a se plăti misiunile în străinătate sau vreo nouă întreprindere de busturi[1].

Hotărât lucru, dl Vlădescu nu vrea ca să mai fie și alți țărani decât d-sa, care să învețe carte.

Dar suprimarea cu deosebire odioasă este aceea făcută la fondul pentru îmbrăcăminte și cărți de la orfanii din Azilul Elena Doamna și de la Focșani, precum și aceea a fondului pentru trimiterea copiilor săraci și debili pe la mănăstiri pe timpul verii. Astfel, omul care a pus la contribuție țara, ca să-și cumpere automobil pentru preumblările sale, care a distras sute de mii de lei de la alte întrebuințări pentru a-și construi un palat, care își trimite neamurile în Elveția cu mii de lei din casa statului, care acordă scandaloase concesii de zeci de mii de lei nepoților săi, omul acesta găsește că poate să smulgă până și cele câteva mii de lei orfanilor și să-i verse și pe aceștia tot în buzunarele fără fund, în care au dispărut deja atâtea milioane.

Dotarea școalelor secundare și superioare cu material didactic

Îndată după înființarea sa, în 1896, Casa Școalelor a întreprins să doteze școalele de toate gradele cu materialul didactic necesar; căci se știe că până atunci școalele noastre nu aveau nimic: nici hărți, nici aparate, nici colecții, nimic din ceea ce , trebuie pentru a face ca învățământul să fie clar, interesant și folositor.

---

1. Aluzie la fapte despre care a vorbit în alte articole publicate în „Revista generală a învățământului“ și care se găsesc în volumul de față.

În câțiva ani, ea a desăvârșit această lucrare, în ceea ce privește școalele primare. Dotația lor a costat 1.250.000 lei.

A venit însă pe urmă vremea de criză și timp de trei ani nu s-a putut urma aceeași lucrare și pentru școalele secundare și superioare. Cu toate acestea, în anii 1903 și 1904, se pregătise totul pentru ca să se facă toate comenzile și a se desăvârși dotarea completă a universităților și a școalelor secundare până în trei ani. Pentru aceasta, în proiectul de buget al Casei Școalelor pe 1905–1906 se prevăzuse deja o sumă de 400.000 lei.

O comandă mare se și făcuse la finele lui 1904, în prevederea schimbării de guvern și pentru că se știa ce aveau să facă cei ce aveau să vină pe urmă. Și prevederile mele s-au realizat pe deplin, căci se știe că dl Vlădescu a redus 120.000 lei din cifra, ce prevăzusem eu pentru material.

A încercat pe urmă să anuleze comanda făcută de mine și, fiindcă nu a putut, mi-a făcut vină că l-am împiedicat să risipească și acele câteva sute de mii de lei, pe care-i sustrăsesem astfel de la rapacitatea neamurilor și amicilor d-sale. În anul ce vine însă, d-sa însă nu va mai avea supărarea asta; căci iacă ce găsim în noul buget al Casei Școalelor: la cursul primar, fondul pentru material didactic este redus de la 70.000 la 30.000 lei; la cursul secundar, de la 150.000 la 30.000; la cursul superior, de la 60.000 la 30.000 lei. Nu se mai prevede, dar, pentru întregul învățământ, decât 90.000 lei. Tot restul va servi pentru misiuni în Elveția, pentru busturi și pentru automobile.

În numărul trecut s-a publicat chiar aici memoriul Facultății de Științe din București, prin care se arată trebuința absolută ce are ea de a i se face dotația cu material[1]. Eu am refuzat să semnez acel memoriu, pe motiv că întrebarea ce făcuse dl ministru facultății nu era serioasă. Avut-am dreptate, ori nu? Sper că acum se vor fi convins și ceilalți profesori ai facultății, colegi ai dlui ministru, că oamenii serioși fac rău când își pierd timpul, ca să stea de vorbă cu d-sa[2].

---

1. „Revista generala a învățământului“, nr. 8 din martie 1906, pp. 547-560.

2. Iată opinia separată a lui Haret scrisă la sfârșitul acelui memoriu: „Mă unesc în totul cu cele arătate în memoriul Facultății de Științe. Cred însă inutil să-l semnez pentru următoarele cuvinte: 1. că părerile mele în privința cestiilor puse de minister sunt îndestul cunoscute prin legea din 1898, pe care am propus-o eu, prin expunerea ei de motive, prin discuțiile în Parlament și prin activitatea mea ca ministru; 2. că intențiile dlui ministru, în privința modificărilor ce are să aducă legii învățământului superior, sunt cunoscute și că nu cred necesar ca o consultare de formă a universităților să servească pentru a acoperi și justifica realizarea vederilor personale ale dlui ministru; 3. că părerea universității nu a fost cerută în cazuri când legea impunea să se ceară și nu văd cum se potrivește acum când ministerul nu era obligat să o facă; 4. că, în anul trecut, Casa Școalelor avea preparată prima parte din fondurile cu care, în trei ani, avea să se desăvârșească dotarea materială a laboratoarelor universitare și că aceste fonduri au fost cheltuite pentru alte scopuri, nedându-se nimic universităților“.

Învățământul secundar și superior

Bugetul dlui Vlădescu are un merit, unul singur: că l-a silit în fine să-și facă o idee de ce vor fi școlile d-sale normale superioare, și să spună și altora. Anul trecut, când în chip sumar a desființat școlile normale din Galați și Buzău, d-sa, ca să potolească indignarea oamenilor, a promis înființarea unor școli noi, cum nu s-au mai văzut; dar când a fost luat de scurt să arate cum vor fi acele școli, s-a văzut că nu avea nicio idee și că umbla să le inventeze atunci pe apucate. Acum, marea producție a geniului inventiv al dlui ministru a ieșit la iveală.

Ea se află consemnată în statele nr. 10, 11 și 12 din proiectul de buget al ministerului și va fi singură de ajuns pentru a face să treacă la nemurire numele autorului ei. Dar de dânsele mă ocup în altă parte a acestei reviste și de aceea nu mă opresc aici asupra lor[1].

Îmi pare foarte rău că spațiul, de care dispun, nu-mi permite să fixez pentru urmașii noștri toate părțile bugetului care, ca și cele de mai sus, dovedesc incoerența, nepriceperea, care merge până la ridicol, risipa, care merge până la scandal, a autorilor lui. Ar trebui ca toate să fie puse bine în evidență, pentru ca acest instrument de dezorganizare și de corupție să facă epocă. Să mai citez, măcar din fugă, suprimarea din nou a plății pentru orele suplimentare ale profesorilor secundari, prevăzută prin lege, și care, fiind începută încă de anul trecut, a fost cauza că părți întregi din programă nu s-au făcut; conservarea catedrelor de câte patru, cinci și șase ore pe săptămână, create pentru favoriți; desființarea burselor studenților universitari și ale școlilor comerciale, prevăzute prin lege; suprimarea subvențiilor plătite de ani întregi, unele în virtutea unor legi, la instituții culturale de primă ordine, ca Societatea pentru învățătura poporului român și Reuniunea femeilor din Iași, care au fundat și întrețin școli ca școala normală din București și școala profesională superioară de fete din Iași; desființarea școlii de ceramică din Târgul-Jiului, a fondului pentru instrucția ucenicilor, a școlii de fete de la Armășești, a două din trei părți din catedrele școlilor profesionale de fete, a fondului pentru practica învățătorilor în școlile de agricultură; și altele și altele. Este o manie furioasă de a distruge, pe care nu știe cineva sub ce nume patologic să o clasifice.

Impresia aceasta se mărește încă, când se vede pentru ce scopuri se destină banii realizați prin asemenea sălbăticii. Se începe înființarea de pedagogi francezi în licee; pentru moșneanul de la Boteni, trebuința de a i se vorbi franțuzește a devenit „inexorabilă“; ea întrece pe aceea de a construi școli rurale, de a da liceelor hărți și instrumente, de a trimite la aer curat pe copiii săraci și slabi. Se cheltuiesc 329.300 lei ca personal și 59.000 ca material, pentru militarizarea

1. E vorba de articolul publicat în același număr din revistă sub titlul: *Școalele normale în bugetul 1906–1907*; care se găsește reprodus și în acest volum p. 225.

şcolilor, concepţie condamnată în toată lumea şi care nu va avea alt efect decât de a încurca învăţământul şi de a mai crea o noi ceată de slujbaşi inutili[1].

Se înfiinţează la universităţi, pe lângă catedrele înfiinţate în mod aşa de scandalos anul trecut, alte 13; şi comisia bugetară, nemulţumită cu atât, mai adaugă de la dânsa alte 6; toate acestea fără a se cere avizul universităţilor, cum spune legea. Universităţile vor continua dar a fi profanate prin invazia nulităţilor pentru care posturile cele mai înalte din învăţământ vor servi ca simbrie pentru plata de servicii, mai mult sau mai puţin onorabile, cu totul străine de şcoală. Se restabilesc patru gimnazii inutile, suprimate de mine, pentru ca să se dovedească şirul de idei al ministrului, care loveşte în şcolile normale, sub cuvânt de a stârpi boala funcţionarismului; iar comisia bugetară restabileşte şi ea încă unul, pe care ministrul îl uitase.

Sistem general de risipă şi lipsă de chibzuială

Aş putea urma enumerarea asta încă destul de mult, pentru ca să am cu ce umple un număr întreg din „Revista generală a învăţământului".

Ar trebui să mai vorbesc despre creşterea considerabilă, uneori până la îndoit, a faimoaselor fonduri de transport, de imprimate, de cheltuieli extraordinare, din care anul trecut s-au făcut cunoscutele risipe, şi care altădată lăsau excedente mari; despre înfiinţarea Casei Artelor, instituţie fără niciun obiect altul, decât acela de a înfiinţa o mulţime de posturi administrative fără rost; despre introducerea şi la Casa Bisericii a sistemului de risipă practicat la Casa Şcoalelor, prin reducerea cheltuielilor utile, ca reparaţiile de mănăstiri, ajutoarele pentru clădirile de biserici, dotaţia cu cărţi a bisericilor sărace, pentru a se mări acele fonduri din care se poate face risipă fără control; despre învălmăşeala ce se va produce, prin trecerea seminariilor la Casa Bisericii, a şcoalelor de belle-arte, de muzică şi de meserii la Casa Artelor, şi prin pierderea unităţii lor de direcţie şi de inspiraţie; despre neglijenţa ori nepriceperea cu care s-au lucrat proiectele de buget, prevăzându-se, spre exemplu, materialul pentru înfiinţarea unei şcoli normale profesionale, dar uitându-se a i se prevedea personalul, lipsă pe care a trebuit să o împlinească comisia bugetară; dar şi aceasta a făcut la fel, suprimând personalul şcoalelor normale superioare, dar menţinând materialul lor.

Dacă lucrarea aceasta ar fi fost făcută de copii nevârstnici nu putea să iasă mai rău decât cum a ieşit din mâinile ministrului de Instrucţie şi ale deputaţilor colaboratori ai săi.

Nu pot încheia, fără să mă opresc încă asupra unui punct, anume asupra evaluării fantastice a veniturilor, din care cele mai multe vor da desigur deficit.

---

1. Vezi articolele despre militarizarea şcoalelor în volumul de faţă.

Astfel este venitul taxelor elevilor secundari, cu toată creşterea cea mare a acestor taxe; a taxei lumânărilor de ceară, a venitului din vânzarea cărţilor didactice, a subvenţiilor comunelor pentru şcoalele profesionale şi altele. S-a mai trecut ca venit, bun de cheltuit, o sumă de 60.000 lei, care ar fi să provină dintr-o tranzacţie cu urmaşii defunctului P. Robescu, tranzacţie care însă nu este încheiată şi nu e probabil că se va putea încheia; şi chiar în acest caz, suma trebuia să mărească fondul Tâmpeanu, iar nu să se ducă în cheltuieli curente. Excedentele Casei Bisericii şi Casei Şcoalelor se cheltuiesc în întregime, iar în soldul acestei din urmă Case, după ce dl ministru promitea acum patru luni că va înscrie 2.800.000, înscrie abia 788.000 lei în efecte şi 1.000.000 în numerar, din care cel puţin jumătate este fictivă. Dar, chiar admiţând realitatea ei, constat că soldul – ce prevede dl Vlădescu pentru anul 1906–1907 – este cu 253.500 lei mai mic decât cel prevăzut în bugetul de anul trecut, şi cu cel puţin 623.500 lei mai mic decât cel care în realitate era în fiinţă atunci.

Cu o administraţie bună şi mai ales onestă, Casa Şcoalelor ar fi avut, din contră, o creştere de sold de cel puţin 600.000 lei. Prin urmare, administraţia dlui Vlădescu costă pe Casa Şcoalelor, numai la acest singur articol, cel puţin 850.000 lei faţă de cifra bugetară de anul trecut, sau peste 1.400.000 faţă de soldul real de atunci. În realitate, paguba e cu mult mai mare, pentru că soldul înscris în bugetul de anul acesta nu este adevărat.

Rezultatul acesta eu l-am prezis încă prin numerele din 1 noiembrie şi din 1 decembrie ale acestei Reviste[1]. Dl ministru a strigat că-l calomniez, şi a promis că la buget va da un excedent mai mare decât cel dat de mine anul trecut.

Care din doi nu a spus adevărul? Şi cum trebuie să fie tratat ministrul care, după ce a afirmat neadevăruri în Parlament, îşi dă acum pe faţă – în mod aşa de evident – risipele şi incapacitatea?

Dar pe ţară o interesează mai puţin soarta dlui ministru decât soarta Casei Şcoalelor care, cu bugetul pe care i l-a dat dl Vlădescu, este destinată să piară până într-un an, deoarece până atunci i se va zvânta toată averea, până la cel din urmă ban.

Raportul Comitetului delegaţilor Camerei

Analiza unei lucrări ca cea examinată până aici nu se poate termina mai bine decât reproducând concluzia cu care se termină raportul comisiei bugetare asupra bugetului dlui Vlădescu:

„În rezumat, zice dl raportor al acelei comisii, *studiile aprofundate* asupra bugetului Instrucţiei şi asupra viitorului acestui buget m-au condus a emite diferitele

1. Aceste articole sunt reproduse în volumul de faţă, p. 115 (*Socoteli*), p. 129 (*Lămurirea unui situaţii*).

deziderate, prin care sper că se va pune o stavilă augmentării continue a acestui buget, şi în acelaşi timp se va îndruma învăţământul în ţara noastră pe o cale conformă cu ceea ce există aiurea şi cu dezvoltarea ei economică şi politică, şi care sunt cele următoare: 1) întinderea învăţământului primar rural; ... 3) dezvoltarea învăţământului special; 4) dezvoltarea şi remanierea învăţământului universitar; 5) suprimarea gimnaziilor; ... 8) augmentarea de ore profesorilor secundari şi augmentarea de leafă; 9) diminuarea numărului profesorilor secundari“[1].

Cel care a scris şi a semnat aceste rânduri este tot cel care, ca deputat sau în înţelegere cu dl Vlădescu, a introdus în buget următoarele dispoziţii:

1) A desfiinţat tot ce se făcuse mai înainte pentru mişcarea culturală la sate, a redus la jumătate fondul pentru construcţii de şcoli rurale; 2) a micşorat aproape la jumătate fondul pentru înfiinţarea de noi şcoale rurale; 3) a desfiinţat două şcoli normale şi şcoala de comerţ din Giurgiu; 4) necinsteşte universităţile, voind să le umple cu incapabili, care le vor face de ruşine; 5) a restabilit cinci gimnazii suprimate de mine; 8) a suprimat plata pentru orele suplimentare impuse profesorilor secundari; 9) a mărit numărul lor, prin scindarea de catedre care nu aveau decât 12 ore şi prin crearea de clase paralele pentru câte 10 sau 15 şcolari.

Suntem în drept să ne întrebăm şi noi ca Figaro: „Qui trompe-t-on ici?“(39) Crede oare onorabilul raportor că oamenii sunt aşa de proşti încât să se lase a fi luaţi în râs de d-sa? Ori că chiar d-sa a uitat, când scria concluzia raportului său, ceea ce scrisese cu câteva rânduri mai sus? Altă alternativă nu văd.

(„Revista generală a învăţământului“, Anul I, 1905–1906, nr. 9, aprilie 1906, pp. 633-645.)

1. Raportorul, de care vorbeşte aici Haret, era dr. Toma Ionescu. (Vezi Dezbaterile Adunării Deputaţilor. vol. 1905–1906 p. 1057. Şedinţa de la 28 februarie 1906.)

25.

Examenele de capacitate pentru învățământul secundar

Deşi dl ministru de Instrucție ne-a deprins deja de demult cu ideea că, pe cât timp se va afla d-sa în capul departamentului şcolilor, corectitudinea va fi gonită din administrația lui, totuși nu putem reprima mişcarea de revoltă, care ne cuprinde la fiecare nouă călcare de lege, pe care o comite d-sa.

Îmi pare rău că sunt silit, ca, într-o publicație specială ca aceasta, să tratez în acest fel pe dl ministru. Dar justificarea mea stă în faptul că dl Vlădescu nu este ministru al învățământului: d-sa este vrăjmaşul înverşunat al şcolii, deoarece şcoala nu se poate concepe altfel decât aşezată pe temelia onestității, moralei şi respectului de lege, pe care de 15 luni dl Vlădescu nu face alta decât să le sfideze.

Am fost siliți câtva timp să ne ocupăm mai puțin de persoana d-sale, pentru că învățământul mai are şi alte trebuințe decât analiza faptelor rele ale aceluia pe care îl are pentru moment de şef; dar asta nu va să zică că este vreun act, unul singur, al dlui ministru, care să nu poarte stigmatul incapacității şi al disprețului de lege.

Mă voi ocupa aici de unul nou.

Se ştie că la 1 octombrie 1904 se începuse sesiunea ordinară de examene de capacitate pentru învățământul secundar, care, după lege, trebuia să aibă loc în anul acela. În adevăr, art. 25, al. IV din lege zice: „Examenele de capacitate se trec la fiecare trei ani“; şi fiindcă primul examen avusese loc în 1901, trebuia ca al doilea să se țină în 1904.

La 22 decembrie 1904, când dl Vlădescu s-a instalat la minister, jumătate din examene erau deja făcute, iar cealaltă jumătate avea să se termine la 1 aprilie 1905.

D-sa însă a suspendat examenele, fără să se preocupe de candidații care se aflau veniți în Bucureşti, de cheltiuelile ce făcuseră şi de ostenelile ce-şi dăduseră în vederea examenelor. Aceasta era o călcare de lege, căci ministrul nu avea voie să oprească de a se ține un examen pe care legea impunea să se țină anume la acea epocă.

Am relevat la timp ilegalitatea aceasta[1]; dar, deşi bănuiam care era motivul, am aşteptat ca el să se dea pe față, pentru a reveni din nou asupra acestei afaceri. Nu credeam însă că cinismul va merge până unde a mers.

---

1. Vezi „Revista generală a învățământului“, nr. 3, octombrie 1905, p. 217.

Ceea ce voia ministrul era ca, în loc de examene sincere şi curate, care să aducă şcolii tineri capabili, ridicaţi prin muncă onestă, să introducă şi aici practicile care l-au ilustrat în manipularea fondurilor Casei Şcoalelor.

În „Monitorul Oficial“ nr. 273, din 11/24 martie 1906, a apărut o decizie a ministerului, prin care se formează comisiile examenelor de capacitate secundare, pentru o nouă perioadă de şase ani.

Când legislatorul din 1901 a dispus ca comisiile să se numească pe câte şase ani şi să nu se reînoiască decât parţial la câte trei ani, el a avut un scop; de pe o parte de a crea o tradiţie şi de a menţine continuitatea în sistema lor de lucrare; pe de alta, de a împiedica ţinerea de examene în care examinatorii să fie numiţi anume în vederea unor anumiţi candidaţi; în fine, el prevedea că vor putea veni Miniştri care, ca cel de astăzi, vor căuta să tragă folos necorect din orice, pentru ei, pentru neamurile lor, pentru partizanii lor.

Modul cum a alcătuit dl Vlădescu noile comisii nu numai că justifică pe deplin precauţiunile luate la 1901, dar nu caută nici măcar să salveze aparenţele. El este aplicarea pe faţă a principiului: „Noi cu ai noştri şi numai pentru noi“. Dintr-un număr de 63 de membri, abia vreo 4 sunt din acei care nu împărtăşesc vederile politice, şi mai ales morale, ale dlui ministru, încolo, comisiile sunt alcătuite în aşa fel, încât la examene nu se vor putea strecura decât candidaţii, care vor fi făcut act de supunere şi credinţă politică celor ce deţin puterea. Pentru aceasta, dl ministru a înlăturat pe specialiştii care nu fac parte din clubul d-sale, chiar când unele comisii rămâneau fără niciun specialist; căci sunt unele în care niciun membru nu va fi în stare să examineze în materia pentru care e chemat.

Ce vor fi examenele făcute în asemenea condiţii se poate lesne prevedea.

Iacă pentru ce dl ministru a întrerupt anul trecut examenele, în mijlocul chiar al sesiunii lor legale.

Şi eu am avut de două ori ocazie de a face numirea comisiilor de examen: în 1899 şi în 1903. Să se compare listele de atunci cu lista dlui Vlădescu. Nicio umbră de părtinire nu se va găsi în ele. Influenţa cluburilor politice nicăieri nu se vede în alcătuirea lor. Singura preocupare a mea a fost de a pune în fiecare comisie pe oamenii, care mi se păreau cei mai potriviţi, pentru a da toate garanţiile de capacitate posibilă. Şi în 1903, deşi legea suferise cu doi ani mai înainte o modificare profundă în ceea ce priveşte comisiile acestea, nu am depăşit marginile ce punea ea, şi m-am mulţumit a reînnoi o treime din membri şi a umple locurile rămase libere prin moarte sau demisiune.

Dar precedentele şi exemplele cele bune nu pot folosi decât oamenilor, care vor să fie corecţi şi care înţeleg altfel decât dl Vlădescu responsabilitatea legală de o situaţie aşa de înaltă ca aceea de ministru. Dl Vlădescu ne dovedeşte pe toată ziua că d-sale îi lipseşte înţelegerea aceasta. Mentalitatea d-sale este încă aceea a omului lipsit de cultură, care nu-şi poate închipui astfel puterea decât ca un mijloc de a face tot ce-i trece prin cap şi de a se îngriji numai de treburile sale. Înălţarea

d-sale neașteptată acolo unde se află nu a contribuit întru nimic pentru a-i înălța nici mentalitatea, nici sentimentele. Norocul d-sale este că, în loc să fi ajuns un modest subșef de birou, a ajuns ministru, pentru că altfel de demult ar fi fost deja dat la o parte, dacă nu și mai rău, pentru nepricepere și necorectitudine.

Un lucru însă trebuie să se știe: se mai poate trece cu vederea îmbogățirea rudelor și încurcarea trebilor din nepricepere; dar nu se poate ierta ca școala românească să devină pentru 35 de ani adăpostul nulităților și declasaților, al căror singur merit să fie protecția dlui Vlădescu sau înscrierea în oarecare registre.

(„Revista generală a învățământului“, Anul 1, 1905–1906, nr. 9 din 1 aprilie 1906, pp. 655-657.)

26.

Școlile normale primare în bugetul pe 1906/1907

Școlile normale au fost cele dintâi care au avut să sufere de furia destructoare a dlui Vlădescu. Anul trecut, pe când toată lumea aștepta să vadă care sunt marile idei reformatoare pe care, în fraze pline de obscurități sibiline, dl ministru da a înțelege că le are în capul său, deodată se pomeni cu desființarea școlilor din Buzău și din Galați și a claselor I și II de la toate celelalte. Indignarea generală, pe care această barbarie a stârnit-o, dl ministru a crezut că o va potoli, anunțând că „profundele sale cugetări“ i-au arătat că școlile normale dau prea mulți absolvenți și că ele mai aveau nevoie de o școală superioară. Nu spunea ce va fi această școală superioară; dar afirmarea că se formau prea mulți normaliști – când toată lumea știe că jumătate din copiii de țăran nu au școli, că mai avem nevoie de mii de învățători și că ocupăm unul din cele din urmă locuri în Europa, din punctul de vedere al răspândirii învățământului primar –, această singură afirmare a fost de ajuns ca să-l claseze imediat. Dl Vlădescu reușise să se dovedească dintr-odată ca om lipsit de orice pricepere și în același timp prezumțios și îndrăzneț în afirmări neadevărate. Faptele sale următoare au confirmat, vai! cu prisosință această primă judecată.

Discuția, pe care am făcut-o în mai multe numere ale acestei reviste[1], precum și întregul complex de măsuri luate de dl Vlădescu, contra învățământului rural, au dovedit că adevăratele motive ale loviturilor date școlilor normale erau cu totul altele. Școala de la Buzău a fost desființată, pentru că fusese înființată de mine; cea de la Galați, pentru că așa a cerut un politician local, de cea mai josnica speță: „ca să spargă cuibul de colectiviști de acolo“; iar clasele I și II, pentru ca să se facă imposibile pe viitor pătrunderea în școlile normale a fiilor de săteni; și toate acestea, pentru că țăranii știu prea multă carte și că nobilul aristocrat de la Boteni găsește că asta nu li se cade.

Cât pentru lăudata școală normală superioară, pe care promitea să o înființeze la Galați, până deunăzi ea a fost un mister pentru toată lumea și chiar pentru dl ministru, pentru că nicio idee nu avea nici d-sa însuși de ce va fi această școală. Dovezi sunt oricâte.

---

1. Vezi articolele din „Revista generală a învățământului“, p. 75 și următoarele, p. 95 și următoarele din acest volum.

Cea dintâi este interviul din martie 1905, în care a arătat că nici idee nu avea de organizarea ce aveau deja şcolile normale, deoarece promitea ca lucrări noi ceea ce era deja înfiinţat de mai mulţi ani[1].

A numit pe urmă o comisie care să propună idei, ceea ce arăta încă odată că ministrul nu avea idei. Comisia aceea, între altele, s-a dus într-o zi la secţia normală de la Azilul Elena-Doamna, unde a avut ocazie să-şi dezvolte vederile ei şi ale dlui ministru cu privire la organizarea ce-şi propuneau să dea învăţământului normal. Dar au avut durerea să constate că tot ce-şi propuneau să facă, tot fără excepţie, era deja făcut de alţii.

În septembrie, dl ministru a venit la consiliul general şi la consiliul permanent cu cunoscutul său proiect de programă pentru şcolile normale, acel monument de incoerenţă şi de nepricepere, care-l va face nemuritor şi pe d-sa şi pe cei ce l-au inspirat. Cu ocazia aceea, i s-a cerut să arate ce gânduri are în privinţa proiectatei d-sale şcoli normale superioare. Nu a spus, pentru că nu avea ce spune. Nu ştia încă ce va fi şcoala aceea.

Încă o dovadă este că în iunie precedent, când se dusese să viziteze şcoala normală din Galaţi şi când profesorii de acolo l-au înconjurat cu cereri de lămuriri asupra intenţiilor sale, a dat din colţ în colţ, spunându-le lucruri absurde, pe care se vedea bine că le inventa atunci pe loc, pe care le contrazicea însuşi peste un moment şi care provocau observaţiile maliţioase ale celor de faţă, aşa că, în cele din urmă, dl ministru nu a mai avut ce răspunde alta decât: „Noi vom face şcoala şi, dacă se va dovedi că nu e bună, o vom desfiinţa“.

Sarcina asta şi-au luat-o însă alţii, înainte chiar ca produsul inspiraţiei dlui ministru să fi apucat a vedea lumina; şi iată cum:

Prin proiectul de buget pentru anul 1906–1907, dl Vlădescu a prevăzut o sumă de 34.326 lei pentru înfiinţarea a trei şcoli normale după ideile sale: una la Galaţi, una la Iaşi şi una la Azilul Elena-Doamna în Bucureşti.

De astă dată, geniul creator al dlui Vlădescu a trebuit să se dea pe faţă şi putem să ne felicităm de asta, pentru că altfel poate că urmaşii noştri ar fi lipsiţi de această dovadă a dreptăţii ce au avut contemporanii dlui Vlădescu, de a fi exasperaţi că a fost posibil ca învăţământul public să fie lăsat pe mâinile d-sale.

Iată cum organiza dl Vlădescu şcoala sa din Galaţi:

Un inspector director general, cu 500 lei pe lună;

Alţi 3 directori, a câte 300 de lei;

Un profesor de pedagogie şi unul de igienă;

Doi profesori francezi;

Doi pedagogi francezi;

Şi atâta tot.

Afară de cursurile celor patru profesori de mai sus, şcoala nu mai avea altele. Era să aibă însă „conferinţe şcolare, culturale, militare etc.“.

---

1. Vezi în acest volum la pp. 84-86 pasajul din articolul respectiv.

Era să avem dar o școală cu patru directori pentru patru profesori. Iată care era intenția genială ce ni se trâmbița de un an de zile. Învățământul normal era bolnav și numai dl Vlădescu i-a găsit leacul: învățământul normal nu avea destui directori!

Dar trebuie să mai admirăm și pe cei doi profesori francezi, și mai ales pe cei doi pedagogi francezi. Elevii școalei din Galați aveau să fie băieți de la țară, absolvenți ai școalelor normale și ai seminariilor. În niciuna din aceste școli nu se predă azi limba franceză. Prin urmare, elevii care la toamnă trebuia să se ducă la Galați nu erau să cunoască nimic din ea. Și pe acești băieți, care aveau a petrece la Galați un an sau doi, dl Vlădescu voia să-i învețe numaidecât frânțuzește; și nu oricum, ci întocmai ca pe băieții de boieri, punându-le și pedagogi aduși anume din Franța, care să-i învețe să converseze în limba lui Marivaux[40], poate să facă și madrigaluri.

Este nobil și măreț gestul acesta al reprezentantului vechilor tradiții aristocratice de la noi, de a fi binevoit să-și arunce privirea și asupra umiliților săteni, pierduți jos departe în umbra sărăciei și în înjosirea lipsei lor de sânge albastru în vine și să se fi gândit a-i face și pe ei să se împărtășească de delicatele plăceri, pe care nu le gustă decât Olimpienii care vorbesc frânțuzește.

Din nenorocire, comisia bugetara a Camerei nu a fost la înălțime. Ea nu a înțeles pe dl Vlădescu, cu toate că chiar în sânul ei s-a găsit un deputat, amic al dlui ministru și confident al vastelor sale concepții, care a explicat doar colegilor săi sensul profund al profesorilor și pedagogilor francezi: „Gândiți-vă, le-a zis d-sa, ce mare prestigiu își va câștiga preotul și învățătorul față de săteni, când aceștia îi vor vedea conversând frânțuzește cu proprietarul și cu arendașul!”

Dar comisia bugetară nu a voit să se convingă și a comis sacrilegiul de a suprima dintr-un condei câteștrele școlile normale superioare ale dlui Vlădescu, împreună cu batalioanele lor de directori, cu profesorii și pedagogii lor francezi și cu „conferințele lor școlare, culturale, militare etc“.

Păcat!

* * *

Suprimarea școlilor normale superioare ale dlui Vlădescu, după ce atâta vreme le-a anunțat și și-a făcut laudă cu dânsele, ar însemna pentru orice ministru cu puțină înțelegere a lucrurilor o lovitură, care l-ar face să se gândească la situația ce i s-a creat în fața Parlamentului. Mângâierea ce-și face că școlile sale vor fi restabilite când va prezenta proiectul său de lege asupra învățământului normal nu-l poate încălzi. Cel care nu a fost în stare, după un an de frământare și de stoarcere a minții, să-și închege în câteva articole ceea ce mintea lui nu cuprindea, nu va fi mai norocit nici peste o lună. Și, pe urmă, unde s-au dus trei milioane de creșteri bugetare aruncate în vânt, de ce nu ar fi lăsat Camera să se ducă și cei 34.326 lei?

Dacă i-a suprimat, cauza este că până şi Camera dlui Vlădescu s-a convins că trebuie să o curme cu fanteziile ministrului de Instrucţie. Şi voinţa aceasta a ei a mers şi mai departe. Nu numai că a spus curat dlui Vlădescu să-şi ducă acasă şcolile d-sale superioare, dar i-a mai spus că, dacă anul trecut, pe furiş i-a escamotat un vot de care dl Vlădescu s-a servit pe urmă pentru a da cu toporul în şcolile normale, ea vrea acum să-l pună la regulă. Dovadă este că nu numai a restabilit pe toţi normaliştii suprimaţi anul trecut de dl Vlădescu, dar încă a mărit numărul lor peste ceea ce era în anul 1904–1905.

În adevăr, în 1904–1905 fuseseră prezenţi în toate şcolile normale ale statului un număr de 1.468 elevi, în care se cuprindeau atât bursierii, cât şi solvenţii. Prin bugetul pe 1905–1906, dl Vlădescu a redus numărul acesta la 1.259, suprimând 209 locuri, adică locurile tuturor absolvenţilor. De aceea, în septembrie trecut nu s-a primit niciun normalist în clasa I, aşa că anul acesta toate şcolile normale funcţionează fără clasa I.

În septembrie viitor, dl Vlădescu îşi propunea să suprime tot astfel şi clasa II şi să ajungă astfel a realiza ideea sa, pe care am denunţat-o aici în atâtea rânduri ca absurdă şi reacţionară, de a nu mai primi în şcolile normale decât elevi, care să aibă trecute două clase de liceu sau gimnaziu, închizând astfel calea fiilor de săteni[1].

Ei bine, Camera, acum când a înţeles rostul votului care i se escamotase anul trecut, nu a voit să urmeze pe dl Vlădescu şi nu numai nu a permis a se mai reduce numărul normaliştilor, dar a crescut numărul lor cu 321, ridicându-l la 1.577, adică cu 109 mai mare decât era chiar în 1904–1905.

Aceasta înseamnă că la toamnă clasa II nu se va suprima, cum voia dl Vlădescu, ci, din contră, că se va restabili şi clasa I, pe care d-sa o suprimase. Asta mai înseamnă că s-a aruncat la coş, precum merita, pretenţia d-sale de a închide drumul spre şcolile normale pentru copiii de săteni. Asta mai înseamnă în fine că tot la coş s-au aruncat pentru totdeauna şi şcolile normale superioare, deoarece s-a distrus concepţia care le dăduse naştere şi s-a revenit la vechea stare de lucruri, cea legală.

Pentru un om simţitor, pedeapsa aceasta pentru răul făcut ar fi fost de ajuns. Dl Vlădescu însă mai aşteaptă; şi, aşteptând, mai face răul ce poate. Zilele trecute, a dat ordin ca localul şcolii normale din Galaţi să se pună la dispoziţia şcolii militare din Bucureşti, pentru două luni. Măsura aceasta este o îndrumare spre împlinirea dorinţei autorităţilor militare, care încă de anul trecut voiseră să pună mâna pe acel local, pentru a face din el o cazarmă. Protestările gălăţenilor au oprit atunci această profanare şi dl Vlădescu a promis solemn că, pe cât timp va fi d-sa ministru, aceasta nu se va întâmpla. Acum arată încă o dată cum ştie să-şi ţină cuvântul.

---

1. Vezi p. 86 din acest volum.

Cum să ne mai mirăm dar că deunăzi, în Cameră, a tăcut şi a plecat capul, când un deputat i-a zis că vorbele d-sale nu se pot lua în samă, pentru că prea de multe ori a fost prins că afirmă neadevăruri?

(„Revista generală a învățământului“, Anul I, 1905–1906, nr. 9, aprilie 1906, pp. 665-669.)

27.

Domnia răului

Înțelepciunea celor care au fundat regimul constituțional urmărea un mare și frumos ideal. Ei voiau ca toate forțele vii ale națiunii să fie chemate pe rând a aduce contingentul lor de muncă, de pricepere, de devotament, pentru binele țării. Ei voiau ca, după ce unii vor aduce materiale și idei noi la clădirea edificiului, alții să ordoneze, să desăvârșească lucrarea. Dar niciunuia nu i-a putut trece prin minte că dualismul constituțional va putea vreodată să devină dualismul binelui și al răului, al onestității și al imoralității.

Și cu toate acestea, dacă ar mai trăi ei astăzi, ar putea avea o dovadă vie că era cu putință și această consecință absurdă a vederilor umanitare și filosofice ale creatorilor vieții moderne de stat. Dovada aceasta ar găsi-o în cele ce se petrec astăzi la Ministerul nostru de Instrucție. Aici nu mai este vorba de emulație spre mai bine, de rivalitatea de idei, inspirate în ambele părți de aceeași dorință curată de a lucra pentru folosul țării. Ceea ce se petrece acolo înseamnă pur și simplu domnia răului asupra binelui, apăsarea celor certați cu morala contra celor onești.

De mai bine de un an lumea stă încremenită de cele ce se petrec în acest minister și se întreabă ce fel de gânduri, ce soi de morală mână pe acei care au conducerea lui. Când i-a văzut răsturnând totul, fără nicio alegere, fără niciun plan, numai pentru mulțumirea de a distruge, și-a zis că este o invazie de barbari, la fel cu invazia hoardelor care altădată aruncau la pământ în câteva săptămâni ceea ce secole întregi de civilizație abia putuseră să ridice. Când mai pe urmă i-a văzut năpustindu-se flămânzi asupra caselor publice, și umplându-și buzunarele în grabă și cu lăcomie, și-a zis că barbarii aceia seamănă mai mult cu bandele de tătari, care atâtea sute de ani au sărăcit țara aceasta, repezindu-se din când în când, din stepele lor, răpind în fugă tot ce puteau răpi, până ce să nu se adune ostașii la chemarea cornului de alarmă, și fugind cu produsul jafului lor, ca un stol de pasări de pradă.

Când însă se examinează mai de aproape cele ce se petrec, se vede că nu e numai atât, ci este vorba de o adevărată luptă de exterminare, care este dusă în mod sistematic contra a tot ce este bun în învățământ, contra a tot ce este onest și muncitor, de către acei cu trecutul pătat, ajunși stăpâni pe situație.

E sigur că o asemenea stare nu poate dura și că nu e departe ziua când lucrurile se vor repune la locul lor: cei cinstiți la treabă, ceilalți la locurile pe care li le destină legea și buna regulă, potrivit cu faptele și cu moralitatea lor. Dar cred că tot e bine ca în aceste pagini să fixez situația anormală în care ne aflăm, pentru ca cei ce vor veni după noi să știe că toată munca pentru bine va rămâne zadarnică, pe câtă vreme școala imoralității nu va fi redusă la neputință în așa fel încât, până și numele ei să se șteargă din amintirea oamenilor.

* * *

Dacă este oarecare adevăr în zicătoarea: „Spune-mi cu cine te aduni, ca să-ți spun cine ești", nouă ne-ar fi foarte lesne să spunem cine este dl ministru actual de Instrucție. I se poate întâmpla oricui să facă greșeli în alegerea oamenilor și nu după asemenea greșeli trebuie judecat cineva. Dar când un ministru în mod sistematic nu alege decât pe cei certați cu morala ori cu justiția, dându-le pe mână soarta și onoarea atâtor mii de oameni corecți, acestea înseamnă lipsă de orice fond moral, și că de la dânsul se poate cineva aștepta la orice. De aceea, odată ce s-a văzut, încă de la început, cu cine se înconjură dl Vlădescu, se putea prevedea cu siguranță ce va fi guvernarea sa și puteau să și lipsească cunoscutele sale operații cu fondurile publice, pentru ca să fie judecat.

Criteriul după care-și alege oamenii dl Vlădescu, d-sa l-a arătat în două cuvinte, în ziua când unui dascăl care-i cerea numirea într-un post oarecare, i-a dat acest răspuns: „Noi nu numim în slujbă decât dintre cei care au fost pedepsiți de dl Haret". Și deoarece în cei șase ani de minister ai mei eu nu m-am sfiit a pedepsi pe toți cei pe care i-am prins cu hoții, cu falsuri, cu escrocherii, cu acte de imoralitate, se vede valoarea morală a aleșilor dlui Vlădescu.

Să fie oare aceasta, pentru că contingentul d-sale politic nu cuprinde oameni curați? Dar atunci cum de a ajuns guvernul țării pe mâna lui?

Să fie că principiul de guvernământ al celor de astăzi este de a se sprijini de preferință pe elementele cele mai decăzute, pentru că acestea, având totul de câștigat și nimic de pierdut, li se pot cere servicii care nu se pot reclama de la oameni onești? Dar atunci este adevărat ceea ce toată lumea-și zice și ceea ce spuneam și eu mai sus, că, în cele ce se petrec, nu e deloc vorba de antagonismul între două școli politice deosebite, ci de eterna luptă între rău și bine, între cinste și necinste.

Așa fiind, este lesne de înțeles pentru ce, de aproape un an și jumătate, la Ministerul de Instrucție este pornită o goană așa de furioasă contra dascălilor celor mai eminenți, pe când favorurile și păsuirile curg asupra acelora care fac rușinea școalei și a corpului din care fac parte.

Este evident că nici nu se poate aștepta altceva de la o administrație compusă din oameni, dintre care unul a sustras fondurile ce-i fuseseră încredințate, în puterea funcției ce ocupa; altul înșela lumea cu împrumuturi pe care refuza cu

cinism să le plătească; altul comitea falsuri în acte publice, pentru a-și însuși dreptul altora; altul a fost destituit cu raport motivat, publicat în „Monitor“, pentru mituire; altul exercita în mod obișnuit meseria de cămătar; altul își datorește numirea unor protecții de origine rușinoasă; altul s-a ilustrat prin liberare de certificate false; altul prin falsificarea matricolelor; altul prin atentat la pudoare, pentru care a fost urmărit; altul prin imoralitatea scandaloasă în viața sa privată; altul prin scandale de stradă. Toți aceștia au azi în mână conducerea afacerilor învățământului. Și ei, și trecutul lor, și sentințele care au înfierat pe cei mai mulți din ei sunt cunoscute de toată lumea școlară și chiar de acea din afară de școală. Oamenii pătați într-un fel oarecare sunt căutați astăzi la Ministerul Școalelor cu aceeași stăruință cu care alte dați se căutau oamenii cinstiți și capabili. Chiar când s-ar putea alege între doi deopotrivă de devotați, se dă preferință celui mai compromis, celui mai imoral, cu o predilecție care nu se poate explica decât prin răsturnarea tuturor noțiunilor morale la cel care o manifestă.

Așa, sunt școli cu profesori numeroși, printre care nu e de crezut ca ministerul să nu fi avut sau să nu-și fi făcut partizani. Dar, dintre toți, el încredințează direcția tocmai aceluia care are la pasivul lui ori o sustragere de bani, ori o necurată afacere de scrisori anonime, ori o spargere de capete în cancelaria școlii, ori o afacere de moravuri din acele care nu se pot spune decât în latinește. Aiurea dă afară pe un om eminent din toate punctele de vedere, pentru a-l înlocui cu un viții de rând, rușine a corpului din care face parte.

Dacă are trebuință de sfaturi, din întregul corp didactic, din care, mulțumită Domnului, nu lipsesc nici oamenii pricepuți, nici cei corecți, ministrul nu găsește alt confident decât pe acela a cărui viață imorală și dezordonată a umplut cu faima ei lumea întreagă, până și secțiile polițienești. Și dragostea lui pentru tot ce este certat cu morala este așa de mare, încât cedează ei și chiar atunci când nu are nimic de câștigat; astfel văzurăm mai deunăzi pe un funcționar vechi, bun, inteligent, instruit, înlocuit cu un altul care acum doi sau trei ani a avut afacere cu parchetul pentru sustragerea unui mandat și pe care dl ministru nu numai l-a rechemat în serviciu, dar l-a și înaintat.

Un psiholog ar găsi materie de studiu în cazul acesta al unui om pentru care împrejurările au făcut tot ce au putut ca să-l înalțe, dar care el însuși face tot ce poate pentru ca să se scoboare. D-sale i s-ar potrivi să-și înscrie pe blazonul, la care ține atât de mult, deviza: *Quo non descendam?*[41], antiteza mândrei devize: *Quo non ascendam?*[42], a altui om care înțelegea ambiția altfel decât d-sa.

* * *

Cu un personal format în chipul acesta și cu niște principii ca acele pe care le-am arătat, administrația Ministerului nu putea fi alta decât ceea ce este: pe de o parte lupta de moarte contra a tot ce este bun, curat și muncitor, pe de alta înălțarea și protejarea elementelor cele mai rele.

Nu trece zi fără să se audă de noi lovituri date celor mai de seamă dascăli, chiar acelora care nici într-un fel nu-şi manifestaseră opinii politice de vreun fel. Dar pentru dl Vlădescu nu e de ajuns ca cineva să nu-i fie adversar politic; trebuie numaidecât să fie intrat în ceata d-sale, trebuie să fie compromis într-un fel oarecare, căci îşi dă bine seama că singurii oameni de acest fel pot să nu fie revoltaţi de faptele d-sale.

Urgia ministerială cade mai cu seamă asupra învăţătorilor, pe care modesta lor situaţie îi expune mai mult la arbitrariul unei administraţii fără frâu; căci dl Vlădescu are prudenţa de a nu se prea atinge de aceia pe care-i ştie că sunt în stare a-i plăti cu dobândă datoriile. În aceasta, cred că d-sa nu-şi face bine socotelile; căci oamenii oneşti speră că nu vor rămâne nepedepsite ilegalităţile sale, în aşa fel încât să servească de învăţare de minte pentru acei care şi-ar mai pierde capul când s-ar vedea ajunşi acolo unde nu visau.

Învăţătorilor îndeosebi, dl Vlădescu ţinea să le plătească şi datoria pentru purtarea lor de când cu cunoscutele d-sale chestionare, când cu toate presiunile d-sale ei au stăruit a nu se face instrumentul vrăşmaşilor învăţământului popular. D-sa mai ţinea să recompenseze în felul său frumoasa lor activitate din ultimii ani; căci incapacitatea neputincioasă consideră ca ofensă personală priceperea şi hărnicia, şi livida invidie nu stă să-şi aleagă armele.

Iacă pentru ce învăţătorii cei mai de frunte sunt maltrataţi aşa cum sunt. Citez cazul celui mai eminent dintre învăţătorii din judeţul Brăila, căruia încă de la congresul de la Galaţi i s-a prezis ce-l aşteaptă. De atunci i s-a înscenat deja un proces pentru punerea de foc, altul pentru furtul unei roate, al treilea pentru răzvrătirea ţăranilor. Ce nu poate aştepta cineva din partea unor oameni destul de mici la suflet pentru a se coborî până la asemenea înscenări mizerabile?

Este încă proaspătă amintirea altui învăţător, victimă a unui cămătar de sat pe care-l jena în practica urâtei lui meserii. Ministerul, totdeauna gata a se pune în serviciul cauzelor necurate, a cercat mai întâi să-i smulgă consimţământul pentru transferare şi, neputând, a găsit un Consiliu Permanent care să-i impună această transferare şi să asigure liniştea interesantului cămătar.

Altul e transferat pur şi simplu pentru că „proprietarul moşiei şi-a întors faţa lui de la şcoală (*textual*)“. Întoarcerea acestei feţe are explicaţia ei în revendicarea oarecaror locuri ale şcoalei şi ale bisericii cotropite de proprietarul feţei.

Altul nu mai are niciun moment de linişte de când s-a adus ca revizor şcolar un individ care acum câţiva ani sustrăsese nişte bani, printr-un fals în acte publice complicat cu abuz de încredere, fapt pentru care fusese judecat şi pedepsit.

Alt fruntaş din judeţul lui are onoarea de a vedea pe un inspector comunal dispensat de orice alt serviciu, pentru a-l urmări numai pe dânsul, doar îl va găsi odată în contravenţie, căci atunci maşina de transferat ar funcţiona imediat şi cutare arendaş evreu, prieten al înaltelor sfere moldovene, ar putea să-şi reia în tihnă micile sale operaţii rentabile.

Alt fruntaș este detașat în serviciul băncilor populare, cu concediu în regulă, aprobat de însuși dl Vlădescu. Peste trei luni se revocă concediul și învățătorul este pedepsit pentru că, în acele trei luni, a lipsit de la școală, deși avea în mână aprobarea concediului. Trebuie să adaug că, din cele trei luni, două erau de vacanță.

De altfel, nu aceasta este singura enormitate de acest fel. S-a mai revocat și altora concediul și li s-a aplicat pedeapsă pentru că uzaseră de dânsul; iar acum câteva zile s-au făcut în ziua de 15 aprilie câteva zeci de mutări și destituiri pe ziua de 8 aprilie, fără ce cei interesați măcar să bănuiască.

Se vede bine că la noi ridicolul nu omoară pe cineva, nici chiar când e unit cu odiosul, pentru că altminteri dl Vlădescu de demult nu ar mai fi printre cei vii.

Trimiterea la cursurile de repetiție a ajuns mijloc de a se lovi în dascălii cei buni, precum acuzarea de lesmajestate era, în mâinile lui Tiberiu și Caligula, o armă contra lui Seneca și Buru. Dintr-un mijloc de îmbunătățire de care precedenții miniștri nu uzau decât cu cea mai extremă precauțiune, dl Vlădescu a făcut o armă pentru satisfacerea răzbunărilor micului suflet al familiei sale și ale câtorva politicieni de cea mai necurată speță. Îmi pare rău că mi-am interzis de a cita nume, pentru ca să se vadă cine sunt cei trimiși la școlile normale și cine sunt revizorii care i-au trimis. Singura lor comparație ar fi de ajuns pentru a ilustra precum merită regimul care apasă asupra învățământului de un an și jumătate.

Cu detașările, scandalul nu este mai mic. În septembrie trecut, dl ministru a dat o circulară; peste 24 de ore a schimbat-o; dar nu se ține nici de una, nici de alta; singur arbitrariul este regula sa de purtare. Aduce în orașe, chiar în București, învățătoare, dar refuză detașarea celor de la școala normală a Societății. Refuză să dea un loc vacant unei institutoare pentru a o apropia de familia ei; dar nu se tulbură când e vorba să strămute de la un cap al târgului la celălalt o masă de institutori, în mijlocul anului școlar, pentru a îndestula poftele unora și altora.

Este încă proaspătă hotărârea de la 15 aprilie, prin care o mulțime de institutori din București au fost mutați de la locurile lor pe la extremitățile orașului. La mulți din ei li s-au luat direcțiile, pentru a se da pe la agenții electorali sau pe la rude de agenți electorali, mulți din ei afectați de vicii uricioase sau loviți de pedepse pentru fapte infamante. Și acum are pretenția dl ministru ca prin legea sa să-i declare pe toți aceștia inamovibili! Așa ar fi, dacă toată lumea ar profesa teoria morală a dlui Vlădescu.

De altfel, să nu uite dl Vlădescu că măsura respectului ce se cuvine legii sale de căpătuială a dat-o însuși d-sa, când a îndrăznit să supună semnăturii M. S. Regelui un decret pentru revocarea directorului Casei de economie, care era numit pe cinci ani, fapt pentru care se vede azi târât la tribunal. D-sa, ministru al țării, ca un simplu subcomisar vinovat de abuz de putere. E bineînțeles că alții nu vor avea nevoie să recurgă la asemenea mijloace, pentru a curăți atmosfera școlară.

Să mai amintesc oare de primii directori ai orfelinatelor corpului didactic, înlăturați după ce fundaseră și făcuseră să prospereze instituțiile, pentru a înmulți locurile de căpătuială? Să mai amintesc despre pedepsirea unuia din ei, unul din cei mai eminenți învățători, fără niciun motiv altul decât că directorul numit de dl Vlădescu dăduse așa dovezi de incapacitate, încât din ea se trăsese moartea unui copil?

De asemenea tratamente nu sunt scutiți nici chiar dascălii de un grad mai ridicat, bineînțeles când aceasta se poate fără niciun pericol.

Cele ce s-au făcut cu profesorii fostelor școli normale din Galați și Buzău sunt încă în mintea tuturor. Au fost aruncați prin toate colțurile țării, deși erau locuri vacante chiar în Galați și Buzău, fără să li se lase dreptul de a-și alege locurile la care să fie transferați, drept pe care li-l dă legea.

Avertismentele, amendele curg asupra celor mai de seamă dascăli.

Este parcă o silință generală de a se dovedi dreptatea celor care cred și spun că „azi e o prostie și un pericol ca să fie cineva cinstit și curat la Ministerul de Instrucție".

* * *

Acum, că am văzut cine sunt cei loviți și persecutați, să completăm tabloul moral al actualului Minister de Instrucție, arătând cine sunt cei protejați, încărcați cu onoruri și foloase.

În parte, aceasta s-a văzut chiar de când am arătat cum și de unde și-a recrutat dl Vlădescu colaboratorii. Dar sistema e generală.

Mai întâi, este o întreagă grupă, pe care dl Vlădescu o înconjură cu solicitudinea sa: sunt acei dascăli care, în timpul celor patru ani de guvernământ liberal, se grupaseră în jurul unuia din cele mai ordinare pamflete, și de acolo duceau o luptă de injurii, trivialități și amenințări contra tuturor, începând cu Capul statului, pe care-l amenințau cu toporul. Această literatură de netrebnici a fost recompensată de dl Vlădescu cu posturi grase, înființate anume, cu misiuni, cu comisiuni, cu indemnizații. Niciunul din ei nu lipsește din cununa sa.

A doua serie o formează toți aceia care au un trecut pătat într-un fel oarecare.

Este pentru cineva o recomandare la buna voință ministerială de a fi trecut înaintea unei comisii de judecată pentru sustragerea de bani sau pentru purtare imorală, de a avea la pasivul său vreun scandal sau vreo faptă de natură penală.

Cel mai sincer în această privință a fost revizorul școlar care, în februarie 1905, a interpretat în mod plastic instrucțiile șefului său, dând circulară ca toți cei care au avut vreo pedeapsă în timpul de la 1901 până la 1904 să se arate, pentru ca să li se ridice pedepsele. Și de fapt, „Buletinul Ministerului" e plin de decizii pentru anularea de pedepse, pentru rechemare în corp a celor eliminați conform legii. Printre aceștia găsim pe unul care fusese eliminat pentru beție în

cel din urmă grad; altul pentru că era cârciumar și cămătar; altul pentru că sustrăsese bani de-ai cantinelor școlare. Pentru cei eliminați pentru incapacitate, s-a inventat un mijloc nou de readucere în corp, neprevăzut de lege: îi supune la un concurs ad-hoc, o parodie ca tot ce se face; și cu toate acestea legea spune lămurit că asemenea oameni nu mai pot fi reprimiți în niciun fel. Dar dlui Vlădescu îi trebuie partizani și calitatea lor nu-l preocupă.

Amintesc doar cele ce s-au petrecut anul trecut cu examenele particulare, împrejurul cărora s-au țesut atâtea lucruri de cea mai dezgustătoare imoralitate, pentru a se favoriza specule necinstite. S-au văzut atunci samsarii de promoțiuni umplând anticamerele ministerului, formând listele de examinatori, făcând și desfăcând combinații negustorești a căror marfă erau notele școlarilor, pentru ca peste două luni gazetele să se umple cu anunțurile ademenitoare ale institutelor care nu avuseră niciun repetent și niciun corigent.

Institutoare transferate pentru imoralitate, funcționari destituiți pentru sustragere de bani au fost rechemați la locurile lor cu toate onorurile cuvenite. Un învățător, care este un exemplu de amoralitate unic în felul său, eliminat de mai bine de patru ani pentru furt, distrugere de avere publică, falsuri în matricolă, atentat la onoarea elevelor sale, este readus în post, apărat în fața comisiei de judecată de însuși inspectorul școlar. Un altul, eliminat pentru acte imorale ce nu se pot spune, nu a putut încă fi readus în învățământ, dar i s-au dat alte două posturi. Un altul, pedepsit greu, după ce trecuse și pe la parchet, pentru sustragerea unui bilet de drum de fier, este astăzi personaj indispensabil și atotputernic. Altul, al cărui caz este analog, afară de obiectul sustras, împlinește oficiul bine recompensat de purtător al condeiului care glorifică regimul inaugurat de dl Vlădescu.

Sunt unele cazuri despre care este cam anevoie de vorbit. Totuși nu pot să nu amintesc cazul tinerei persoane căzute în mrejele unui bătrân Celadon și în ghiarele furioase ale Junonei ultragiate, și căreia, drept compensație, i se dă o misiune de câteva mii de lei, în străinătate.

Ar mai trebui să mai pomenesc și de o altă persoană, care a avut grele socoteli de regulat cu instanțele disciplinare școlare, dar care azi face și desface toate la minister, se știe în ce chip. Dar despre aceasta nu e nevoie să vorbesc, pentru că lucrurile sunt prea bine cunoscute de toată lumea.

* * *

Constatarea faptelor relatate mai sus și a multor altora care nu-și pot găsi locul aici îmi amintește vorba unui favorit al lui Napoleon III, care, când a auzit de catastrofa de la Sedan și de prăbușirea regimului imperial, nu a găsit altceva de spus decât: „Fie, că bine am mai trăit acești 18 ani“!

Amicii și rudele dlui Vlădescu se grăbesc și ele să trăiască bine. Din nenorocire, traiul lor cel bun se face pe spinarea țării și în mare parte pe a bieților

dascăli. Contribuțiile de tot felul la care sunt supuși, mai ales învățătorii, nu se mai sfârșesc. Abonamentele silite la gazete politice este o invenție nouă, cel puțin în ceea ce privește pe dascăli. În unele părți, învățătorii sunt clasați pe categorii: cei mai cu dare de mână trebuie să se aboneze la trei gazete; dar niciunul nu e dispensat de a lua măcar una.

Sunt însă alte publicații de care nu e dispensat nimeni. Posedăm exemplare originale din circulare pe hârtie cu *en-tête* ministerial trimise de redacție unei reviste private, precum și exemplare din circulara mai multor revizori care o impun învățătorilor. Se cunoaște de asemenea circulara oficială a unui inspector pentru a recomanda o publicație, față de care cea mai elementară pudoare ar fi trebuit să impună ministerului mai multă rezervă, în vederea personalității autorului ei.

Cu cărțile se fac alte afaceri. Lucrări lipsite de orice valoare se impun cu miile și se plătesc din punga deja săracă a învățătorilor.

Cu subscrierile e un adevărat flagel. Învățătorii trebuie să cumpere bilete pentru baluri *date la oraș,* să contribuie la listele de subscriere pentru copiii săraci *de la oraș.* Se presupune, se vede, că copiii de la țară sunt toți foarte bogați. Acum în urmă, au ieșit la iveală liste de subscriere, din preajma imediată a ministrului însuși, pentru înființarea unor școli care existaseră, dar pe care ministrul le-a desființat. Dascălii trebuie să se execute și să execute și pe elevii lor, ca să nu cadă în dizgrația periculoasă a celor mari.

La zile mari, învățătorii trebuie să trimită telegrame de felicitare unor puternici ai zilei, care nici măcar nu au ceva comun cu școala și, pentru control, sunt datori să comunice și revizorului școlar textul telegramei ce au trimis.

Seamănă regimul acesta, reînviat din vremurile decăzute de acum o sută de ani, cu grija cu care altădată se căuta a se îmbunătăți soarta dăscălimii, prin toate mijloacele posibile?

În mod necontestat, este o încercare de a se întoarce înapoi cursul vremii, de a se răsturna ordinea morală a lucrurilor, cu o îndrăzneală și o lipsă de rușine care nu se poate explica decât ori prin o totală inconștiență, ori prin credința că la noi totul e permis celor care știu că cuteze.

Dacă ar fi așa, ar trebui să disperăm de viitor. Dar nu poate să fie așa. Trebuie să avem convingerea că starea actuală este numai o clipă trecătoare și că nu va întârzia vremea când cu sabia de foc se vor goni iarăși imoralitatea și desfrâul de la cârma treburilor școlii, și se va readuce domnia binelui. Pentru ziua aceea trebuie să ne păstrăm neatinse curajul, tăria și încrederea în misiunea noastră.

(„Revista generală a învățământului“, Anul I, 1905–1906, nr. 10 din 1 mai 1906, pp. 713-722.)

28.

Un cuvânt despre recrutarea profesorilor universitari

După legea instrucțiunii din 1864, catedrele universitare se ocupau prin concurs. Legea din 1898 introdusese alte norme, făcând mai multe categorii în corpul didactic universitar, stabilind examene şi termene de serviciu pentru trecerea dintr-o categorie într-alta şi menținând concursul pentru anumite cazuri. Organizația aceasta s-a stricat, în bună parte prin modificarea din 1900, făcută prin legea prezentată de dr. Istrati, şi s-a restabilit prin legea lui Haret din 1901. După retragerea lui din minister, în decembrie 1904, au început atacurile de care vorbeşte el aici. Concepțiunea lui Haret în privința recrutării corpului didactic universitar se găseşte – între altele – şi în lucrarea lui din 1900 reprodusă în această colecțiune, vol. VII, p. 221 şi urm.

De mai bine de un an, urmăresc cu atenție campania pe care câțiva profesori universitari o duc contra părții din legea din 1898 care priveşte recrutarea corpului didactic superior. Campania aceasta a culminat într-un memoriu, adresat Ministerului de Instrucție, care s-a şi imprimat într-un mic număr de exemplare, din care eu, autorul legii, nu am putut să-mi procur niciunul, cu toate stăruințele ce am pus pe lângă cei în drept. Mai pe urmă am luat cunoştință de el în mod indirect, prin articolele publicate de dl dr. Sion în această „Revistă generală a învățământului“ şi am putut vedea că mijlocul acesta de a se evita discuția nu era lipsit de oarecare prudență, față cu multe afirmări riscate ce cuprinde memoriul şi la care mi-ar fi fost prea uşor a răspunde[1].

Dar nu aceasta a fost împrejurarea care m-a făcut să nu mă amestec încă în discuție. Un motiv a fost că articolele dlor Pangrati şi dr. Sion răspundeau deja adversarilor legii, în mod astfel că nimic nu mai rămânea în picioare din argumentările lor[2]. Alt motiv a fost că nu cred încă momentul venit ca să discut

---

1. Dr. V. Sion (1869–1921) era atunci profesor de igienă la Facultatea de Medicină din București. Articolele lui s-au publicat în „Revista generală“, An I, 1905–1906, pp. 385, 468, 728.

2. Ermil Pangrati (1864–1931), profesor Ia Facultatea de Ştiințe din București, care fusese inspector general şcolar pe când era Haret ministru, era în acel timp între cei care lucrau alături de Haret în campania pentru apărarea legiuirilor făcute în 1898 şi 1899. Articolele lui despre nevoile universităților s-au publicat în „Revista generală“, An I, 1905–1906, pp. 13, 75, 156, 241.

şi eu atitudinea pe care au avut-o unii din colegii mei faţă de o lege care realiza un progres enorm faţă de starea de lucruri pe care o regretă dlor; dar care, orice s-ar face, va rămâne înmormântată pentru totdeauna. Când va veni momentul acela, voi pune chestia şi o voi discuta în întregime, fără ură, fără părtinire, dar şi fără nicio sfială, după cum e obiceiul meu, când ştiu că am dreptate deplină în partea mea.

Dacă inserez acum aceste rânduri în „Revista generală a învăţământului“, este pe de o parte ca să nu las să se creadă că mă dezinteresez de această chestie şi, pe de alta, pentru ca să iau act de modul cum a procedat Universitatea din Bucureşti, cu ocazia unora din numirile din urmă. Iau act că legea a fost nesocotită cu totul şi că s-au produs toate incidentele la care da altădată loc concursul, şi care fuseseră înlăturate prin legea din 1898.

Pentru moment, atâta ajunge.

(„Revista generală a învăţământului“, An II, 1906–1907, nr. 1, iunie 1906, p. 7.)

29.

Răsplata muncii

Medalia *Răsplata muncii* a fost înființată după propunerea lui Spiru Haret în anul 1898 (vezi în această colecție vol. I, p. 377), întâi numai pentru a onora pe cei care lucrau pentru *învățământul primar*. Ea se acorda învățătorilor ori institutorilor care dăduse dovezi de mare hărnicie în misiunea lor școlară sau extrașcolară și altor persoane care în diferite feluri, ca particulari (donațiuni pentru localuri ș.a.) sau ca funcționari (prefecți etc.), contribuiseră la susținerea nevoilor învățământului primar. Haret dăduse această medalie cu multă economie și de aceea câtva timp a avut o deosebită prețuire. Mai târziu s-a înființat o asemenea medalie și pentru învățământul secundar, apoi pentru biserică.

Dl Vlădescu urmează în mod metodic opera sa de a necinsti tot pe ce pune mâna.

Panglica alb și roșu era până acum semnul distinctiv al muncii oneste și al serviciilor reale aduse învățământului național. De aici înainte, grație dlui Vlădescu, ea se va vedea strălucind pe pieptul celor care până la d-sa nu aveau altă distincție decât înfierarea judecăților pentru fapte infamante.

În opt ani, câți au trecut de la înființarea medaliei *Răsplata muncii*, nu știu dacă ea se dăduse în totul de 600 ori. Și cu câtă atenție și parcimonie se formau listele! Cu ce îngrijire se căutau cei merituoși și se înlăturau aceia care puteau să dea loc la cea mai mică bănuială că nu ar fi demni!

Cu dl Vlădescu lucrurile nu merg așa. De la cel care nu a putut să înțeleagă că posturile publice și banii țării nu sunt făcuți pentru a se da în pradă tuturor netrebnicilor, pentru a plăti servicii necurate, este evident că nu se putea pretinde mai multă corectitudine în distribuirea unei medalii. Se cerea aici o inteligență și un simț moral mai delicat, care nu se putea pretinde de la cel care dovedise că nu posedă asemenea daruri, nici măcar în modesta măsură care ferește până și pe omul de rând de a trece peste marginile cinstei și cuviinței celei mai elementare.

Într-o singură zi, dl Vlădescu a revărsat peste ceata celor ce-l înconjură o adevărată inundație de vreo 600 de medalii. Din acestea, numai județul său natal, Muscelul, a avut parte de 64, dintre care, bineînțeles, cuvenita porție a mers la nepoții, finii, cumnații și cumetrii dlui ministru. Din rest, o bună parte va permite darnicului logofăt să facă oarecare economii la viitoarele alegeri.

Nu mă opresc asupra celor care, deşi aparţinând învăţământului, nu i-au făcut niciun serviciu; căci găsim în listele dlui Vlădescu oameni care în toată viaţa lor nu au putut fi altceva decât suplinitori şi alţii pe care abia acum două luni i-a introdus tot d-sa în învăţământ prin călcări de lege; şi acestora a găsit de cuviinţă să le dea medalia clasa I!

Dar mai găsesc în liste o mulţime de preoţi, unii de la ţară, alţii de la oraş şi mai mulţi militari superiori, despre care ştiu bine că nu au avut nimic a face cu şcoala; avocaţi; secretari de consilii judeţene; mai mulţi prefecţi din aceia care, cu toate afirmările dlui ministru, nu s-au învrednicit să clădească măcar un singur local de şcoală. Mai găsesc decoraţi cu clasa I actori, un străin necunoscut care dă lecţii particulare la Iaşi, un administrator financiar, un grefier la Curtea de Casaţie, mai mulţi perceptori de sat; în fine, şefii şi subşefii de birou din minister, în număr de vreo 10. Mai este în fine un deputat, directorul unei gazete prin care până acum un an şi jumătate actualii colaboratori ai dlui ministru insultau în mod mişelesc pe capul statului.

Urmând mai departe, găsim printre decoraţii dlui Vlădescu:

un institutor care s-a ilustrat de curând prin un scandal în viaţa sa privată;

un altul cunoscut ca afectat de viciul beţiei;

unul înlăturat de la direcţie pentru incapacitate şi nereguli;

unul condamnat pentru escrocherii şi altul pentru că şi-a însuşit bani de ai Casei de economie;

unul condamnat pentru alterare de matricole şi altul pentru liberare de certificate false;

unul care, înainte de a fi numit revizor şcolar, făcea meseria de cămătar;

unul condamnat pentru imoralitate;

un altul condamnat, de nenumărate ori, pentru tot felul de fapte necorecte sau imorale;

unul condamnat pentru bătăi în stradă;

unul condamnat pentru abuz de încredere în exerciţiul funcţiei;

unul destituit dintr-o funcţie administrativă, pentru sustragere de bani şi de hârtie timbrată;

unul destituit din învăţământ, pentru insulte aduse M.S. Regelui;

unul care acum câţiva ani a avut daraveri cu parchetul, pentru încercare de viol;

unul pentru care decretul de medaliere a apărut odată cu citarea lui înaintea Consiliului Permanent, pentru abateri foarte grave, după rezoluţia dată chiar de dl Vlădescu;

în fine un simplu negustor dintr-un oraş de provincie, care a făcut închisoare pentru fals în acte publice.

Iacă serviciile pentru a căror răsplată dl Vlădescu a avut neauzita îndrăzneală să supună un decret la semnătura Suveranului, în anul său jubilar!

Nu există cuvinte prin care să pot califica cu toată asprimea cuvenită această faptă.

(„Revista generală a învățământului“, An II, 1906–1907, nr. 2, iulie 1906, pp. 81-83.)

30.

Constatări triste

Un nou an şcolar începe şi atmosfera grea care de atâta vreme apasă asupra învăţământului tot nu s-a curăţit. Şcoala românească continuă încă a fi obiect de speculă pe mâna celor care o exploatează de aproape doi ani, legea continuă a fi nesocotită, dăscălimea a fi batjocorită, averea statului a fi jefuită.

Veni-va oare îndreptarea? Şi când? Şi de unde?

Cei sceptici zic că la noi grija binelui public nu este decât un subiect de declamaţie, care se scoate la iveală numai când se poate trage folos dintr-însul. Deşi nu mai sunt tânăr, până acum nu simţisem încă clătinându-se în mine credinţa că nu e aşa şi credinţa aceasta mi-a dat putere şi curaj ca să trec peste toate greutăţile în împlinirea datoriei mele. Dar când văd că binele ce se face se întinde numai ca o pojghiţă subţire peste ticăloşia morală, pe care o acoperă, dar nu o micşorează; că domnia răului poate la orice moment să desfiinţeze pentru ani de zile silinţele făcute spre bine; că primul venit poate să-şi permită orice, numai cinism să aibă; că târgul de conştiinţe se face ziua în amiaza mare şi că scârboasa marfă se plăteşte cu banii, cu onoarea şi cu viitorul ţării; că, în fine, toate acestea nu ridică indignarea generală, nu provoacă nicio încercare de reacţiune; când văd toate acestea, stau de mă întreb dacă nu cumva dreptatea nu este în partea acelora care au scris pe steagul lor: „Totul pentru noi“.

Îndoiala aceasta este legitimă, mai ales pentru acela care poate, prin propria lui experienţă, să compare spinii pe care este condamnat să calce cel care nu vrea să se abată din calea dreaptă, cu drumul ce se deschide larg şi slobod înaintea făptuitorilor turpitudinilor de astăzi.

Fusesem adus în fruntea departamentului în momentul realizării uneia din cele mai însemnate reforme, care se întindea cu mult peste marginile celor două legi organice din 1898 şi 1899 şi care interesa nu numai partea morală şi educativă, pe care aşa de puţini o înţeleg şi o preţuesc, dar şi întemeierea economiei noastre naţionale. A trebuit să construiesc mii de şcoli rurale, să îndoiesc frecventarea lor, să înmulţesc numărul învăţătorilor, să fac dotaţia şcolilor secundare şi superioare, să creez aproape pe dintregul învăţământul profesional, începând chiar de la şcoala primară. Nu mai amintesc şi altele multe. Pentru reforme cu mult mai puţin vaste, altădată se dau milioanele cu generozitate. Milioane a

costat jandarmeria, creşterea lefurilor magistraţilor şi a prefecţilor, înmulţirea subprefecţilor şi altele. Reforma şcolară însă s-a făcut cu nimic. Era sărăcie mare pe atunci, adusă în mare parte tot de o administraţie ca cea de azi, şi de aceea nu se găseau bani pentru şcoală. A trebuit să fiu avar afară din cale, să fac economie şi de capete de hârtie, pentru ca să pot duce treburile Ministerului. Nu am putut avea un serviciu de inspectorat, care era indispensabil pentru a propaga şi a supraveghea aplicarea noilor măsuri şi metode; a trebuit să recurg la mijloace abătute, ca să pot da învăţătura la un număr mai mare de copii de ţărani; dacă nu era Casa Şcoalelor, nu aş fi putut înfiinţa nici învăţătorii ambulanţi. Nu am putut crea o singură catedră în Facultatea de Drept pentru a o putea pune la locul ce i-l asigura noua lege. Nu am putut realiza o mulţime de lucruri, nu am putut da o singură misiune, nu am putut numi o singură comisie pentru a studia nenumăratele chestiuni grele pe care le ridica regimul cel nou. A trebuit să fac ce pot numai eu şi cu câţiva oameni devotaţi, care crezuseră că e o cinste şi o datorie patriotică a munci din zori până în noapte, şi fără a avea la îndemână o ladă plină în care să-şi bage mâinile până la coate.

Aceasta era situaţiunea pe atunci, când se lucra cinstit şi cu hărnicie.

Tot aşa e astăzi, când toţi, de sus până jos, nu se gândesc decât cum să se căpătuiască cât mai repede? Azi ministrul lasă şcolile în ruină, ca să-şi facă palat şi automobil, pe când eu nu puteam căpăta câteva sute de lei ca să pun un covor nou, în locul celui rupt, pe scările ministerului. Azi se fac inspectorii cu zecile, se fac catedre la universitate cu duzinele, exclusiv pentru a plăti servicii politice, şi se dau fără vorbă bani ca să se facă lefuri mari la declasaţi şi la agenţii cei mai de rând ai cluburilor politice. Azi, milioanele adunate de alţii cu atâta trudă sunt prădate chiar de aceia care sunt puşi să le păzească; şi acum, că le-au isprăvit pe acelea, li se mai dau şi altele cu împrumut ca să le plătească viitorii miniştri, pentru ca jaful desfrânat de astăzi să-şi întindă efectele şi asupra viitorului. Pentru toate acestea, ministrul de Finanţe găseşte totdeauna banii care nu se găseau când era vorba de a se face operă utilă şi onestă.

Altădată, respectul legii şi al dreptăţii era regulă absolută la Ministerul de Instrucţie, şi pentru aceasta conducătorii lui nu se sfiau a înfrunta tot felul de neplăceri şi de neajunsuri. Astăzi nu este nicio ilegalitate, niciun act arbitrar pe care să nu şi-l permită ministrul şi cei ce-l înconjoară. Batjocorirea legii merge până acolo, încât îi vine cuiva să se întrebe uneori, dacă nu cumva este efectul unei aberaţii ori că guvernanţii şcolilor ţin să stabilească că ţara lor e sălbatică, de vreme ce nu ştie, ori nu poate să-i pedepsească, or ce ar face ei. Şi cu toate acestea ei îşi continuă nesupăraţi opera lor, fără ca cei puşi să asigure respectul legilor, chiar de către miniştri, să se tulbure cât de puţin. Supărările, piedicile de tot felul, se rezervă pentru cei care-şi fac datoria în mod cinstit şi fără şovăire; pentru aceştia se găsesc totdeauna mijloace ca să fie împiedicaţi în lucrarea lor oricât de legală, de dreaptă, de naţională şi de patriotică ar fi.

Cele ce se întâmplă de doi ani încoace, după cele ce s-au mai petrecut și acum câțiva ani, ne duc spre convingerea că, cu cât este cineva chemat la o însărcinare mai înaltă, cu atât este mai inutil să se preocupe de considerațiile de morală, de legalitate și de datorie. Cei care ar mai fi ispitiți să se încurce cu dânsele vor ști că se expun, nu numai a se vedea învăluiți în aceeași indiferență, oarecum disprețuitoare, ca și necinstiții care își fac numai treburile lor, nu numai a se vedea expuși sarcasmelor insolente ale acestora, dar, ceea ce este cu mult mai dureros, a vedea că toate silințele lor, cheltuite pentru binele țării, sunt cu totul zadarnice. Exemplul lui Erostrat(43) este de față, ca să ne arate că binele care cu mare greutate se face abia în zeci de ani, un nebun sau un netrebnic îl poate desființa în câteva ore. Dar legile și celelalte instituții de protecție a binelui public sunt făcute pentru a ne apăra de nebuni și de netrebnici. Dacă nici unele, nici altele nu au nicio putere, sau dacă sunt cuprinse de amorțeala indiferenței, nu este oare evident că ar fi cel puțin naiv acela care și-ar mai sacrifica timpul, munca, liniștea și sănătatea lui, pentru a ridica un edificiu pe care-l știe mai dinainte că are să fie dărâmat a doua zi?

Cele ce se petrec sub ochii noștri trebuie să ne facă să ne punem întrebarea aceasta cu atât mai mult, cu cât distrugătorii se pare că nu urmăresc numai opera de distrugere, dar și batjocorirea a tot ce există. Să calci legile pentru ca să distrugi școlile normale și pe cele profesionale are un rost rău făcător care se înțelege; are rostul de a face să dureze mai departe starea de ticăloșie a celor de jos, de care de sute de ani se folosesc obscurantiștii. Dar să decorezi un hoț, ce alt sens poate să aibă decât de a-ți bate joc de distincțiunea acordată oamenilor curați care fuseseră decorați mai înainte? Și exemple de acestea se pot cita multe[1].

Cu precedentul ce se creează, acum pentru a doua oară, este de temut că va veni o vreme când niciun om serios nu va mai primi sarcina de ministru al școlilor. Zic „om serios“, pentru că de ceilalți e plină lumea, și dacă țara se va mulțumi cu astfel de conducători, nu e de temut că scaunul din strada Diaconeselor(44) ar fi vreodată lipsit de amatori. Se vor găsi totdeauna oameni de aceia pe care îi atrage perspectiva de a-și îmbogăți neamurile, de a-și înmulți clientela, de a se preumbla în automobil, de a sta la masă cu mai marii pământului și a fi tratați de „Măria Ta“ de dorobanții ministerului. Dar eu vorbesc despre aceia pentru care speranța de a face binele în mod durabil este singura compensație la care râvnesc pentru ostenelile, umilințele, neplăcerile pe care le suferă și pentru injuriile la care sunt expuși. Compensația aceasta lipsind, acești oameni își vor zice că pentru dânșii lupta este imposibilă; căci este evident că e în stare de inferioritate acela care este încătușat de respectul legii și al dreptății față de cel pentru care acestea sunt nimicuri.

---

1. Vezi articolul intitulat *Răsplala muncii* la p. 241 în acest volum.

Este o constatare tristă și îngrijitoare pe care o facem mereu, anume că, cu toate progresele făcute în timpurile din urmă, simțul moral nu a câștigat deloc teren; din contră, pare că a mai pierdut. Pentru aceasta, cei mai mulți fac vină învățământului.

Aceasta nu e drept.

De scăderea simțului moral nu e vinovat învățământul, ci acea școală detestabilă care, abuzând de insuficiența legilor și de neconsistența opiniei noastre publice, practică pe față teoria căpătuielii și a imoralității. Cu ce drept se învinuiește învățământul când el este lăsat în prada elicelor de speculanți care fac dintr-însul ce vor? Cu ce drept se pretinde ca școala să fie model de cinste și de moralitate, când necinstea și imoralitatea o infiltrează într-însa înșiși conducătorii ei? Cu ce drept se pretinde simț de datorie de la dascăli, când toate favorurile, toate recompensele cad asupra celor mai răi, pe care îi recomandă numai înjosirea lor morală? Ce credință în bine și în dreptate pot avea niște oameni care se văd expuși la loviturile oricărui agent electoral, până și ale celor abia scăpați de pușcărie? Și cum vor putea ei vorbi copiilor de bine și de dreptate, când ei înșiși nu mai au încredere în aceste formule, rămase mincinoase, mulțumită moralei pe care o practică capii școalei?

Școala nu poate fi decât oglinda stării morale a țării însăși. Dacă țara nu este volnică să pună frâu bandelor răufăcătoare, oricare ar fi acelea, care infiltrează peste tot virusul imoralității, necinstei și al destrăbălării; dacă lasă ca triumful celor răi să fie veșnică ademenire la rău pentru generațiile cele tinere; dacă-i lipsește voința sau energia pentru a face ca responsabilitatea fiecăruia pentru faptele sale să nu mai fie o minciună, țara să nu facă vină școlii pentru ceea ce este în realitate vina ei proprie.

Școala face ce poate, după împrejurările în care se află și după mediul pestilențial în care respiră; ba încă i se datorază recunoștință că, cu toate acestea, ea luptă pentru a înălța nivelul moral. Să nu se uite că, de la 1864 încoace, toate încercările de îmbunătățire a școalei au pornit tot din cercurile școlare și că toate stricăciunile morale, venite asupra ei, au venit din partea cercurilor care au prefăcut politica într-un mijloc de corupție. Acestora se datorază faptul că politica de corupție și căpătuială a pătruns și în școală, unde face să se piardă atâtea elemente de valoare și să se dizolve acțiunea ei binefăcătoare. Dar, în mijlocul indiferenței păturilor conducătoare și mai ales în fața asalturilor pe care i le dau fără încetare păturile amorale, opera școlară devine o adevărată muncă a lui Sisif.

Aș vrea să mă înșel, dar tare mă tem că capii țării, pe care-i pasionează așa de tare o alegere de la Urziceni sau o micșorare în venitul de la țuică, dar pe care îi lasă reci și nepăsători tot ce privește domeniul școlar, să nu fie trași la grea răspundere în fața istoriei, pe ai cărei lauri contează. Cum de nu știu ei că, de când există istoria, cea mai frumoasă laudă ce s-a putut vreodată aduce unei epoci, a fost că „pe atunci se făcea dreptate, se pedepseau răpitorii, se respectau

legile?“ Timpurile de sărbători strălucite, de îmbogățiri repezi şi nemeritate, de arbitrar şi anarhie au putut să lase amintiri plăcute celor câțiva care s-au folosit de ele, dar nu popoarelor, care ele fac istoria, pentru că ele muncesc şi suferă.

Pe noi ne încântă strălucirea exterioară, mulțimea palatelor clădite şi lungimea şinelor de fier care străbat țara; nu băgăm însă de seamă că lăsăm neatins fondul moral care forma temelia mizeriei bizantine, împlântată la noi de infamul regim fanariot. Dar tocmai aceasta este principala, unica reformă care trebuie făcută, ca să avem dreptul a vorbi de repedea noastră intrare în lumea civilizată. Drumuri de fier şi palate se construiesc în centrul Africii; dar pe câtă vreme va înflori acolo domnia celui mai tare, celui mai şiret sau celui mai nerușinat, nu va putea fi vorba de civilizația continentului negru.

Dar la noi aceştia sunt cei care fac ce vor, şi departe ca opinia publică sau puterile statului să le pună stavilă, sunt poate mulți care, în gândul lor, admiră pe cel şiret şi pe cel nerușinat, că întorc lumea după voia lor. Şi ne mai mirăm de scăderea simțului de morală şi de justiție, *regnorum fundamentum*(45)! Şi cerem şcoalei să dea ea singură ceea ce societatea românească în întregimea ei nu poate să dea!

Echivocul acesta trebuie să înceteze. Trebuie odată să alegem calea pe care vrem să mergem.

Dacă acceptăm situația de astăzi; dacă ne mulțumeşte ca prostia, răutatea, invidia şi necinstea să poată răsturna după voie tot ce există; dacă ne place ca o mână de oameni să-şi permită totul, fără respect de lege, nici de cinste; dacă ne convine ca orice cap amețit să încurce lucrurile pe care rânduri întregi de oameni s-au muncit ani de zile ca să le descurce; dacă voim să ajungem şi noi în starea Romei lui Iugurta unde totul era de vânzare, când se găsea cine să cumpere, atunci nu avem decât să persistăm în beatitudinea de astăzi, pentru că vom ajunge foarte curând acolo.

Dar dacă dorința noastră de înaintare spre bine este sinceră; dacă voim în realitate a intra jn rândul popoarelor la care înfloresc dreptatea şi buna regulă; dacă ținem în adevăr ca tinerele generații să fie formate din oameni oneşti şi buni cetățeni, atunci să renunțăm la fățărnicia de a încuraja pe de o parte necinstea, dezordinea şi imoralitatea, iar pe de alta de a face declamații contra lor. Dacă oamenii oneşti sunt destul de mulți, ei să formeze puterea țării, ei să impună voința lor şi cei rai să tremure înaintea lor. Şi se va cunoaşte că a venit vremea aceea, atunci când prevaricatorii şi nesocotitorii legilor vor trebui să-şi ia lumea în cap, cum s-a întâmplat deunăzi în Italia cu un fost ministru.

Când vom ajunge acolo, vom avea dreptul a vorbi de civilizația noastră; dar, până atunci, să nu ne facem iluzii: trăim tot sub regimul fanariot.

(„Revista generală a învățământului“, An II, 1906–1907, nr. 3, octombrie 1906, pp. 161-166.)

31.

Un răspuns dlui Take Ionescu

Dl Take Ionescu s-a supărat pe mine, din cauza articolului meu *Constatări triste*[1] și supărarea sa e așa de mare, încât l-a făcut să comită excese de limbaj care, în situația d-sale, sunt imprudente. Epitetele tari nu s-ar cuveni să iasă din o gură poleită, căci atunci ce mai rămâne de făcut băieților fugiți de prin licee cu câte două clase neisprăvite, care „fac opinia publică" într-o anumită presă și care nu se încurcă cu chestia bunei creșteri în polemică?

În articolul meu nu am făcut nicio personalitate, nu am citat niciun nume. În special, numele dlui Take Ionescu sunt aproape șapte ani de când nu l-am mai scris nicio singură dată. Dar am vorbit într-însul de ticăloșie morală, de cinism, de târg de conștiințe, de jaful averii publice, de arbitrar, de călcarea legilor, de teoria căpătuielii și a imoralității, de pături amorale, de domnia celor șireți sau nerușinați, de politica de corupție. Și când scriu acestea, cel care sare ars, din atâtea milioane de români, este dl Take Ionescu. De ce? Pentru că am lovit unde trebuie și am lovit bine.

A crezut dl Ionescu că este de un bun gust să-și însușească spiritul de calitate îndoioasă al băieților mai sus pomeniți și să-mi facă o lecție asupra lui Iugurta(46). Pentru zișii băieți lucrul se înțelege, căci nu deseori li se ivește ocazia să arate că știu și ei cine a fost Iugurta. Dar dl T. Ionescu nu avea nevoie de proba asta: știam noi bine că d-sa știe cine a fost Iugurta, pentru că-l știam familiarizat cu starea morală a Romei de pe vremea aceea.

Dar să creadă și dlui că atâta lucru știam și eu și că, dacă este vorba de dat lecții, aș putea și eu să-i fac lecții foarte instructive chiar asupra istoriei romane. Aș putea să-i vorbesc, spre exemplu, despre Verres(47) ori Catilina(48).

E păcat că lecțiile istoriei nu cuminținesc pe toată lumea.

Dacă încercarea pedagogică a dlui T. Ionescu mă lasă indiferent, tot atât de puțin efect îmi face epitetul destul de vulgar, prin care a voit să arate că eu nu sunt, cum se zice *dans le mouvement*(49). Mă lasă rece, pentru că ceea ce ar trebui să fac pentru ca să mă înalț în stima dlui Ionescu nu e greu, de vreme ce ațâți alții l-au făcut.

---

1. Vezi acest articol reprodus în volumul de față, p. 245 și urm.

Dacă aş face politică de necinste şi de corupţie, dacă m-aş înconjura de preferinţă cu elemente lepădate de cinste şi de morală, dacă aş inventa necesităţi inexorabile, ca să asigur bacşişurile samsarilor boiereşti, dacă aş vinde la speculanţii străini sufletul curat al poporului pentru 600.000 lei pe an plus cuvenitele comisioane; dacă aş porni cu sacul de disponibilităţi ale ţării pe la uşile zarafilor de pe aiurea; dacă aş găsi mijloc de a face afaceri din orice, din sănătatea ţăranului ca şi din averea pământului ţării, atunci aş fi om modern, în sensul dlui Ionescu. Dar, decât aşa, prefer să rămân ceea ce sunt.

Să trec însă la obiectul principal al discuţiei.

Dl T. Ionescu s-a plâns la Botoşani că Partidul Liberal nu se arată dispus a-i da concursul, pentru realizarea tipului de bancă ţărănească cu capital străin, a cărei idee a dezvoltat-o d-sa la Craiova.

Să restabilim faptele.

În 1897, liberalii au prezentat proiectul Casei Rurale. Un partid care ar fi fost doritor de o înţelegere, ar fi discutat, ar fi propus un contra-proiect. Dar conservatorii s-au mărginit a declara că *vor pune foc ţării,* dacă se va vota proiectul liberal.

Mai târziu liberalii au anunţat intenţia lor de-a revizui tabelele de impunere ale ţăranilor, pentru a îndrepta nedreptăţile strigătoare ale căror victime erau ei. Răspunsul conservatorilor nu a întârziat: peste două luni au venit ei la putere şi au dat cunoscuta circulară, prin care ordonau ca pământurile ţăranilor să fie impuse mai mult decât ale proprietarilor. Acest act monstruos era la antipozii oricărei posibilităţi de înţelegere, pentru că liberalii nu vor admite niciodată teoria că clasa ţărănească trebuie în veci să fie furată.

În 1903, dl General Manu a emis la Alexandria ideea cumpărării de către stat a moşiilor particulare, pentru a le revinde la ţărani. Întrucât propunerea aceasta înlătura obiecţiile ce aduceau conservatorii Casei Rurale? Întru nimic. Dar avea să dea loc la abuzuri sigure, avându-se în vedere teoria căpătuielii partizanilor, care este baza actualului sistem conservator de guvernământ.

În fine, la 1905, am publicat broşura mea *Chestia ţărănească*[1], în care am făcut mai multe propuneri concrete relativ la îmbunătăţirea soartei ţăranilor. În această broşură mi-am spus ideile mele fără nicio reticenţă şi le-am dat în domeniul public, ca să se folosească de ele oricine, chiar şi adversarii, pentru a se ajunge cât mai curând la scop. Am făcut această publicare fiind în opoziţie, când prin urmare nu aveam nicio putinţă de a realiza însumi ideile mele şi când, din contră, mă puteam aştepta să le văd realizate de alţii, care nu erau să aibă mărinimia de a-mi recunoaşte paternitatea lor.

Şi aşa a şi fost; căci unele propuneri ale mele au şi fost realizate de guvernul actual şi d. Take Ionescu însuşi se prepară să mai realizeze şi altele. Dar nu am

1. Reprodusă în acest volum p. 27 şi urm.

zis şi nici nu voi zice nimic, pentru că nu vreau să creez dificultăți nimănui, când e vorba de realizarea unor idei pe care le cred bune. Dacă aş fi avut în vedere altceva decât binele țărănimii şi dacă aş fi fost amator de reclamă, ca alții, aş fi făcut larmă mare; dar asta era treabă de şarlatan, iar nu de om de omenie.

Aşadar, în acești din urmă 10 ani, se vede mereu obiectivitatea, dezinteresarea şi spiritul conciliant al Partidului Liberal, în ceea ce priveşte rezolvarea chestiei țărăneşti; dar unde este cea mai mică urmă de toate acestea la partidul advers?

Este însă un punct asupra căruia trebuie să mă opresc, pentru că însuşi dl T. Ionescu l-a pus în cauză; ba încă de aici a plecat pentru a mă acoperi cu ameninţările care sunt proprii modului d-sale de argumentare. Aceasta este chestia Băncii Ţărăneşti.

Pe cât ştiu, ideea unei Bănci ţărăneşti formată parte cu capital particular, parte cu capital al statului, pusă sub controlul statului, şi care să servească de intermediar între proprietari şi ţărani, atât pentru vânzare cât şi pentru arendare de moşii, am emis-o eu cel dintâi în broşura de anul trecut (p. 16, 19 şi 33–35). Nu-mi fac un merit din aceasta şi nu aş fi relevat nicidecum acest fapt, dacă dl Ionescu nu ar fi crezut de cuviinţă să-şi atribuie d-sa meritul şi să arunce injurii nu numai celor care i-au imputat procedeul său, dar şi mie, care nu zisesem nimic. Obiceiul acesta nu este nou la dl Ionescu, d-sa practică de mult principiul: „Je prends mon bien où je le trouve“ al lui Molière(50), cu deosebire că Molière nu înjura pe cei de la care îşi împrumuta ideile.

Se înfiinţează în Franţa un minister nou: îndată dl Ionescu inventează în România două ministere noi. Vorbeşte Chamberlain(51) de politică imperială engleză: a doua zi dl Ionescu vorbeşte de politică imperială românească. Nu e vorbă, lucrul nu se prea potriveşte; dar, cu auditoriul său obişnuit, dl Ionescu nu are pentru ce să se jeneze.

Tot aşa a făcut şi cu legea instrucţiei când, după ce a luat tot ce putea lua din proiectul dlui Sturdza, tot d-sa a strigat că e plagiat, când partidul care dăduse opera din 1886, a reluat ceea ce-i aparţinea[1].

Tot aşa face şi acum cu Banca ţărănească.

Este însă o deosebire: capitalul băncii, în loc să fie capital naţional şi în loc ca banca să fie pusă sub controlul statului, dl T. Ionescu o formează cu capital străin şi o sustrage de la orice amestec al statului.

Cu alte cuvinte, rezolvarea chestiei ţărăneşti, cea mai vastă, cea mai complicată şi cea mai periculoasă problemă din acele care interesează ţara; regularea raporturilor dintre proprietari şi ţărani în operaţiunea iritantă şi complicată a transmiterii şi fracţionării proprietăţii; aplanarea neînţelegerii şi neîncrederii care despart acum pe unii de alţii; cu un cuvânt, dezlegarea unei situaţii de care atârnă nu numai liniştea şi buna stare viitoare a locuitorilor ţării, dar însăşi

1. Vezi despre chestiunea aceasta vol. VII, p. 65 şi vol. IV, p. 97.

existența ei, dl Ionescu o lasă la discreția bancherilor străini, a căror singură preocupare va fi să aibă dividende și pentru care interesele țării nici nu vor exista înaintea interesului pungii lor. Acțiunile băncii dlui Ionescu se vor afla în mâinile fostului primar al Londrei, care acum câțiva ani ne-a incitat țara cu obrăznicia cunoscută a neamului lui, când se știe la adăpost de orice pericol. Va fi acționar dl Mochi Fischer și ceilalți deținători ai moșiilor noastre. Aceştia vor hotărî unde, când, cum și în ce măsură românii vor putea cumpăra o părticică din pământul țării lor. Aceştia vor fi stăpâni de drept, precum sunt și în fapt al țării. Acesta va fi mijlocul pe care intențiunea dlui Take Ionescu l-a găsit pentru a face să cadă „zidul chinezesc al art. 7“. Și când banda d-sale internațională va fi devenit arbitrul proprietății imobiliare la noi, când rapacitatea ei ne va împinge la disperare, când vom asista neputincioși la jefuirea și desființarea sistematică a noastră ca națiune de către clienții dlui Ionescu, vom avea ca variațiune intervențiile amenințătoare diplomatice ori de câte ori se va clătina un zuluf, și necesitățile inexorabile inventate pentru a acoperi acest imens jaf.

În partea aceasta, Banca țărănească a dlui Take Ionescu nu are nicio asemănare cu cea pe care am propus-o eu. Dar să nu socotească d-sa că Partidul Liberal, precum nici orice alt om cu un pic de patriotism, va consimți vreodată să stea la înțelegere cu d-sa pe baza aceasta. Autorul unei asemenea propuneri, dacă nu-și dă seamă de rostul ei, este un nepriceput periculos; dacă își dă seamă și totuși o face, nici nu poate fi calificat.

Și într-un caz, și în altul, datoria noastră este să oprim – cu orice preț și prin toate mijloacele posibile – făptuirea acestei monstruozități fără precedent.

(„Voința Națională“ din 22 octombrie 1906 și „Secolul“ din 25 octombrie 1906.)

32.

Militarizarea şcolilor

I

O recentă circulară a noului ministru de Instrucţie Publică, dl Dissescu, ne face să sperăm că se va pune capăt într-un fel oarecare dezordinei pe care a adus-o în întregul învăţământ extraordinara măsură a *militarizării* şcolilor, inventată de dl Vlădescu[1].

Nu trebuia să fie cineva mare învăţat, pentru ca să prevadă chiar de la început la ce rezultate va duce foarte curând lipsa de chibzuială cu care şi aici, ca şi în toate, a lucrat dl Vlădescu.

Chiar un om străin de şcoală, dar cu ceva pricepere, trebuia să-şi dea seama că nu se răstoarnă din o zi în alta întreaga economie a organizării şcolare, fără ca perturbaţia aceasta să nu dăuneze în cel mai înalt grad învăţământul. Dar înţelegerea lucrului acestuia nu se putea aştepta de la dl Vlădescu, pe care îl orbea aşa de tare pofta bolnăvicioasă de a se deosebi de cealaltă lume, încât ar fi pus foc lumii, numai să se ştie că d-sa l-a pus.

Până acum, eu nu am zis încă nimic în această chestie. Nu că ar fi fost greu a se prevedea de la început cele ce vedem că se întâmplă azi, dar pentru că alte fapte ale dlui Vlădescu, ne-a dat destul de lucru. Şi pe urmă, eram mulţumit ca criticele ce voi formula să fie bazate pe fapte petrecute.

* * *

Nu voi vorbi mult, pentru că faptele vorbesc prin sine înseşi mai bine decât scrisul.

Se zice că scopul autorului militarizării şcolilor ar fi fost educativ. Dar întrebarea este de care educaţie este vorba?

---

1. Circulara aceasta nu se găseşte publicată nici în „Buletinul Oficial“ al Ministerului Instrucţiuni (octombrie 1906 – martie 1907) nici în *Colecţiunea legilor Instrucţiunii,* volumul care cuprinde lucrările Ministerului dintre 1906–1907.

Nu poate fi vorba despre educația voinței, căci instrucția militară, mai ales aceea care e destinată a se da școlarilor, tinde a desființa individualitatea omului, pentru a face din el un instrument, supus orbește ordinelor venite de la cei mai mari. Spiritul de critică și de analiză și deprinderea de a lua hotărâri în cunoștință de cauză și de a le executa cu conștiința propriei sale responsabilități sunt condiții primordiale pentru adevărata educație a voinței și pentru formarea caracterului. Educația militară nu împlinește niciuna din aceste condiții. Ea nu poate conveni pentru formarea tinerimii.

Să fie dar vorba de a pregăti pe viitorii ostași? La aceasta răspund scurt: asta nu e treaba școlii. Ținta școlii, de a îmbogăți mintea și de a forma caracterul, este deja prea mare, prea nobilă, prea complicată și greu de realizat, pentru ca să se mai pună în sarcina ei și îndeplinirea datoriilor altor instituții mai ales când este necompatibilitate între dânsele. Și pe urmă este lucru serios a se crede că din ceea ce vor putea prinde din lecțiile de militărie, copiii din clasele primare, de 10 până la 12 ani, le va mai rămânea ceva în minte până vor ajunge la vârsta de 21 ani, când în interval de 9 ani ei rămân străini și de școală și de ghionturile pedagogice ale instructorului militar. Dar ei uită chiar cartea, dacă nu mai pun mâna pe dânsa; cu atât mai mult va dispărea și urma instrucției pur mecanice pe care sunt în stare să o dea plutonierii dlui Vlădescu și care nu durează decât atâta cât durează și exercițiul.

Educația fizică? Dar are și ea regulile ei, pe care le cunosc și de care se îngrijesc învățătorii, institutorii și maeștrii de gimnastică, chemați a aplica programele în ceea ce privește educația fizică; și nu de la instructorii militari, nici de la plutonieri vor avea ei să învețe cum să-și facă datoria. În școlile normale, învățământul gimnasticii ocupă loc de frunte. În anii din urmă acest învățământ luase un avânt deosebit în toate școlile și introducerea jocurilor, ca parte integrantă în exercițiile școlare, fusese un pas decisiv. Exercițiile de ordine, mișcările după comandă fac parte de demult din programe și concursurile de oină și serbările școlare de gimnastică puneau în evidență în fiecare an marile progrese care se făceau. În partea aceasta dar, instrucția militară nu aduce nimic nou. Ceea ce aduce nou sunt exercițiile cu arma, care dezvoltă numai partea dreaptă a bustului și care, aplicată unor copii încă neformați, va aduce doar deformarea corpului lor, care se vede producându-se chiar la soldații adulți.

Prin urmare, chiar din punctul de vedere al educației fizice, militarizarea școlilor va aduce numai rău și niciun bine. Nu va putea nici chiar să dezvolte și să propage spiritul militar și iubirea de armată. Ceea ce se face acum este de a se pune în mintea copiilor ideea că armata este o jucărie, ale cărei datorii se reduc la câteva mișcări automatice și la salutul regulat militar al superiorului. Nu prin parodierea unei instituții cu totul respectabile, cum e armata, se poate face educația unui popor. Pe aiurea, militari competenți s-au pronunțat cu energie contra încercărilor de felul acesta; iar, în Franța, toată lumea știe cum batalioanele

şcolare, deşi înfiinţate cu mai multă chibzuială decât la noi, au dispărut totuşi sub greutatea ridicolului.

Nu este dar niciun folos cât de mic care să se vadă că ar putea rezulta din această creaţiune făcută fără nicio socoteală.

În schimb relele sunt nenumărate.

În prima linie, este introducerea în educaţia tinerimii a acelor deprinderi, apucături, expresii şi procedeuri, care la un loc formează ceea ce toată lumea cunoaşte sub numele de *educaţie de cazarmă.* Şi la ce altceva se putea aştepta cineva de la nişte educatori luaţi dintre sergenţi şi şefii de garnizoană ai dlui Vlădescu, cărora nu li se cere altă condiţie decât absolvirea a trei clase primare?

Am auzit adeseori părinţi, plângându-se că unii profesori şi institutori nu se îngrijesc destul de a infiltra şcolarilor lor deprinderea purtării cuviincioase şi a expresiilor alese. Asemenea cazuri, dacă ar fi pe undeva, nu ar putea constitui o învinuire pentru întregul corp al dascălilor, pentru că sunt luate toate măsurile, pentru ca viitorul învăţător să primească o educaţie potrivită cu chemarea lui şi nu câteva excepţii să pot invoca pentru a se învinui corpul întreg. Dar de la nişte oameni de cultură aşa de rudimentară, cum sunt sergenţii de armată, şi care, ca educaţie pedagogică, nu posedă alta decât pe aceea pe care au învăţat-o de la foştii lor sergenţi şi au aplicat-o şi ei bieţilor recruţi, ce se poate aştepta? Răspunsul ni-l dau nenumăratele scene tragi-comice care se iscă pe toată ziua.

În numărul trecut al acestei reviste, dl Şt. Chiriţescu a povestit ce se petrece în ora de lecţii a unui instructor militar din o şcoală primară din capitala regatului[1].

Dar ceea ce a povestit d-sa se repetă în fiecare zi la fiecare şcoală, cu tot felul de variaţii. La dl Chiriţescu, instructorul militar, a venit îmbrăcat civil şi cu o capelă militară pe cap. La altă şcoală instructorul este băiat în prăvălia măcelarului de peste drum de şcoală şi nu ştiu dacă nu vine la instrucţie cu şorţul cu care serveşte pe muşterii. În orice caz, şcolarii îl cunosc şi îl primesc cum ştiu ei să primească pe cel care nu are cum să le impună respect.

Oamenii aceştia nu ştiu şi n-au de unde să ştie că ţinuta exterioară convenabilă este un element esenţial în educaţia copiilor. Cel din urmă învăţător ar putea să le dea lecţie în astă privinţă.

Cât despre chipul de purtare, ce să mai spun?

Iată câteva exemple, petrecute chiar în Bucureşti. La cutare liceu, instructorul militar pedepseşte pe şcolari cu închisoarea până la miezul nopţii. Aiurea-i pune în genunchi în curte cu ochii în soare. Altul îşi exercită în toate zilele pumnii şi palmele pe capetele elevilor. Contra unuia, un elev din cursul superior se plânge la director că a fost înjurat în mod trivial; şi ştiţi cum se apără instructorul militar? „Eu nu te-am înjurat pe d-ta, am înjurat clasa întreagă“! De altfel, este unul care,

---

1. Ştefan Chiriţescu, institutor, fost revizor şcolar, a publicat articolul său intitulat: *Instructorii militari la şcoalele primare* în „Revista generală“, An II,1906–1907, p. 383.

la observațiile directorului, îi răspunde curat: „Ce vrei domnule? Eu sunt învățat să înjur și nu am să mă dezvăț acum de hatârul dumitale“.

Cu exemple de acestea, câte ne ajung la cunoștință în fiecare zi, am putea umple pagini întregi. Gazetele sunt pline în toate zilele cu povestirea de scene de acest fel și o interpelare adresată zilele acestea, în Cameră, dlui ministru de Instrucție a mai arătat și ea lucruri revoltătoare[1]. Și, dacă asemenea lucruri se petrec aici în București, sub ochii ministerului, ce trebuie să fie prin județe! Ce trebuie să fie mai ales prin sate! Cum trebuie să se poarte trupierii dlui Vlădescu, față de învățători, în mulțumirea lor că le-a venit în sfârșit vremea să arate și ei învățătorilor ce pot!

Dacă aceasta este educația pe care dl Vlădescu a înțeles să o dea viitoarelor generații; dacă pumnii, palmele și înjurăturile fac parte din sistemul d-sale pedagogic, eu unul declar cu hotărâre că sistemul acesta îl resping și aștept să văd dacă se va găsi un singur dascăl și un singur părinte care să aibă un gram de simțire într-însul și care să nu zică ca mine.

Și sistemul își dă deja roadele, căci copiii știu să tragă consecințele exemplelor ce li se dau. Acum câteva zile, la liceul din Tulcea, un *gradat* din cl. VII a aplicat și el unui camarad mai mic metoda a cărei victimă poate fusese și el; dar cel maltratat, care înțelegea simțul demnității omenești altfel decât pedagogii de modă noi, a tras cu revolverul în agresorul său și pe urmă a încercat să se înece în Dunăre.

Iată societatea pe care ne-o prepară educația de cazarmă a tinerimii.

* * *

Să vedem acum ce ne costă admirabila concepție a dlui Vlădescu.

Sunt, în prima linie, câteva milioane aruncate pe fereastră.

Mai întâi, bugetul Ministerului cuprinde o sumă de 389.000 lei pe primul an, pentru plata mulțimii de maiori, căpitani, revizori școlari militari și a unei cancelarii enorme. Anul viitor această sumă va trece peste 1.000.000. Dar comunele și județele au fost și ele puse la contribuție cu sume mari, pentru plata instructorilor, pentru transportul lor și al revizorilor militari și pentru tot felul de alte cheltuieli. În fine, s-au comandat 200.000 puști. Oricât de ieftine ar fi, acest

1. În ședința Camerei din 22 noiembrie 1906, deputatul Dr. I. Athanasescu a întrebat pe ministrul Instrucției ce are de gând să facă cu *militarizarea* școalelor și mai ales cu *instructorii*: „în privința acestora nu s-a făcut o alegere fericită, nu s-au ales oameni care să înțeleagă temperamentul copiilor și menirea instrucției militare“. Și citează o serie de fapte în sprijinul afirmațiunii sale. Ministrul răspunde că a făcut o circulară prin care arată „spiritul ce trebuie să aibă legea în aplicațiunea ei“, că a vizitat școli primare și secundare și a dat directive, căci înțelege să obișnuiască pe copii cu ceea ce se numește *disciplină* militară, „*fără să fie vorba de o adevărată militarizare*“ (Dezbaterile Camerei 1907–1906, p. 7 și urm.).

singur condei reprezintă cel puțin 2.000.000. Așa că, chiar nevorbind de alte cheltuieli pe care nu le cunosc, ajungem deja la o cifră enormă, pe lângă care trebuie adăugate cheltuielile ce se impun părinților pentru tot felul de galoane, centuroane, uniforme, pe care sunt siliți să le plătească până și aceia care nu au nici cu ce cumpăra cărțile necesare copiilor lor.

Oare cum ar fi procedat un om care ar fi fost plătit de vrăjmașii neamului, pentru ca să stingă făclia luminii pentru dânsul?

La cursul secundar, îndeosebi, măsura de a reduce de la 60 la 45 de minute durata cursurilor, pentru a face loc instrucției militare, a fost luată pare că într-adins pentru ca să se distrugă învățământul secundar. Programele actuale sunt calculate în vederea cursurilor de 60 de minute și încă sunt mulți care găsesc că sunt prea încărcate chiar pentru durata de 60 minute. Cu toate astea, dl Vlădescu reduce deodată durata lecțiilor cu 25%, iar programele le lasă cum erau. Este asta faptă de om chibzuit?

Nu mai vorbesc de oboseala ce se impune copiilor, prin ținerea lor în clasă timp de patru ore, cu patru cursuri deosebite. Acum patru ani, mi se sugerase și mie ideea aceasta; dar, după un studiu amănunțit, a trebuit să renunț la dânsa, pentru-că nu voiam să pun în pericol sănătatea copiilor. Dl Vlădescu a făcut-o fără niciun studiu – d-sa nu a studiat niciodată nimic – pentru ca copiii să se joace de-a soldații odată pe săptămână, iar în celelalte zile să bată străzile, după cum îi vedem cu toții.

* * *

S-ar fi putut face ceva bun și util: se putea da o dezvoltare și o atenție și mai mare învățământului gimnasticii raționale în școli; se putea introduce tragerea în țintă pentru copiii mai mari. Pentru aceasta, s-ar fi cerut o cheltuială de cel mult un milion de lei la început și de cel mult 100.000 lei pe an pe urmă. Eu am voit să fac aceasta, dar nu am putut, pentru că nu am avut un milion. Dl Vlădescu a putut cheltui de patru ori mai mult, pentru a face o parodie a instituției armatei și pentru a aduce în învățământ o dezordine și o dezorganizare cum nu a mai fost altădată.

II

Revin și în articolul de față asupra acestei măsuri, una din cele mai răufăcătoare cât au ieșit din închipuirea unui om care se vede că-și pusese în minte să fie geniul rău al învățământului național.

Această străduință din partea mea nu trebuie să surprindă. Când în timp de zeci de ani a avut cineva toate puterile sufletului său încordate spre realizarea

unui scop de folos public, ajunge să se identifice cu dânsul și-i este imposibil să stea indiferent când vede că fructul unei munci îndelungate este pus în pericol, prin răutatea sau nepriceperea altora.

Lupta ce duc contra militarizării școalelor nu poate să înceteze decât deodată cu dispariția acestei măsuri nenorocite, precum și lupta contra regimului de jaf, de necinste și de corupție al dlui Vlădescu nu a slăbit până ce d-sa nu a fost depărtat din capul Ministerului școlilor. Și într-un caz, și în altul, e vorba de a scăpa de pieire o întreagă organizație, abia închegată după o muncă de 40 de ani a o mulțime de oameni care i-au adus fiecare prinosul experienței, priceperii și devotamentului lor și nu e cu putință să permitem ca edificiul ridicat cu atâta greutate să fie aruncat la pământ prin fanteziile unui om care s-a dovedit de o incapacitate și de o rea voință care a trecut peste toate închipuirile.

* * *

În articolul precedent, am vorbit ceva despre groaznica perturbare pe care a adus-o în mersul școlilor creațiunea dlui Vlădescu. Trebuie să revin asupra acestui punct, pentru ca să fac să se înțeleagă mai bine cum întreaga economie a organizării noastre școlare este pusă în joc.

Se știe starea nenorocită a învățământului nostru rural, de care nu se putea folosi decât abia a treia parte din copiii de țărani. Lipsa de învățători și de localuri de școală încăpătoare făcea că, deși în multe părți țăranii se luminaseră asupra folosului învățăturii, nu li se puteau primi copiii în școală.

Ca mijloc tranzitoriu până la vremi mai bune, luasem măsura ca cele trei divizii școlare rurale să fie chemate la școală pe rând, unele numai dimineața, altele numai după-amiază. Cu modul acesta, cu aceleași localuri și cu același număr de învățători, putea să se folosească de școală un îndoit număr de copii.

Rezultatul adoptării acestei dispoziții se cunoscuse numai decât: de la un an la altul, frecventarea școlilor rurale crescuse într-o măsură așa de mare, încât în unele județe nu mai rămăsese niciun copil neadus la școală.

Dl Vlădescu distrusese deja acest îmbucurător avânt, când a publicat, prin revizorii săi, că se desființează amenzile școlare și că guvernul nu mai silește pe țărani să-și trimită copiii la școală. Școlile se goliseră deja; și pentru ca nici pe viitor să nu se mai poată umple la loc, a luat toate orele de lecție de după amiază, pentru a le consacra exercițiilor militare. Cu modul acesta, nu numai, se face imposibilă punerea din nou în practică a măsurii alternării diviziilor, luată de mine, dar s-a redus timpul de lucru util al școlii rurale de la 5 la 3 ore pe zi, adică aproape la jumătate din ceea ce era chiar înainte de aplicarea măsurii mele; așa că, nu numai frecventarea școlii rurale va fi redusă la jumătate din ceea ce o făcusem eu, dar și acei puțini copii care vor veni la școală nu vor mai putea lucra cu învățătorul decât jumătate din timpul cât lucrau altădată.

Să spună oricine dacă orice ministru de Instrucție, altul decât dl Vlădescu, va putea tolera măcar un moment continuarea unui asemenea sistem.

De asemenea, învățământul practic agricol și grădinile școlare nu se mai pot menține, pe câtă vreme tot timpul care le era consacrat lor s-a dat instructorului militar. După ce atâta vreme se căutase o formulă care să convină învățământului țărănesc, tocmai când se credea că se găsise una, a trebuit să se renunțe la dânsa, pentru a se satisface pofta de reformator a dlui Vlădescu.

Las școlile de trepte intermediare și trec la liceu.

Și aici s-a grămădit întreaga programă numai în orele de dimineață, ca să se facă loc milităriei în cele de după amiază. Așadar, de hatârul instrucției militare, trebuie școlarii să facă patru cursuri diferite unul după altul, lucru condamnat de toți pedagogii, și trebuie să stea nemâncați până aproape de ora 1 p.m., mai ales dacă locuiesc ceva mai departe de școală. Și cu toate acestea, nesuficiența numărului instructorilor dați fiecărei școale face că fiecare clasă nu primește instrucția militară decât o dată pe săptămână. Restul timpului se pierde cu totul; iar școlarii bat străzile, căpătând deprinderi de dezordine și de destrăbălare. Iacă felul de educație pe care ne-o dă militarizarea, în locul deprinderilor de ordine și de prețuire a timpului pe care o da buna noastră școală civilă, lipsită de deprinderile de cazarmă.

Ca corectiv, actualul d. ministru nu a găsit alt mijloc decât să ridice cu patrula pe tinerii delincvenți de pe stradă și de prin locurile de perdițiune și să-i ducă între baionete la garda pieței.

Dacă dlui socotește că prin asemenea mijloace se face educația unui popor sau dacă crede că în acest chip poate face ca creațiunea dlui Vlădescu să fie altceva decât o păpușerie răufăcătoare, eu unul nu-l felicit.

Dar concepțiile dlui Vlădescu nu s-au mărginit aici. După ce a regulat educația liceenilor în modul admirabil de mai sus, d-sa s-a ocupat și de instrucția lor.

Deoarece la 1899, când s-au format actualele programe analitice ale liceelor, încă nu se revelase inventatorul genial al militarizării universale, programele au fost alcătuite în vederea a 28 de ore de curs pe săptămână. Dar dl Vlădescu a redus acest număr la 18. A urmat de aici că programele despre care deja se spunea că sunt prea încărcate pentru 28 de ore, cu atât mai mare cuvânt nu se mai puteau aplica în 18 ore. Dl Vlădescu – lucru de mirare – și-a dat seama de acest lucru; dar modul cum a tăiat d-sa nodul gordian nu dezminte întreaga d-sale metodă.

Logica ar fi cerut ca să se convoace din nou o comisie de 92 de membri, ca la 1899, care să facă alte programe, în vederea a 18 ore de curs; ca lucrarea ei să treacă din nou prin consiliul general și prin consiliul permanent, iar noile programe să se aplice treptat clasă cu clasă, începând cu anul școlar care ar fi urmat promulgării lor. Așa cerea dreapta judecată și așa impunea legea.

Se înțelege că ar fi trebuit atunci ca materii întregi să dispară din programă, iar altele să fie reduse la jumătate. Dar ar fi fost cel puțin o sistemă care ar fi lăsat să subsiste măcar ceva din ruinele învățământului nostru secundar.

Dl Vlădescu a preferat să distrugă tot. D-sa a redus orele de curs de la 60 la 45 de minute şi pe urmă a dat ordin profesorilor ca în aceste 45 de minute să facă din programă numai cât pot, iar de rest să nu se îngrijească.

Dacă ministrul care a luat această dispoziţie ar fi fost vreunul din noii instructori cu trei clase primare, lucrul s-ar mai înţelege. Dar ca un om care a trecut şi el prin şcoli, care a fost inspector şcolar şi care este profesor universitar, să fi dat un asemenea ordin, este într-adevăr extraordinar.

O programă este un organism, care nu poate trăi amputat pe jumătate. Uitat-a dl Vlădescu tot ce a învăţat la şcoală până într-atâta încât să nu-şi dea seamă că şcolarul care în clasa V nu va fi făcut decât pe jumătate cursul de istorie, de matematică, de limba latină, nu va mai putea face niciun pas în clasele următoare? Ori mania de a reforma l-a orbit până într-atâta încât să nu înţeleagă ceea ce orice om cu un dram de judecată ar fi înţeles?

Fără îndoială, o asemenea faptă constituie un caz psihologic interesant. Dar, dacă organizarea noastră de stat este aşa de defectuoasă încât să fi putut o asemenea mentalitate să se execute nesupărată timp de doi ani pe socoteala instituţiilor noastre celor mai fundamentale, nu e un cuvânt pentru ca acum să stăm înlemniţi în faţa celor petrecute. Dacă dl Vlădescu a putut să strice tot, este acum o datorie ca tot ce a stricat d-sa să se pună la loc şi să se distrugă fără cruţare toate urmele perioadei de incoerenţă ilustrate de d-sa.

* * *

Militarizarea este pentru şcoală o lovitură de moarte. Cel puţin pentru instituţia armatei este ea de vreun folos?

Am arătat în articolul meu precedent că nu e aşa. Dar asupra acestui lucru trebuie să mai revin.

Deschid bugetul Ministerului de Război şi văd dintr-însul că pentru 21.213 soldaţi de infanterie sunt 7.430 de instructori diferiţi: căprari, sergenţi şi sergenţi majori. Organizaţia dlui Vlădescu prevede un instructor pentru fiecare şcoală, ceea ce face un maximum de 5.000 de instructori. Numărul copiilor de instruit se evaluează la 200.000, căci pentru acest număr ministerul comandă puşti, imprimă cărţile speciale etc. Aşadar, pe când în armată revine un instructor la 3 soldaţi, dl Vlădescu a dat un instructor pentru 40 de copii. Să se mai pună la socoteală zburdălnicia copilărească, imposibilitatea de a se aplica în şcoală regimul vergilor şi al carcerei fără a provoca o revoltă generală, timpul abia de două ore pe săptămână cât un şcolar are aface cu instructorul militar, şi atunci se va vedea ce imensă mistificare este pretinsa militarizare a şcolărimii noastre.

Dar, chiar dacă s-ar reuşi ca, cu sacrificiul întregii economii a învăţământului nostru, să se introducă în capul copiilor teoriile cuprinse în oficialul *Manual regulamentar practic şi teoretic al exercitiilor de infanterie,* va fi aceasta o

contribuție serioasă la educația militară a viitorului soldat? Ar fi o copilărie a se pretinde așa ceva.

În Anglia, colonelul Pollock a dovedit că sunt de ajuns șase luni pentru a da unui om, nu numai instrucția curat de formă și aproape inutilă a mișcărilor automatice, dar întreaga instrucție militară a unui soldat, pentru a face din el un luptător în adevăr util și inteligent, iar nu o simplă mașină care să execute câteva mișcări după comandă.

La noi ofițerii instruiți afirmă că toată această instrucție automatică se poate învăța, cu un bun instructor, în 20 de zile. Așadar, pentru ca instrucția viitorilor soldați să se scurteze cu 20 de zile când ei vor fi la cazarmă, a trebuit să se tulbure până în fundament întregul învățământ, să se supună copiii la o muncă absurdă timp de trei ani pentru cei primari, de 11 ani pentru cei ce termină liceul, să se cheltuiască milioane, să se compromită silințele, deja în mare parte încoronate cu succes, de a se îmbunătății metodele și a se moderniza școala, pentru a o restrânge în cercul de idei și de apucături ale căprarilor și sergenților cu trei clase primare. A trebuit, în adevăr, îndelunga răbdare a noastră și mai ales cunoscuta noastră indiferență în treburile școlare, pentru ca o asemenea enormitate să poată lua naștere și să dureze, fie și trei luni.

În toate armatele europene, lipsa de instructori militari este o chestie gravă. La noi ea este mai gravă decât pe aiurea și se acordă avantaje speciale pentru reangajarea sergenților. Cei 5.000 de instructori puși să facă rău în școli ar putea deci să fie întrebuințați cu folos acolo unde este menirea lor să fie întrebuințați. Ce lipsă de chibzuială a trebuit pentru ca să se facă armatei un așa de mare rău imediat, pentru a alerga după o fantasmagorie absurdă!

Dar răul ce se face armatei nu ne privește pe noi, oamenii de școală. Privește pe conducătorii ei modul cum înțeleg ei să-i asigure interesele. Dar dacă nu avem a ne amesteca noi să dăm sfaturi care nu ni se cer, cu mai mare cuvânt nu putem admite ca în chestiile de școală, în care noi ne pricepem mai bine decât oricare alții, să ni se impună răsturnarea întregii ordine de lucruri stabilite de către oameni care nu-i cunosc și nu-i înțeleg rostul.

Scopul școalei este instrucția și educația tinerimii.

Pentru instrucție, am văzut care e soarta ei, deoarece școalele rurale se golesc, iar în licee învățământul s-a redus de la 28 la 18 ore pe săptămână și ora de 60 minute la 45. Aceasta înseamnă că s-a luat 25 la sută din întregul timp al învățământului a se da numai învățăturii regulamentului de infanterie. Pentru care materie de învățământ s-ar putea face așa ceva? Dacă un autor de programe ar cerca să dea 25% din timp numai învățăturii limbii materne sau numai istoriei naționale, cine i-ar permite să facă așa ceva? Și, cu toate astea, un profesor de limba română și unul de istoria țării pot desigur să facă mult mai mult pentru educația patriotică a tinerimii decât toți cei 5.000 de sergenți la un loc.

Dar, afară de aceasta, educația nu poate să fie unilaterală; și chiar dacă ni s-ar spune că patriotismul unui sergent cu trei clase primare face mai mult decât

patriotismul luminat al profesorului de istorie, cum rămâne cu educația morală și cetățenească? Fi-va condamnată tinerimea noastră a nu o primi decât din înjurături, ghionturi și celelalte apucături de cazarmă? Căci, cu toate circulările dlui ministru, zicătoarea *Chassez la naturel, il revient au galop*(52) va fi totdeauna adevărată. Nu e zi în care să nu ne ajungă la cunoștință noi dovezi de brutalitate și de obiceiurile urâte care au făcut invazie în școalele noastre. Într-un loc, instructorul lovește pe un copil de 11 ani cu capul de un scaun și-i sparge capul. Aiurea, copiii sunt ținuți ore întregi la instrucție pe un ger de 6°, și când învățătoarea intervine ca să facă să înceteze această sălbăticie, instructorul îi zice vorbe groase. La Craiova, ca să pedepsească pe copii pentru o mișcare rău făcută, instructorul, un birjar, îi împarte în două grupe și-i pune să se scuipe unii pe alții. Aiurea, instructorul completează „educația patriotică" a elevilor lui, învățându-i cântece de cazarmă, în care se vorbește despre ibovnica lui.

Când va veni vremea îndreptării, va trebui cu fierul roșu să se curețe urmele lăsate de asemenea monstruozități.

Militarizarea școlilor este, fără îndoială, o întoarcere spre trecut, o revenire la barbarie, la vremea când instructorii și educatorii tinerimii erau ei înșiși lipsiți de instrucție și de cea mai elementară educațiune. În zadar s-au făcut silințe atâția ani pentru a se avea școli normale bune, în care viitorii învățători sunt formați anume pentru chemarea lor; în zadar liceele și universitățile ne-au dat tineri instruiți și cu creștere bună, pe care examene riguroase îi selecționează pentru cariera didactică. Ei trebuie toți să se dea la o parte, ca să facă loc metodelor de educație ale sergenților cu trei clase primare.

Cu câtă greutate știința educației a fost introdusă la noi! Câtă muncă a trebuit pentru a se desființa memorizarea de lucruri neînțelese care abrutizau pe copii! Și ajunseserăm a face să se generalizeze metodele cele mai bune de învățământ. Va trebui însă să renunțăm la ele, căci instructorii militari vin să ne impună ei metodele lor. Vom vedea pe viitor și pe copiii de 10 ani supuși la sisteme de educație pe care dl Sadoveanu(53) o descrie în *Căprarul Gheorghiță*[1]. Îi vom vedea pe toți repetând în mod inconștient formule neînțelese, amestecate cu cuvinte scâlciate, sub groaza ghionturilor și a înjurăturilor. Faimoasa educație fizică și patriotică se va reduce și pentru ei la însirarea pe din afară a regulilor salutului superiorului, care îi învață chipul de a ține „cotul falnic" (?), la învățarea numărului galoanelor de pe mâneci și al cuielor de la cizmele celor mai mari. După ce vor fi învățat toate acestea, vom putea dormi liniștiți; dl Vlădescu va fi asigurat pentru veșnicie gloria și puterea neamului românesc.

---

1. E vorba de volumul de schițe publicate de M. Sadoveanu în 1906 sub titlul *Amintirile Căprarului Gheorghiță*, în care se văd metodele de instrucție întrebuințate în acele vremi în cazarmă.

* * *

Mai este o față sub care trebuie privită această chestie: aceea a cheltuielilor ce ea ocazionează, pe de o parte pentru părinți, pe de alta pentru diversele bugete publice.

Se știe că primul efect al reformei dlui Vlădescu a fost că toți elevii de școli primare și secundare au căpătat grade militare, însoțite, se înțelege, de cuvenitele galoane. A urmat apoi, în multe școli, modificarea uniformelor simple și ieftine de mai înainte prin altele care să semene mai bine a uniforme ofițerești. Unii directori au impus pompoane și cizme de lac. Au venit pe urmă centuroanele, baionetele și tot felul de accesorii. Chiar la școlile primare, fără a excepta pe cele de la țară, s-au impus uniforme cu bende colorate, ranițe și altele. După aceea, școlarii vor cumpăra puștile, din care Casa Școalelor a comandat deja 200.000 de bucăți, și cărțile de instrucție militară, deja imprimate tot în atâtea sute de mii de exemplare.

Avem elemente pentru a evalua în mod destul de aproximativ la cât se ridică aceste diverse cheltuieli.

Hazlia circulară a revizorului militar școlar pe care am publicat-o în numărul precedent al „Revistei generale a învățământului“ spune că toți elevii de clasele III, IV și V primare, urbane și rurale, trebuie să aibă uniformă[1].

Numai tunica de uniformă costă cel puțin 5 lei. În Târgoviște, fiecare elev dă 3 lei pentru 3 metri de pânză, plus 2 lei 50 bani pentru lucrul ei.

Accesoriile, după circulara citată mai sus, sunt:

Ranița cu toate ale ei ..... 2 lei 25 bani
Centuronul cu cartușiera..... 2 lei 15 bani
Căciula cu accesoriile ei ..... 1 lei 60 bani

Copiii vor trebui apoi să-și cumpere o pușcă din cele comandate de Casa Școalelor. Prețul lor, după cum am aflat din sorginte oficială, va fi de 6 lei bucata; alții mi-au spus cifre mult mai mari.

Cărțile de instrucție militară vor costa una 2 lei 50 bani și alta 1 leu 20 bani[2].

Punând toate acestea la un loc, ajungem la un total de 20 lei 70 bani pentru școlarii de curs primar, prin urmare și pentru toți copii de țărani.

La cursul secundar, pe lângă toate acestea, și pe lângă alte adaosuri de cheltuieli de uniformă, mai trebuie socotit 6 lei pentru galoane în cursul inferior și 12 lei în cursul superior, așa că pe un elev secundar milităria îl costă în cifră rotundă între 30 și 40 lei pe an.

Pentru școlarii secundari este deja o sarcină grea aceasta; dar pentru cei mai mulți din cei primari ea este o împiedicare absolută de a urma la școală. Când toată lumea știe sărăcia extremă a o mulțime de copii, când la țară mai ales sunt

---

1. Publicată în „Revista generală“, Anul II, 1906–1907, p. 443 nr. 6, ianuarie 1907.

2. Mi se spune că punerea în vânzare a acestor cărți ar fi dat loc la oarecare combinații comerciale care au îndoit prețul lor. Voi căuta să verific acest fapt. (Nota autorului.)

o mulțime care nu pot veni iarna la școală pentru că nu au opinci și căciulă, când nenumărați țărani și chiar părinți de la oraș nu sunt în stare să cumpere nici abecedarul de 30 bani, trebuie să fie cineva ori lipsit de minte ori lipsit de bună credință, pentru a le impune cheltuială de 20 lei de fiecare copil. Acesta nu este decât un mijloc abătut și necinstit de a se realiza ideea reacționară, de a se reduce învățământul țăranilor numai la citire și scriere, căci de nevoie copiii lor nu vor mai putea trece în clasa III, de vreme ce pentru asta trebuie să cheltuiască 20 lei.

O lege care, în chip așa de îndrăzneț, tinde să anuleze prescrierea expresă a Constituției, că „învățământul primar este obligatoriu și gratuit pentru toți românii", este nulă de drept. Dacă ar fi permis a se anula astfel dispozițiile cele mai fundamentale ale organizației noastre de stat modern, ar fi să tolerăm anarhia în folosul ideilor celor mai înapoiate și al indivizilor celor mai lipsiți de scrupule, și aceasta nu se poate. Când nu vom putea merge înainte, vom sta pe loc; dar înapoi nu ne vom lăsa să ne ducă cel dintâi venit.

Statul, comunele și județele sunt și ele supuse la sarcini grele, pentru satisfacerea fanteziei dlui Vlădescu. În bugetul pe 1905–1906 al Ministerului de Instrucție, o sumă de 400.000 lei a fost afectată pentru aceasta și în exercițiul viitor această sumă va fi cel puțin îndoită. Casa Școalelor, pe care administrația dlui Vlădescu a adus-o la faliment, trebuie să plătească cele 200.000 puști și tot atâtea cărți de instrucție militară. Fiecare din cele 3000 de comune a fost obligată să prevadă în bugetul său câte o sumă de 300 lei pe an pentru instrucția militară. Toate acestea la un loc fac milioane. Și, în timpul acesta, sunt încă 400.000 de copii la țară pentru care nu sunt nici școli, nici învățători. În loc să se completeze această lipsă, care ne face de rușinea lumii, în loc de a se aviza la îmbunătățirea soartei învățătorilor, în loc de a se da lemne și cele ce trebuie școlilor care stau lipsite de toate, se aruncă pe fereastră milioanele pentru parodii ridicole, când nu sunt odioase. Și nici atâta nu a ajuns: se pusese ochiul și pe Băncile Populare, ca să le oblige să facă împrumuturi instructorilor militari. Se putea să știe dl Vlădescu că sunt undeva bani și să nu cerce a pune mâna într-înșii?

Pentru transportul învățătorilor la cercurile culturale, eu nu puteam avea 3 lei pe lună, dar acum se aruncă 300 lei pe an pentru transportul instructorilor militari. Pentru controlarea și conducerea întregului învățământ primar, niciodată nu s-a putut avea mai mult de un revizor școlar pe județ, iar pentru instrucția militară singură se dau deodată trei revizori militari de fiecare județ.

Toate acestea sunt lucruri care nu se puteau petrece decât într-o stare tulburată și sub o conducere ca aceea care a apăsat timp de doi ani asupra învățământului nostru. Este însă cert că trebuie să se revină la starea normală cât mai curând. Reforma școlară a fost o operă prea mare, pentru ca în cele din urmă ea să nu ajungă la alt rezultat decât acela de a face din școală o anexă a cazarmei.

(„Revista generală a învățământului", Anul II, 1906–1907, nr. 5, 1 decembrie 1906, pp. 304-309, nr. 7, 1 februarie 1907, pp. 449-457.)

33.

Şcoala naţionalistă

Într-o serie de articole publicate în această „Revistă generală a învăţământului“, doi colaboratori ai noştri au ridicat chestia învăţământului, în ceea ce priveşte naţionalităţile străine din Dobrogea[1]. Lucrul însă are o însemnătate mai mare şi merită să fie considerat dintr-un punct de vedere mai general.

* * *

Timpul în care trăim formează fără îndoială una din epocile cele mai însemnate din istorie. Niciodată poate în trecut nu s-au văzut ridicate în acelaşi timp atâtea chestii fundamentale, de a căror soluţie să atârne îndrumarea viitoare a omenirii.

Printre aceste chestii, una din cele mai însemnate este învierea principiului naţionalităţilor, în virtutea căruia fiecare popor caută să-şi asigure existenţa, unind într-un mănunchi toate elementele naţionale, pe baza legăturilor naturale pe care le constituie unitatea de limbă, de tradiţii, de credinţe, de aspiraţiuni şi de nevoi.

În lupta aceasta, mai mult sau mai puţin pacifică, şcoala, dacă nu este cel dintâi, dar este desigur printre cele dintâi şi cele mai puternice mijloace de acţiune.

Adevărul acesta îl afirmă toată lumea. Dar pentru că la noi sunt mulţi care, pe când vorbesc aşa, lucrează ca şi când nu ar fi convinşi de ceea ce spun, poate nu e de prisos să ne aruncăm un moment ochii, ca să vedem ce se petrece în lume.

S-au împlinit tocmai o sută de ani de când Germania fusese ştearsă din numărul naţiunilor libere. Dar când împrejurările au lăsat-o să mai respire, ea s-a pus cu hărnicie, cu ardoare, să creeze admirabila organizaţie şcolară care, în 55 de ani, a dus-o de la cea mai de jos treaptă a căderii la lumea aspiraţiilor ei,

---

1. Înainte de publicarea acestui articol, am găsit următoarele articole în „Revista generală a învăţământului“ despre chestia de care se ocupă Haret: C. Moisil, *Şcoala dobrogeană*, Anul I, 1905–1906, p. 561, 670; C. Moisil, *Şcolile din Tulcea*, Anul II, 1906–1907, p. 89; V. Vârtolaş, *Propunere antinaţională*, Anul II, 1906–1907, p. 252.

urmărite de secole. În universitățile germane, în gimnaziile ei, în școlile ei cele mai modeste, s-au așezat pe tăcute temeliile de aramă ale celui mai puternic stat contemporan, puternic pentru că este un gând, o aspirație comună care leagă la un loc pe toți germanii. Ceea ce sabia lui Barbarossa(54) și a lui Carol Quintul(55) nu putuse face în o mie de ani, filosofii și dascălii au făcut în o jumătate de secol.

Exemplul Germaniei îl urmează acum Japonia, ale cărei școli au contribuit poate mai mult decât orice pentru a face, în 40 de ani, din aceste insule necunoscute unul din statele cele mai puternice și mai înaintate.

Sunt cunoscute tendințele de dominațiune asupra spiritelor ale catolicismului, și stăruința cu care luptă el de douăzeci de secole ca să o realizeze. Pentru aceasta, pe lângă biserică, el are la dispoziție disciplina sa de fier, admirabila sa organizație și tenacitatea neînfrântă cu care știe să urmărească secole întregi realizarea unui scop. Dar, pe lângă toate acestea, el a căutat să pună mâna, încă de demult, pe un mijloc de stăpânire asupra sufletelor mai puternic poate chiar decât biserica: pe școală. Și azi, când Franța a întreprins lupta de emancipare de sub dependența catolicismului – emancipare nu numai intelectuală, dar și politică –, cel dintâi lucru ce a făcut a fost să smulgă învățământul din mâinile clerului catolic. Știa ea bine că fără aceasta toate sforțările ei ar fi fost zadarnice.

În Anglia, chiar în momentul acesta, urmează luptă înverșunată între elementele progresiste și cele reacționare pentru stăpânirea școlii primare, cele din urmă voind să o pună sub dependența clerului, celelalte să o scape de această lănțuire. Și doar poporul englez este un popor cult, și care înțelege mai bine decât oricare altul rostul vieții sale publice. Dar tocmai pentru aceea el își dă seama că ziua de mâine va fi așa cum o va prepara școala și de aceea ambele partide luptă pentru stăpânirea școlii cu mai multă aprindere decât pentru orice altă chestie economică sau politică.

Prin școală, puternica Germanie caută să asimileze azi pe polonii din Posen(56). Prin școală Ungaria se silește să realizeze unitatea sa națională. Și dacă în aceste întreprinderi succesul nu corespunde silințelor, cauza trebuie căutată aiurea, iar nu în neputința școlii.

E lesne de înțeles că pentru popoarele mici, cărora nu le este permis a neglija nimic din ce le poate asigura existența neatârnată, ar fi o dovadă de orbire neauzită dacă nu ar înțelege datoria ce au de a face din școală pavăza naționalității lor. De aceea, vedem că, de cele mai multe ori, cel dintâi act al oricărei acțiuni naționale este pe tărâmul școlar.

Numai mulțumită școlilor sale, înființate și întreținute prin mijloace particulare încă din vremea dominației turcești, bulgarii au păstrat așa de vie conștiința lor națională și s-au găsit pregătiți pentru viața liberă atunci când a venit momentul. Prin școli luptă naționalitățile rivale în Macedonia. Și chiar noi, românii, considerăm deschiderea școlilor lui Asachi, Veniamin Costachi și Lazăr ca primul act conștient al vieții noastre naționale, în urma lungii agonii a perioadei

fanarioților[1]. Și mă întreb unde am fi noi astăzi dacă modestele noastre școli naționale de pe atunci ar fi dispărut sub încercarea de înstrăinare a lui George Bibescu[2].

Astăzi strălucesc pentru noi zile mai bune; dar datoria noastră de a ne îngriji de școală nu s-a micșorat deloc; din contră. Existența unui popor nu este asigurată decât atâta timp cât toate elementele lui sunt strâns unite, și unire nu poate fi dacă întregul popor nu se crește și nu se întreține în simțiri comune de iubire de țară și de neam.

Întrebarea este dacă noi dăm destulă atenție acestui lucru și dacă școala noastră merită pe deplin numele de școală națională.

Nu mă voi ocupa în articolul de față de felul cum ne-am îngrijit de cultivarea simțului național al propriilor noștri copii de limbă română, în școlile publice. Poate asupra acestei chestii voi reveni altădată. Cu toate acestea, pentru a nu lăsa impresia că aș avea cine știe ce rezerve de făcut, trebuie să spun că, oricare ar fi fost învinovățirile care se aduceau învățământului nostru pe această temă, de câțiva ani se constată o vădită îmbunătățire, care sper că va merge accentuându-se din ce în ce.

În schimb, însă, continuăm a fi de cea mai culpabilă indiferență în ceea ce privește acțiunea școlii față de elementul străin, precum și de acțiunea școlii străine la noi.

În această privință, noi am fost totdeauna de o nepăsare și de o ușurință care îmi închipuiesc că, pentru străini, trebuie să fie un continuu subiect de mirare.

* * *

Este foarte departe de mine gândul vreunei încercări de deznaționalizare, pe cale școlară sau altfel, a naționalităților străine care fac parte integrantă din statul român. Chiar dacă convingerile mele personale nu ar fi cu totul opuse unei asemenea politici, mi-ar fi de ajuns să consider fiascul complet ce au avut și discreditul ce au adus asemenea încercări asupra acelor care le-au făcut pe aiurea.

Au trecut timpurile când un cuceritor, îmbătat de gloria și de puterea lui, putea crede că ființa unui popor se poate suprima în scurtă vreme prin un act

---

1. Aluzie la înființarea Seminariului de la Socola de mitropolitul Veniamin Costache în 1803, a Școalei de ingineri hotarnici de către G. Asachi în 1813 și la așezarea Academiei românești a lui Gh. Lazăr în 1818 în localul de la Sf. Sava, unde fusese Școala grecească.

2. Aluzie la măsurile luate de George Bibescu prin legea de la 21 februarie 1847. Erau trei categorii de școale: comunale (în sate), elementare (în orașe) și academice. Reprezentanta acestor din urmă era cea din colegiul de la Sf. Sava, în care limba română nu avea profesor special și afară de cursurile de limbi străine (latină, elenă, franceză, germană și slavonă) se făceau și unele materii în limba franceză. Tot atunci s-a înființat și un pensionat de fete după aceleași principii. Această organizare a început să se aplice în anul școlar 1847–1848, dar se știe că în iunie a venit revoluția care a desființat organizarea aceea și apoi Știrbei a dat alta în 1851.

violent. Deznaționalizarea este un act de evoluțiune înceată, de penetrațiune și de absorbire a unui popor prin altul. Școala poate să contribuie la dânsa întrucâtva; dar factorul principal este timpul, cultura mai reală și vitalitatea mai mare a unei rase față de alta.

Dacă dar pentru unitatea și tăria statului este de dorit ca toate naționalitățile de pe teritoriul nostru să ajungă a se contopi în una singură, care să fie rezultanta tuturor, calea cea mai sigură este de a întări cât mai mult elementul dominant, prin cultură, prin o viață mai bună, prin înțelegerea cât mai exactă a rostului nostru în lume, prin dezvoltarea cât mai mare a simțului de iubire de țară și de mândrie de neam. Cine vrea să scurteze cursul vremii pe alte căi, își pierde timpul și munca în zadar și din vântul pe care-l seamănă nu va culege decât furtună. Dar dacă de o acțiune de deznaționalizare nu poate fi vorba, sunt alte lucruri pe care suntem datori să le facem și altele pe care nu le putem tolera.

Datori suntem a ne îngriji ca toți supușii țării să poată trăi unii lângă alții în bună înțelegere și în sentimente de stimă, dacă nu și de iubire reciprocă. Pentru aceasta, prima condiție este ca ei să se poată înțelege în vorbă. Trebuie dar ca toți cei care trăiesc sub ocrotirea statului român și a legilor lui să cunoască limba poporului dominant. Altădată în Austria și în Ungaria, unde naționalitățile erau de forțe aproape egale, pentru înțelegerea lor se adoptase limba latină. La noi, unde naționalitățile heteroglote nu reprezintă decât o fracțiune neînsemnată din populația țării, chestia alegerii limbii comune nu poate face obiectul unei discuții.

Îngrijitu-ne-am noi oare de această datorie? Răspunsul ni-l dau satele de bulgari, de ruteni și de unguri, așezați la noi de sute de ani, și în care cu toate acestea se întâlnesc nu puțini oameni care nu înțeleg o vorbă românească. Nu era vorba să-i facem să-și uite limba lor; puteau să și-o țină; dar era de datoria noastră să nu tolerăm ca sute de ani să trăiască în mijlocul nostru o mână de oameni, care să refuze cu încăpățânare chiar acest modest semn de recunoștință și de prietenie pentru ospitalitatea pe care le-o dăm pe pământul nostru părintesc, de a consimți să ne înțeleagă vorba.

Sunt abia câțiva ani de când prin aceste sate am făcut școli. Dar am lăsat pe învățători în plata lui Dumnezeu, fără niciun sprijin în fața primarului, preotului și a satului întreg, care, se înțelege, nu-l vedeau cu ochi buni; ba încă nu odată s-a întâmplat ca pe învățătorii cei mai energici să-i lovim, pentru a face pe placul celor care nu puteau suferi acțiunea lor națională.

Acestea nu sunt lucruri din alte vremi; se petrec și azi. Dovadă este faptul următor: se luase dispoziția, în 1903 și 1904, ca în satele heteroglote să se trimită cei mai buni învățători și, pentru suplimentul de muncă ce le impunea situația lor, să li se dea un mic supliment de leafă. Dar dl Vlădescu, al cărui nume se vede că a fost predestinat să fie legat de orice act rău, s-a grăbit să retrimită în acele sate pe învățătorii care nu făcuseră nimic, iar fondul pentru subvenționare să-l risipească pentru răsplătirea tuturor netrebnicilor.

Un ministru neconștient de datoria lui va fi dar cauza că satele noastre heteroglote vor continua să formeze în mijlocul țării un fel de țară străină; străină nu numai prin limbă, ci și prin tendințe și sentimente; căci numai noi nu ne dăm seama că lipsa aceasta de apropiere nu este efectul numai al întâmplării sau inerției. Pe când noi stăm nepăsători, pe când facem discursuri naționaliste cu manifestări pe străzi, pe când risipim milioane pe creațiuni inepte, ca militarizarea școlilor, dar refuzăm gologanii pentru a susține pe cei ce luptă, în timpul acesta alții lucrează, în propria noastră țară, sub nasul nostru, pentru a ne înstrăina inimile supușilor noștri și a ni-i face dușmani.

Și ca să nu se zică că fac numai fraze goale, neîntemeiate pe nimic, iacă fapte.

Acum 20 de ani s-a primit la minister un teanc întreg de cărți bulgare, confiscate în școlile comunităților bulgărești din Dobrogea. Toate aceste cărți erau concepute într-un spirit care se poate judeca după acest singur fapt: că, în cărțile de geografie, județele Tulcea și Constanța erau puse și numărate printre județele Bulgariei. Și cu toate acestea, nu s-au închis școlile în care se preda o asemenea instrucție. S-au invocat motive diplomatice, ca și când era vreun motiv care putea avea valoare în fața unei asemenea enormități[1].

Chiar acum nu de mult s-au găsit în școlile bulgare din Dobrogea, hărți care înglobează această provincie la Bulgaria.

Acum câțiva ani, într-un sat de la porțile Bucureștilor, într-o predică la biserică, s-a spus auditorilor să nu uite că ei nu sunt și nu trebuie să fie români. În ce scop aceasta? Căci locuitorii aceia trăiesc în cea mai deplină liniște și nimeni nu-i tulbură, nici pentru limba, nici pentru religia lor.

Satele cu locuitori străini din Moldova sunt vizitate destul de des de un personaj politic străin, care umblă din loc în loc, primit și ajutat de autoritățile comunale, face inspecții, ține întruniri și discursuri, în care încălzește zelul sătenilor noștri pentru un ideal național altul decât cel românesc. Dar în mod regulat autoritățile centrale nu află de aceste vizite decât peste două sau trei luni, după ce vizitatorul a trecut înapoi granița. În orice caz, nu am cunoștință de vreun primar sau notar care să fi fost pedepsit precum merită, pentru chipul cum își făcuse datoria în asemenea împrejurări.

Școlile înființate de noi în satele ungurești stau goale; primarii, notarii și preoții respectivi se întrec în inventarea de tot felul de mijloace pentru a împiedica pe copii de la frecventare; uneori de pe amvon se amenință părinții cu pedepsele eterne, dacă își vor trimite copiii la școala românească. De aceea, în acele sate nu poți cere niciun pahar de apă pe românește, căci nu are cine să te înțeleagă. Dar, în timpul acesta, nu e casă din sat în care să nu se afle *Abecedarul pentru copiii unguri din Moldova* și *Calendarul pentru ungurii din România,* imprimate peste graniță anume pentru ei, se înțelege în ce fel și cu ce scop.

---

1. Despre această chestiune și despre măsurile luate de Haret ca ministru, vezi colecțiunea de față, vol. I, p. 341, vol. II, p. 164.

Se ştie înverşunarea cu care şcolile bulgare din Dobrogea, precum şi cele ale comunităţilor greceşti s-au opus a da învăţământului limbii, istoriei şi geografiei României locul pe care aceste materii au drept să-l ocupe în programa oricărei şcoli destinate unor copii supuşi români. Douăzeci de ani trecuţi am stat nemişcaţi şi indiferenţi în faţa acestei rezistenţe, manifestate uneori până şi prin ameninţări cu revolverul, şi abia ne-am îndurat să punem capăt scandalului prin închiderea şcolilor vinovate, lucru care ar fi trebuit făcut chiar din prima zi.

Aş putea continua mult cu înşirarea de fapte de acest fel; dar ar fi fastidios şi inutil. Scopul ce se urmăreşte prin ele este evident, precum e evidentă şi indiferenţa ori nepriceperea de care am dat noi dovadă. Şi cu toate acestea, ce uşor era de văzut ceea ce aveam de făcut!

În prima linie, aveam datoria de a ne apăra drepturile noastre de stat liber şi stăpân la el acasă. Oaspeţii nepoftiţi, care îşi permit să se amestece acolo unde nu au ce căuta, trebuiau primiţi în acelaşi fel cum am fi noi primiţi în ţara lor, dacă ne-am permite acelaşi lucru acolo. Nu trebuia tolerat niciun moment ca copiii supuşi români să primească instrucţia de la un personal didactic ales şi numit de autorităţi străine de peste graniţă. Trebuia să avem ochii în patru, ca învăţământul acestor copii să fie şi el inspirat şi îmbibat întocmai de gândirile şi aspiraţiile de care suntem şi noi însufleţiţi. Trebuia în fine ca, în loc să lăsăm şcoala să devină, în mâna altora, un mijloc de acţiune contra ideii noastre de stat şi o piedică la apropierea şi înfrăţirea concetăţenilor noştri de orice limbă, să o facem să fie, din contră, un mijloc de a prepara şi a asigura fuziunea tuturor în acelaşi gând de iubire de ţară, independent de deosebirea de origine.

Şi din acest punct de vedere, voi zice în treacăt că nu împărtăşesc modul de a vedea al dlui C. Moisil[1], care cere ca, în Dobrogea, copiii diverselor naţionalităţi să fie educaţi în şcoli deosebite. Inconvenientele ce semnalează d-sa sunt de ordine cu totul secundară, faţă de consideraţia primordială că suntem datori ca prin toate mijloacele să căutăm a apropia şi a înfrăţi pe cei de limbi deosebite, şi că şcoala este desigur cel mai puternic mijloc pentru aceasta. Să se schimbe organizaţiunea actuală, dacă nu e bună; să se înmulţească personalul; să se înmulţească grădinile de copii; să se dea bani mai mulţi; dar să nu deprindem încă de mici pe dobrogeni a trăi cu ideea despărţirii lor unii de alţii.

Când mă uit în împrejurul nostru şi când văd cu câtă grijă alte state se preocupă de educaţia naţională a copiilor lor de orice limbă, cu câtă severitate se opun oricărui amestec din afară în treburile lor şcolare, şi compar cu apatia noastră, întreruptă din când în când prin declamaţiile bombastice ale câte unui retor de comedie, îmi vine să mă întreb dacă, atunci când vorbim de rolul nostru în lume, ne dăm în adevăr seamă de ce spunem.

---

1. Articolele lui C. Moisil publicate în „Revista generală a învăţământului“. Vezi nota la acest articol la p. 267.

E adevărat că sunt unii care caută să explice și să scuzeze această neînțeleasă politică de struț, pe motivul că nu se cuvine ca prin exemplul nostru să justificăm măsurile aspre care pe aiurea se iau contra consângenilor noștri. Așa ar fi dacă politica țărilor ar fi a se conduce după exemplele de morală practică, ca copiii; dar eu nu doresc ca românii de peste hotare să aibă a aștepta până atunci o schimbare a situației lor, care de altfel nici nu are asemănare, nici în fapt, nici în drept, cu situația naționalităților străine de la noi.

* * *

Chestia de care mă ocup aici mai are și o a doua față, nu mai puțin îngrijitoare decât cea dintâi. E vorba de acțiunea rea și din ce în ce mai simțită pe care o au școlile străine, înființate la noi, chiar asupra copiilor de naționalitate și de limbă română.

Totdeauna au existat la noi, pe lângă bisericile de rit străin, școli conduse de clerul respectiv sau puse sub privegherea lui, în care se da atât instrucția religioasă, cât și cea generală, copiilor ce aparțineau comunității religioase respective, chiar când erau supuși români. Sub această formă, rostul lor era de înțeles, și ele s-au și bucurat totdeauna de cea mai largă toleranță, în sensul că niciodată nu se interesa nimeni să știe ce se face și ce se vorbește în acele școli.

Dar sunt deja mulți ani de când aceste școli au început a fi urmate și de copii de limbă română, în număr din ce în ce mai mare, iar școlile fac tot ce pot pentru a-i atrage cât mai mult. Succesul acesta a încurajat inițiativa, așa că acum se înființează unele după altele școli noi, conduse de personal clerical străin și destinate anume pentru copii de supuși români. Astfel sunt numeroasele institute de călugărițe catolice și de diaconese protestante, din București, Iași, Galați, Ploiești.

Situațiunea acestor școli este ceva de neînțeles, nu numai într-un stat liber european, dar chiar dacă ar fi vorba de cine știe ce țară din Extremul Orient. Închise între zidurile lor, neadmițând niciun control din partea cuiva, nesocotind, cu un dispreț care trecea peste toate marginile, orice lege, orice măsură legală, răspunzând cu cea mai mare necuviință la orice încercare de amestec din partea autorității școlare, reducând aproape la nimic sau excluzând cu totul din învățământul lor tot ce se referea la țara noastră, ba uneori dând învățământului lor un caracter agresiv ori batjocoritor față de dânsa, unele din aceste școli constituiau un adevărat stat în stat, de care nimeni nu îndrăznea să se atingă. Și asemănarea aceasta este cu atât mai justă, cu cât unele din ele și-au creat un fel de exteritorialitate, de vreme ce se consideră ca aparținând unor state străine, încorporate la anumite circumscripțiuni școlare din statele acelea, supuse inspecției și controlului inspectorilor școlari ai acelor circumscripțiuni și având personal didactic numit, trimis și plătit de acolo.

Pentru unele din instituțiile ținute de călugărițele catolice, lucrul se complica prin o stăruitoare acțiune de prozelitism religios, care de mai multe ori a dat loc la reclamațiuni, la protestări violente, și care în orice caz constituia un act de atingere a demnității țării și de abuz de încredere față de părinți.

Se știe starea de lucruri pe care ancheta făcută acum doi ani a dat-o pe față[1].

E lesne de înțeles de ce fel este educația pe care o pot avea în școli de acest fel copiii de români.

Sunt înstrăinați de limba lor, care, dacă nu e cu totul gonită, abia are parte de un număr de ore ridicol, încredințate și acelea de multe ori unui învățător care nu prezintă nicio garanție de capacitate, dacă nu chiar unui străin. Ca culme, se vede uneori limba română lăsată ca obiect facultativ: „căci, se zice, fetele știu să vorbească românește și nu mai au nevoie să o învețe". În schimb, timpul cel mai mare e consacrat limbilor străine. Și lucru trist, sunt părinți români destul de inconștienți care acceptă modul acesta de creștere al copiilor lor. Cunosc în cazul acesta chiar un profesor de al statului, fiu de țăran, dar căruia mărirea i-a luat mințile.

Istoria și geografia țării ori nu se învață deloc, ori se prezintă mai mult spre batjocura țării. E cunoscut cazul unei călugărițe care învăța pe elevele ei că Ștefan cel Mare a fost un cap de bandiți. Dar se învață cu amănunte și cu multe laude tot ce privește cutare sau cutare țară depărtată. Am găsit în mâinile copiilor cărți de lectură străine, în care numele României și al Suveranului ei nu erau citate o singură dată. Dar se înălța până la cer o patrie și un suveran care nu erau ai noștri. Și când am cerut ca să se adauge măcar câteva pagini în care să se pomenească și de țară și de regele nostru, a fost o revoltă ca și când aș fi comis un sacrilegiu.

Cât despre religie, ce să mai vorbesc? Să zic că e neglesă, nu e de ajuns; și dacă voi spune că copiii noștri învață că noi suntem eretici, încă nu am spus tot. Rezultatul, când nu se ajunge la conversiune pe față, este de cele mai multe ori un sentiment de adâncă aversiune și dispreț pentru religia țării, izvor de neînțelegeri și de răceală între membrii aceleiași familii.

Cu un cuvânt, asistăm impasibili la înstrăinarea de țară a propriilor noștri copii, chiar aici în țară și sub ochii noștri. Copiii noștri sunt crescuți în necunoștința absolută a țării lor, în sentimente de ură și de dispreț pentru dânsa. Și nu zicem nimic, nu facem nimic; iar când se găsește cineva care să caute a face să înceteze acest scandal, lucrul se consideră ca un simplu fapt divers de gazete!

Și cu toate astea, ce sonor sună în gura noastră cuvântul de patrie! Dar patria nu este numai pământul din care scoatem rente. Patria o face și limba, și istoria, și religia, și tradițiile. A da cu piciorul în toate acestea este a se lepăda cineva de patria sa.

---

1. E vorba de ancheta și – apoi – de procesul Institutului catolic de fete din Galați din anul 1904. Vezi răspunsul la interpelarea ce i s-a adresat de senatorul P. Grădișteanu în Colecțiunea de față, vol. V, p. 283 și următoarele.

A se tolera mai departe asemenea situație nu se poate, căci ar fi a ne face nedemni de patria noastră; și dacă se găsesc părinți atât de lipsiți de simțul datoriei și al demnității încât să-și supună copiii la asemenea educație, este datoria statului de a interveni, pentru a pune lucrurile la locul lor. De drepturile părinților nu se poate vorbi aici. Precum un părinte nu are dreptul a-și lăsa copilul fără instrucție, cu mai mare cuvânt el nu are dreptul de a-i da o educație antinațională, care va face dintr-însul un element înstrăinat de țară, dacă nu vrăjmaș ei, sub o formă ori sub alta. Sufletul românesc trebuie să fie inalienabil, mai mult chiar decât pământul românesc.

Ce bine ar fi dacă servilitatea cu care imităm tot ce este străin, ne-ar servi cel puțin pentru a ne inspira și de bunele exemple de pe aiurea! În Germania, nu se poate deschide o școală privată decât dacă autoritatea școlară admite utilitatea ei. În Franța, un străin nu poate servi nici în învățământul public, nici în cel privat, decât în cazuri cu totul excepționale și cu garanțiile cele mai severe. Pretutindeni învățământul privat este supus celei mai strașnice supravegheri și nu se permite cea mai mică abatere contra ordinii de lucruri stabilite și a respectului celui mai absolut pentru legile, limba și instituțiile țării. La noi, orice necunoscut, venit din lumea mare, e stăpân să facă ce vrea. Pe aiurea, nu ar fi fost posibil un caz ca acela al ministrului nostru de Instrucție, care anul trecut a cutezat a da drept model de urmat o instituție străină pedepsită pentru fapte ca cele de la Galați, și care a permis altei instituții străine de la Ploiești să admită eleve române, ruinând astfel alte instituții bune românești. La noi s-a putut și asta.

* * *

Nu știu dacă rândurile de mai sus vor face și pe alții să se îngrijească de lucrurile pe care le-am semnalat și care mie mi se par așa de grave. De voi fi reușit la aceasta, vom putea spera că vom recuceri tărâmul pe care l-am perdut prin inerția noastră, prin lipsa de energie, ori prin neînțelegerea urmărilor ce va avea în viitor nepăsarea noastră de astăzi.

(„Revista generală a învățământului“, Anul II, 1906–1907, nr. 6, ianuarie 1907, p. 369. Și în broșură separată, 1907, București, 12 p., Biblioteca Academiei, nr. II 5569.)

34.

Un eveniment istoric

Organizarea dată învățământului superior prin legea lui Haret din 1898, după încercarea de a o modifica în 1900, a continuat a fi aplicată, deși ministrul Vlădescu a dorit să-i aducă schimbări. Dissescu, venind ministru în 1906, a prezentat un proiect de modificare, care a venit în dezbateriie Camerei la 12 februarie 1907. În acea ședință s-a propus de către I. I. C. Brătianu amânarea discuției, pentru că nu s-a consultat nici Consiliul general de instrucție, nici Consiliul permanent, nici Consiliile universitare. Au mai vorbit în același sens Dr. C. Angelescu și P. P. Carp. După răspunsul lui Dissescu, Adunarea a votat respingerea propunerii de amânare. S-a citit atunci raportul comitetului delegaților (Nestor Cincu, Paul Brătășanu, Dr. Toma Ionescu, Virgil Arion, T. Crivăț, Gh. Ghibănescu) de către raportorul Al. Bădărău. Discuția generală a urmat în zilele de 13, 14, 15, 16, 17 februarie. Au vorbit: Dr. C. Angelescu, I. Th. Florescu, P.P. Carp, Take Ionescu, Ion I.C. Brătianu, C. Dissescu, Sabba Ștefănescu, Al. Marghiloman, N. Xenopol. Proiectul s-a luat în considerare cu 82 voturi din 89 votanți; însă în ședința din 17 februarie Dissescu spune că „Guvernul declară că retrage legea".

În cele patru săptămâni care au trecut de la apariția precedentului număr al „Revistei generale a învățământului", s-a petrecut un eveniment care va fi un punct luminos, nu numai în istoria învățământului nostru, dar și în a dezvoltării vieții noastre publice.

Este vorba despre soarta proiectului de lege, propus de dl ministru Dissescu, asupra învățământului superior.

Asistăm de doi ani la o pornire de lăcomie, la o dezlănțuire de pofte, la un asalt de corupție așa de grozavă, încât toți oamenii cu minte se întrebau îngrijați ce va mai rămânea neîntinat sau neruinat din așezământul țării, și ce se va mai putea face pentru a se purifica și reînălța caracterele, stricate, înjosite sau cel puțin ezitante, în fața triumfului sistemului de a se guverna prin corupție.

Revista aceasta nu s-a ocupat decât de cele ce se petreceau în sfera învățământului, și nici despre acelea nu a putut să spună tot ce trebuia. Dar, din câte a spus, lectorii au putut să-și facă convingerea că jaful cel mai neauzit, persecuția insolentă și neobosită a tot ce era bun și onest, înălțarea răilor și necinstiților și batjocorirea legilor, a fost singura regulă de purtare de doi ani încoace în conducerea învățământului. A fost o adevărată invazie de sălbatici, care își puseseră

în gând să nu lase piatră peste piatră şi mai ales să nu uite niciun ban pe unde s-ar afla.

Dar invaziile de sălbatici trec şi se pierd, pe când la noi ei nu s-au mulţumit să stingă tot ce le cădea sub mână, ci au născut să-şi facă aşezământ perpetuu, pentru ca niciodată nimeni să nu-i mai poată scoate din mana în care se încuibaseră. De aceea, dl Vlădescu, după ce a umplut Ministerul, Inspectoratul şi Direcţiunile cu toţi cei care aveau un trecut pătat într-un chip oarecare, i-a declarat pe urmă inamovibili: îndrăzneaţă încercare de a lănţui pentru totdeauna pe viitorii miniştri în acelaşi cerc de imoralitate şi necinste în care a trăit d-sa.

Ce era însă această şubredă baracă, pe care o lovitură de picior o va arunca la pământ, pe lângă cetăţuia, până acum inexpugnabilă, a inamovibilităţii universitare? Ce strălucită răsplată pentru serviciile urâte făcute în alegeri! Ce dulce perspectivă pentru vânătorii de voturi şi pentru corupătorii de conştiinţe! Ce splendid adăpost pentru nulităţile ilustrate numai prin inventarea a noi forme de înjosire morală!

Nu numai de acum inventatorii corupţiei ca mijloc de guvernământ au voit să facă din catedrele universitare o monedă pentru plata de servicii necurate. Deja în perioada dintre 1899 şi 1901, se făcuseră numiri în condiţii revoltătoare. De atunci datează numirea ca profesor a unui domn a cărui singură recomandaţie fusese reclama, ca să nu mai vorbesc şi despre alte mijloace care se şoptesc, şi contra căruia Universitatea se pronunţase aproape în unanimitate. Pe atunci se acordau catedrele universitare vacante în schimbul înscrierii într-un anumit club politic, iar funcţionarii din minister cereau prezentarea chitanţei de plata cotizaţiei la acel club în schimbul decretului de numire: fapt autentic. Iar după ce vacanţele s-au împlinit, s-a început înfiinţarea de catedre noi, pentru anumiţi partizani. Astfel, dl Vlădescu a înfiinţat 14 catedre noi şi ar mai fi înfiinţat şi altele, dacă nu s-ar fi găsit cine să-l oprească. Aceste catedre s-au înfiinţat fără consultarea universităţilor, cum cere legea, ba unele chiar contra avizului lor expres. Dar cine se uita la utilitatea noilor catedre? Era vorba de căpătuială, pe faţă, fără ruşine.

După dl Vlădescu, a venit blândul d. Dissescu, care nu s-a mai mulţumit a opera în detaliu, şi şi-a propus să lucreze în mare. Şi aşa d-sa a prezentat un proiect de lege care, dacă s-ar fi aplicat, ar fi prefăcut dintr-odată ambele universităţi în ceva la fel cu comisariatele comunale sau cu subprefecturile de altădată.

Memoriile Universităţii din Bucureşti, a căror publicare o facem astăzi[1], analizează proiectul dlui Dissescu în mod destul de complet şi de aprofundat, pentru ca să mă dispenseze de a mai reveni eu asupra aceloraşi lucruri. Dar nu mă pot

---

1. În numărul 8 din 1 martie 1907 s-au publicat: „*Memoriu asupra proiectului de lege prezentat de D. Dissescu…*“, semnat de Rectorul Universităţii şi de toţi decanii facultăţilor (pp. 561-577) şi al doilea *Memoriu* prezentat Camerei, semnat de Rector şi de membrii Senatului Universitar (pp. 578-584).

opri de a pune în evidență și aici spiritul de care este animată, tendința de înjosire a învățământului superior și disprețul adânc pe care-l are pentru înaltele instituții de cultură secta politicienilor ajunși mari și puternici, numai prin practicarea moralei speciale pe care și-au creat-o pentru uzul și folosul lor special. Este din partea acestor oameni, spumă necurată pe care frământările vieții publice o scot din când în când la suprafață, o vrăjmășie organică contra a tot ce este negațiunea rațiunii lor de a fi; și școala tocmai asta este. De aceea nu scapă ei nicio ocazie, nu numai de a lovi întrânsa, dar și de a o necinsti; și când pot face aceasta, o fac cu o mulțumire, cu un fel de voluptate, care dă măsura dușmăniei lor.

Nu vorbesc aici despre ministrul care a prezentat proiectul. Cele petrecute în aceste două săptămâni, dovedesc îndeajuns că d-sa nu este responsabil de proiectul său decât într-o măsură foarte restrânsă. Dar esența lui, spiritul de care e însuflețit, este concretizarea gândirii întregii grupări pe care vocea publică a înfierat-o cu un nume ajuns deja un stigmat rușinos, și ca atare are el însemnătate, iar nu ca producție a creierului unui om.

Oamenii care au întins și asupra universităților mâna lor întinată de tripotajele electorale nu puteau să le trateze altfel decât „pe alegătorii din culoarea de Verde“, vorbă cinică a unui ministru, care spune multe lucruri. Ne aducem aminte de scrisoarea indignată a unui agregat, căruia acum doi ani, când cu alegerile generale, i s-a propus pe față tocmeala să dea votul pentru candidatul guvernului în schimbul înaintării la gradul de profesor. Și câte alte turpitudini de acestea nu s-au comis atunci, pe care cei insultați prin asemenea târguieli nici nu le-au mai denunțat, de scârbă și de rușine! La Universitatea din Iași, un agent electoral, cunoscut îndeobște prin lipsa lui de scrupule și prin nenumăratele operații necurate în care a fost amestecat, a umblat din om în om, promițând, amenințând și târguind; și e trist să spun că a reușit să cumpere cel puțin o conștiință, cu prețul unei slujbe și unei diurne.

Tot tratament „ca în culoarea de Verde“ a fost când avizele universitare pentru numiri de profesori sau abilitări de docenți se țineau în sertarul ministrului sau al Secretarului general, până ce cei interesați făceau declarație publică de credință și supunere; când se făceau numiri de persoane despre care membrii influenți din juriu spuseseră că nu știu nimic, dar vor învăța pe urmă; când la concursuri se exercita pe față persecuția cea mai îndrăzneață contra concurenților nebotezați în legea mai marilor de astăzi; și altele.

Lucru hotărât: era vorba ca colegiile senatoriale ale universității să intre pentru totdeauna în mâinile samsarilor de alegeri. Din nenorocire trebuie să recunosc că cutezanța aceasta nu a fost pedepsită precum trebuia. Cu mai multă răbdare decât se cuvenea, universitățile au tolerat amestecul insolent al samsarilor de afaceri veroase și nu i-au azvârlit pe scări, precum meritau. Atunci cum să ne mirăm că ei și-au luat curaj și au îndrăznit în cele din urmă a da și asaltul final?

El s-a produs sub forma unui proiect de lege care, pe lângă cele 14 catedre deja înființate de dl Vlădescu, mai înființa alte 54, lăsând în același timp dreptul

de numire cu totul la discreția ministerului; căci doar nu era greu de recunoscut mâna meșterului în alegeri care combinase lucrurile așa, ca primele 12 numiri făcute de ministru însuși să schimbe majoritățile în așa chip, încât și celelalte să se facă tot la fel.

Din fericire, această supremă îndrăzneală a făcut să se umple măsura. Universitățile au înțeles în fine rolul ce li se pregătește; au văzut năvala de nulități și de speculanți cu care erau amenințate; au simțit insulta judecății pe care le-o aruncă în față cei pe care în repetate rânduri ele nu-i socotiseră demni să-i primească în rândul lor. Universitățile s-au revoltat și îndată toată nedemna țesătură de speculă, incapacitate și cinism s-a prăbușit.

Aceasta dovedește că e destul ca oamenii de bine să se miște și să ridice mâna, pentru ca triumful răului și al necinstei să se spulbere. În aceasta stă însemnătatea celor petrecute, iar nu în dezbaterile urmate asupra proiectului dlui Dissescu.

Despre dânsul, ce se poate spune? Nu cred să se fi dat vreodată numele de *proiect de lege* unei lucrări mai incoerente, mai neîngrijite, mai contrarie bunului simț și care să dovedească în mod mai complet deplina ignoranță a autorului în materia pe care pretindea să o legifereze.

Pe de o parte, în expunerea sa de motive, dl Dissescu zice: „Edificiul nostru universitar este deja zidit; nu-l vom dărâma; clădirea o lăsăm pe bazele ei actuale; acesta este sistemul de care se inspiră orice reformă legislativă conservatoare“. Iar pe de alta, umple universitățile cu 54 de catedre noi, schimbă repartiția lor, pretinde să răstoarne cu totul regulile pentru recrutarea personalului universitar, distruge cu totul autonomia universităților, suprimă de fapt senatele universitare. Atunci ce mai rămâne în picioare din clădirea pe care dl Dissescu spune că o lasă pe bazele ei actuale?

Spune în expunerea de motive: „În legiuirea ce propunem, ne vom feri de a imita organizarea vreunei universități străine“. Dar instituția agregaților așa cum o propune dl Dissescu este copia servilă a agregaților din Franța și servilitatea copiei merge până acolo, încât nu s-a temut să copieze cuvânt cu cuvânt, în proiectul său, articole întregi din legea franceză. Ne-a fost dat astfel să vedem pe un ministru român pus pe două coloane, ca un simplu plagiator de geografii de clasele primare[1].

În expunere, combate instituția docenților pe motivul că: „La ce mai servește docența, decât a ajunge profesor pe o cale privilegiată?“ Dar, pe de altă parte, înființează niște agregați, recrutați într-un mod cu mult mai puțin serios decât docenții, cărora le conferă aceleași privilegii, însă într-o măsură mai mare.

În expunere zice că „facultățile de drept trebuie să dea nu numai judecători și avocați, dar și oameni de stat, diplomați, financiari, oameni competenți în

1. Aluzie la un pasaj din discursul lui I.I. Brătianu, în care a citit textul legii franceze și textul proiectului lui Dissescu (Dezbaterile Adunării Deputaților 1906–1907, p. 463).

toate funcțiile sociale“. Dar prin proiect scoate științele de stat și administrative din facultățile de drept, unde le introdusese în chip așa de înțelept legea din 1898, și le lasă în seama școlii de științe de stat, care e o simplă școală privată, populată cum dă Dumnezeu, cu școlari cu câte una sau două clase secundare, și lipsită de orice seriozitate[1]. De ce? Pentru că așa e la Paris și dl Dissescu, care „nu imitează organizarea universităților străine“, a voit să fie reformator, înainte de a se vindeca de ignoranța desăvârșită în care se află de tot ce nu este copie servilă și fără pricepere a ceea ce se face la Paris.

Expunerea de motive zice că „înlătură și agregația generală, și agregația specială, și preferă agregația pe secții“. Dar la art. 68 bis din proiect se înființează *agregați speciali* pe materii la Facultatea de Medicină.

Expunerea cuprinde pagini întregi de pledoarie cu vorbe umflate despre însemnătatea dezvoltării învățământului științific cu caracter practic, despre trebuința dezvoltării laboratoriilor, despre asigurarea existenței personalului lor. Dar proiectul nu cuprinde cea mai mică dispoziție relativă la toate acestea; din contră, suprimă catedra de chimie tehnologică.

În expunere se scrie că „nu e posibil ca o deosebire să facem între Iași și București, tocmai în materia învățământului superior“. Și această frază, absurdă pentru cine înțelege care este rostul învățământului superior și imensa lui diversitate de la o universitate la alta, autorul proiectului a arătat în ce mod primitiv o înțelege, când a dispus ca Universitatea din Iași să aibă și ea 6 clinici, pentru că și cea de la București are atâtea, deși aceasta are de patru ori mai mulți studenți decât cealaltă. Și cu toate astea, același autor creează la Iași o catedră de literatură italiană, și nu o creează la București.

Chiar în proiect și uneori în același articol, incoerențele acestea se întâlnesc la fiecare pas. Memoriul Universității din București arată, spre exemplu, cum agregații sunt priviți în patru feluri deosebite în patru articole consecutive; ba încă în art. 68 bis, începutul nu se potrivește cu sfârșitul.

În art. 62 se înființează agregați pentru toată Universitatea; dar, în restul legii, facultățile de litere, de științe și de teologie sunt uitate și nu se prevede nimic asupra chipului cum se vor recruta agregații lor.

Ce e mai frumos este că în art. 81 se zice: „Lefurile profesorilor și agregaților universitari sunt supuse gradației“; dar proiectul nu fixează nicăieri leafa agregaților; a uitat-o și pe ea.

---

1. *Școala de științe de stat* s-a înființat în 1871 sub numele de *Școala administrativă,* numită apoi: *Școala liberă de științe politice fi administrative* și în 1893: *Școala superioară de științe de stat.* În 1876 Ministerul de Instrucție a recomandat rectorului universității să pună la dispoziția acestei școale sălile necesare în orele libere. În 1893, fiind ministru Take Ionescu, s-a ales ca director Const. G. Ioan, fratele lui, și i s-a reînnoit vechea recunoaștere; dar a rămas tot școală *particulară.* Haret dorea să rămâie științele de stat și administrative în lăuntrul Facultății de Drept; dar, în acest caz, firește că profesorii s-ar fi numit după normele legii învățământului superior.

Cu fixarea catedrelor universitare, a fost ceva de neînchipuit. S-au uitat catedre ocupate de ani de zile de profesori titulari; s-au inventat catedre neexistente și fără sens, ca aceea de geometrie sferică, sau ca clinicile de igienă, de fiziologie și de histologie, care au dat atâta materie de râs presei și lumii universitare. E adevărat că s-a invocat scuza că ar fi fost erori de tipar. Chiar așa de ar fi fost, ce să zicem despre un ministru care are atât de puțin respect pentru Coroană, pentru Parlament și atât de puțin simțul responsabilității sale, încât pune semnătura sa pe un document de asemenea importanță, fără să citească nici măcar prima pagină dintr-însul? Căci pretinsele erori de tipar chiar acolo începeau.

De altfel dl raportor[1] al comitetului de delegați ai Camerei, cu aceeași ușurință de mână ca și ursul din fabulă, a căutat să salveze situația, introducând în raportul său următoarea notă explicativă: „Catedra de patologie generală n-a fost trecută, negăsindu-se în buget, deoarece profesorul titular este pensionar". Așadar, ca să țintuiască în mod invariabil prin o lege cursurile universitare, dl Dissescu s-a mulțumit să copieze bugetul: slabă recomandație pentru un reformator.

Dar chiar așa de ar fi, cum rămâne cu catedra de patologie generală de la Iași, al cărui titular nu e pensionar, care este înscrisă în buget și care, cu toate acestea, tot a fost uitată în proiect?

Regret că dl Bădărău nu a făcut uz de bolovanul său și pentru ca să explice sensul noilor creațiuni ale dlui Dissescu; căci am dori să știm dacă tot unei erori de tipar se datorază și înființarea a două catedre de obstetrică teoretică, ai căror titulari trebuiau să aibă însărcinarea de a face numai cu cretă pe tablă un curs care, în universitățile pe care dl Dissescu nu le imitează, se face numai la patul pacientelor.

Nu fac aceeași întrebare în privința suprimării catedrei de istoria bisericii române, căci o eroare de acest fel nici chiar un elev tipograf nu o putea comite; ea aparține întreagă dlui Dissescu.

Mai găsim în proiect înființarea unei „catedre de dreptul civil și penal la popoarele vechi altele decât cel roman". Popoarele acelea, afară de greci, au fost, pe cât știu eu, egiptenii, asirienii, babilonienii, indienii, chinezii. Până acum nu se simțise la noi trebuința studiilor babilonice și chinezești. Recunosc însă că ele au devenit indispensabile, de când cu proiectul și cu expunerea de motive ale dlui Dissescu.

* * *

Impresia veselă pe care o face lucrarea dlui ministru de instrucție se accentuează când îl vedem cum își apără lucrarea.

– E greșită de sus până jos lista catedrelor universitare? Greșeală de tipar.

---

1. Raportorul, adică Al. Bădărău.

– E nepotrivire între expunerea de motive şi proiect? Vina e a Consiliului de Miniştri, care a schimbat proiectul şi nu a avut grijă să schimbe şi expunerea de motive.

– I se impută afirmaţii neexacte sau aprecieri nechibzuite, precum privat-docenţii franţuzeşti sau taxarea de *medievală*, adică *înapoiată,* a celui mai perfect şi mai înalt sistem de alegere a profesorilor superiori? Dl Dissescu se adăposteşte la spatele unei lucrări a dlui Seignobos[57], modest maestru de conferinţe la Facultatea de Litere din Paris, singura carte, pe cât se pare, pe care o cunoaşte dl Dissescu asupra materiei în care avea pretenţia să legifereze.

– Se critică dreptul de numire directă al ministrului? Renunţă la el.

– Se găseşte că nu e bine să se înfiinţeze prea multe catedre? Renunţă la ele.

– Nu sunt buni agregaţii? Renunţă şi la ei.

– Renunţă la tot… afară de *expunerea de motive.* Toată ambiţia, toată dragostea de părinte, dl Dissescu şi-o concentrează numai asupra expunerii sale de motive, aşa de maltratată, vai! nu numai de opoziţie, pentru care nu este nimic sfânt, dar chiar de raportorul legii în Cameră, care, fără milă pentru duioasele pagini în care dl Dissescu expunea bunătăţile catedrelor de psihologie socială şi de drept chinezesc, le-a suprimat pe amândouă.

Dar nota veselă dispare şi lucrul devine foarte grav, îndată ce pătrundem mai de aproape intenţiile pe care le dă pe faţă proiectul.

Proiectul prevedea înfiinţarea a 54 de posturi noi inamovibile de profesori şi de agregaţi. Pentru cele mai multe din aceste locuri, viitorii titulari erau deja aleşi. Printre ei era un actual ministru; un altul abia ieşit din minister, stigmatizat în plină Cameră cu un epitet ruşinos; un fost ajutor de judecător de pace; un profesor secundar căzut mereu la examenul de licenţă, dar în favorul căruia s-a schimbat destinaţia unei catedre existente; un nepot, sau aşa ceva, al unui ministru, de al cărui hatâr s-a introdus în proiect o clauză pe care numai el o împlineşte, pentru a se înlătura ceilalţi concurenţi; un fost student dat afară din universitate şi care era prevăzut în proiect în mod aproape nominal. Cu un cuvânt, era vorba să se aplice universităţilor întocmai metoda întrebuinţată în culoarea de Verde: umplerea colegiilor electorale cu partizani de toată mâna, introduşi cu grămada, până ce, cu voia lui Dumnezeu, s-ar fi ajuns şi la votul morţilor.

Introducerea lor şi-o asigură pe deplin dl Dissescu prin proiectul său. Mai întâi îşi rezervă dreptul de a numi singur 12 titulari, după voia sa, fără nicio consideraţie de titluri sau alte merite; şi, odată majoritatea în universitate fiind asigurată în felul acesta, date fiind şi mijloacele necinstite de care cu profuziune se uzează de câţiva nedemni agenţi până şi în universitate, introducerea şi a celorlalţi 42 nu mai lăsa nicio îndoială; cu atât mai mult că proiectul, alcătuit după toate regulile procedurii avocăţeşti celei mai întortochiate, lăsa în realitate în mâna ministrului dreptul de numire, făcând din juriile universitare nişte simple

paravane. Al doilea Memoriu al Universității din București, dovedește aceasta în mod neîndoios[1].

În acest mod se proiecta tripotarea colegiilor universitare. Căci îndoială nu poate fi: pe lângă căpătuirea a o mulțime de indivizi pentru care nu mai erau disponibile posturi de comisari de poliție, scopul proiectului era curat electoral și o spunea verde în art. 66, când, contra Constituției, da dreptul de vot agregaților, deși nu erau profesori.

Înjosirea universităților nu s-a mărginit însă aici. Se mai urmărea distrugerea autonomiei lor, întemeiată încă prin legea din 1864, lărgită și completată prin cea din 1898. Scoaterea din învățământul universitar a științelor de stat, lăsarea lor pe seama unei școli private contra căreia nu de mult ministerul fusese silit să ia măsuri de precauțiune și mai ales dreptul ce se da acestei școli de a conferi diplome de stat erau parcă într-adins făcute ca să înjosească Universitatea și să dezonoreze diplomele liberate de ea. Suprimarea din lege a dispoziției, așa de naturală, că pentru înființarea sau suprimarea de catedre să se ceară mai întâi avizul Senatului Universitar, era o lovitură gravă, care dovedea în mod neîndoios că ministrul nu voia să lase universităților nici chiar dreptul de a arăta nevoile lor.

De altfel, ministrul anticipase deja asupra acestui drept pe care și-l aroga. Erau două legi care îi impuneau datoria că, înainte de a prezenta Camerei proiectul său, să ceară mai întâi avizul Consiliului general, al Consiliului permanent și al universităților. Dl Dissescu nu a făcut așa. A lucrat pe ascuns ca un om convins că face o faptă rea. Și în adevăr nu era greu să prevadă furtuna ce era să se ridice, dacă s-ar fi cunoscut din vreme proiectul său. Nu l-a arătat nimănui și, chiar după ce l-a depus la Cameră, nu l-a comunicat nimănui. Spera să-l treacă în fuga mare, pe furiș, și să pună deodată pe toți în fața faptului împlinit. O asemenea lucrare nici nu merita un alt tratament. Din nenorocire pentru d-sa, dl Dissescu contase prea mult pe răbdarea oamenilor; și e bine că s-a întâmplat așa, pentru că s-a putut da politicianismului cotropitor o lecție pe care sper că o va ține minte multă vreme.

Dar nu numai aici s-au mărginit loviturile, aduse înaltului învățământ. Cea mai gravă din toate constă în punctul de vedere josnic, în morala lipsită de scrupule de la care a procedat proiectul. Atunci când scopul primordial al școalei este de a inculca tinerimii simțul de datorie și onestitatea în îndeplinirea ei, dl Dissescu înființa o armată întreagă de agregați, al căror scop mărturisit era de a ține locul profesorilor când vor lipsi de la curs. Expunerea de motive spune curat: „Profesorii facultății de Drept, ca și colegii lor din universitate, dacă nu mai mult, sunt adesea împiedicați de a face cursurile.“ Și în loc ca ministrul să se gândească la mijlocul de a vindeca această plagă și de a obliga pe fiecare să-și facă datoria,

1. Acest memoriu e publicat în „Revista generală a învățământului“, nr. 8 din 1 martie 1907, p. 578 și urm.

el, din contră, o consfințește. Iar raportorul legii este și mai categoric; el scrie: „Dacă ținem socoteală că trăim în împrejurări sociale în care diviziunea muncii nu este aplicată, când este necesar ca același om să aibă mai multe ocupații și *când e natural deci ca pentru mulți profesori catedra să fie un simplu punct de sprijin pentru alte ocupații,* nu putem impune profesorilor ca să-și consacre tot timpul catedrei“[1].

Această monstruozitate, pe care autorul ei a avut tristul curaj de a o tăgădui în Cameră[2] după ce o scrisese și o iscălise, este cea mai cinică profesie de credință ce s-a făcut de multă vreme la noi. Și oamenii, care au fost în stare să conceapă și să încerce a pune în practică asemenea principii, aveau să reformeze învățământul nostru! Ei aveau să îndrume tinerimea noastră pe calea pe care ei înșiși merg! Recunoștință eternă va trebui să poarte țara universităților, care au făcut imposibilă implantarea într-însele a acestei morale.

Și omul, care a putut scrie și semna lucruri ca cel de mai sus, și-a permis cu toate acestea să vorbească în raportul său despre moravurile din țara noastră și despre falimentul sistemelor de până acum ale recrutării universităților! Intenția injurioasă a acestei alegațiuni nu mă va opri, pentru că sunt oameni ale căror injurii nu se pot ridica până la cei pe care vor să-i atingă. Dar voi observa că, cu recrutarea de până acum, s-au ales profesorii care au știut să dea o lecție așa de strașnică cinismului triumfător peste tot aiurea, și că tot ei au știut până acum să ferească universitatea de intruziunea unui membru care să o expună rușinii de a auzi aplicându-se un epitet infamant unui membru al său.

De altfel, se pare că nu s-a cruțat nimic pentru ca, cu astă ocazie, să se verse asupra universităților toate ofensele. Ofensă, era chiar faptul că, pentru sarcina de raportor la o lege care le privea, să se aleagă tocmai persoana care s-a ales; nu insist mai mult, pentru că mă înțelege toată lumea. Ofensă a fost ca printre delegați să nu fi fost decât un singur profesor universitar, frate și acela cu ministrul care promitea să ne trateze ca pe alegătorii din Verde[3]. Ofensă a fost răspunsul dat de același ministru, că nu era nevoie a se consulta universitățile asupra legii învățământului superior, pentru că nu e nevoie a se consulta nici cârciumarii, când se face o lege asupra băuturilor spirtoase. Dl ministru putea să împingă comparația și mai departe și să zică că nu e nevoie a se consulta nici faliții, când se face o lege asupra falimentelor.

---

1. Vezi Dezbaterile Adunării Deputaților 1906–1907, p. 423.

2. Iată dialogul la care face aluzie Haret: *I.I.C. Brătianu* (în discuția proiectului de lege prezentat de Dissescu): D-sa (Bădărău) a definit în stil lapidar caracteristica catedrelor ce se înființează: trebuie *să fie* sprijin pentru alte ocupațiuni. *A. Bădărău:* Nu este exact. Nu este scris acest lucru în Raport. *I.I.C. Brătianu:* Citesc textual: *Este deci natural… A. Bădărău:* Nu trebuie *să țină.* Așa este acum. *I.I.C. Brătianu: Este natural* e mai mult decât trebuie *să fie.*

3. E vorba desigur de dr. Toma Ionescu, frate cu ministrul Take Ionescu.

Ne atinge mai puțin vorba unuia din delegați că excedentul a fost destul de mare anul acesta, pentru ca să se poată înfrânge cu înlesnire rezistența universităților. A putut să se convingă acum acel domn că mai lesne se cumpără zece indigenate decât un profesor de universitate.

* * *

Dar, în fine, toate acestea au trecut ca un vis rău. Încercarea politicienilor a fost zădărnicită și lucrurile au reintrat în regulă.

Cu toate acestea tot va rămânea ceva din cele petrecute. Va rămânea amintirea înălțătoare a solidarității care, la momentul pericolului, a unit la un loc întregul corp universitar, bucureșteni și ieșeni, profesori și studenți. Va rămâne exemplul de energie, cumpăneală și înțelepciuune pe care toți l-au dat. Va rămâne mai ales dovada că în țara aceasta nu orice este permis; că o mână de oameni cinstiți, când sunt tari în dreptul lor și hotărâți să-l apere, pot să oprească în loc potopul poftelor necurate. Va rămâne țării convingerea că, în mijlocul valului de corupție pe care-l ridică o școală nenorocită și care amenință să năpădească totul, rămâne încă neclintită, ca o stâncă, școala cea adevărată, de la care va veni mântuirea. Va rămâne dovada că în domeniul învățământului a trecut vremea când primul venit, ignorant în ale școalei, dar înzestrat cu îndrăzneală, putea să facă să treacă o lege improvizată fără niciun studiu, sub presiunea numai a flămânzilor partidului.

Iar pentru noi, profesorii, va rămâne încrederea, bazată pe o probă așa de strălucită, în forța cea mare care rezidă în noi, când știm să fim uniți în bine. Dar în același timp vom înțelege și răspunderea cea mare care este legată de forța noastră și care ne impune datoria de a lupta până la exterminare contra școalei care și-a luat ca dogmă coruperea caracterelor.

(„Revista generală a învățământului“, An. II, 1900–1907, nr. 8, martie 1907, pp. 513-523.)

35.

Delapidările de la Casa Școalelor

Este aproape un an și jumătate de când, printr-un articol publicat în această „Revistă generală a învățământului“, am dat alarma asupra risipei neauzite pe care o făcea dl Vlădescu cu fondurile Casei Școalelor. Am arătat atunci chipul scandalos cum se risipea excedentul Casei, de aproape trei milioane, pe care guvernul precedent îl lăsase abia cu 10 luni mai înainte[1].

Cu toată emoțiunea produsă de acele revelațiuni, cu toate că înșișI colegii dlui Vlădescu, l-au silit să revină asupra unora din risipele sale, amicii d-sale nu au lipsit să strige că eu spun neadevăruri, și să taxeze de calomnii denunțările mele. Dl Vlădescu însuși și-a luat apărarea printr-un comunicat și printr-un discurs în Cameră, ale căror neadevăruri eu le-am dovedit în parte, iar pe celelalte le voi dovedi în mod mai palpabil altădată[2].

Cu toate acestea, dl Vlădescu, departe de a se îndepărta, a urmat mai departe pe calea apucată; și-mi place a crede că, dacă a fost expulzat din guvern în modul cunoscut de toți, cauza a fost că nu s-a mai putut tolera nici chiar de colegii săi spectacolul degradator pe care-l dădea d-sa.

Abia ieșise din minister și a început a se da pe față efectele administrației d-sale. Până acum puțin, foarte puțin. Lumina deplină se va face, nu cu cercetări benigne, făcute de prieteni binevoitori sau fricoși, a căror unică preocupare este de a descoperi furturile și desordinile, numai pentru a face să le dispară urma.

Dar sunt lucruri așa de enorme, încât nu se pot ascunde; și scriu acum aceste rânduri, numai ca să fac să se ia act de câteva cifre, înainte de a se încerca cocoloșirea lor.

Acum câteva zile, o delegație de profesori secundari a mers pe la mai mulți miniștri, ca să ceară să se facă ceva pentru îmbunătățirea soartei lor. Răspunsul

---

1. Se referă la articolele publicate de el în „Revista generală a învățământului“, mai ales cel intitulat *Socoteli* și cel intitulat *Bugetul pe anul 1906–1907 al Ministerului Instrucției Publice cu Casele dependinte de dânsul* (Anul I, 1905–1906). Ambele sunt reproduse în acest volum, p. 115, p. 209.

2. Să se vadă articolul intitulat: *Un comunicat*, publicat în „Revista generală a învățământului“ (Anul I, 1905–1906) și reprodus în acest volum, p. 133.

ce a primit a fost că nu se poate face nimic. Cauza este că Casa Şcoalelor este cu totul „anemiată“, deoarece are datorii vreo două milioane şi jumătate, plătibile în contul anului viitor, şi că tot sporul ce se poate da Ministerului de Instrucţie va fi întrebuinţat pentru aceasta.

Încă prin articolul *Socoteli*, din 1 noiembrie 1905, eu spusesem că, după ce se sleiseră unele capitole din buget şi toate creditele suplimentare cerute, se făceau cheltuieli în contul exerciţiului următor dl Vlădescu a cutezat atunci să-mi dea dezminţiri. Să mai cuteze şi acum, dacă-i dă mâna[1].

Faptul dat pe faţă deunăzi de către dnii miniştri îl cunoşteam, deşi nu ştiam cifra totală a datoriilor pe piaţă contractate de dl Vlădescu. Ştiam că se făcuseră cheltuieli, pentru a căror achitare se dăduseră polite plătibile la 1 aprilie, anul acesta, şi că aceste polite se scontaseră pe la bancheri şi cămătari; cunoşteam chiar cazuri concrete, cu numele şi cifrele exacte. Nu credeam însă necesar să mai vorbesc acum despre aceste fapte, pentru că ştiam bine că nu acum este momentul de a se lua măsurile potrivite pentru pedepsirea vinovatului; şi dovada este că se prepară ca, zilele astea, să se acopere jafurile, plătindu-se din excedent ceea ce s-a jefuit.

Dl Vlădescu va putea prin urmare să se bucure în tihnă de efectele operaţiunilor sale, în palatul ce şi-a clădit tot pe socoteala ţării.

Dar deoarece acum lucrul s-a dat în vileag, şi nu de mine, îmi voi permite să fac o constatare şi să trag o concluzie:

Când a venit dl Vlădescu la minister, Casa Şcoalelor avea un excedent de aproape 3 milioane. Acest excedent a dispărut tot. S-a mai făcut un împrumut de 2 milioane şi jumătate, care nu ştiu ce a devenit. Şi mai sunt datorii pe la furnizori şi pe la cămătari al căror total se spune că ar fi de alte 2 milioane şi jumătate. Peste tot asta face *opt milioane.* Cu aceşti bani s-ar fi putut:

1. Ori să se construiască 1400 localuri noi de şcoli rurale:

2. Ori să se înfiinţeze 560 învăţători de cătun, prin satele ce n-au încă şcoală;

3. Ori să se construiască facultatea de ştiinţe şi liceele din Bucureşti, care stau instalate în chip ruşinos în nişte ruine răspândite prin tot oraşul, şi să se facă dotaţia ştiinţifică foarte bogată a întregului învăţământ superior şi secundar;

4. Ori să se completeze învăţământul profesional aşa cum îl cere legea din 1899.

Se mai puteau face şi multe alte lucruri bune, care nu se vor mai face, pentru că ce a mâncat lupul nu se mai poate întoarce. Dar ne vom alege cel puţin cu un învăţământ: că la noi, este o limită de la care codul penal îşi pierde puterea, după cum un dram de otravă poate omorî un şoarece, dar pe un elefant nu-l face nici să-l doară capul.

(„Revista generală a învăţământului“, An II, 1906–1907, nr. 8, martie 1907, pp. 557-558.)

---

1. Vezi nota de mai sus, p. 287.

36.

În chestia țărănească

În primele zile ale mişcărilor țărăneşti din Moldova, opinia publică începe a fi neliniştită şi, stăpânit de îngrijorare, Ion Brătianu adresează, în ziua de 3 martie 1907, guvernului o interpelare în care semnalează primejdiile posibile ale acestor mişcări. După aceasta, publică Haret în ziarul „Voința Națională“, articolul care urmează aici şi care a dat naştere unor polemici şi acuzațiuni, mai ales prin răstălmăcirea ultimei fraze, din partea adversarilor săi politici. Haret a răspuns și în Parlament și aiurea și a stabilit rostul afirmațiunilor sale. Citindu-le după aproape 30 de ani, cel care cunoaşte ce s-a petrecut atunci şi după aceea va pricepe revolta sufletească a lui şi înaltele preocupări patriotice care l-au îndemnat să aibă acțiunea pe care a avut-o atunci.

Interpelarea dezvoltată ieri în Cameră de către dl I. Brătianu, asupra agitațiilor țărăneşti din Moldova, şi răspunsul dat de dl prim-ministru ating o chestie de o însemnătate capitală, care a ajuns acum la un stadiu decisiv. De priceperea, patriotismul şi energia oamenilor noştri de stat depinde acum ca să intrăm pe calea soluțiilor raționale, care să asigure pe viitor buna stare a populației noastre, armonia între toate păturile sociale şi succesul luptei contra cotropirii economice străine, sau să inaugurăm o eră de frământări și de vrăjmășii, care cu greu se va mai putea închide.

Cuvântarea dlui prim-ministru, sub forma ei blajină şi incoloră, cuprinde, mi se pare, o amenințare care, venind din partea unui şef de partid cu un trecut ca al celui de la putere, nu este deloc de natură a ne da încrederea[1].

D-sa, pe de o parte, a solicitat concursul Partidului Liberal pentru rezolvarea chestiei țărăneşti, dar pe de altă parte, a anunțat că guvernul îşi va face toată datoria de a restabili ordinea.

Fără îndoială, este o datorie pentru orice guvern a menține ordinea. Dar e o nenorocire că în mintea celor care ne guvernează astăzi se pare că noțiunea de

---

1. Iată cuvintele primului-ministru G. Cantacuzino: „Sunt gata a primi luminile d-sale (I.I.C. Brătianu) în această gravă şi însemnată chestiune şi vom primi cu plăcere colaborarea d-sale… Este bine să aşteptăm timpuri mai liniştite spre a vedea cum o vom rezolva. Iar acum, când focul poate lua proporțiuni îngrijitoare pentru interesele țării, prima datorie a unui guvern… este a menține ordinea publică amenințată“. (Ședința Camerei din 3 martie 1907. Vezi Dezbaterile 1906–1907, p. 625.)

ordine nu se poate despărți de cea de vărsare de sânge, și mai ales de sânge țărănesc. Îndeosebi, aventura de la Slatina – în care și-au pierdut viața 80 de țărani, cărora, cu cea mai mare reavoință, nu li s-a putut găsi altă vină, decât că voiau să aibă deputat al lor pe cel pe care-l voiau ei – nu e de natură a ne liniști în privința mijloacelor de care înțelege să uzeze guvernul, pentru a restabili ordinea[1]. Deja se vorbește de arme încărcate cu gloanțe și de salve trase.

Dacă însă, Doamne ferește, se va mai întâmpla ca metoda nenorocită de la Slatina să se pună din nou în practică, și celor care cer pâine să li se verse sângele, cred că suntem în drept să ne degajăm responsabilitatea și să respingem orice solidaritate cu guvernul, noi toți acei care nu vom fi avut nicio parte în această nenorocire, și a căror legitimă parte de acțiune a fost sistematic nesocotită de doi ani încoace. Și acest drept îl avem, nu numai ca partid de guvernământ, nu numai ca oameni politici, dar și ca simpli cetățeni. Și în această din urmă calitate, scriu și semnez aceste rânduri.

Este o datorie pentru orice guvern de a menține ordinea. Dar o datorie și mai mare este de a prevedea și a preîntâmpina tulburarea ordinei. Datoria aceasta guvernul nu și-a făcut-o.

Sunt ani de zile de când se spune și se repetă că chestia țărănească este o chestie de pâine zilnică pentru 5 din 6 părți din populația țării. Se spune mereu că suprimarea treptată a tuturor mijloacelor de existență pentru țărănime nu poate să ducă decât la o catastrofă, pentru că alternativa de a omorî prin foame o populație întreagă este tot așa de grozavă ca și aceea de a omorî cu gloanțe. Eu însumi, acum doi ani, am dat un strigăt de alarmă, pe care l-au auzit toți cei neorbiți de patimă sau de interes[2].

Dar guvernul ce a făcut? A avut puterea în mână timp de 2 ani în epoca cea mai prosperă pentru stat, din câte se ține minte. Ar fi putut în vremea aceasta să facă foarte mult pentru ușurarea clasei țărănești, cu atât mai mult că începuturi bune găsise de la cei ce-l precedaseră. Făcut-a ceva?

A făcut, da, și iată ce.

Pentru că liberalii anunțaseră intenția lor de a egaliza impozitul funciar pentru țărani și pentru proprietari, dl ministru de Finanțe a luat măsuri, prin o circulară făcută publică, ca pământurile țărănești să fie impuse încă și mai greu decât până atunci. Și s-a ajuns astfel ca pe una și aceeași moșie pogonul țăranului să fie fixat de 2, de 3 și de 4 ori mai mult decât pogonul proprietarului, care e alăturea cu al lui. Dl prim-ministru, nu poate zice că exagerez, pentru că d-sa trebuie să știe bine că lucrul acesta se întâmplă chiar pe moșii ale membrilor guvernului.

---

1. Mișcările țărănești erau atunci numai la începutul lor și de aceea se putea spera că ele nu se vor înrăutăți și că se vor putea astâmpăra fără a se recurge la mijloace extreme.

2. E vorba de scrierea sa *Chestia țărănească,* apărută în 1905 și retipărită în 1907. Ea se găsește la începutul prezentului volum. Pasajele pe care le consideră ca un *strigăt de alarmă* se află la pp. 28, 42, 57 din prezentul volum.

Întreb: era măsura aceasta de natură a potoli spiritele țăranilor, amărâte de nedreptăți seculare, și a evita cauza de viitoare tulburări ale ordinei publice? Ori era o sfidare mai mult, aruncată parcă într-adins ca să le prepare?

Dar birurile cele noi înființate cu zecile pentru a crea un excedent colosal, în care foștii sau actualii membri ai guvernului să facă afaceri rentabile, erau ele destinate ca să ușureze traiul țăranului și să înlesnească rezolvarea chestiei țărănești?

S-a înființat loteria, escrocherie așa de neauzită și așa de evidentă, încât nu se poate pune decât pe socoteala unei mărginiri de minte vecină cu nerespon-sabilitatea, sau a cumpărării vreunei conștiințe; dar autorul ei nu admite că e mărginit[1]. Loteria va aduna și ultimul gologan din punga deja goală a țăranului, și va face să treacă peste granță zeci de milioane pe an, în punga bandei de escroci patronate de guvern; iar, în schimb, în anul jubilar, când sunt excedente de 50 de milioane, când se aruncă milioanele cu zecile pe afaceri veroase și în buzunarele armatelor nou create de trântori bugetari, se aruncă și țărănimii, ca o pomană unui cerșetor importun, 600.000 lei ca să i se facă spitale. Atâta a găsit guvernul – în mărinimia lui, că poate face pentru șase milioane de suflete de români, care îi dau două sute cincizeci de milioane pe an.

Chestia țărănească e o chestie de cultură, pentru că, dacă țăranul ar fi lumi-nat, el ar ști să se apere singur, dacă nimeni altul nu-l apără. Guvernul a lovit în învățământul rural, a golit școlile țărănești, a închis școlile normale, a persecutat pe învățători.

Țăranii și-au făcut bănci populare, ca să se apere contra cametei evreilor și cârciumarilor. Guvernul, ca să le închidă, a dat ordin învățătorilor să iasă din ele, amenințându-i cu pedepse.

Țăranii s-au întrunit în obștii, ca să reziste evreilor în lupta pentru pământ. Administrația li s-a pus în cale.

La Pomârla, țăranii reușesc să smulgă moșia din mâna lui Mochi Fischer; prefectul le trimite jandarmi. La Mogoșani țăranii fac obște și însărcinează pe trei din ei să se prezinte la licitație pentru luarea în arendă a moșiei; prefectul ține închiși pe delegați timp de trei zile și, după ce trece licitația, le dă drumul, zicându-le în batjocură: „Acum duceți-vă la licitație!“ Moșia o luase un evreu. Și omul acesta e încă prefect.

La Sârbi, țăranii din zece sate oferă 90.000 lei ca să ia moșia în arendă, și depun garanție; dar Epitropia Sf. Spiridon îi refuză și dă moșia unui evreu cu 60.000 lei. Și Epitropii nu sunt nici măcar destituiți!

Moldova întreagă țipă în ghearele trustului fișeresc; zeci de mii de țărani mor de foame pe gliile lor, pentru că așa vrea banda fișerească. Și guvernul

1. E vorba de loteria înființată în anul 1900 de guvernul conservator și desființată în timpul războiului.

patronează – supremă injurie! – alegerea ca deputat al țăranilor a unei slugi a dlui Fischer! Și ca să nu rămână îndoială, după alegere organizează manifestație cu masalele[58] sub ferestrele lui Fischer.

Un alt logofăt al Fischereștilor își împrumută numele ca să cumpere pentru ei cele mai mari și mai frumoase moșii din Moldova. Guvernul privește, tace și aprobă.

În Parlament se organizează pe o scară întinsă comerțul cu indigenatele celor mai cunoscuți jefuitori; averi mari își fac în câteva luni foștii avocați de pe la judecătoriile de pace. Șeful guvernului privește, tace și-și învârtește degetele.

Peste tot administrația, de sus până jos, stă la ordinele trustului: miniștrii se îngrijesc de afacerile lui, prefecții îi pun jandarmii la dispoziție, justiția îi satisface toate poftele.

Nu citez mai multe; atâtea sunt de ajuns.

Întreb acum: guvernul care, timp de doi ani, se poartă astfel, făcutu-și-a datoria de a prevedea, de-a preîntâmpina? Și dacă nu și-a făcut-o, are el acum dreptul de a vorbi de represiune? Dacă ajunge cumva, după cum are obiceiul, până la ultima fază a represiunii, sângele vărsat putea-va să cadă asupra altcuiva decât asupra lui?

Nu, hotărât nu. Se știe bine: cele ce se întâmplă acum au fost prezise; evenimentele s-au văzut venind. Dacă cei ce guvernează nu le-au văzut, nu erau demni să guverneze. Și, în politică, la anumite momente, nedemnitatea este o crimă. Dacă le-au văzut și nu s-au îndurat să se smulgă un moment de la jafuri și afaceri, ca să ia măsuri, au fost îndoit criminali. În orice caz, răspunderea va fi a lor și numai a lor.

Îmi pare rău, spun drept, că în asemenea momente mă văd silit să stabilesc responsabilități și să aduc acuzări. Dar văd viitorul apropiat atât de întunecos, încât cred că e o datorie de prevedere și de patriotism ca, pentru zilele grele ce se apropie, să ajut a face ca să rămână intactă și gata pentru acțiunea cea bună, cel puțin acea grupare de oameni care, în cele ce se petrec, nu are nimic a-și imputa, ci de multe a se mândri.

Și, vai! cu câtă durere de inimă văd insuficiența, nedestoinicia, nulitatea guvernului în fața gravelor evenimente! Când țăranii nu cer decât putința de a trăi, când putința aceasta li se refuză cu obrăznicie, când dreptatea muritorilor de foame strigă la cer, pe dl prim-ministru îl preocupă drepturile câștigate ale lui Mochi Fischer. Oare am auzit noi bine? Despre ce drepturi câștigate este vorba? Despre acela de-a extermina pe țăranii noștri, pe aceia care sunt talpa, tăria, însăși ființa țării? Cum? Să fi ajuns noi la acel grad de ticăloșie, încât să admitem că poate cineva să-și aroge acest drept monstruos și că noi trebuie să ne prosternăm înaintea lui?

Dar atunci pentru ce mai trăim pe lume? Dl prim-ministru cu guvernul său sunt responsabili pentru ceea ce se întâmplă. Tulburările se puteau ușor evita.

Țăranii nu erau agresivi. La început, ei s-au dus înaintea evreului, cu căciula în mână, ca să-l roage să se țină de făgăduiala ce le-o dăduse la nevoia lui, de-a le da pământ cu 25 lei falcea. Drept răspuns, au primit lovituri de pietre care au spart ochiul unuia din ei. Azi cer să li se facă prețuri mai omenești pentru seceră și prășit; Mochi Fischer, care stăpânește țara de la Dorohoi până la Iași, le răspunde că nu le va da nicio palmă de loc, cu niciun preț. Asta înseamnă că populația din trei județe o amenință un venetic să o lase să moară literalmente de foame.

Și, în fața acestei situații nepomenite, dl prim-ministru găsește că se cuvine să ia măsuri numai contra țăranilor, iar Mochi Fischer să beneficieze de drepturi câștigate.

Nu este aici decât un singur drept, la care, dl prim-ministru nu se gândește și care este mai presus de oricare alt drept, al oricui, și de orice altă considerație. Este dreptul românilor de-a trăi în țara lor. Este dreptul lor de-a nu fi jefuiți, de-a fi protejați contra venalității unei administrații corupte, de-a fi sprijiniți în lupta pentru recucerirea pământului lor strămoșesc din mâinile murdare ale unei bande de hoți. Și când cineva nu înțelege acest lucru și nu vede în această luptă, de trei ori sfântă, decât o afacere de judecătorie de pace și de tertipuri de avocat, acel cineva trebuie să se scoboare la locul care este mai potrivit cu gradul lui de înțelegere a lucrurilor.

Ne cere dl prim-ministru să-i dăm concursul pentru rezolvarea chestiei țărănești. Dar când i s-a refuzat acest concurs, când a fost vorba de a scoate țara din vreo nevoie? Să-și aducă aminte cum, în 1900, concursul acesta i l-am oferit în mod spontan. Care a fost răsplata noastră? Refuz disprețuitor, zeflemele, injurii, calomnii.

Chiar în chestia de față, trebuie să reamintesc și să precizez atitudinea respectivă a celor două partide.

În 1897, Partidul Liberal propune înființarea Casei rurale; dl prim-ministru și amicii săi ne-au amenințat că vor face revoluție, dacă legea aceasta se va vota. Și cu toate acestea ideea era bună, deoarece acum cinci ani același lucru l-a propus dl general Manu la Alexandria.

De atunci, soluțiile noastre în chestia țărănească le-am dat pe față, le-am lămurit, le-am precizat, din ce în ce mai mult. Ce oferire mai largă, mai dezinteresată de colaborare putea fi din partea unui partid de guvernământ, decât aruncarea în domeniul public a ideilor sale, oferind chiar adversarilor săi putința de-a se folosi de ele și a le realiza? Și cum că ideile noastre nu erau rele, dovada este că s-au folosit unul din colegii dlui prim-ministru, punându-i însă nota sa personală. Vreau să vorbesc despre *Banca țărănească*, pe care noi voiam să o facem cu capital românesc, ca o instituție curat românească ce trebuie să fie, pe când azi se vorbește a se introduce în ea capitalul străin, adică tot fișeresc pentru ca și aici să se amestece afacerile veroase.

Cu ce curaj, dar, am mai putea noi oferi un concurs, care ni se aruncă înapoi cu dispreț, ori se întoarce în rău?

Și cu toate acestea, în împrejurările grele în care a ajuns țara, nu din cauza noastră, guvernul nu are dreptul de a se plânge de noi. Să-și amintească atitudinea partizanilor săi din anul teribil, când noi ne puneam în risc tot capitalul nostru politic, pentru a scoate țara din cel mai mare pericol în care fusese vreodată, adusă acolo în cea mai mare parte chiar de ei. Să-și aducă aminte de veșnicele agitații și provocări la răzvrătire, de amenințările, de calomniile cu care ne acopereau pe noi și să o compare cu atitudinea noastră din acești doi ani. Seamănă?

Și dacă azi am fi unii în locul altora, este oare sigur că guvernul ar avea liniștea, pe care o lăsăm noi celui de azi, pentru ca să se descurce din greutăți?

De doi ani asistăm la domnia unui regim pe care și alții, nu numai noi, îl taxează de cel mai incapabil și mai imoral din cele care au fost de 40 de ani încoace. Nu ne-am făcut nici chiar întreaga noastră datorie, altădată din respect pentru suferința augustului bătrân care ne conduce azi, din respect pentru suferința păturii care nu știe decât să sufere.

Să se știe însă că toate au o margine. Și că, dacă a fost permis ca sângele să stropească străzile Capitalei până și în anul jubilar, pietrele s-ar ridica singure să ne lovească dacă am tolera ca alt sânge să mai plătească și drepturile câștigate ale lui Mochi Fischer.

(„Voința Națională“, 6 martie 1907.)

NOTE

1. *Chaque âge a ses plaisirs, son esprit et ses moeurs* (fr.), Fiecare vârstă are plăcerile, spiritul şi obiceiurile sale. Afirmaţia aparţine lui Nicolas Boileau, poet francez.

2. *Constantin Mavrocordat* (1711–1769), domnitor al Munteniei şi al Moldovei. Adept al ideilor filosofice şi reformatoare ale veacului al XVIII-lea. A introdus unele reforme, de pildă desfiinţarea unor impozite indirecte (văcăritul şi pogonăritul), a suprimat şerbia.

3. *Regulamentul Organic*, lege promulgată în 1831–1832 de către autorităţile imperiale ruseşti în Ţara Românească şi Moldova. Acest document a stat la baza unor reforme de modernizare a societăţii româneşti şi a oferit cadrul juridic sistemului comun de guvernare din cele două Principate.

4. Războiul Crimeei a durat din 28 martie 1853 până în 1856. A fost un conflict armat dintre Imperiul Rus şi o alianţă a Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei, a celui de-al doilea Imperiu Francez, a Regatului Sardiniei şi a Imperiului Otoman. Războiul s-a încheiat prin Tratatul de la Paris (30 martie 1856), care a plasat cele două Principate sub suzeranitate otomană, dar sub protectoratul tuturor puterilor europene.

5. *Barbu Catargiu* (1807–1862), om politic. Prim-ministru al României în 1862. A fost ucis, prin împuşcare, în trăsura care trecea pe sub clopotniţa din Dealul Mitropoliei.

6. *Nicolae Bălcescu* (1819–1852), om politic şi istoric. Iniţiator al societăţii revoluţionare secrete „Frăţia“ (1843). A editat împreună cu A.T. Laurian, revista *Magazin istoric pentru Dacia*. Unul dintre conducătorii Revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească. Membru în guvernul provizoriu. A murit în exil. Scrieri: *Puterea armată şi arta militară de la întemeierea Principatului Valahiei până acum*, *Mersul revoluţiei în istoria românilor*, *Românii supt Mihai-Vodă Viteazul*.

7. *Nicolae Istrate* (1818–1861), om politic. La început unionist, apoi devine antiunionist. Lucrări: *Căinţa încrederii în boieri*, *Despre chestia zilei în Moldova*, *Despre alegători şi despre deputaţi*, *Babilonia românească*.

8. *Apostol Arsachi* (1789–1874), medic şi om politic. Ministru de Externe în perioada 22 ianuarie – 24 iunie 1862. După asasinarea primului ministru Barbu Catargiu, deţine interimatul, în perioada 20 iunie – 6 iulie 1862, la conducerea Consiliului de Miniştri.

9. *Alexandru G. Golescu* (1819–1881), om politic. Participant la Revoluţia de la 1848 din Ţara Românească. Secretar al guvernului provizoriu şi agent al acestui guvern în Occident. Ministru. Prim-ministru (februarie–aprilie 1870).

10. *Louis Amiable* (1837–1897), istoric francez al masoneriei.

11. *Felix Colson,* diplomat francez. Secretar al consulului Franţei la Bucureşti. Lucrări: *Starea prezentă şi viitoare a Principatelor Moldovei şi Valahiei*, *Scurtă descriere a drepturilor moldovenilor şi muntenilor.*

12. *Dimitrie C. Sturdza-Scheianu* (1839–1920), istoric şi om politic. Membru de onoare al Academiei Române.

13. *Radu Rosetti* (1853–1926), scriitor și politician. Prefect de Roman și Brăila. Deputat. Director general al închisorilor. Director al departamentului Lucrări speciale și istorice în Ministerul de Externe. Membru în delegația pentru stabilirea frontierelor cu Ungaria, Austria și Bulgaria. Lucrări: *Cu paloșul: poveste vitejească*, *Povești moldovenești*, *Amintiri*.

14. *protimisis* (grec.), drept de prioritate.

15. Vezi nota 35 din *Note*, volumul VII.

16. Probabil greșeală de tipar. Credem că titlul corect este *Asociațiunile țărănești*.

17. *C.A. Rosetti* (1816–1884), om politic, scriitor și editor. A participat la Revoluția de la 1848 din Țara Românească. A fondat și a condus ziarul *Românul*. A făcut parte din coaliția politică împotriva lui Al.I. Cuza. Lider al Partidului Național Liberal. A fost ministru, deputat, primar al Capitalei.

18. *Warant*, recipisă eliberată celui care depune mărfuri în docuri sau în antrepozite și care poate fi folosită ca hârtie de valoare.

19. Probabil greșeală de tipar. Credem că autorul discută despre situația din Italia de acum 2–300 de ani.

20. *străgăniri*, șicane.

21. *Revue internationale de l'enseignement*, periodic editat, din 1881, de Société de l'Enseignement Supérieur, Paris.

22. *Tratatul de pace de la Adrianopol* sau Tratatul de la Edirne a fost semnat pe 14 septembrie 1829 la încheierea războiului ruso-turc din 1828–1829 dintre Imperiul Rus și Imperiul Otoman. Tratatul a liberalizat comerțul prin accesul la strâmtorile Dardanele și Bosfor. Pentru Principatele Române, tratatul prevedea recunoașterea domniei pe viață a principilor aleși, fixa hotarul dintre Imperiul Otoman și Muntenia pe tavlegul Dunării și restituia raialele Brăila, Giurgiu și Turnu Măgurele.

23. Volumul *Discursuri ocazionale* nu a fost editat.

24. Institutele Notre-Dame de Sion funcționau în cadrul Episcopiei Romano-Catolice de Iași, la Iași, Galați și București.

25. *Vasile Boerescu* (1830–1883), ziarist, jurist și om politic. Liberal moderat. Profesor de drept comercial la Facultatea de Drept din București. Rector al Universității din București. Decan al Facultății de Drept. Fondator al ziarului *Naționalul*. Deputat. Ministru.

26. *Peterhof*, denumirea germană pentru orașul rusesc Petergof din districtul Petrodvortsovy din orașul federal Sankt Petersburg. A fost dezvoltat de Petru cel Mare. Mai este numit Versailles-ul rusesc.

27. Haret se referă la George Murnu (1868–1957), arheolog, elenist. Traducător al *Iliadei* de Homer.

28. *Dimitrie Brândză* (1846–1895), medic și botanist. Profesor universitar de botanică și zoologie la Iași și la București. Titularul primei catedre de botanică din România. Membru al Academiei Române. A înființat Grădina Botanică din București și Muzeul Botanic din București. A descoperit numeroase specii de plante rare. Lucrări: *Prodromul Florei României sau Enumerațiunea plantelor pînă azi cunoscute în Moldova și Valachia*, *Flora Dobrogei*.

29. *écoles de coupe* (fr.), școli de croitorie.

30. *fini* (fr.), finisare.

31. *Ștefan Golescu* (1809–1874), om politic. Participant la Revoluția de la 1848 din Țara Românească, membru al guvernului provizoriu. Ministru. Membru al Partidului Național-Liberal. Prim-ministru (1861, 1867–1868).

32. *Dimitrie Gusti* (1818–1887), actor și om politic. Funcții administrative în învățământ. Primar al orașului Iași de cinci ori. Deputat și senator liberal. Ministru. Scrieri: *Poezii*, *Ritorică română pentru tinerime*.

33. *Et nunc erudimini* (lat.), Și acum instruiți-vă.

34. *egerie*, femeie care sfătuiește în secret pe cineva.

35. În guvernul condus de G.G. Cantacuzino, în 1905, ministrul de Război a fost generalul Gh. Manu.

36. Ministrul de Război în guvernarea liberală, 1901–1904, a fost D.A. Sturdza.

37. *Ne sutor ultra crepidam* (lat.), Nu te ridica, cizmarule, mai presus de calapodul tău! Afirmația a fost făcută de pictorul Apelles, când un cizmar i-a reproșat că încălțămintea purtată de personajele dintr-un tablou al acestuia nu este bine reprodusă.

38. *Chacun son métier, les vaches seront bien gardées* (fr.), Când fiecare își face datoria, lucrul merge bine.

39. *Qui trompe-t-on ici*? (fr.), Cine păcălește aici?

40. *Pierre Carlet de Chamblain de Marivaux* (1688–1763), scriitor francez. Reprezentant al iluminismului timpuriu. Scrieri: *L'Amour et la Vérité*, *Le Jeu de l'amour et du hasard*, *Le Préjugé vaincu* etc.

41. *Quo non descendam?* (lat.), Până unde nu m-aș coborî?

42. *Quo non ascendam?* (lat.), Până unde nu m-aș urca? A fost deviza familiei de armatori Fouquet.

43. *Herostratus* a incendiat templul zeiței Artemis din Efes în anul 356 î.Ch., din dorința de a deveni celebru fiindcă nu avea alt mijloc să atingă acest scop. Efesienii au interzis pronunțarea numelui său în spațiu public. Sensul dat de Haret cu exemplul lui Herostratus este cel de distrugere rapidă a unui lucru clădit cu multă trudă.

44. Pe strada Diaconeselor (astăzi, strada Spiru Haret) se afla sediul Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor.

45. *Justitia regnorum fundamentum* (lat.), Justiția este fundamentul guvernării.

46. *Jugurtha*, regele Numidia (c.112–104 î.Ch.). A purtat război împotriva romanilor (112–105), dar a fost învins și executat.

47. *Gaius Verres* (c.120–43 î.Ch.), magistrat roman. Cunoscut pentru proasta sa guvernare a Siciliei.

48. *Lucius Sergius Catilina* (108–62 î.Ch.), om politic roman. A fost inițiatorul unei conspirații împotriva Senatului. A fost demascat de Cicero în discursurile (I-IV) *In Catilinam* (*Împotriva lui Catilina* sau *Catilinarele*).

49. *dans le mouvement* (fr.), în mișcare

50. *Je prends mon bien où je le trouve* (fr.), Îmi iau ceea ce îmi trebuie de unde găsesc. Prin această afirmație, Molière a confirmat faptul că, în scrierile sale, a împrumutat teme și situații de la alți autori.

51. *Neville Chamberlain* (1869–1940), om politic englez. Prim-ministru. A semnat Acordul de la München la 23 septembrie 1938, alături de prim-miniștrii Franței și Italiei, Edouard Daladier, respectiv Benito Mussolini, prin care era cedată Germaniei partea de sud a Cehoslovaciei.

52. *Chassez le naturel, il revient au galop* (fr.), Alungați firescul, el revine foarte repede.

53. *Mihail Sadoveanu* (1880–1961), scriitor. Membru al Academiei Române. Este considerat unul dintre cei mai importanți prozatori români. Scrieri: *Amintirile căprarului Gheorghiță*, *Bordeenii, roman*, *Neamul Șoimărești*lor, *Venea o moară pe Siret*, *Hanul Ancuței*, *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă*, *Baltagul*, *Frații Jderi*, *Nicoară Potcoavă.*

54. *Frederic I, numit Barbarossa* (1122–1190), monarh. A fost ales la Frankfurt şi încoronat la Aachen Rege al Germaniei în 1125, a fost încoronat Rege al Italiei la Pavia în 1154 şi a fost încoronat Împărat al Sfântului Imperiu Roman în 1155 până la moartea sa. În perioada 1189–1190 a fost unul dintre conducătorii cruciadei a III-a împreună cu regii Filip al II-lea al Franţei şi Richard I al Angliei. În cursul expediţiei s-a înecat în râul Salef, în Asia Mică.

55. *Carol Quintul* (1500–1558), împărat romano-german (1519–1556). A domnit, de asemenea, ca rege al Spaniei. A realizat o uniune personală a unor teritorii întinse şi dispersate, incluzând Sfântul Imperiu Roman, Aragon, Castilia, Napoli, Sicilia, Ţările de Jos şi coloniile spaniole din Americi.

56. *Posen*, denumirea germană a oraşului polonez Poznañ.

57. *Charles Seignobos* (1854–1942), istoric francez. Lucrări: *Histoire narrative et descriptive de la Grèce ancienne*, *Histoire politique de l'Europe contemporaine*, *La Méthode historique appliquée aux science sociales*, *Études de politique et d'histoire*, *Histoire sincère de la Nation française*, *Essai d'une Histoire comparée des peuples de l'Europe.*

58. *masale*, făclii.

CUPRINS

Introducere / 5

1905

8. Chestia țărănească / 27
Prefață / 27
Înlesnirea pentru țărani de a deveni proprietari / 30
Loturile provenind din împroprietăriri și rămase vacante / 37
Înlesnirea pentru țărani de a deveni arendași / 37
Îmbunătățirea culturii pământurilor cultivate de țărani. Fânețe și imașuri / 45
Asigurarea proprietății efective a țăranului asupra pământului lui / 46
Fracționarea excesivă a parcelelor țărănești / 47
Revizuirea tabelelor de impozit funciar al pământurilor țărănești / 48
Docuri. Silozuri. Serviciul fluvial / 49
Tocmelile agricole / 51
Felurile de măsuri întrebuințate la țară / 56
Asigurarea recoltelor contra secetei, grindinei și a focului.Asigurarea vitelor contra epizootiilor și a furtului / 57
Asociațiuni țărănești. Organizarea muncii țărănești / 58
Lege contra cametei / 59
Băncile populare / 61
Organele care vor conlucra la realizarea reformei. Judecătorul de ocol / 61
Primarul. Notarul. Consiliul comunal / 64
Învățătorii și preoții / 66
Cercurile culturale. Cursuri de adulți. Școlile rurale / 67
Gestiunea cârciumelor / 68
Încheiere / 70

1905–1906

9. Asupra reformelor din învățământul primar în România / 71
10. Desființarea școalelor normale / 75
(Primul articol) / 75
(Al doilea articol) / 82

11. Proiecte de schimbări în învățământul rural / 89
12. Proiecte contra învățământului popular / 95
13. O paralelă / 105
14. Chestia culturală în Rusia / 111
15. Socoteli / 115
16. Lămurirea unei situații / 129
17. Un comunicat / 133
18. Socoteli / 145
19. Reforme proiectate în școalele profesionale de fete / 149

1906

20. Pagini de istorie / 153
Prefață / 153
I. Reducerile din 1901 / 154
II.–VII. Situația materială a corpului didactic de la 1864 până astăzi / 159
VIII.–XVI. Situația morală a corpului didactic de la 1864 până astăzi / 177
21. Decretul Ministerului de Război privitor la serviciul militar de un an / 189
(Primul articol) / 189
(Al doilea articol) / 194
22. Activitatea extrașcolară a învățătorilor / 201
23. În chestia salariilor profesorilor secundari / 205
24. Bugetul pe anul 1906/1907 al Ministerului Instrucției Publice și al Cultelor cu casele dependinte de dânsul / 209
Cifra totală a cheltuielilor / 210
Administrațiile centrale și inspectoratul / 211
Casa Școalelor / 213
Dotarea școalelor secundare și superioare cu material didactic / 215
Învățământul secundar și superior / 217
Sistem general de risipă și lipsă de chibzuială / 218
Raportul Comitetului delegaților Camerei / 219
25. Examenele de capacitate pentru învățământul secundar / 221
26. Școlile normale primare în bugetul pe 1906/1907 / 225
27. Domnia răului / 231
28. Un cuvânt despre recrutarea profesorilor universitari / 239
29. Răsplata muncii / 241
30. Constatări triste / 245
31. Un răspuns dlui Take Ionescu / 251
32. Militarizarea școlilor / 255
(Primul articol) / 255
(Al doilea articol) / 259

1907

33. Școala naționalistă / 267
34. Un eveniment istoric / 277
35. Delapidările de la Casa Școalelor / 287
36. În chestia țărănească / 289

Note / 295